VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

TRANSFORMÁCIA POČAS PANDÉMIE KORONAVÍRUSU SARS-CoV-2

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

Bratislava 2020

VEDÚCI AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU
Ing. Boris Hošoff, PhD.

AUTORI
Ing. Daneš Brzica, PhD.
Ing. Boris Hošoff, PhD.
Ing. Veronika Hvozdíková, PhD.
Ing. Matej Korček, PhD.
prof. Ing. Saleh Mothana Obadi, PhD.
Ing. Adrián Ondrovič, PhD.
prof. Ing. Juraj Sipko, PhD., MBA
prof. Ing. Peter Staněk, CSc.
Ing. Vanda Vašková, PhD.
Ing. Jaroslav Vokoun

Autori sú pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV

RECENZENTI
prof. Ing. Vladimír Gonda, PhD.
prof. Ing. Vladimír Mařík, DrSc., dr. h. c.

JAZYKOVÁ REDAKTORKA: Zdenka Baková
TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Mária Lacková

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0167/19, projektu VEGA č. 2/0002/19, projektu VEGA č. 2/0007/19 a projektu VEGA č. 2/0182/17

TLAČ: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2020

ISBN 978-80-7144-314-8
e-ISBN 978-80-7144-315-5

OBSAH

ÚVOD **11**

1. PANDEMICKÁ KRÍZA A GLOBÁLNA SVETOVÁ EKONOMIKA **13**

1.1. TRANSFORMÁCIA EKONOMÍK A SPOLOČNOSTI 14
1.2. OTÁZNIKY NAD NÁVRATOM EKONOMÍK DO PREDKRÍZOVÉHO STAVU 20
1.3. EKOLOGICKÉ DÔSLEDKY COVIDU-19 43

2. SVETOVÁ VÍRUSOVÁ KRÍZA A JEJ VPLYV NA SVETOVÚ EKONOMIKU **49**

2.1. COVID-19 A RAST EKONOMICKEJ A POLITICKEJ NEISTOTY 50
2.2. COVID-19 A JEHO VPLYV NA CELÝ HOSPODÁRSKY CYKLUS 52
2.3. COVID-19 A JEHO VPLYV NA SVETOVÚ RECESIU 57
2.4. COVID-19 A JEHO VPLYV NA HOSPODÁRSKY RAST ŠTÁTOV EÚ A EUROZÓNY 62
2.5. COVID-19 A PREHĹBENIE DISPARITY PRÍJMOV 65
2.6. COVID-19 A DLHOVÁ KRÍZA 67

3. EURÓPSKA ÚNIA A DÔSLEDKY KORONAVÍRUSOVEJ KRÍZY **75**

3.1. MOŽNÉ SMERY PRIEMYSELNEJ A SOCIÁLNEJ POLITIKY EÚ V ROKOCH 2020 – 2027 75

4. EURÓPSKA ÚNIA – HLBOKÁ RECESIA, RIZIKO FRAGMENTÁCIE A NEISTÝ VÝHĽAD **101**

4.1. EKONOMIKA EURÓPSKEJ ÚNIE A PROGNÓZY JEJ VÝVOJA – VYBRANÉ UKAZOVATELE 101
4.2. INICIATÍVY MENOVEJ POLITIKY ECB A FIŠKÁLNA POLITIKA 109
4.3. PLÁN OBNOVY EURÓPY A JEHO FINANCOVANIE V RÁMCI ROZPOČTU EÚ 117

5. HOSPODÁRSKY VÝVOJ USA A JAPONSKA **125**

5.1. ROZDELENÁ EKONOMIKA A SPOLOČNOSŤ V USA 125
5.2. EKONOMIKA JAPONSKA A HLAVNÉ VÝZVY Z HĽADISKA BUDÚCNOSTI KRAJINY 140

6. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY – SPOMAĽOVANIE RASTU **153**

6.1. ZÁKLADNÉ VÝVOJOVÉ TENDENCIE V ROKU 2019 153
6.2. VÝVOJ V PRIEMYSLE, SLUŽBÁCH A OBCHODE 158
6.3. FINANČNÝ SEKTOR A VEREJNÉ FINANCIE 163
6.4. ZAHRANIČNÉ EKONOMICKÉ VZŤAHY 164
6.5. PRÍJMY DOMÁCNOSTÍ A SOCIÁLNE ZABEZPEČENIE 168
6.6. VEDA, TECHNOLÓGIE A VZDELÁVANIE 170

7. RUSKÁ FEDERÁCIA – AJ NAPRIEK SLABŠIEMU VÝKONU EKONOMIKY V PREDOŠLOM ROKU RUSKÉ ORGÁNY MOŽNÝ VPLYV PANDÉMIE NEPODCEŇOVALI ... 175

7.1. Koronavírus „napadol“ ruskú ekonomiku najprv prostredníctvom svetových cien ropy a ďalších komodít ... 176

7.2. Externý sektor bol prvým kanálom zasiahnutia ekonomiky koronavírusom ... 179

7.3. Centrálna banka tiež znižovala kľúčovú úrokovú sadzbu na rekordné minimá a promptne zaviedla viaceré opatrenia ... 183

7.4. Samotná epidémia koronavírusu zasiahla krajinu neskôr než iné štáty ... 186

7.5. Pandémia nového koronavírusu v Rusku ... 192

7.6. Štruktúra zahraničného obchodu RF v 2019 bez výrazných zmien napriek sankciám ... 194

7.7. Mocenská konfrontácia so Západom ... 197

7.8. Objektom geopolitického súperenia aj budovanie infraštruktúry surovinového exportu ... 200

7.9. Vybrané aktivity centrálnej banky na zvýšenie nezávislosti od vonkajšieho prostredia ... 202

7.10. Zmeny na domácej politickej scéne v tieni boja s koronavírusom a konfrontácie so Západom ... 204

7.11. Rozvojové ciele do roku 2030 ... 205

8. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT ... 209

8.1. Vývoj globálneho obchodu ... 209

8.2. Vývoj cien primárnych komodít ... 214

LITERATÚRA ... 239

ZOZNAM GRAFOV A OBRÁZKOV

Graf	1.1	Počet dní ekologického dlhu svetovej spoločnosti v každom roku obdobia 1970 – 2020	47
Graf	2.1	Historický vývoj neistoty (1996 – 2019)	51
Graf	2.2	Vývoj svetového hospodárskeho rastu (január 2020 – jún 2020)	58
Graf	2.3	Výhľad svetovej ekonomiky (24. jún 2020, v %)	60
Graf	2.4	Vývoj TARGET2	64
Graf	2.5	Historický vývoj verejného dlhu (v % HDP)	68
Graf	2.6	Vývoj verejných financií vo vybraných štátoch (v %)	71
Graf	4.1	Miera rastu HDP (založená na sezónne očistených údajoch, percentuálna zmena v porovnaní s predchádzajúcim štvrťrokom)	102
Graf	4.2	Miera rastu HDP (percentuálna zmena v porovnaní s predchádzajúcim štvrťrokom)	103
Graf	4.3	Makroekonomické projekcie pre eurozónu – reálny HDP (ročné percentuálne zmeny)	104
Graf	4.4	Miera nezamestnanosti v EÚ 28, obdobie 2007 – 2019 (v %)	105
Graf	4.5	Miera nezamestnanosti v kontexte covidu-19 (sezónne očistená; v %)	106
Graf	4.6	Makroekonomické projekcie pre eurozónu – HICP (ročná percentuálna zmena)	107
Graf	4.7	Deficit verejných financií 2013 – 2019 (v % HDP)	114
Graf	4.8	Deficit verejných financií (v % HDP, kvartálne porovnanie, sezónne očistené)	115
Graf	4.9	Hrubý dlh verejnej správy EÚ 28, eurozóny a vybraných krajín (v % HDP)	116
Graf	4.10	Vývoj ekonomického sentimentu 1/2016 – 7/2020	118
Obr.	4.1	Kľúčové nástroje na podporu plánu obnovy pre Európu	119
Graf	4.11	Finančné prostriedky na jednotlivé programy v rámci NGEU (v mld. eur)	122
Graf	5.1	Vybrané parametre HDP (rast v %, 2010 – 2021)	126
Graf	5.2	Vývoj reálneho outputu a zamestnanosti (rozdiel oproti 2019 Q4)	127
Graf	5.3	Kumulované deficity rozpočtov (mesačne, v mld. USD)	129
Graf	5.4	Vybrané ukazovatele BEA regiónov (priemery za roky 2010 – 2018)	133
Graf	5.5	Príjmové nerovnosti a chudoba	134
Graf	5.6	Pokles zamestnanosti medzi februárom a májom 2020, najviac postihnuté odvetvia (v %)	137
Graf	5.7	Miera nezamestnanosti podľa etník (2000 – 2020, v %)	138
Graf	5.8	Zastúpenie Afroameričanov v jednotlivých odvetviach (2019, v %)	139

Graf	5.9	Hrubý domáci produkt (rast za rok v %)	141
Graf	5.10	Index spotrebiteľskej dôvery (2006 – 2020)	142
Graf	5.11	Vývoj základných ekonomických parametrov (2015 – 2021)	143
Graf	5.12	Výdavky vlády ako % HDP (2005 – 2018)	144
Graf	5.13	Príjmy rozpočtu ako % HDP (2005 – 2018)	145
Graf	5.14	Štruktúra daňových príjmov (% HDP v rokoch 2000 – 2018)	146
Graf	5.15	Podiel daňových príjmov na HDP (2018)	147
Graf	5.16	Miera pôrodnosti a očakávaná dĺžka života (1960 – 2018)	148
Graf	5.17	Štruktúra zamestnanosti podľa veku (1990 – 2020, 10-tis. osôb)	149
Graf	5.18	Participácia na trhu práce (1990 – 2018)	150
Graf	6.1	Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2012 – 2019 (v bil. USD, %)	154
Graf	6.2	Vývoj kurzu jüan/USD v roku 2019 a časti roku 2020 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)	155
Graf	6.3	Vývoj devízových rezerv v rokoch 2012 až 2019 (v bil. USD, %)	156
Graf	6.4	Vývoj ročného čistého disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v rokoch 2013 – 2019 (v USD)	169
Graf	6.5	Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2013 až 2019 (v mld. USD, %)	171
Graf	7.1	Vývoj ceny ropy (USD/barel)	177
Graf	7.2	Vývoj globálnych cien vybraných kľúčových exportných komodít RF (január 2014 = 100)	178
Graf	7.3	Hrubý domáci produkt (v %) a jeho výdavková štruktúra (príspevky k jeho medziročnej zmene v p. b.), 1Q 2016 – 4Q 2019	187
Graf	7.4	Vývoj počtu denných prípadov ochorenia covid-19 a počtu úmrtí v Rusku v období 1. 3. 2020 až 20. 8. 2020	192
Graf	7.5	Štruktúra zahraničného obchodu podľa skupín krajín v roku 2019 (v %)	197
Graf	8.1	Globálny obchod s tovarmi podľa objemu (2010 = 100)	209
Graf	8.2	Index cien primárnych komodít (2010 = 100)	215
Graf	8.3	Vývoj cien ropy Brent a ropy WTI	217
Graf	8.4	Vývoj globálnej spotreby a produkcie ropy	223
Graf	8.5	Produkcia ropy vybraných krajín (2018 – 2020)	224
Graf	8.6	Komerčné zásoby ropy a ropných produktov v krajinách OECD (počet dní spotreby, sivá plocha predstavuje päťročné pásmo)	225
Graf	8.7	Pozicionovanie špekulačného kapitálu pri rope Brent	229
Graf	8.8	Regionálna produkcia LNG v mtpa	230
Graf	8.9	Svetové ceny plynu (2015 – 2020)	232
Graf	8.10	Regionálny dovoz LNG (2017 – 2020)	235
Graf	8.11	Vývoj cien emisných povoleniek (2015 – 2020)	236

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 2.1	Voľba jednotlivých politík pre rozdielne sektory ekonomiky	55
Tabuľka 2.2	Opatrenia prijaté vybranými štátmi	56
Tabuľka 2.3	Vývoj fiškálnej bilancie vo svete a v jednotlivých skupinách štátov (v % HDP)	70
Tabuľka 4.1	Alternatívne scenáre makroekonomického vývoja v eurozóne	108
Tabuľka 6.1	Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2014 – 2019 (v mld. USD)	167
Tabuľka 7.1	Krajiny s najvyšším počtom potvrdených prípadov nákazy novým koronavírusom k 9. 8. 2020	193
Tabuľka 7.2	Objem zahraničného obchodu RF v tovaroch a službách za obdobie 2009 až 2019 (v mld. USD)	195
Tabuľka 8.1	Objem globálneho obchodu s tovarmi a reálny HDP (medziročný rast v %, 2018 – 2021)	210
Tabuľka 8.2	Najväčší svetoví exportéri a importéri tovarov a služieb v roku 2019 (hodnota v mld. USD)	212

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

ACC	–	*Additional Credit Claims* (dodatočné úverové pohľadávky)
APP	–	*Asset Purchase Programme* (program nákupu aktív)
ATES	–	Ázijsko-tichomorská ekonomická spolupráca *(Asia-Pacific Economic Cooperation)*
b. b.	–	bázický bod
b. c.	–	bežné ceny
bbl	–	barel
bcm	–	miliarda kubických metrov
BEA	–	*U. S. Bureau of Economic Analysis* (Úrad pre ekonomickú analýzu)
BEA regióny	–	*Ďaleký západ*: Washington, Oregon, Kalifornia, Nevada
	–	*Juhovýchod*: Virgínia, Západná Virgínia, Kentucky, Tennessee, Severná Karolína, Južná Karolína, Arkansas, Mississippi, Alabama, Georgia, Louisiana, Florida
	–	*Juhozápad*: Arizona, Nové Mexiko, Oklahoma, Texas
	–	*Nové Anglicko*: Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut, Rhode Island
	–	*Prérie*: Missouri, Kansas, Nebraska, Iowa, Minnesota, Južná Dakota, Severná Dakota
	–	*Skalnaté vrchy*: Montana, Idaho, Wyoming, Utah, Colorado
	–	*Stredný východ*: New York, New Jersey, Pensylvánia, Maryland, Delaware
	–	*Veľké jazerá*: Ohio, Indiana, Illinois, Wisconsin, Michigan
bil.	–	bilión
BOJ	–	*Bank of Japan* (Centrálna banka Japonska)
CBR	–	*The Central Bank of the Russian Federation* (Centrálna banka Ruskej federácie)
CCB	–	*Capital Conservation Buffer* (rezervy na zachovanie kapitálu)
CCyB	–	*Countercyclical Capital Buffer* (proticyklický kapitálový vankúš)
CO	–	oxid uhoľnatý
CO_2	–	oxid uhličitý
covid-19	–	*CoronaVirus Disease* (ochorenie na koronavírus)
CPB	–	Holandský inštitút pre ekonomickú a politickú analýzu
CPI	–	*Consumer Price Index* (index spotrebiteľských cien)
CSPP	–	*Corporate Sector Purchase Programme* (program nákupu cenných papierov podnikového sektora)
CSRC	–	*China Securities Regulatory Commission* (Čínska komisia pre reguláciu cenných papierov)
DPH	–	daň z pridanej hodnoty
EC	–	*European Commission* (Európska komisia)
ECB	–	Európska centrálna banka *(European Central Bank)*
ECCL	–	*Enhanced Conditions Credit Line* (preventívna úverová linka Európskeho mechanizmu pre stabilitu)
EIA	–	*U. S. Energy Information Administration*
EK	–	Európska komisia *(European Commission)*
EÚ	–	Európska únia *(European Union)*
EUCO	–	*European Council* (Európska rada)
EUR	–	menová jednotka euro
F4	–	*Frugal Four* (tzv. šetrná štvorka)
FSDC	–	*Financial Stability and Development Committee* (Výbor pre finančnú stabilitu a rozvoj)

G7	–	Francúzsko, Japonsko, Kanada, Nemecko, Taliansko, Spojené kráľovstvo a USA
G20	–	Argentína, Austrália, Brazília, Čína, EÚ, Francúzsko, India, Indonézia, Japonsko, Južná Afrika, Kanada, Kórejská republika, Mexiko, Nemecko, Rusko, Saudská Arábia, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Turecko a USA
GW	–	gigawatt
GWh	–	gigawatthodina
ha	–	hektár
HDP	–	hrubý domáci produkt
HH	–	*Henry Hub* (najlikvidnejší obchodný bod zemného plynu v USA)
HICP	–	*Harmonized Index of Consumer Prices* (harmonizovaný index spotrebiteľských cien)
HNP	–	hrubý národný produkt
ICE	–	*Intercontinental Exchange* (americká komoditná burza)
ICIS	–	*Independent Commodity Intelligence Services* (spravodajská služba poskytujúca cenové informácie a analýzy)
IEA	–	*International Energy Agency* (Medzinárodná agentúra pre energetiku)
IMF	–	*International Monetary Fund* (Medzinárodný menový fond)
INF	–	*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty* (Zmluva o likvidácií rakiet stredného a krátkeho doletu)
IPO	–	*initial public offering* (verejná ponuka akcií/emisií)
IT	–	informačné technológie
JKM	–	*Japan Korean Marker* (najlikvidnejší obchodovaný produkt LNG v Ázii)
kbld	–	tisíc barelov za deň
km	–	kilometer
kW	–	kilowatt
LCR	–	*Liquidity Coverage Ratio* (ukazovateľ krytia likvidity)
LNG	–	*liquefied natural gas* (skvapalnený zemný plyn)
LTRO	–	*Long-Term Refinancing Operation* (dlhodobé refinančné operácie)
M2, M1, M0	–	menové agregáty
m^3	–	kubický meter
mbl	–	milión barelov
mbld	–	milión barelov za deň
mil.	–	milión
mld.	–	miliarda
MMBtu	–	milión britských termálnych jednotiek
MMF	–	Medzinárodný menový fond *(International Monetary Fund)*
MSP	–	malé a stredné podniky
Mt CO_2	–	megatona oxidu uhličitého
mtpa	–	*million tonnes per annum* (milión ton ročne)
MWh	–	megawatthodina
NATO	–	*North Atlantic Treaty Organization* (Severoatlantická aliancia)
NGEU	–	*Next Generation EU* (ďalšia generácia EÚ)
NO_2	–	oxid dusičitý
NRE	–	*non-resource non-energy exports* (export tovarov bez ropných a energetických produktov a bez nerastných surovín)
OECD	–	*Organisation for Economic Co-operation and Development* (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj)
OPEC	–	*Organization of the Petroleum Exporting Countries* (Organizácia krajín vyvážajúcich ropu)

OSN	–	Organizácia Spojených národov *(United Nations)*
OZE	–	obnoviteľné zdroje energie
p. b.	–	percentuálny bod
p. c.	–	*per capita* (na obyvateľa)
P2G	–	*Pillar 2 Guidance* (odporúčania druhého piliera)
PELTRO	–	*Pandemic Emergency Longer-Term Refinancing Operations* (núdzové pandemické dlhodobejšie refinančné operácie)
PEPP	–	*Pandemic Emergency Purchase Programme* (núdzový pandemický program nákupu)
PZI	–	priame zahraničné investície
Q	–	štvrťrok
RF	–	*Russian Federation* (Ruská federácia)
RMB	–	*renminbi* – oficiálna mena v kontinentálnej Číne
RRF	–	*Recovery and Resilience Facility* (mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti)
s. c.	–	stále ceny
SAE	–	Spojené arabské emiráty
SARS-CoV-2	–	*Severe Acute Respiratory Syndrome CoronaVirus 2* (syndróm ťažkého akútneho respiračného koronavírusu 2)
SB	–	Svetová banka *(The World Bank)*
SNŠ	–	Spoločenstvo nezávislých štátov
SO_2	–	oxid siričitý
spoločnosť BP	–	nasledovník spoločnosti British Petroleum
SR	–	Slovenská republika
SURE	–	*Support to Mitigate Unemployment Risks in an Emergency* (podpora zameraná na zmiernenie rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii)
SZČO	–	samostatne zárobkovo činné osoby
t	–	tona
TARGET	–	*Trans-European Automated Real–time Gross Settlement Express Transfer* (platobný systém)
tis.	–	tisíc
TLTRO	–	*Targeted Longer-Term Refinancing Operations* (cielené dlhodobejšie refinančné operácie)
TTF	–	*Title Transfer Facility* (najlikvidnejší obchodný bod zemného plynu v Európe)
TWh	–	terrawatthodina
UK	–	*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland* (Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska)
UNCTAD	–	*United Nations Conference on Trade and Development* (Konferencia Spojených národov pre obchod a rozvoj)
USA	–	*United States of America* (Spojené štáty americké)
USD	–	americký dolár
USO	–	*United States Oil Fund* (Americký ropný investičný fond)
VaV	–	výskum a vývoj
VNE	–	vozidlá s novými energiami
WB	–	*The World Bank* (Svetová banka)
WEO	–	*World Economic Outlook* (Svetový ekonomický výhľad)
WHO	–	*World Health Organization* (Svetová zdravotnícka organizácia)
WTO	–	*World Trade Organization* (Svetová obchodná organizácia)
WUI	–	*World Uncertainty Index* (index svetovej neistoty)

ÚVOD

Pandémia nového koronavírusu nastolila pred ľudskou spoločnosťou rad otázok. Tie akoby zatlačili do úzadia ďalšie kľúčové problémy budúcnosti – zmeny prírodných podmienok, štvrtú priemyselnú revolúciu (priemysel 4.0), zavádzanie umelej inteligencie, udržateľnosť sociálneho modelu, prehlbujúcu sa polarizáciu príjmov (doteraz) a možnosti (budúcnosť).

Jednotiacim prístupom k riešeniu problémov sa stala filozofia jedna príčina – jeden problém – jedno riešenie: produkcia CO_2 – skleníkový efekt – rast teploty – zníženie emisií CO_2; problém s príjmami (covid-19) – obmedzenie spotreby – optimalizácia produkčných kapacít – pomoc podnikateľom a obyvateľstvu, aby sa udržala spotreba.

Akoby sa nerešpektovala skutočnosť, že procesy sú multidimenzionálne, tvorené sústavou vnútorných väzieb, odlišnou dynamikou i zotrvačnosťou jednotlivých procesov, ale hlavne ich vnútorným prepojením (spätosťou) a hierarchickým usporiadaním z hľadiska významnosti. Akoby sme sa báli priznať, že kľúčovým je poznanie architektúry súvislostí, reťazenia procesov, ich zotrvačnosti, ale aj potreby celostného prístupu k procesom okolo nás. Vždy ide o množstvo príčin javov (bez ich hierarchicky usporiadanej sústavy nemožno navrhnúť sústavu nástrojov a riešení). Dôsledkom je rýchle prenášanie pozornosti (a riešení) z jedného problému na druhý (chaotické reagovanie).

Pandémia ukázala silné i slabé stránky dnešného sveta (superzložitého i bez pandémie). Problémom je však klíma, keď má pravdu iba jeden pohľad (akokoľvek sa tváriaci vedecky). Diskusia prestáva byť nástrojom hľadania riešení a je stále viac nahrádzaná poplatnosťou názorom elít alebo hľadanie pravdy a poznania je nahradené priamo podporovaním jediného „správneho“ názoru.

Zabúda sa, že informačná spoločnosť, veľké dáta (big data), umelá inteligencia a komplexnosť vedy umožňujú vrátiť sa k celostnému pohľadu na svet a jeho problémy. (Superpočítače môžu byť skvelým hardvérom poznania.) Je preto potrebné načrtnúť celostný pohľad

na svetovú ekonomiku (nie ako súhrn parciálnych akokoľvek zaujímavých procesov) ako multidimenzionálny pohľad na rôznorodosť i prepojenosť procesov súčasnosti. Jednotlivé kapitoly napĺňajú kritérium multidimenzionality i celistvosti.

Z tohto hľadiska možno definovať komplex príčin (covid-19 je len jednou z nich) a určiť hierarchizáciu súčasných a budúcich procesov (príčin – dôsledkov – riešení). V súčasnosti je teda kľúčovou otázkou, či je možné vrátiť sa do stavu pred pandémiou. Odpoveď znie nie (osobitný problém predstavujú kapitálové trhy), pretože kľúčové faktory už existovali pred pandémiou. Je udržateľný neustály rast spotreby? Môžu dôsledky štvrtej priemyselnej revolúcie a umelej inteligencie radikálne zmeniť architektúru spoločnosti? Môže dnešná spoločnosť zostať nezmenená (z hľadiska cieľov, nástrojov a pod.) vo väzbe na zmeny prírodného prostredia (koristnícky vzťah k prírode)?

Tieto otázky sú multidimenzionálne a interdisciplinárne. Preto je potrebné zaoberať sa širokým diapazónom problémov, procesov, riešení. Skutočný svet je multidimenzionálny, informačné technológie poskytujú človeku informácie a digitalizácia umožňuje vytvárať modely virtuálneho sveta a jeho vývoja. Čím viac človek vniká do tohto zložitého systému, tým je zaujímavejší, ale i náročnejší na poznanie. Skúsme sa teda pozrieť na svet okolo nás nie cez jednoduchý (jednodimenzionálny) pohľad, ale cez širokospektrálny obraz reality okolo nás.

1. PANDEMICKÁ KRÍZA A GLOBÁLNA SVETOVÁ EKONOMIKA

Vypuknutie krízy, ktoré sa začalo v podstate v januári 2020, nadobúdalo postupne pandemický rozmer. Je pravda, že sa vírus postupne rozšíril z Číny do Európy, USA a v súčasnosti pokračuje jeho šírenie na ďalšie územia, do ďalších krajín, v skutočnosti však vírusová krivka zasahuje celú planétu od Afriky až po Austráliu. Tento kľúčový problém ukázal, že riešenie krízy v roku 2008 napriek emitovaniu obrovského množstva finančných zdrojov neriešilo skutočné príčiny, ktoré sa objavili vtedy a dnes sa opakujú v novej podobe. Ukázala sa zároveň určitá miera zraniteľnosti súčasnej spoločnosti založenej na úlohe finančného sektora v podnikovej sfére, zamestnanosti, ale hlavne na neustálom raste globálnej spotreby.

Rast spotreby v období 1995 až 2000 viedol k vybudovaniu obrovského rozsahu produkčných kapacít a zároveň došlo k obrovskému rozšíreniu globálneho rozloženia produkčných i spotrebiteľských aktivít. Došlo k vytvoreniu zložitej sústavy subkontraktingu, offshoringu a outsourcingu, ktoré umožnili síce optimalizovať výrobné a produkčné náklady, ale zároveň zvýšili obrovskú zraniteľnosť v spoločnosti z hľadiska dopravných systémov a obslužných systémov. Vzniklo riziko aj z hľadiska rozloženia vzťahu spotreby a produkcie.

Zároveň s tým treba uvažovať nad kľúčovým fenoménom posledných 15 až 17 rokov. Bol ním pokračujúci proces polarizácie spoločnosti, ktorý (nezohľadňujúc ani všetky údaje publikované organizáciou Oxfam) ukazuje veľmi jasne prehlbovanie príjmových nerovností na celej planéte. Príjmová polarizácia zároveň znamená, že prevažná väčšina bohatstva sa ocitá v rukách stále užšej skupiny ľudí. V podstate dnes možno hovoriť približne o 4-tis. miliardárov a 18 mil. milionárov, ktorí vlastnia 92 % – 95 % svetového bohatstva. Ale ak je spoločnosť založená na spotrebe, kľúčovým fenoménom sa potom stávajú úvery a celkové zadlženie ekonomických subjektov. Preto možno konštatovať, že jeden z hlavných fenoménov, ktorý viedol aj

ku kríze v roku 2008 a v plnej nahote sa objavil aj v súčasnosti, je obrovský nárast zadlženosti ekonomických subjektov.

Berúc do úvahy len údaje za rok 2019, za jeden rok došlo k nárastu zadlženosti ekonomických subjektov na planéte o 13 bil. USD. Zadlženosť na planéte dosahuje extrémne veľký, doteraz nevídaný rozsah. Celková zadlženosť na planéte v súčasnosti prevyšuje 260 bil. USD, takáto zadlženosť nebola ani v čase 2. svetovej vojny a pri poskytovaní vládnych pôžičiek. S tým súvisí aj obrovský nárast úlohy finančného sektora, ktorý sa stal kľúčovým sprostredkovateľom likvidity pre podniky, obyvateľstvo, vlády a zároveň bol odrazom obrovskej koncentrácie finančnej moci v rukách úzkej elity.

1.1. Transformácia ekonomík a spoločnosti

Pri komerčných bankách v podmienkach Európskej únie (EÚ) možno konštatovať, že existuje 6 200 bánk (1 200 je významných, 200 je systémových), ale v podstate o finančnom sektore EÚ rozhoduje 10 finančných konglomerátov, ktoré už dávno nie sú národnej proveniencie, ale predstavujú kľúčový fenomén v pohybe finančných tokov a dodávaní likvidity. V prípade krízovej situácie, akou je napríklad pandémia, sa ukázala kľúčovou podmienkou udržania funkčnosti systému práve likvidita pre tieto subjekty. Dodanie likvidity formou štátnych nákupov, emitovania peňazí, kvantitatívneho uvoľňovania a použitia európskeho ochranného valu má znamenať, že banky ako kľúčový fenomén budú ochotné poskytovať úvery podnikom i obyvateľstvu za podstatne výhodnejších podmienok. Preto štát preberá na seba zmenu hodnotenia úverového rizika a záruk a zároveň dodáva likviditu cez centrálnu banku tak, aby boli banky schopné poskytnúť dostatočný objem financií. Je zrejmé, že EÚ uvažuje s kalkulovaním finančnej podpory v rozsahu až do 3 bil. USD. Americký senát schválil podporu podnikovej sféry a bánk v rozsahu vyše 2 bil. USD. Tieto obrovské finančné zdroje majú udržať funkčnosť bankového systému a zároveň dodať likviditu najohrozenejším subjektom, t. j. obyvateľstvu a podnikovej sfére.

Dôležitý bude vplyv na obyvateľstvo a podniky. Na obyvateľstvo predovšetkým preto, že stratou zamestnania, výrazným znížením

príjmov a prechodom práce na nižšiu úroveň miezd môže strácať schopnosť kúpyschopného dopytu. Na druhej strane podniky sa dostávajú do problémov prefinancovania vlastných činností, keďže nemajú žiadny zisk a príjmy a pritom musia platiť fixné stabilné náklady (energie, prenájom miestností, produkčné kapacity atď.). To všetko vytvára situáciu, ktorá na jednej strane ukázala nutnosť rýchlej potreby prijatia opatrení na udržanie funkčnosti systému, v ktorom banky zohrávajú kľúčovú úlohu (preto bola pozornosť v takej miere zameraná na bankový sektor), na druhej strane však ukazuje zraniteľnosť dnešného typu spoločnosti založeného na neustále rastúcej spotrebe vyžadujúcej neustálu sústavu príjmov väčšiny populácie tvoriacej spotrebiteľský dopyt.

Významným faktorom dopytu v rámci Nemecka sa stáva skupina ľudí nad 65 rokov. Táto skupina kupuje a spotrebúva viac ako 50 % v Nemecku vyrábanej produkcie. Nemecko je známy exportný fenomén, ale z hľadiska exportu je kľúčovým faktorom skutočnosť, že viac ako 70 % exportu smeruje do ostatných členských štátov EÚ. To vytvára špecifické podmienky pre Nemecko v dvoch rovinách: znižuje závislosť Nemecka od vonkajších faktorov a exportu a zvyšuje vplyv Nemecka v rámci uzavretej eurozóny. Aj keď eurozóna je dnes vysoko otvoreným dynamickým medzinárodným komplexom, v skutočnosti rozhodujúce toky tovarov a financií prebiehajú vnútri EÚ.

Je preto nepochybné, že ak má byť tento systém udržateľný, musela nemecká vláda vyčleniť podporné balíky v sumách prevyšujúcich 500 mld. eur nielen pre podnikovú sféru, ale aj pre udržanie funkčnosti bankového sektora. Špecifikom Nemecka je však to, že nemusí používať obrovské množstvo finančných zdrojov aj od Európskej centrálnej banky na sanovanie príjmov obyvateľstva, pretože po roku 2008 (po finančnej kríze) sa v Nemecku rozvinul systém *kurzarbeitergeld*, ktorý znamená, že si ľudia prispievali nielen na podporu v nezamestnanosti, ale aj na kompenzácie dočasnej straty výšky príjmu. Práve preto je tento fenomén vo väzbe na štátny rozpočet nesmierne závažný a bude znamenať pravdepodobne kľúčový rozdiel medzi nemeckými verejnými financiami a financiami ostatných členských štátov eurozóny. Tento rozdiel spôsobí, že nemecké verejné financie budú trvalo v dobrom stave, kým verejné financie Francúzska, Španielska,

Talianska a ďalších členských štátov EÚ sa dostanú v dôsledku kompenzácie problémov v oblasti príjmov obyvateľstva a podnikov chránených zdrojmi z rozpočtov do veľmi zložitej situácie. Preto sa predpokladá, že nárast zadlženosti členských štátov EÚ bude pomerne vysoký. Pritom už dnes treba poukázať na skutočnosť, že Taliansko alebo Španielsko dosahujú vo vzťahu k HDP vysokú hodnotu národnej zadlženosti (viac ako 100 – 120 %). Ak sa k tomu pridajú aj ďalšie významné prostriedky poskytnuté nielen z európskych zdrojov, ale zo zdrojov jednotlivých národných vlád, možno očakávať, že miera zadlženosti výrazne vzrastie a miera deficitnosti verejného sektora vrátane verejného dlhu sa bude dvíhať vysoko nad 150 – 170 % HDP. Druhou stránkou tohto mechanizmu je skutočnosť, že vo väčšine európskych krajín pokračovalo zadlžovanie obyvateľstva. Veľmi výrazné zadlženie obyvateľstva je v krajinách strednej Európy, osobitne na Slovensku, možno ho však hodnotiť vzhľadom na výrazne odlišnú hladinu zadlženosti obyvateľstva v minulosti ako menej rizikové. Rýchly nárast však spôsobuje aj problém vzťahu medzi nárastom dlhov a reálnou výškou rastu miezd. Mzdy sú v strednej Európe stále na úrovni o 20 % až 30 % nižšej ako v krajinách EÚ.

Veľká časť obyvateľstva po strate príjmov (najmä v krajinách pôvodnej únie, EÚ 15) siahla na úspory. Vzhľadom na skutočnosť, že v období 1980 – 2000 si obyvateľstvo vytvorilo pomerne rozsiahly blok úspor, malo z čoho čerpať pri kompenzácii problémov. Ak by však tieto problémy trvali dlhšie ako 3 – 6 mesiacov, nebudú úspory stačiť. Výrazné čerpanie úspor však viedlo k výraznej strate likvidného kapitálu európskych bánk, v záujme vyriešiť likviditu bolo nutné zamerať sa na medzibankový trh. Na medzibankovom trhu síce existovali finančné zdroje, ich čerpanie však bolo možné s rizikovými prirážkami. Európska centrálna banka dosiahla, že rizikové prirážky nestúpli výrazným spôsobom, ale zostali v jednotlivých krajinách diferencované, t. j. aj prefinancovanie súčasných a budúcich verejných deficitov je odlišné z hľadiska rizikovosti v krajinách, ako je Grécko alebo Taliansko, či v krajinách, ako je Holandsko alebo Švédsko.

Celý vývoj je zároveň komplikovaný otázkami, ako dlho potrvá krízová situácia a nutnosť uzavrieť pohyb obyvateľov, ako aj mnohé ekonomické a hospodárske toky. Vzhľadom na ochranu obyvateľstva

pred koronavírusom vlády uzavreli svoje krajiny a snažili sa riešiť problém nárastu chorých. V jednotlivých krajinách sa prejavil problém zdravotného systému, ako nutné sa ukázalo poskytovanie kompenzácií v tejto oblasti.

Niektoré krajiny, napr. Nemecko, sa ukázali ako pripravené, iné, napr. Francúzsko, Taliansko a Španielsko, neboli pripravené, a to na zásadný fenomén, že môže dôjsť aj k ohrozeniu pracovníkov samotného zdravotníctva, ktorých výpadok výrazným spôsobom ohrozuje funkčnosť zdravotného systému. Problémom bol teda nielen nárast ľudí s covidom-19, ale najmä ohrozená funkčnosť zdravotného systému, ktorého časť pracovníkov sa sama dostávala postupne do karantény, prípadne bola novým koronavírusom infikovaná. To vytvorilo presný model ohrozenosti a nedostatočnej adaptability zdravotného systému vo väzbe na takýto druh pandemického ohrozenia. V záujme vyriešiť situáciu boli poskytované finančné prostriedky, problémom však zostávala funkčnosť a dostatočný počet zdravotníckeho personálu. Možnosť nakúpiť pľúcne ventilácie za financie z eurozdrojov bola veľmi výhodná, problémom zostával dostatočný počet funkčného personálu schopného udržiavať ich v chode a poskytovať kvalifikovanú zdravotnú starostlivosť infikovaným pacientom.

Po rozšírení pandémie koronavírusu v Španielsku a v ďalších krajinách dochádzalo k výraznému ohrozeniu funkčnosti zdravotného systému. Miera flexibility zdravotného systému je v jednotlivých krajinách veľmi odlišná. Treba zohľadňovať aj veľké rozpory týkajúce sa samotného medicínskeho pohľadu: je známe, že ide o vírusové ochorenie, rozšírilo sa v Číne, inkubačná doba je približne 14 dní a šíri sa rôznymi cestami (nielen kvapôčkovou infekciou, ale aj extrementmi, močom atď.) Zároveň sa objavili kľúčové otázky, či vyliečení získavajú imunitu a či bude trvalá alebo dočasná. Opätovný nárast ochorení ľudí, ktorí už boli vyzdravení, v Južnej Kórei a Japonsku ukazuje, že ani po vyzdravení nezískavajú zachránení pacienti imunitu voči vírusu. Na druhej strane rad klinických štúdií ukazuje, že v organizme zostávajú latentné zdroje vírusového ochorenia, ktoré znamenajú potenciálnu možnosť opätovného rozvinutia pandémie. Niektoré skupiny odborníkov preto hovoria o riziku novej pandémie na jeseň 2020, prípadne na jar 2021. Zároveň z toho vyplýva veľmi významná skúsenosť,

že na rozšírenie a podstatné urýchlenie rozširovania koronavírusu pôsobí aj rozsah mikrometrických častíc a chemického znečistenia ovzdušia. To poukazuje na veľký problém súčasnej civilizácie, ktorá je typická obrovským nárastom chemického smogu a rozsahu mikrometrických častíc vyskytujúcich sa v ovzduší. Náhodou nie je zrejme skutočnosť, že mnohé ázijské metropoly (najmä čínske, vyše 50 %) sú postihnuté obrovskou mierou znečistenia ovzdušia (osobitne znečistenia mikrometrickými časticami). Možno predpokladať (klinické štúdie to pravdepodobne potvrdia) súvislosť rýchleho rozširovania koronavírusu v spojitosti so znečisteným ovzduším. Koniec-koncov znečistenie ovzdušia sa netýka len Číny, ale aj Indie, Indonézie a ďalších ázijských krajín. Zároveň s tým sa však ukazuje niekoľko ďalších doteraz nevyriešených otázok vo väzbe na nový koronavírus.

Možno použiť metódu tzv. skupinovej ochrany, to znamená vytvoriť systém, pri ktorom sa imunitné prostriedky vytvoria prirodzeným spôsobom v širokých skupinách populácie, a nevzniká tak obava do budúcnosti. Príklad Spojeného kráľovstva ukázal, že táto cesta je pravdepodobne neschodná. Druhým parametrom sa ukázala skutočnosť, že koronavírus sa šíril veľmi rýchlo a podstatne rýchlejšie ako pri doteraz známych epidémiách (napr. SARS alebo MERS2). S tým súvisí aj ďalšia skutočnosť, ako vírus preniká do ľudského organizmu, ako preniká do ľudských buniek a ako sa rozširuje v ľudských bunkách a šíri sa v populácii. Vychádza sa zo základnej koncepcie vírusu, že nezabije svojho hostiteľa hneď, ale potrebuje ho na ďalšie šírenie. Výrazne sa rozšíril počet tzv. čistých prenášačov, ktorí síce pandémiu šíria, ale sami nemajú klinické príznaky a ani zdravotné problémy. Otázka odolnosti alebo funkčnosti týchto organizmov zostáva otvorenou pre vedecký výskum. Niektoré štúdie poukazujú aj na odlišnosť imunitného systému – napríklad podľa niektorých štúdií zo Švédska, z Nemecka alebo z Holandska majú niektoré časti populácie v Európe o 1 alebo 2 gény rozsiahlejší imunitný systém, čo vedie k odlišnej reagencii väčšiny populácie na riziko vírusovej pandémie. Na druhej strane oblasti okolo Milána (severné Taliansko) či Madridu (Španielsko) majú inú genetickú skladbu imunitného systému, čo vedie pravdepodobne k podstatne vyššej náchylnosti na infekciu, ale aj k podstatne vyššej miere úmrtnosti na covid-19.

Zjednodušené definovanie, že kľúčovým parametrom je najohrozenejšia skupina 65 rokov a viac, má význam z hľadiska smrtnosti, ale z hľadiska plošného vplyvu na ochorenie populácie sú najohrozenejšou skupinou ľudia vo veku 30 až 45 rokov. Ak staršia generácia nemá závažné ochorenia (astma, cukrovka), onkologické či kardiovaskulárne problémy, možno pozorovať relatívne nízku úmrtnosť vo väzbe na stav imunitného systému. Z hľadiska medicínskeho výskumu bude dôležité vyriešiť otázku posilňovania imunitného systému populácie tak, aby bol schopný zvládnuť prípadné ďalšie pandemické hrozby. Je zrejmé, že dochádza k pravidelným opakovaniam vírusových infekcií (Creutzfeldtova-Jakobova choroba, SARS, MERS či zika), ako aj k neustálemu procesu mutovania vírusových ochorení. Nakoniec, virológovia konštatujú, že prevažná väčšina mutácií vírusov prebieha kontinuálne. Koniec-koncov je to zrejmé aj pri novom koronavíruse, v súčasnosti je už 4. variant vírusu, to znamená, že v Číne išlo o vírus A, v Európe išlo o vírus B, v USA o vírus C a v Afrike už existuje ďalší variant vírusu, ktorý má podobu D. Okrem toho niektoré ďalšie vírusové ochorenia sa nielenže prispôsobujú antibiotikám, ale vytvárajú aj potrebu nových vakcinačných programov. Preto existuje aj snaha vytvoriť globálny vakcinačný test s cieľom urýchliť proces testovania nových vakcín. Experimentálny liek remdesivir a niektoré ďalšie lieky môžu byť nástrojmi na riešenie ochorenia covid-19, ale zároveň vytvárajú zásadné otázky týkajúce sa ceny týchto liekov, ceny nákupu vakcinačných prostriedkov pre väčšinu populácie na planéte a spôsobu, akým sa posilní pozícia niektorých farmaceutických firiem, ktoré vyrábajú tieto vakcinačné prostriedky. Zrejmá je aj rozpornosť názorov pri lieku remdesivir: podľa čínskych štúdií je fungovanie lieku nedostatočné, podľa amerických štúdií je remdesivir mimoriadne účinný. V súvislosti so situáciou s Tamiflu a so SARS-om bol tento liek považovaný za kľúčový prostriedok pri vakcinácii aj na liečenie samotného SARS-u. Vlády nakúpili očkovacie látky za 36 mld. USD a tento rozsah prostriedkov sa nakoniec ukázal ako zbytočný. Po roku museli zásoby lieku Tamiflu likvidovať, pretože prešiel exspiračný čas.

Rozporné informácie sú problémom nielen medzi odborníkmi, ale vedú aj k neistote jednotlivých častí obyvateľstva. Jedným z významných lekárskych fenoménov je nielen obava z druhej vlny, ale aj

z vytvorenia latentných centier, ktoré predstavujú zdroj potenciálnej nákazy do budúcnosti. Aktivačným fenoménom týchto latentných centier môže byť elektromagnetický smog, ktorého existencia a pôsobenie sú už svojím spôsobom dokázané. Znamená to, že ak sa aktiváciou alebo doslova excitáciou týchto latentných centier stáva elektromagnetický alebo chemický smog či iné podnety, je nevyhnutné uvažovať o situácii, ako obmedziť aktivačné prostriedky. Rizikom môže byť napríklad výrazné zvýšenie elektromagnetického smogu vo väzbe na novú generáciu mobilnej komunikácie 5G, čo znamená pravdepodobne ďalšie potenciálne riziko aktivácie ložísk tohto vírusu v jednotlivých vrstvách populácie. Na jednej strane jednotlivé organizácie vrátane WHO konštatujú, že nosenie rúšok nezabezpečuje ochranu, na druhej strane sa nosenie rúšok a testovanie považuje za kľúčový nástroj na zníženie rizika pandemického rozmeru. Súvisí to možno s tým, že cieľom testov nie je vlastne zníženie rizika, ale rozloženie dôsledkov pandémie na dlhšie obdobie, aby základnou filozofiou bolo zvládnutie pandemických dôsledkov zdravotným systémom.

1.2. Otázniky nad návratom ekonomík do predkrízového stavu

Rozloženie nárokov na zdravotný systém na dlhšie obdobie zároveň znamená možnosť udržať pandémiu pod kontrolou, presnejšie poskytnúť prevažnej časti populácie dostatočnú mieru zdravotnej starostlivosti. Takéto rozloženie časového priebehu pandémie na dlhšie obdobie je však kontradiktórne vo väzbe na ekonomické dôsledky, pretože tie vyžadujú veľmi rýchle ukončenie pandémie a skrátenie hibernačného obdobia. Zavedenie obmedzenia pohybu osôb, tak ako sa uskutočnilo v jednotlivých krajinách EÚ, v Číne, Taiwane a inde, znamenalo prechod ekonomiky do hibernačného rozmeru. Ten predstavuje ďalšiu formu dimenzie pandémie a pre ľudí sa spája s nutnosťou zostať doma. Vypadávajú tak nielen z pracovného procesu, ale aj zo spotrebiteľskej roviny ekonómie. Nielenže dostávajú iba časť mzdy, ale zároveň nesmú navštevovať okrem vybraných obchodov ani obchodné centrá a pod. Predajne potravín či liekov môžu byť kľúčovým fenoménom vzhľadom na zachovanie funkčnosti populácie, ale nie

vzhľadom na udržanie chodu ekonomiky. Ten vyžaduje státisíce malých prevádzok, malých firiem službového typu, komunikáciu medzi týmito firmami a zákazníkmi atď. To všetko sa v dôsledku pandémie a zastavenia pohybu obyvateľstva umŕtvuje. Skutočnosť, že napríklad reštaurácie majú možnosť predávať cez okienko, znamená iba tzv. dočasný záchranný pás, ktorý v žiadnom prípade nekompenzuje výpadok príjmov tejto skupiny. Len v EÚ je 22 mil. malých firiem, ktoré sú v prípade výpadku príjmov z hľadiska straty tržby priamo životne a bytostne ohrozené. Poskytnutie úverov za výhodnejších podmienok týmto firmám je síce preklenovacím prostriedkom, ale nejde o odpustenie napr. platby do sociálnych fondov atď. Banková sústava však na druhej strane predpokladá, že elementárny kľúčový problémový predpoklad (že po kríze dôjde k výraznému navýšeniu príjmov, z ktorých potom môžu subjekty, ktoré dostali záchranu zaplatiť nielen bežné náklady, ale aj náklady, ktoré vznikli odložením povinných splátok za nájomné, sociálne fondy atď.) bude reálny. Táto skutočnosť sa akoby vytratila z ekonomických dimenzií pohľadov na riziká a dôsledky pandémie koronavírusu. Problémom je, že neboli odpustené ani úvery, ani platby do sociálnych fondov a pod., došlo len k odloženiu splácania a zdroje, ktoré poskytuje Európska centrálna banka či jednotlivé národné finančné sústavy znamenajú iba preklenovaciu pôžičku v období, keď je ekonomika zastavená, hibernovaná. Pri preklenovacích pôžičkách sa však predpokladá, že po skončení hibernácie sa systém nielen vráti do pôvodnej roviny, ale začne zásadným spôsobom akcelerovať s cieľom vykompenzovať priebežné straty i straty z dôsledku krízy.

Pri tomto predpoklade, ktorý sa objavuje vo väčšine úvah, však existuje zásadný problém – nerešpektuje dôsledky pokračujúcej polarizácie príjmov, pretože tá zanikla v diskusiách o nutnosti poskytnúť aspoň základné prostriedky na prežitie väčšiny populácie a väčšiny malých a stredných firiem. Ak sa posunie splácanie hypoték či spotrebných úverov na neskoršie obdobie, automaticky sa predpokladá, že to bude s dnešnými úrokovými sadzbami a za dnešnými úrokovými podmienkami. Ak aj bankový sektor napriek dodaniu likvidity ECB a mnohým úverom a pôžičkám garantovaným štátom, nepristúpi k zvýšeniu úrokových sadzieb, treba pravdepodobne aj vzhľadom

na celkovú systémovú situáciu finančného sektora rátať s tým, že bude dochádzať k tlaku na postupné zvyšovanie úrokových sadzieb. Nemožno obísť ani situáciu, že celkový objem toxických úverov pred koronakrízou dosiahol v európskom priestore hodnotu 1,4 bil. eur, a to napriek všetkým kontrolným mechanizmom ECB i národných centrálnych bánk. Je otázne, či tento objem toxických úverov bude anulovaný, prekrytý dodaním novej likvidity a v podstate vymazaný z bankových súvah alebo ho bude nutné prirátať k celkovému rozsahu ďalších dlhov, ktoré vznikajú v rámci riešenia koronakrízy ako takej. Súčasná pozornosť je zameraná na udržanie funkčnosti systému v chode, ale skutočnosťou je, že tento systém mal dlhy už pred koronakrízou a vznikla obrovská sústava vnútorných rozporností daných nielen pokračovaním príjmovej polarizácie, ale aj prijímaním legislatívy, ktorá začala ohrozovať vybrané segmenty národných ekonomík i ekonomiky EÚ ako celku.

V súčasnosti možno pozorovať zaujímavú situáciu – hovorí sa o nutnosti zachovať príjmy populácie, ktorá je ohrozená buď tým, že musí zostať doma s dieťaťom (ošetrovanie člena rodiny) alebo dočasným zatváraním podnikov. Základným cieľom spoločnosti je udržanie pracovných miest, práve preto sú poskytované stabilizačné zdroje a prostriedky na financovanie podnikovej sféry s cieľom zabrániť prepúšťaniu. Významným zdrojom prostriedkov sa stávajú nielen dlhopisy, ale aj ďalšie prostriedky štátnych rozpočtov poskytované na získavanie príjmov pre časť populácie, ktorá je ohrozená poklesom reálnych príjmov. Použitie *kurzarbeitergeldu* v podstate znamená, že zamestnanec dostane 80 % zo mzdy, z toho 20 % hradí zamestnávateľ a 20 % zamestnanec (20 % je strata zo mzdy) a zvyšok mzdových nákladov hradí štát zo svojich finančných zdrojov. Toto opatrenie môže byť preklenutím straty príjmov väčšiny populácie, kde sú tak príjmy podstatne nižšie, našťastie dochádza aj k odloženiu splácania pôžičiek a úverov. Teoreticky by tieto príjmy mali stačiť na prežitie, problémom je však rýchlosť dodania tejto finančnej likvidity do prevažnej časti podnikovej a občianskej sféry, čo sa deje vzhľadom na administratívnu zložitosť veľmi pomaly.

Kľúčový problém však spočíva v tom, že je nutné predpokladať do budúcnosti znova rast miezd, ktorý vykompenzuje odložené splátky

úverov obyvateľstva zo súčasnosti a zároveň zabezpečí udržanie status quo pred krízou do budúcnosti. Je však veľmi problematické očakávať rast miezd v situácii, v ktorej väčšina malých subjektov je životne ohrozená a väčšina malých subjektov držiacich kľúčovú časť zamestnanosti nemá finančné rezervy nielen na preklenutie krízy, ale ani na udržanie príjmov a rastu miezd do budúcnosti. Znamená to teda, že pravdivé budú skôr tvrdenia odborníkov o príchode doby skromnosti, v ktorej sa dajú udržať pracovné miesta a určitá miera spotreby poskytovaním aspoň 60 % alebo 80 % pôvodnej mzdy, toto opatrenie však nebude riešiť budúcnosť obnovy fungovania ekonomiky a v žiadnom prípade nebude postačujúce na návrat ekonomiky predkrízového stavu.

Úvaha o návrate ekonomiky do predkrízového stavu úzko súvisí so sústavou ďalších väzieb a súvislostí. Ak je veľká časť spotreby krytá buď obyvateľstvom nad 65 rokov, alebo obrovským nárastom spotrebných úverov, znamená to nielen poskytovanie zdrojov cez likviditu bankového sektora (čo možno riešiť záchrannými programami ECB), ale aj zásadný problém, či tento druh spotreby je udržateľný dlhodobo. Ak sa dnes neustále hovorí o problémoch demografického vývoja, o nadmernom raste počtu dôchodcov, o tom, že by nebolo dobré zvyšovať odvody do sociálnych fondov, vzniká zásadná otázka, či dostatočná príjmová situácia prevažnej väčšiny populácie nad 65 rokov bude udržateľná v dnešnej výške. Stabilizácia spotreby bude takto potenciálne ohrozená, čo znamená zníženie podielu spotreby obyvateľstva nad 65 rokov. V takomto prípade sa nevyhnutne buď zníži celkový rozsah možnej spotreby, alebo zvýši rozsah úverov aj pre túto skupinu, tá má však sama limitovanú výšku príjmu. Výška dôchodkov je v podstate stanovená na dlhé roky dopredu, aj keď dochádza k valorizácii dôchodkov vo väzbe napríklad na infláciu a pod. Nemožno očakávať ani zachovanie status quo dnešného rozmeru spotreby určovanej obyvateľstvom nad 65 rokov. Ostatne pre rad krajín strednej Európy je tento fenomén problémový už dnes, pretože napríklad v podmienkach Slovenska spotreba obyvateľstva nad 65 rokov predstavuje iba 18 % vnútroštátnej spotreby. Ak je teda nevyhnutné zmraziť ďalší rast dôchodkov a zároveň existuje predpoklad, že dokonca v horšom prípade dôjde k zmene pomeru medzi

príjmom pred dôchodkom a výškou dôchodku, táto z hľadiska vnútroštátnej spotreby stabilizujúca skupina obyvateľstva bude mať v budúcnosti obrovské problémy.

Otázkou je aj stabilizácia príjmov väčšinovej populácie, teda ľudí v produktívnom veku. Vo svete nastáva obrovský nárast nezamestnanosti (najvypuklejší je v USA, kde je dnes takmer 27 mil. nezamestnaných), výraznou fázou jej nárastu bude prechádzať aj EÚ. Rast nezamestnanosti môže byť kompenzovaný dávkami v nezamestnanosti počas určitého obdobia, ale zároveň predstavuje nutnosť výrazného obmedzenia spotrebných výdavkov veľkej časti populácie, a to nielen populácie priamo ohrozenej stratou pracovného miesta, ale aj celkovou situáciou v oblasti verejných prostriedkov. Berúc do úvahy aj zamestnanosť, ktorá je viazaná na verejný sektor, treba predpokladať, že vzhľadom na obrovské zvýšenie zadlženosti jednotlivých krajín bude musieť dôjsť k reštrukturalizácii výdavkov verejného sektora. Z tohto hľadiska bude kľúčovým problémom verejného sektora otázka mzdového vývoja v oblastiach, ktoré spravuje miestna alebo regionálna municipalita (napr. školstvo, zdravotníctvo, dopravné služby, osvetlenie a služby poskytované obyvateľstvu atď.). Ak budú teda municipality naďalej postihované výrazným poklesom daňových príjmov (napr. z podielových daní alebo z daní z nehnuteľnosti), dostanú sa do zložitej situácie.

Obmedzenie investícií už funguje dlhé obdobie, ale v súčasnosti nastane problém, ako udržať plnenie základných povinností vyplývajúcich z charty samospráv EÚ, akým spôsobom udržať funkčnosť finančnej situácie samospráv v situácii, v ktorej väčšina príjmov podielovej dane a miestnej dane nebude stačiť ani na financovanie bežnej prevádzky, nieto na financovanie odložených splátok, napríklad povinnosti odvodov do sociálnych fondov za zamestnancov verejnej správy.

To všetko začína vytvárať základný rámec ďalšieho vývoja. Tým sa stáva nutnosť odmietnuť tvrdenie, že sa ekonomika po reštarte vráti do podoby pred krízou, a zvažovať a prijať tvrdenie iných skupín odborníkov, ktorí hovoria o príchode doby šetrenia a úspor, nie návratu do doby fungovania pred krízou. Nárast potreby šetrenia a úspor sa premieta do všetkých oblastí ekonomiky, tak do fungovania

štátu, ktorý bude musieť zásadným spôsobom prehodnotiť svoju dlhovú službu, ale aj do fungovania verejného sektora, ktorého rozpory medzi úrovňou príjmov a výdavkov budú zásadným spôsobom narastať.

Pozitívom Slovenska je skutočnosť, že municipality mali za posledné dva roky vyrovnané hospodárenie. Otázkou však je, za akú cenu. Je plne pochopiteľné, že v súčasnej situácii je základom udržanie funkčnosti systému a verejného sektora. To znamená, že problémy budúcich príjmov a výdavkov municipalít a ostatných subsystémov verejného sektora sa dostávajú do úzadia. Kľúčovým je udržať pracovné miesta, zamestnanosť, funkčnosť kľúčových služieb a pod., na druhej strane však nemožno zabúdať na skutočnosť, že tieto oblasti financovania verejného sektora budú po kríze v úplne inej situácii. Nemôžu sa vrátiť do pôvodnej roviny a zároveň neriešiť, kompenzovať výpadok príjmov. Ten sa nekompenzuje trvalým odpúšťaním záväzkov municipalít, rieši sa skôr prostredníctvom poskytnutia finančných zdrojov v úveroch za tzv. výhodných podmienok, ktoré treba splácať. Zastavením všetkých investícií bol síce dosiahnutý vyrovnaný rozpočet municipalít, ale mnohé investície, ktoré vyžadujú napríklad rekonštrukcie ciest, vodárenských systémov a pod., boli len odložené. Zostávajú ako trvalý fenomén záťaže do budúcnosti a z tohto hľadiska sa do budúcnosti kľúčovým parametrom a problémom municipalít môže stať práve otázka priebežného financovania a plnenia základných povinností vyplývajúcich z charty samospráv Európskej únie. Je nevyhnutné zmeniť rozsah povinností vyplývajúcich z charty samospráv vo väzbe na zásadné finančné problémy prevažnej väčšiny municipalít?

V súvislosti so skutočnosťou, že v Nemecku dnes zadlženie municipalít dosahuje sumu vyše 800 mld. eur, sa objavuje otázka, či budú takto zadlžené municipality schopné fungovať v normálnom režime, aj keď dostanú od nemeckej vlády a ECB bezúročné pôžičky. Druhou možnosťou by bolo zvoliť novú finančnú stratégiu súvisiacu s nutnosťou získať dostatočné finančné zdroje na plnenie svojich funkcií. Zatiaľ sa ukazuje, že iba malá skupina ekonómov uvažuje po ukončení koronakrízy nad touto možnosťou, pričom je zrejmé, že tento krok by vyžadoval zásadnú zmenu prispievateľov do príjmov štátnych

rozpočtov municipalít. V súčasnosti budú aktuálnou témou pravdepodobne kľúčové návrhy, ktoré vznikali potichu už predtým, ako sa koncentrovala pozornosť na majetkové dane. Majetkové dane znamenajú predovšetkým zasiahnutie finančných úspor, zasiahnutie dane z nehnuteľnosti. Ale daň z nehnuteľnosti je dnes v rade prípadov už vysoká a jej výrazné navýšenie, čo by mohla byť určitá cesta riešenia deficitnosti municipálnych rozpočtov, narazí na prirodzené hranice schopnosti obyvateľstva platiť zvýšené majetkové miestne dane.

Samozrejme, s tým súvisí ďalší fenomén, a to je veľkostná štruktúra sídel. Ak je prevažná väčšina obyvateľstva v Európe stále rozptýlená v menších sídlach (aglomerácie síce vytvárajú obrovské oblasti koncentrácie obyvateľstva, ale stále 30 % populácie je rozptýlených v menších sídlach), potom vzniká otázka, či budú tieto menšie sídla schopné ustáť svoje finančné záväzky dnes a po skončení koronakrízy alebo bude musieť dôjsť k ďalšej fáze koncentrácie obyvateľstva a minimálne k spájaniu sídel do vyšších celkov. Ak sa dnes ukazuje (potvrdzujú to analýzy EÚ), že reálne môže prežiť municipálny celok minimálne s 5 500 obyvateľmi, a ak región musí mať minimálne 1 mil. obyvateľov, aby ekonomicky prežil v doterajších podmienkach, tak toto konštatovanie stúpa extrémne na význame najmä vzhľadom na budúcnosť. Berúc do úvahy túto kritériovú funkciu pri väčšine členských štátov EÚ, prevažná väčšina jej sídel nielen v strednej Európe, ale aj v mnohých krajinách západnej Európy je podstatne menšia. Priemerná veľkosť sídel na Slovensku sa pohybuje na úrovni zhruba 1 500 – 1 700 obyvateľov. Bude teda vyvíjaný tlak, aby sa menšie obce spojili a vytvorili sídelné celky? Ak by sa na Slovensku zohľadnila veľkosť regiónov tak, ako to odporúča nemecká vláda, v krajine existujú 4 regióny sčasti plniace kritérium veľkosti. Znamená to teda, že celá regionálna štruktúra musí prejsť zásadnou transformáciou, ktorej výsledkom bude schopnosť zvládnuť funkčnosť systému, ale zároveň dosiahnuť aj únosnosť finančných parametrov tohto systému. Okrem samotných dôsledkov koronakrízy budú na ďalší vývoj municipalít, ktoré sú najbližšie obyvateľstvu, pôsobiť aj ďalšie významné fenomény ako otázka požiadavky na realizáciu technického prezbrojenia cestou smart technológií, otázka zásadných zmien prírodného prostredia a ich dôsledkov na funkčnosť miest a obcí, a to predovšetkým

v oblasti sucha, vody, povodní a celkového prístupu k zabezpečovaniu bezpečnosti v súvislosti s prírodnými zmenami. To bude znamenať obrovské finančné zdroje, a to nie o 10 – 20 rokov, ale už v súčasnosti. Jedným z významných fenoménov, ktorý sa objavuje vo väzbe na finančné dôsledky koronakrízy je skutočnosť nielen riešenia okamžitých problémov, ale vytvorenia modelových situácií z hľadiska dlhodobých dôsledkov koronakrízy na vývoj národných ekonomík i regiónov.

Koronakríza môže trvať ešte niekoľko mesiacov, ale náklady, ktoré sa vytvoria v rámci koronakrízy, budú prvým balíkom problémov, ktoré bude treba riešiť. Na druhej strane existuje obrovské množstvo problémov vo väzbe na zadlženosť a vnútorné problémy spotreby a ekológie, ktoré existovali pred koronakrízou. Tie nielenže nezmizli, ale v dôsledku koronakrízy pravdepodobne nadobudnú ešte väčšie rozmery. A s tým súvisí posledná rovina: dochádza ku geopolitickej zmene na planéte, ktorá súvisí s celkovou zmenou chápania medzinárodného obchodu, medzinárodnej bezpečnosti, geopolitických záruk, ale aj celkovej geopolitickej bezpečnosti a situácie na planéte. To bude opätovne vyžadovať obrovské finančné zdroje: napríklad pri budovaní európskej armády (európskych obranných síl), síl rýchleho nasadenia, ktoré plánuje vytvoriť EÚ, ale aj zvyšovanie výdavkov na zbrojenie a obranu vo väzbe na členstvo v NATO a na ďalšie oblasti, ktoré budú vyžadovať dodatočné a nie malé finančné zdroje. Problémom teda bude nielen riešenie podmienok a úverov poskytnutých eurovalom alebo projektmi ECB či zárukami za bankové úvery pre podnikovú sféru, ale aj základné definovanie filozofie budúcnosti spoločnosti po kríze: či sa môže ekonomika vrátiť do stavu pred krízou alebo bude stav po kríze z hľadiska vnútorných podmienok aj možností fungovania zásadne kvalitatívne aj kvantitatívne iný a či bude vyžadovať úplne inú sústavu priorít a ich hierarchizáciu a možností riešenia nielen finančných, ale aj systémových problémov.

Navyše treba zohľadňovať aj skutočnosť, že Európska únia má zámer byť lídrom v oblasti ekologizácie, to znamená, že bude zostávať v platnosti zelený plán EÚ do roku 2050. Zaujímavé sú vyjadrenia nemeckých priemyselných kruhov, ktoré zaväzujú nemeckú vládu a EÚ, aby zotrvala v stratégii ekologizácie a aby realizovala opatrenia

na ekologizáciu tak, ako bol schválený európsky zelený plán. Otázkou je, či je to ich vlastná úvaha alebo je to úvaha, že práve proces ekologizácie pre nich vytvorí nový odbytový priestor financovaný zdrojmi verejného sektora, predstavujúci dlhodobý odbyt nimi vyrábanej produkcie na desiatky rokov do budúcnosti. Koniec-koncov rok 2050 znamená horizont troch dekád, teda tridsaťročné obdobie, pri ktorom by v dnešnom chaotickom svete istota odbytových možností bola nesmierne významným stabilizačným faktorom z hľadiska nemeckého hospodárskeho mechanizmu.

Ukazuje sa teda, že jednou vecou je realizácia okamžitých opatrení na udržanie spotreby, pracovných miest a podnikateľskej sféry v hibernačnom stave a druhou nevyhnutnosť analyzovať a hodnotiť všetky dôsledky, ktoré bude mať tento vývoj na budúcnosť. V súvislosti s európskym zeleným plánom je nevyhnutné, aby boli vypracované analýzy a štúdie týkajúce sa jeho vplyvu na oblasti dopravy, priemyselnej produkcie, spotreby, recyklácie, príjmovej polarizácie, regionálneho vývoja, prehlbovania alebo utlmovania medziregionálnych rozdielov a ďalších fenoménov. Treba však konštatovať, že takéto štúdie zatiaľ neexistujú. Existuje jediný cieľ: prejsť do roku 2050 na nulovú uhlíkovú spotrebu, čiže na uhlíkovú neutralitu, odpovede na otázky, aký budú mať technologické, finančné, sociálne, zamestnanecké a ostatné riešenia vplyv, však zatiaľ neexistujú. Z tohto hľadiska sa javí ako zjavne nezodpovedné hovoriť bez existujúcich analýz o nutnosti dodržania zeleného plánu. Na druhej strane je však nevyhnutné hovoriť (nie konšpiračne) o tom, že nemecké priemyselné kruhy vzhľadom na technologický predstih predpokladajú, že zelený plán bude pravdepodobne najväčším biznis priestorom pre nemecký industriálny sektor v budúcich tridsiatich rokoch.

Ďalšou závažnou otázkou je podoba finančného výhľadu 2021 – 2028. Ukázalo sa, že doterajší finančný výhľad nie je možné vzhľadom na finančné dôsledky koronavírusu, realizovať. Je potrebné, aby došlo k jeho zásadnému prehodnoteniu. Už tento finančný výhľad zahŕňal v sebe obrovské vnútorné finančné míny, a to nielen vo väzbe na deficit predchádzajúceho finančného výhľadu v sume prevyšujúcej 200 mld. eur, ale predovšetkým v súvislosti s tým, že väčšina krajín nechcela platiť do rozpočtu viacej. Možno nastane zmena vo väzbe

na ochotu Nemecka prispievať viacej na dôsledky koronakrízy do európskeho rozpočtu. Ostáva však otázne, dokedy bude Nemecko ochotné dávať väčšie príspevky do európskeho rozpočtu aj po odchode Spojeného kráľovstva z únie. Netreba zabúdať, že odchod Spojeného kráľovstva znamená nielen ročný výpadok vo výške viac ako 18 mld. eur, ale aj problém s nezaplatením dlhov vo výške 53 mld. eur. Mnohé prostriedky z eurofondov budú čerpané, takpovediac, nie celkom efektívne a rozumne, navyše treba zohľadňovať skutočnosť, že podmienky čerpania eurofondov boli vždy zatiaľ nastavené tak, že žiadna krajina nedokázala vyčerpať 100 % prostriedkov, ktoré boli určené vo finančnom rámci. Zostávajúce prostriedky sa mohli používať na financovanie ďalšieho obdobia. Teraz majú byť tieto prostriedky použité z veľkej miery na financovanie nákladov z pandemickej krízy. Nebude teda možné využiť ich v budúcnosti na kompenzáciu budúcich deficitov. Veľmi jasne z toho vyplýva, a pravdepodobne sa to objaví ako jeden z parametrických rozmerov budúceho finančného výhľadu, nutnosť zásadného prehodnotenia podmienok na čerpanie eurofondov. Ich čerpanie bude pravdepodobne limitované nielen zvýšením podielu domáceho financovania, čo bude zdôvodnené poskytnutím finančných prostriedkov ECB pre bankový sektor nielen vo väzbe na riešenie koronakrízy, ale aj vo väzbe na udržanie funkčnosti systému.

Ďalším parametrom bude pravdepodobne nutnosť vrátenia určitej časti prostriedkov po skončení projektov ako určitá kompenzačná suma, aby sa systém začal správať ako samoudržateľný, obnovovací finančný systém. Táto zmena však bude mať zásadný vplyv, pretože bude vyžadovať znova ďalšie a horšie úverové podmienky predovšetkým pre municipality a pri investíciách verejného sektora. Odloženie investícií verejného sektora sa takto javí ako mimoriadne rizikový faktor, lebo došlo k nemu v čase relatívne výhodných podmienok, ale vzhľadom na udržanie funkčnosti úloh verejného sektora budú musieť byť tieto investície uskutočnené v čase tvrdších finančných podmienok. Znamená to asi podobnú situáciu, ktorú v malom môžeme definovať ako odloženie splátok hypoték na 6 alebo 9 mesiacov (v súčasnom období), tie však budú neskôr splácané za podstatne tvrdších podmienok, kde úrokové sadzby nebudú na úrovni 1 % alebo 3 %, ale pravdepodobne až na úrovni 6 %, 8 % alebo 10 %. Znamená

to vlastne len odloženie dnešného problému s kumulovaným dosahom na budúce problémy.

Veľká väčšina projektov realizovaných vo verejnom sektore v posledných rokoch v Česku, na Slovensku, v Poľsku alebo v Maďarsku bola financovaná práve z prostriedkov eurofondov. Ak by teda podmienky na ich čerpanie boli podstatne tvrdšie a municipality by z nich už nemohli získavať taký obrovský rozmer zdrojov, došlo by aj k výraznému utlmeniu výstavieb a investičných aktivít vo verejnom sektore. Zároveň by sa tým ohrozila činnosť mnohých lokálnych malých a stredných firiem žijúcich z objednávok verejného sektora, začal by sa teda znova ďalší multiplikačný efekt. Vzhľadom na tieto skutočnosti je o to viac dôležité uvažovať nielen v horizonte mesiacov pri riešení koronakrízy, ale aj v horizonte rokov vo väzbe na riešenie minulých a súčasných problémov.

Ďalšou skutočnosťou je to, že väčšina krajín stále realizovala deficitné hospodárenie. Výnimkou je Nemecko, ktoré v posledných 6 rokoch dosahovalo rozpočtové prebytky, nedochádzalo tam teda k výraznému zadlžovaniu verejného sektora. A Nemecko by teraz malo prispievať viac do európskeho rozpočtu a zároveň očakáva sa jeho vyššia miera solidarity s riešením finančných problémov Európskej únie v budúcnosti. Samotné kompenzačné platby na základe tzv. paktu spolupráce medzi západným a východným Nemeckom pritom znamenali investície vyše 2,3 bil. eur do obnovy východných nemeckých spolkových krajín (napriek tomu došlo k presunu viac ako 2,5 mil. obyvateľov bývalého východného Nemecka do západného Nemecka).

Rozvoj európskeho obranného priemyslu bude znamenať zníženie závislosti od zbrojných dodávok USA, ale aj výrazné zvýšenie nákladovosti európskych krajín vo väzbe na obranné a zbrojné výdavky. Požiadavka dosiahnuť 2 % z HDP bude znamenať teda obrovský tlak na financie jednotlivých členských štátov NATO, ale i EÚ. Kľúčovým parametrom budúcnosti bude kumulácia požiadaviek na výdavky, ktorá bude sprevádzať štátny, verejný a podnikový sektor, ako aj obyvateľstvo. V tejto situácii v každom prípade treba kalkulovať skôr s tým, že dlhová záťaž a tlak na finančné zdroje bude podstatne väčší, ako bol pred krízou. Už len z tohto hľadiska nemožno akceptovať tvrdenie, že ekonomika sa vráti do podoby, akú mala ako pred krízou.

Veľká časť hlavne mladej a strednej populácie je zaťažená hypotékami. Obyvatelia si ich brali s tým, že ich budú ľahko splácať, pretože úrokové sadzby boli veľmi výhodné a dotačné mechanizmy dostatočné. V súčasnosti nastane situácia, v ktorej sa stanú dotačné mechanizmy ohrozenými a bankový sektor bude nútený pristúpiť k postupnému zvyšovaniu úrokových sadzieb. Znova vzniká otázka, či prijatie niektorých legislatívnych noriem (napr. zákony *bail-out* a *bail-in*) nebolo predvídavým konaním pri riešení získať finančné prostriedky v prípade systémovej krízy bankového sektora a systémovej krízy verejného sektora. Jedným z kľúčových problémov bude aj skutočnosť, že predpokladané zvyšovanie počtu dôchodcov (teda zvyšovanie počtu ľudí nad 65 rokov) bude znamenať obrovské navýšenie finančných zdrojov z verejných sektorov. Pri dnešnom systéme nedostatočného zhodnocovania zdrojov vo väzbe na druhý a tretí pilier to bude znamenať, že reálna výška priznávaných dôchodkov zo štátneho i z verejnoprávneho sektora bude nižšia ako priznávané dôchodky doteraz. Znamená to, že nemožno rátať s postupným zvyšovaním percenta náhrady vo väzbe na predchádzajúci príjem, ale v optimálnom prípade s jeho zotrvaním na stabilnej úrovni dneška (napr. v podmienkach strednej Európy je to 42 % až 45 % priemerného príjmu, o to viac sa bude tento vplyv prejavovať v západných krajinách, kde miera kompenzácie bude pravdepodobne klesať).

V súvislosti s touto skutočnosťou je potrebné zaoberať sa opäť ohrozením funkčnosti a spotrebiteľskej schopnosti ľudí nad 65 rokov v jednotlivých členských štátoch EÚ v budúcnosti. Pretože problém so zhodnocovaním investícií v druhom pilieri bude vzhľadom na neistotu, neodhadnuteľnosť a systémové dôsledky krízy (aj koronakrízy) na produkčný sektor (v druhom pilieri nemožno očakávať výrazné zhodnocovanie) len narastať, očakáva sa, že podiel dôchodkov z druhého piliera bude asi na dnešnej úrovni, t. j. iba 10 % až 20 % z hodnoty budúcich dôchodkov. Ešte horšia situácia môže byť v tých častiach Európy, kde veľmi významnú úlohu zohráva podnikové dôchodkové sporenie. V takýchto krajinách (napr. v Nemecku alebo v Spojenom kráľovstve) môže dôjsť k výraznému prepadu výšky dôchodkov, pretože tieto podnikové dôchodky tvoria v penzijnej schéme 60 % – 70 % výšky dôchodkov. Ak budú podniky výrazne zaťažené dlhmi, ktoré

musia splácať vo väzbe na koronakrízu, budú nútené obmedziť podnikové penzijné schémy nielen pre nových dôchodcov, ale aj pre súčasných dôchodcov. Možno teda predpokladať, že napríklad v USA nie sú obrovské dotácie v sume 2 bil. USD v súvislosti s ohrozením podnikateľskej sféry dostatočným krokom na udržanie pracovných miest a zamestnanosti, ale sú významné z hľadiska udržania veľkej časti podnikov nad hladinou vrátane ich podnikových penzijných schém, aby sa tak zabránilo nutnosti poskytovať v budúcnosti dôchodcom obrovské finančné kompenzácie. Podnikové penzijné schémy sú však charakteristické predovšetkým pre veľké firmy. Pre 22 mil. ľudí pracujúcich v malých a stredných firmách nebudú znamenať výrazné riešenie ani v druhom pilieri, pretože ich reálne mzdy, ale aj schopnosť druhého piliera investovať do týchto firiem bude minimálna. Z tohto hľadiska kľúčovým parametrom budúcnosti znova zostáva investovanie do štátnych dlhopisov a do akcií veľkých firiem (veľké firmy tým ešte viac posilnia svoju moc). V súvislosti s tým, že v podstate v novembri vydal Medzinárodný menový fond varovanie pred úlohou transnacionálnych korporácií v globálnej ekonomike, sa ukazuje, že nový systém nadobudne aj vo väzbe na podnikové penzijné schémy a ostatné skutočnosti extrémne na význame.

Ďalšou rovinou dimenzií dôsledkov koronakrízy je proces koncentrácie v jednotlivých odvetviach svetovej ekonomiky prebiehajúci dlhé roky. V posledných (približne 8 až 10) rokoch sa tento proces koncentrácie zrýchlil a prehĺbil. Postupne sa zužuje počet firiem, ktoré ovládajú planetárny trh – od farmaceutického priemyslu až po automobilový priemysel. Vstup nových hráčov sa deje skôr skupovaním nových hráčov inými hráčmi, ktorí už získali svoje pole v priestore. Napríklad v oblasti informačných technológií (IT), ako aj v oblasti internetových gigantov kupujú nielen každý nový patent a vynález, ale aj celú firmu, ktorá s ním prichádza. Úloha informácií extrémne stúpa. Je zrejmé, že práve informačná spoločnosť využívajúca informácie a giganty, ktoré majú schopnosť pretaviť a spracovať tieto informácie a využiť systémy veľkých dát (big data), analýzy veľkých dát (big data analysis) a veľkých modelov sa stanú budúcimi lídrami globálnej ekonomiky. Firmy ako Facebook, Twitter, Amazon a Google sa stanú kľúčovými práve preto, že zvýšia intenzitu kupovania ostatných

firiem (podľa údajov spred krízy má prvých desať IT firiem vo svetovom rebríčku voľný likvidný kapitál v sume 1,5 bil. USD). Tieto firmy nestratili na hodnote, naopak, vzhľadom na obrovský nárast internetovej zábavy ich akcie extrémne stúpajú. Rozsah finančnej likvidity, ktorú majú k dispozícií, bude ešte vyšší, ako bol pred krízou. Dochádza k paradoxnému javu, pri ktorom akcie tzv. tradičných firiem budú vzhľadom na narastajúce problémy strácať na hodnote, ale akcie a voľný likvidný kapitál internetových firiem budú extrémne stúpať. Bude to teda znamenať, že väčšina investorov sa sústredí na internetové firmy, ktoré budú môcť zároveň kupovať lacné akcie ostatných brandží a firiem. To povedie nielen k ďalšej fáze koncentrácie v týchto brandžiach, ale k novej forme kombinácie medzi IT sektorom a tradičnými producentmi materiálnych statkov.

Už minimálne 5 rokov prebieha v súvislosti s predpokladanými dôsledkami štvrtej priemyselnej revolúcie a umelej inteligencie diskusia, čo budú robiť ľudia, keď budú mať podstatne viac voľného času. Postupná transformácia výrobného a produkčného reťazca na oblasť personalizovanej a lokalizovanej produkcie využívajúcej chatboty, roboty, 3D tlač, nové materiály a podobne povedie pravdepodobne nielen k zmene produkčnej vertikály, ale radikálnym spôsobom zmení vzťah medzi spotrebiteľom a klientom (zmení sa úloha obchodu, ale aj dopravy).

S tým súvisí ďalšia významná skutočnosť, a to, že konečne vďaka pandemickej kríze získajú internetové giganty obrovské množstvo informácií o tom, čo ľudia robia a čo považujú za kľúčové, keď sú doma a majú veľa voľného času. Vyhodnotenie informačných tokov zo sociálnych sietí to umožní formulovať a zodpovedať, aký je predpokladaný dopyt po rôznych formách zábavy a odpočinku vo voľnom čase. Keďže typickým javom *priemyslu 4.0* bude postupné znižovanie rozsahu potrebnej práce v spoločnosti a zvyšovanie rozsahu voľného času, čo sa prejaví aj v dĺžke života, táto informácia sa stane neoceniteľnou. Z tohto hľadiska možno opäť predpokladať výrazné posilnenie úlohy internetových gigantov vo formovaní budúcej spotreby. Navyše treba zohľadňovať nové technologické objavy, predovšetkým výrazný rozvoj virtuálnej reality a niektorých ďalších holografických technológií (dnes už existuje hologram, ktorého sa možno

dotknúť a zároveň vytvárať stále dokonalejšie virtuálne reality). Dochádza dokonca k prieniku firiem zaoberajúcich sa virtuálnou realitou do strednej Európy, osobitne do Česka. Pre Česko to môže znamenať výrazný nový pilier ekonomického rozvoja, problém je len v tom, že firmy, ktoré sa ňou v tejto krajine zaoberajú, sú postupne skupované americkými firmami. Rozvoj virtuálnej reality má viesť k tomu, čo nakoniec priznali niektorí autori: vieme, že väčšina ľudí je chudobná a bude chudobnejšia, ale môžeme im poskytnúť obrovské množstvo zážitkov a realizácie vo virtuálnom svete, ľudia sa budú môcť omnoho jednoduchšie stretávať vo virtuálnom, nie v reálnom svete. Zdanlivo to vyzerá ako niečo, čo nesúvisí s koronakrízou, v skutočnosti treba predpokladať ďalší rozvoj foriem budúcej spotreby po kríze, ktorá, naopak, bude umocnená krízou.

Ak sa ukázalo, že styk s ľuďmi je rizikom pri šírení pandémie a že použitie internetových systémov je veľmi výhodné v čase obmedzenia pohybu obyvateľov, tak možno očakávať veľmi výrazné navýšenie virtuálnej zábavy, spotreby a reality práve preto, že nahrádza nutnosť fyzického kontaktu medzi ľuďmi. Za predpokladu, že budú pokračovať ďalšie vírusové pandémie rôzneho typu a rozsahu, logickým záverom je rozvoj virtuálnej reality a virtuálneho sveta, v ktorom sa ľudia môžu stretávať bez rizika ohrozenia fyzicky prenosnými chorobami. Samozrejme, už je to dokonalejší svet (second life), v ktorom môže byť človek, čím chce, v ktorom neexistujú obmedzenia dané jeho majetkom, vzdelaním, regionálnou príslušnosťou a pod., je to teda úplne ideálny svet absolútnych možností. To však, samozrejme, súvisí aj so zmenou transformácie mnohých odvetví typických v súčasnosti napríklad v oblasti turistiky, kde ľudia nemusia cestovať do rizikových oblastí, ale môžu si užiť virtuálnu dovolenku bez akéhokoľvek rizika ochorenia, útoku, zločinnosti, kriminality a pod. To povedie k ďalšej novej forme priemyslu – priemyslu virtuálnej spotreby založenému na použití aplikácie počítačových systémov, ktorý bude dokonca (okrem spotreby energie) iba málo ohrozovať životné prostredie. Ľudia tak môžu byť súčasťou ekologizácie národných ekonomík, na druhej strane však bude musieť dôjsť k zásadnej prestavbe úlohy jednotlivých tradičných a nových firiem v hospodárskej architektúre jednotlivých štátov či ekonomík.

Celá podoba dnešného ekonomického sveta je založená na líderstve tradičných odvetví priemyslu (napr. automobilový, oceliarsky a hutnícky priemysel, výroba pohonných látok, chemický priemysel a pod.). Súvisí to s novou rovinou spoločnosti, ktorej kľúčovým spotrebným faktorom, kľúčovým ekonomickým gigantom sa stáva informačný priemysel, ktorý pracuje s informáciami a má jedinú spotrebu a tou je spotreba energie. Bude potrebné zásadné prehodnotenie samotného fungovania spoločnosti z hľadiska dopravy, obchodu, sprostredkovateľských činností, služieb, výroby, výskumu, vývoja atď. Kľúčovým sa stane vývoj v oblasti virtuálnej reality, je však pravdepodobné, že zásadnou transformáciou prejdú aj mnohé tradičné odvetvia (napr. oblasť automobilového, textilného i odevného priemyslu). Na to všetko budú potrebné finančné zdroje. V súčasnej situácii zdroje pohlcuje pandémia koronavírusu. Treba zohľadniť, že na jednej strane dochádza k vnútornej transformácii koncentrácie v jednotlivých oblastiach, na druhej k obrovskej vlne ďalších fúzií, ktoré ešte zúžia počet kritériových firiem ovládajúcich nie národný, ale planetárny trh. Naplní sa teda nielen varovanie Medzinárodného menového fondu, ale spoločnosť sa dostane do ďalšej roviny, v ktorej budú tieto veľké transnacionálne firmy ovládať stále väčšiu časť svetovej (globálnej) ekonomiky. Niektorí autori nazývajú túto fázu technokraciou, pretože kľúčovými parametrami budúcej národnej a globálnej spoločnosti sa v podstate stanú technologické IT firmy pracujúce s umelou inteligenciou a s informačnými zdrojmi.

Stále však zostáva otázne, či sa pokračovanie príjmovej polarizácie majetku a bohatstva transformuje do novej podoby polarizácie možností a príležitostí. Došlo k zásadnej zmene v možnosti prestupu medzi sociálnymi vrstvami, k uzavretiu sa jednotlivých vrstiev a ukončeniu amerického sna. Ak sa výrazným spôsobom, a to o viac ako 40 %, znížila možnosť posunu sociálnej hierarchie v USA, možno vzhľadom na iné parametre predpokladať, že podobne sa bude situácia vyvíjať aj v iných krajinách na svete. Frustrácia z nemožnosti sociálneho prestupu, z obrovskej záťaže úverov a dlhov a z ďalších parametrov, ktorú začal koronavírus, povedie pravdepodobne k úvahe o ďalšom rozširovaní použitia toho, čo je v Číne nazývané sociálny bonus (platí od roku 2020). Sociálny bonus, ktorý je spojený nielen s informáciami

o občanoch a ich rodinách, ale aj s neustálym biometrickým skenovaním tváre a sledovaním pohybu a prvkov ich života. Je možné, že tieto procesy povedú k takémuto technickému sledovaniu (rozvíjanému v súvislosti s bojom proti koronavírusu), ktoré by sa údajne uskutočňovalo iba dočasne. V skutočnosti budú mať vlády vždy možnosť nájsť argumenty na to, aby systém sledovania občanov pomocou dát z mobilných zariadení alebo systém kontroly občanov pomocou sledovania biometrických prvkov vynútili i naďalej.

Berúc do úvahy neustále zdôrazňovanie odborníkov, že môžu vzniknúť ďalšie, ešte horšie vírusové pandémie a dokonca aj pandémie spôsobujúce hemoragické horúčky (napr. ebola alebo hanta), možno hovoriť o tom, že jedna z kľúčových charakteristík budúceho sveta po kríze bude vytvorenie tzv. bezpečnostnej sústavy protokolov chrániacich jednotlivé štáty alebo zoskupenia štátov pred pandemickým rizikom. Základom sa stáva rýchle podchytenie zdrojov šírenia pandémie, ktoré vyžaduje aj rýchlu reakčnú schopnosť na zamedzenie jej šírenia. Vytvára sa teda potreba existencie špecializovaných zdravotníckych pracovísk zameraných na zachytenie vzniku pandémie a potreba mať informácie o pohybe ľudí, aby bolo jasné, ktoré časti pohybu ľudí a hybnosti spoločnosti je nutné zastaviť okamžite po vzniku potenciálnej pandémie. Ďalšie pandémie môžu byť totiž virologicky i zdravotnícky podstatne rizikovejšie ako pandémia koronavírusu. Napríklad boj s ebolou sa v Afrike vedie už roky a občas to vyzerá, že je vyhraný (ako v posledných mesiacoch uvádzali médiá), ale naraz sa pandemická hrozba tohto životunebezpečného vírusového ochorenia znova obnoví. Z tohto hľadiska je zrejmé, že vlády budú chcieť z rôznych príčin udržať kontrolný systém o pohybe občanov aspoň v hibernačnej rovine. Prehlbovanie dokonalosti IT (predovšetkým v oblasti mobilnej komunikácie) môže súvisieť s využitím priamo inkorporovaného technického systému umožňujúceho sledovať pohyb občanov spolu so všetkými dimenziami ich spoločenského života. Všetko je, samozrejme, možné zdôvodňovať ochranou obyvateľstva pred pandémiou. Je to podobné ako pri ochrane obyvateľstva pred teroristickými útokmi: po roku 2001 (útok na WTC) došlo k uplatneniu mnohých legislatívnych opatrení, ktoré by za iných podmienok neboli schválené a dnes sa stávajú normálnou súčasťou

legislatívneho procesu ako súčasť boja proti terorizmu, pandémii a iných globálnych rizík, ktoré vznikli v podmienkach súčasného sveta.

Veľmi významným fenoménom, ktorý bude pôsobiť na potrebu týchto systémov, je zmena prírodného prostredia, ktorá prebieha okolo nás. Často je zužovaná iba na otázku globálneho otepľovania, na jednoduchý algoritmus: zníženie rozsahu emisií má zastaviť nárast teploty a zastavenie nárastu teploty má vrátiť prírodné podmienky do stavu pred zhruba 100 rokmi. Je tu však jeden problém. Tak ako sa nemožno po pandemickej kríze koronavírusu vrátiť do stavu pred krízou, tak sa nemožno vrátiť ani do stavu pred 100 rokmi. Problém je totiž podstatne zložitejší. Podľa stále novších štúdií je samotný proces globálneho otepľovania podstatne zložitejší, ako sa predpokladalo. Má množstvo vrstiev a dimenzií, ktoré sa nezohľadňovali. Jedným z najrizikovejších fenoménov súčasnosti je obrovský nárast sucha a vodnej a veternej erózie. Sucho je vo väzbe na agrárny sektor nesmierne zničujúce a odnášanie úrodnej spraše znamená, že mnohé úrodné oblasti sa môžu stať neúrodnými. Je to podobné ako počas veľkého sucha v USA v 30. rokoch minulého storočia so všetkými sociálnymi, ekonomickými a systémovými dôsledkami. V súčasnosti dochádza k obrovskému nárastu sucha a priamo k dezertifikácii v mnohých oblastiach na svete – nielen v severnej Afrike, na Blízkom a Strednom východe a predhorí Himalájí, ale aj v samotnej EÚ. Nárast sucha a zmenu hydrologických pomerov treba spojiť s extrémnym zvýšením teploty v lete a so skutočnosťou, že dochádza k zmene spodných, hĺbkových zdrojov podzemnej vody.

Vytvára sa tak obrovský tlak na zdroje, potraviny, vodu a bezpečnosť. Berúc do úvahy, že toto všetko môžu byť faktory prežitia, znova ich treba porovnať so spoločnosťou po pandemickej kríze, ako aj s tým, ako ciele stanovuje napríklad zelený plán Európskej únie. Ten nezvažuje systémové dôsledky, nezvažuje to, čo sa môže stať vo väzbe na zmenu prírodných podmienok. Drvivá väčšina analýz ukazuje, že zmeny prírodných podmienok sú významné a prebiehajú podstatne rýchlejšie, ako sa doteraz uvažovalo. Neprebiehajú však v horizonte desiatok rokov alebo storočí, ale v horizonte rokov. Tento rýchly proces zmien prírodných podmienok je potvrdený aj ďalšími zmenami: roztápanie pevninských ľadovcov a ľadovcov v Grónsku, zmena

hydrologických pomerov v Antarktíde a zmena štruktúry a fungovania oceánov a oceánskej vody. To všetko bude vytvárať obrovský tlak na adaptačné schopnosti krajín, finančné zdroje a vplývať na každého občana, každé osídlenie, každú dedinu, každé mesto. Preto sú nevyhnutné zmeny funkčnosti a schopnosti adaptability jednotlivých municipálnych orgánov.

Len samotné sucho a nedostatok vodných zdrojov môžu byť pritom kruciálnymi faktormi vo väzbe na udržanie života mnohých aglomerácií súčasnosti. Ako príklady môžu slúžiť Kapské Mesto, Kalifornia, ale aj ďalšie oblasti, ktoré sú výrazne ohrozené suchom a prinútili municipality k prijatiu drakonických opatrení limitujúcich používanie vody. Zohľadňujúc tieto skutočnosti, pričom napríklad otázka vplyvu kombinácie zmeny prírodných podmienok a koronakrízy môže byť priam desivým fenoménom, možno konštatovať, že kombináciu rizík budúcnosti dnešná spoločnosť nezvládne – nemá dostatočné vnútorné rezervy ani vody, ani potravín, a ani energetických médií. To všetko vyvára nutnosť diskusie o tom, či sa zelený plán Európskej únie bude realizovať aj za cenu devastácie a zničenia súčasných ekonomík a spoločnosti alebo sa bude musieť aj napriek tomu, že vytvára nové podnikateľské príležitosti, prehodnotiť, a to minimálne z hľadiska časových dimenzií. Ukazuje sa totiž, že napríklad v oblasti agrárneho sektora je naozaj nutné prejsť k menším poliam, k vytváraniu a obnovovaniu medzí, k zamedzeniu vodnej a vzdušnej erózie, k návratu mikrobioty do pôdy, k vráteniu sa k niektorým tradičným metódam udržiavania kvality pôdy, ako aj k pochopeniu skutočností, že rozhodujúcich 50 cm vrchnej pôdy rozhodne o produkcii potravín, ale aj o viazanosti vody v danom teritóriu a znížení rizika povodní a atmosférických procesov. Z tohto hľadiska je napríklad nemecká stratégia kvalitného agrárneho sektora a kvalitných potravín plne pochopiteľná, pretože zodpovedá zelenej stratégii. Sústredenie pozornosti iba na oblasť energetiky je vzhľadom na úlohu elektrickej energie v súčasnej a budúcej spoločnosti síce pochopiteľné, ale nemôže byť jediným a hlavným smerom budovania zmien. Otázka dopravy nemôže byť koncentrovaná na náhradu áut so spaľovacím motorom za elektromobily a v oblasti energetiky nemôžu byť náhradou jadrových elektrární veterné turbíny a solárne panely. Existujú totiž desiatky

štúdií, ktoré jasne ukazujú, že alternatívne zdroje nedokážu ani do roku 2050 nahradiť v podmienkach EÚ viac ako 30 % až 35 % súčasnej energetickej spotreby. Podľa radu štúdií, ktoré definujú napríklad veterný potenciál, sa v Rakúsku veterný potenciál týka štvrtiny územia, v Česku pätiny a na Slovensku tiež pätiny územia. Ostatné časti môžu byť riešené solárnymi panelmi, netreba však zabúdať, že pri ich výrobe unikajú atmosférické plyny, ktoré sú 2 500-krát horšie ako CO_2 a zároveň nie sú k dispozícii technológie na recykláciu solárnych panelov, ktorých životnosť je zhruba 20 rokov. Takisto nie sú technológie na likvidáciu lítiových batérií, aj keď sú upravované novými generáciami vo väzbe na sírové batérie.

Vyplýva z toho zásadná vec – realizovať ekologické projekty je možné iba za situácie, v ktorej sú známe všetky komplexné systémové dôsledky transformácie a realizácie zeleného plánu. Je dôležité zdôrazniť to, pretože treba realizovať aj štúdie o komplexných dôsledkoch koronakrízy na stav spoločnosti, nielen riešiť samotné okamžité krátkodobé opatrenia týkajúce sa buď problému pracovných miest, alebo finančnej sanácie väčšiny ekonomických subjektov. V súčasnosti je potrebný čas na dokončenie výskumných prác (to je obrovský priestor pre vedu), treba však dokázať interdisciplinárne uchopiť všetky problémy, ktoré nastoľujú koronakríza i zmena prírodných podmienok. Zároveň si treba uvedomiť základnú skutočnosť, prečo sa nemôžeme vrátiť do stavu pred krízou.

Zmena prírodných podmienok bude vyžadovať zásadné prehodnotenie nielen producentského reťazca, ale predovšetkým prechod na cirkulárnu ekonomiku, 100 % recyklovateľnosť a prehodnotenie množstva vyrábanej produkcie (podľa smernice EÚ, prijatá na konci roku 2019, o povinnosti vyrábať kvalitné výrobky funkčné 8 až 10 rokov, ktoré sú opraviteľné a recyklovateľné). Treba si však uvedomiť, že štvrtá priemyselná revolúcia (*priemysel 4.0*) môže byť riešením mnohých problémov a viesť k zásadnému prehodnoteniu kvality vyrábanej produkcie i nákladov na túto produkciu, čo bude vyžadovať zásadnú zmenu spotreby spoločenskej práce. S tým súvisí priamo umelá inteligencia, ktorá preniká do všetkých oblastí nášho života, pričom zatiaľ však nejde o ľudskú umelú inteligenciu, ale o algoritmy riešiace v podstatne kratšom čase zložité procesy. Zároveň treba pripomenúť,

že jedným z hlavných prínosov umelej inteligencie má byť odstránenie zbytočnej produkcie, t. j. že bude odstránené zbytočné plytvanie energiami, materiálmi, nákladmi a všetkým ostatným a vyrábať sa bude len použiteľná produkcia. Podľa medzinárodnej štúdie sa zhruba 20 % povrchu planéty vhodných v súčasnosti pre život do 10 rokov zmení. Pravdepodobne vzniknú nové oblasti vhodné pre život, budú však vyžadovať presun stámiliónov obyvateľov, čo bude opäť spôsobovať výrazný nárast nákladov a rizík.

K tomu pristupuje nenápadný faktor: spoločnosť založená na neustálom raste materiálnej spotreby, ohrozovaná polarizáciou príjmov, ale aj prehlbovaním rozdielov medzi regiónmi, ktorá je z dlhodobého hľadiska neudržateľná. Treba teda hľadať riešenia všetkých rovín problémov, ktoré sa, bohužiaľ, vyskytujú v rovnakom čase, sú vzájomne prepojené, môžu viesť buď ku kumulácii, alebo k čiastočnej eliminácii niektorých negatívnych vplyvov a ktoré v konečnom dôsledku vyžadujú riešenie v horizonte budúcich 10 rokov. Na časovú dimenziu 10 rokov treba upozorniť aj z ďalšieho dôvodu. Ak sa dnes hovorí, že dôsledky pandémie budú veľké, povedú k obrovskej hospodárskej recesii, väčšej ako v roku 1929, treba upozorniť, že len samotné riešenie hlavných dôsledkov recesie potrvá roky. Ak sa zohľadní aj nutnosť transformácie spoločnosti na inú spoločnosť aj architektúru, opätovne to potrvá roky. A ak sa vezme do úvahy časový limit budúcich 10 rokov ako obdobia, keď sa môže uskutočniť v záujme reagovať na uvedené riziká transformácia spoločnosti, vyplýva z toho, že každý rok počas budúcich desiatich rokov je rokom zásadných zmien, obrovských nárokov, nutnosti úspor a podstatne väčšej miery zodpovednosti za všetky kroky a riešenia.

Treba upozorniť na fenomén, že nebude možné rozložiť splátky a náklady na koronakrízu na 20 rokov, emitovať štátne dlhopisy so splatnosťou 70 rokov a spoliehať sa na to, že štátne dlhopisy Slovenskej republiky vždy niekto kúpi a takto získané prostriedky budú použité na kompenzáciu a riešenie vyskytnutých problémov, a že ľudstvu príroda na planéte neposkytne čas na určenie tempa adaptácie a riešenia existujúcich podmienok. To všetko sú zásadné skutočnosti, ktoré menia vecný, časový, systémový rámec budúcej transformácie.

Možnosť návratu do stavu pred krízou jednoducho nevidno. O návrate do stavu pred krízou hovoria predovšetkým finanční analytici vo väzbe na kapitálové trhy. Tie sa majú podľa nich vrátiť znova k býčiemu rastu a všetko má byť zas v poriadku. Uvedené argumenty však jasne ukazujú, že aj kapitálové trhy prejdú zásadnou transformáciou, výrazne sa posilní úloha nových lídrov v architektúre budúcich kapitálových trhov. A ak dnes kľúčovú úlohu pri nich zohrávajú energetické a automobilové firmy vrátane farmaceutických, potom možno očakávať, že budúcimi lídrami kapitálových trhov budú predovšetkým firmy pracujúce s informáciami, to znamená, že trhová kapitalizácia Googlu, Facebooku, Amazonu a ďalších bude extrémne stúpať. Netreba nezabudnúť ani na skutočnosť, že trhovú kapitalizáciu napríklad pri Amazone zvyšuje budovanie nových dopravných systémov, a to od robotických dronov až po flotilu lodí, pri Facebooku skupovanie potravinárskych a obchodných reťazcov a pri Twitteri skupovanie reklamných agentúr. Je zrejmé, že tieto giganty, pochopiac úlohu informácií v budúcom svete, nielenže skupujú infraštruktúru technického riešenia dnešného sveta, ale využívajú aj jej budúcu transformáciu založenú na informáciách a informačnej spoločnosti.

Z tohto hľadiska možno konštatovať, že návrat do stavu pred krízou nie je možný. Dá sa hovoriť o tom, že sa budú realizovať opatrenia na utlmenie dôsledkov krízy či opatrenia, aby sa miera neistoty budúceho vývoja aspoň čiastočne znížila, na druhej strane nebude možné zásadným spôsobom zmierniť mieru neistoty a neodhadnuteľnosti budúceho vývoja práve preto, že dnes nie je známa architektúra primárnych a sekundárnych cieľov. A ak má byť dnes primárnym cieľom ekologizácia, sú potrebné desiatky štúdií v spojitosti s uvedomením si systémového reťazenia dôsledkov prijímaných ekologických projektov.

Je nepochybné, že bude vytvorený obrovský priestor pre vedu, čo bude vyžadovať úplne nový pohľad vedy interdisciplinárnych charakterov na budúce zmeny spoločnosti. Treba hovoriť nie o parciálnych inováciách typu robota, chatbota alebo o niektorých aplikáciách IT, ale o nutnosti vedy vytvárajúcej obraz novej homeostázy ako nového vzťahu vnútri spoločnosti, ako aj spoločnosti a prírodného prostredia. Tento vzťah človek nevytvorí novým, dokonalým materiálom, ale

pochopením vzťahu medzi ľudskou spoločnosťou a prírodným prostredím. V súčasnosti sú publikované správy o tom, koľko druhov živočíchov, cicavcov, hmyzu či vtákov vyhynie v budúcich 10 rokoch. Hovorí sa o spôsobe, akým dochádza k redukcii druhovej štruktúry na planéte. Podľa doterajších výskumov viedol pokles diverzity rastlinných a živočíšnych druhov na planéte vždy ku globálnemu vymieraniu a následnej transformácii života na planéte. Je to paradoxné práve preto, že tieto štúdie existujú už niekoľko rokov, výrazne upozorňujú na úlohu diverzity, ale ľudia ostávajú hluchí a pokojne prijímajú informácie o miznutí tisícov druhov, živočíchov alebo rastlín.

Je to paradoxné práve preto, že miera diverzity ako fenoménu určujúceho pevnosť a krehkosť systému je typická nielen pre rastlinnú alebo živočíšnu ríšu, ale je aj kritériovou funkciou z hľadiska samotnej spoločnosti. Miera rôznorodosti spoločnosti zabezpečuje dostatočnú mieru nielen adaptability, ale aj schopnosti prežiť meniace sa podmienky v systéme ako celku. Táto skutočnosť sa dostáva stále viac do popredia a poznanie vedy a vedeckých prístupov pri modelovaní týchto zmien sa môže stať nakoniec kľúčovým parametrom úlohy vedy pri formovaní budúcej spoločnosti. Je dôležité, aby bola veda v záujme jej interdisciplinárnosti odpútaná od možnej poplatnosti len predstavám elít a politických štruktúr, aby bola schopná uchopiť všetky súvislosti a vzťahy a bez ohľadu na ideologickú pozlátku sa pokúsila načrtnúť nový model fungovania spoločnosti v budúcich nových zložitých podmienkach.

Podľa geológov a klimatológov dôjde v budúcich 10 rokoch k radikálnym zmenám prírodného prostredia – pokračujúcej dezertifikácii, vysúšaniu pôdy, extrémnym teplotám, zmene atmosférických procesov či k prúdeniu atmosférických más. Zmení sa počasie na severnej aj na južnej pologuli. Treba to brať ako nie niečo oddelené od ľudskej spoločnosti, ale ako niečo, v čom bude ľudská spoločnosť existovať. Ak virológovia upozorňujú na riziko ďalších pandemických vírusov, ktoré sú pri rýchlej mutagenite vírusov viac ako 100 % isté, treba spoločnosť transformovať na adaptabilnú, pripravenú reagovať na pandemické výzvy, ale aj založenú na mechanizmoch eliminujúcich riziká pandemického vývoja.

Dôležitými budú práve informácie, a to napríklad o stave spoločnosti a prírody, stave jej flexibilnosti. Pri ich získavaní je v súčasnosti kľúčovým parametrom dôvera. V súčasnosti existuje veľké množstvo ľudí protestujúcich proti používaniu mobilných komunikácií na sledovanie pohybu, pretože nemajú dôveru v túto spoločnosť a v túto elitu a obávajú sa, že údaje môžu byť zneužité. Kľúčovým parametrom budúcej spoločnosti pri riešení technologických, sociálnych, finančných a prírodných problémov musí byť návrat dôvery vnútri spoločnosti. Ten môže byť doslova kruciálnym fenoménom pri riešení problémov budúcnosti. Dôvera sa v tomto kontexte týka aj informácií o pandemických krízach a opatreniach, ako aj o tom, že vládne elity skutočne chcú v reakcii na pandémiu riešiť ochranu obyvateľstva (ľudského života). Obyvateľstvo je vo väčšine prípadov disciplinované a plní prijaté opatrenia, musí však vidieť ich zmysluplnosť a dôverovať politickej elite. To je posledná dimenzia dôsledkov koronavírusovej krízy na súčasnú a budúcu spoločnosť. Obnovenie dôvery sa tak stáva základným predpokladom nielen pri novom reštarte spoločnosti, ale aj v spojitosti s jej schopnosťou zvládnuť budúce potenciálne pandemické krízy, ktoré treba vzhľadom na úvahy virológov v blízkej budúcnosti reálne očakávať.

1.3. Ekologické dôsledky covidu-19[1]

Jedným z jednoznačne pozitívnych efektov opatrení proti pandémii nového koronavírusu na celom svete bolo spomalenie ekologickej deštrukcie. Obmedzenie pohybu osôb, resp. dopravy, obmedzenia v priemyselnej výrobe a ďalšie opatrenia priniesli relatívne rýchle a viditeľné zlepšenia v oblasti znečistenia ovzdušia a vody. Tieto efekty sa prejavovali regionálne a postupne tak, ako sa v jednotlivých krajinách postupne zavádzali prísne pandemické opatrenia.

Ako prvá krajina na svete zaviedla pandemické opatrenia v januári 2020 Čína. Vo výraznej miere nimi obmedzila spoločenské a hospodárske aktivity. To sa okamžite prejavilo v znížení spotreby energie, čo viedlo k poklesu emisií. Prísne opatrenia boli v priebehu ďalších

[1] Text zachytáva ekologické dôsledky pandémie v období január až august 2020.

dvoch týždňov zavedené v ďalších viac ako v osemdesiatich veľkých mestách krajiny. Pozitívne ekologické efekty sa spočiatku prejavili v meste Wu-chan, ktoré bolo epicentrom pandémie, a postupne sa rozšírili do celej Číny (Wang – Su, 2020). Koncentrácie hlavných polutantov v prvom štvrťroku 2020 klesli v medziročnom porovnaní pri pevných časticiach $PM_{2,5}$ v priemere o 14,8 % a pri pevných časticiach PM_{10} o 20,5 %. V prípade NO_2 koncentrácie klesli o 25 %, CO o 6,2 %, SO_2 o 21,4 %. Pri ozóne O_3 nedošlo v medziročnom porovnaní prvého kvartálu k zmene (Wang – Su, 2020).

V Indii došlo k poklesu smogu a zlepšeniu kvality ovzdušia natoľko, že obyvatelia mesta Džalandhar v štáte Pandžáb v severnej Indii mohli po mnohých rokoch vidieť zasnežené vrcholy Himalájí. Indické ministerstvo životného prostredia, lesov a klimatickej zmeny už 30. marca 2020 vyhodnotilo zlepšenie kvality ovzdušia v 85 mestách, pričom najprísnejšie pandemické opatrenia boli zavedené len 22., resp. 24. marca (Central Pollution Control Board, 2020).

Už začiatkom marca 2020 Európska vesmírna agentúra prezentovala dáta zozbierané svojím satelitom Copernicus Sentinel-5P, ktorý monitoruje atmosféru Zeme a zameriava sa na znečisťovatele ovzdušia. Koncentrácie oxidov dusíka výrazne poklesli najprv nad severným Talianskom (European Space Agency, 2020), ďalšie neskoršie dáta potvrdili významné zníženie znečistenia vo Francúzsku, Španielsku a ďalších krajinách. Podľa očakávania najvýraznejšie zlepšenia v poklese koncentrácií oxidov dusíka nastali vo veľkých mestách ako Paríž, Madrid či Miláno, keďže práve metropoly bývajú najviac zaťažené dopravou. Médiá priniesli množstvo správ o vracajúcich sa zvieratách do vyľudnených miest a vracajúcich sa morských živočíchoch do čistejších a pokojnejších vôd prístavov. V Benátkach sa po mnohých rokoch upokojila voda v dopravou rozvírených vodných kanáloch, čo prinieslo desiatky rokov nevídané obrazy kanálov s priezračnou vodou, v ktorej plávali ryby a ďalšie morské živočíchy. Počas tridsiatich dní v marci a apríli 2020 nastal v Európe pokles emisií NO_2 v priemere o 40 %, prachových častíc PM v priemere o 10 %. Tieto poklesy spôsobili v 21 sledovaných európskych krajinách o 11 000 menej predčasných úmrtí na následky znečisteného ovzdušia (Myllyvirta – Thieriot, 2020). Podľa Britskej nadácie pľúcnych ochorení sa v Británii

pandemické obmedzenia dopravy a priemyslu prejavili v zlepšení stavu dvoch miliónov ľudí s pľúcnymi ochoreniami – počas obmedzení pozoroval zlepšenie svojich symptómov celkovo každý šiesty účastník prieskumu (14 000 respondentov); zlepšenie stavu hlásili rodičia každého piateho dieťaťa s pľúcnymi ťažkosťami; medzi astmatikmi pociťoval zlepšenie zdravotného stavu až každý štvrtý pacient. Nemocnice v Anglicku hlásili o polovicu menej ošetrovaných astmatických záchvatov (Guardian, 2020a).

Uvoľnenie epidemiologických opatrení v jednotlivých krajinách znamenalo podľa očakávania návrat k znečisťovaniu a deštrukcii prírody prakticky v predpandemickej úrovni. V Číne sa v apríli a v máji 2020 vrátili emisie pevných častíc $PM_{2,5}$, NO_2, SO_2 a ozónu postupne dokonca nad úroveň, aká bola v rovnakom období roku 2019 (Centre for Research on Energy and Clean Air, 2020a). V Európe najväčší nástup koncentrácií polutantov nastal v Paríži a v ďalších veľkých mestách, pričom v Budapešti a v Osle emisie dokonca prekročili predpandemickú úroveň (Centre for Research on Energy and Clean Air, 2020b).

Znečistenie ovzdušia a pandémia ukázali aj ďalší vzájomný vzťah. Podľa OSN štúdie preukazujú, že zlá kvalita ovzdušia koreluje s vyššou úmrtnosťou na ochorenie covid-19 (United Nations, 2020). V severnom Taliansku predbežné výskumy preukázali prítomnosť nového koronavírusu na znečisťujúcich pevných časticiach PM_{10} (Setti et al., 2020), čo by mohlo vysvetľovať vyššie miery infekcií v silno znečistených severných regiónoch Talianska (Guardian, 2020b). V správe poradnej skupiny expertov ministerstva životného prostredia britskej vlády sa uvádza, že aj keď doposiaľ neexistuje jasný empirický dôkaz, súčasné znalosti naznačujú, že znečistené ovzdušie zvyšuje pravdepodobnosť nákazy alebo závažnosť priebehu ochorenia covid-19 (DEFRA UK, 2020).

Pozitívne ekologické efekty pandemických opatrení po celom svete boli kumulatívne natoľko významné, že sa prejavili v poklese ekologickej stopy ľudstva. Medzinárodná organizácia Global Footprint Network, ktorá sleduje a vyhodnocuje ukazovateľ ekologickej stopy, každoročne stanovuje dátum, kedy súčasná ľudská spoločnosť prekročí svojou spotrebou prah udržateľnosti – spotrebuje viac prírodných

zdrojov, ako v danom roku planéta zregeneruje. Tento dátum teda určuje, koľko dní v danom roku ľudská spoločnosť žije na ekologický dlh. Graf 1.1 zachytáva vývoj ukazovateľa prekročenia spotreby ročnej biokapacity planéty – zobrazuje počet dní v roku s ekologickým dlhom. Od roku 1970, keď ročná spotreba zdrojov prekročila ročnú obnoviteľnú kapacitu planéty po prvýkrát v histórii, možno pozorovať trend stúpania, ale s niekoľkými obdobiami stagnácie, resp. poklesu, ktoré boli následkom ekonomických recesií a kríz. V roku 2020 deň prekročenia spotreby prírodných zdrojov pripadol na 22. august, čo je historické skokové zlepšenie, keďže v prechádzajúcom roku to bol 29. júl. Skok o viac ako tri týždne ešte nikdy v histórií nenastal, a to ani v prípade globálnej ekonomickej krízy z roku 2008 – 2009, ani v prípadoch ekonomických kríz z 80. rokov. V roku 2020 klesla ekologická stopa ľudstva o 9,3 %, pričom hlavnými faktormi boli pokles ťažby dreva a pokles emisií CO_2 zo spaľovania fosílnych palív (Global Footprint Network, 2000a). Celková spotreba energie vďaka pandemickým obmedzeniam v mnohých krajinách sveta výrazne klesla. Podľa odhadov dopytu po energii na celý rok 2020 pokles zaznamenajú všetky krajiny G20 okrem Číny (Enerdata, 2020).

Svetová pandémia koronavírusu SARS-CoV-2 z prvej polovice roku 2020 znamenala pre svetovú spoločnosť šok, ktorý zvedomil v širokej spoločnosti hneď niekoľko faktov. Priebeh pandémie, jej rýchlosť a geografické rozšírenie, demonštroval hĺbku vzájomného prepojenia súčasnej globálnej spoločnosti a priniesol opätovné uvedomenie si spoločného osudu ľudstva, ktorý je dlhodobo zdôrazňovaný časťou verejnosti, ktorá žiada urgentné riešenie klimatickej zmeny, ako aj časťou odbornej verejnosti, ktorá varuje svetovú spoločnosť pred neustále rastúcim rizikom jadrovej vojny medzi veľmocami. Priebeh pandémie však zároveň ukázal, že akonáhle sa situácia okolo nej stabilizovala na tolerovateľnú úroveň a boli uvoľnené najprísnejšie obmedzenia, krajiny sa veľmi rýchlo vrátili do zabehnutých koľají systematickej deštrukcie planéty.

Graf 1.1

Počet dní ekologického dlhu svetovej spoločnosti v každom roku obdobia 1970 – 2020

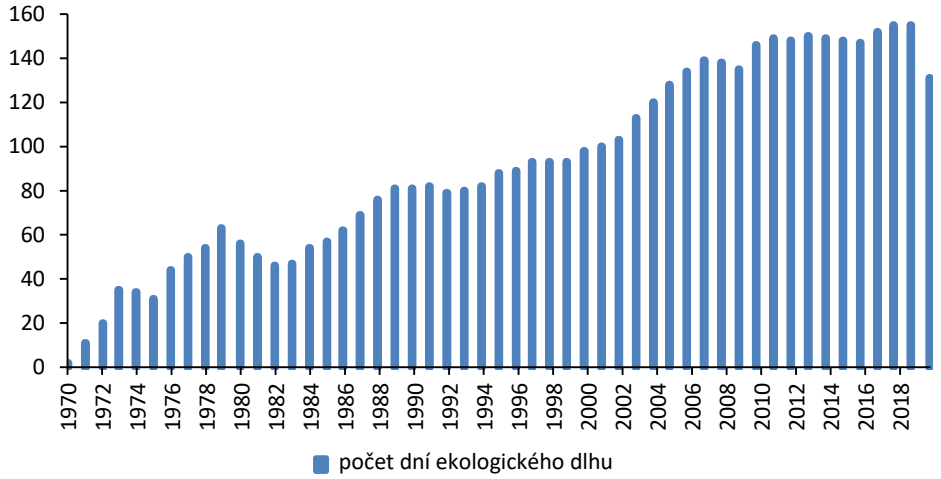

Prameň: Global Footprint Network (2020b)

V roku 2018 bola publikovaná vedecká štúdia (Afelt, 2018), ktorá varovala pred zvýšenými rizikami vzniku nových infekčných ochorení z dôvodu odlesňovania a iných foriem deštrukcie habitatu divých zvierat, ktoré sa potom presúvajú viac do blízkosti človeka. Výskumy odhalili, že živočíšne druhy, ktorým hrozí vyhynutie, majú vyššiu pravdepodobnosť byť nosičmi vírusov než druhy, ktoré sú menej ohrozené. Pandémia nového koronavírusu ešte viac zvýraznila súvislosť medzi deštrukciou prírody a ľudským zdravím (Guardian, 2020c). Doposiaľ vzala život stovkám tisícom ľudí, na druhej strane predĺžila život tisíckam, ktorí nezomreli vďaka lepšej kvalite ovzdušia.

Pandémia poukázala na rozporuplnosť súčasného svetového ekonomického modelu s podstatou života na planéte. Už desiatky rokov na tieto fakty upozorňujú odborníci, ale verejná politika doposiaľ nebolo schopná na tieto varovania reagovať. Svetová spoločnosť sa nachádza v pasci sebadeštrukčnej ideológie, na základe ktorej určuje motivácie a pravidlá svojho konania. Nachádza sa v pasci inštitúcií, ktoré zo svojej podstaty nemôžu byť nositeľmi potrebnej pozitívnej zmeny. Vis major v podobe pandémie koronavírusu prinútila svetovú spoločnosť dočasne zmeniť svoje správanie, v dôsledku tejto

ideologickej a inštitucionálnej pasce sa však vracia k predpandemickému modusu vivendi so všetkými známymi a aj neznámymi hrozbami a rizikami, ktoré prináša. Vo svete rastúca nespokojnosť so smerovaním svetovej spoločnosti sa javí ako pandémiou a jej následkami ešte viac posilnená. Tento fakt je predpokladom rastúcich spoločenských konfliktov.

* * *

Širokospektrálnosť procesov vedie k nutnosti uchopiť súčasný, ale hlavne budúci svet v celistvosti. Predstavy o jednoduchosti zmien, ale i riešení sa ukazujú ako chybné. Zmena prírodného prostredia nie je len o náraste teploty, ale aj o extrémnych horúčavách, suchu, invazívnych rastlinách a živočíchoch, zmenách hydrologických pomerov, erózii atď. Priemysel 4.0 znamená nielen robotiku, ale i spojenie s novými materiálmi, umelou inteligenciou, 3D tlačou, personalizáciou produktov a služieb, prechodom na kvalitnú produkciu fungujúcu roky, ktorá je opraviteľná a recyklovateľná. Ide nielen o regionalizáciu produkcie, ale aj o komplexnú zmenu výrobno-službového reťazca, o transformáciu offshoringu a outsourcingu, odstránenie zbytočnej produkcie (jeden z prínosov umelej inteligencie), ako aj o celkovú zmenu cieľov (zisk, trh). To všetko koronakríza len zastrela, ale procesy zmien pokračujú ďalej. Samotná informačná spoločnosť a ekonomika nie je o rozsahu toku dát, ale o ich využití (technológie smart), pričom kľúčovým sa stáva chápanie informácií ako rozhodujúceho fenoménu budúcnosti. Otázky ako cena informácií, relevantnosť informácií, bezpečnosť informácií a štruktúrovanie a hierarchizácia informácií sa stávajú vitálnymi z hľadiska súčasnosti a budúcnosti. Komplexnosť chápania problémov možno dokumentovať na doprave. Nejde o náhradu spaľovacích motorov elektromobilmi, ale o pochopenie celkovej zmeny nárokov spoločnosti na dopravnú obslužnosť. Spojenie elektromobility a autonómnych vozidiel môže zmeniť celé chápanie dopravy. Ide teda o komplexnosť zmien, architektúru súvislostí, prepojenosť a reťazenie procesov a mieru zotrvačnosti procesov. Toto poznanie potom formuje úvahy o budúcej spoločnosti.

2. SVETOVÁ VÍRUSOVÁ KRÍZA A JEJ VPLYV NA SVETOVÚ EKONOMIKU

Cieľom tejto časti je poukázať na možné dôsledky svetovej pandémie nového koronavírusu na svetovú ekonomiku, ale aj poukázať na možné riešenia stabilizácie svetovej ekonomiky a pokrízový vývoj. Vznik, rozsah a rýchlosť šírenia súčasnej nákazy je bezprecedentný v moderných ekonomických dejinách. Šírenie koronavírusu SARS-CoV-2 podnietilo najväčšiu krízu v oblasti verejného zdravotníctva, humanitárnej pomoci a trhu práce. Urýchlilo nástup najväčšej sociálnej a ekonomickej krízy od americkej veľkej depresie z 30. rokov.

Pokračujúca svetová pandémia v rámci ekonomicky vzájomne silno prepojeného svetového hospodárstva nepozná hranice a vedie k obrovským stratám na ľudských životoch, ako aj k symetrickým reálnym vonkajším šokom pre národné ekonomiky jednotlivých štátov. Pandémia koronavírusu viedla k najhlbšej recesii v novodobých ekonomických dejinách. Postihla najviac zraniteľnú populáciu a svetová hlboká recesia postihla najviac zraniteľné štáty vo svetovej ekonomike. Nový koronavírus vedie k obmedzeniu voľného pohybu občanov. Veľmi negatívne ovplyvnil hlavne sektor služieb, turistiku, cestovanie a iné odvetvia.

Súčasná recesia zaznamenala najvýraznejší pokles svetového hospodárskeho rastu od veľkej depresie (1929 – 1933). Viac ako mesiac po vzniku svetovej pandémie 170 štátov sveta zaznamenalo výrazný pokles hospodárskeho rastu. Hoci takto prezentovaný pokles svetovej ekonomiky sa zdá byť veľmi pesimistický, môže byť ešte horší v dôsledku druhej vlny svetovej pandémie, ak nebudú správne prijímané a implementované opatrenia v boji s pandémiou pri optimálnom nastavení a zosynchronizovaní jednotlivých krokov a implementovaní jednotlivých druhov politík.

Od vzniku pandémie naďalej zostáva primárnym cieľom ochrana zdravia ľudí, lebo zdravá ekonomika môže fungovať len pri dobrom zdraví ľudí. V súčasnosti po spustení jednotlivých prevádzok a výrobných odvetví je veľmi dôležité pripraviť jednotlivé ekonomiky

na pokrízový vývoj. Preto bude dôležité, aby procesy postupného obnovovania jednotlivých prevádzok a výrobných odvetví boli vzájomne zosynchronizované s procesom postupného ústupu pandémie. Koronavírusová epidémia viedla bezprecedentne k najhlbšej svetovej recesii od druhej svetovej vojny.

V tejto časti monografie sa analýza sústredí na hodnotenie historického vývoja ekonomickej a politickej neistoty až do vzniku pandémie, prijímané opatrenia jednotlivými vládami v boji s pandémiou, vznik a vývoj hospodárskeho rastu po pandémii, nárast dlhu verejného sektora a prehĺbenie nerovnosti príjmov. V posledných dvoch rokoch bolo možné sledovať najväčší nárast ekonomickej neistoty vo svetovej ekonomike.

2.1. Covid-19 a rast ekonomickej a politickej neistoty

Po vzniku svetovej finančnej krízy sa výrazne začala prejavovať neistota vývoja svetovej ekonomiky. Pre súčasnú etapu vývoja svetovej ekonomiky je charakteristický výrazný nárast ekonomickej a politickej neistoty. V období prehlbujúcej sa neistoty sú investori veľmi zdržanliví pri prijímaní svojich investičných rozhodnutí. Aj fyzické osoby prehodnocujú svoje spotrebiteľské a investičné zámery, ako aj rozhodnutia vedúce k dopytu. Výsledkom pokračujúcej neistoty je zdržanlivý prístup k investovaniu a v niektorých prípadoch možno sledovať skôr sklon k šetreniu. Neistota veľmi silno ovplyvňuje tak mikro-, ako aj makroekonomiku. Vzhľadom na výrazný nárast neistoty vo svetovej ekonomike vznikla otázka, ktoré základné zmeny sú dôležité pri konštrukcii indexu neistoty[2].

---

[2] Autori Baker, Bloom a Davis vytvorili v roku 2016 index ekonomickej a politickej neistoty (Economic and Policy Uncertainty Index), ktorý má však pri analýze vývoja neistoty obmedzenia súvisiace s existenciou údajov len od r. 1990. Vzhľadom na tieto obmedzenia bol vytvorený nový index svetovej neistoty (*World Uncertainty Index* – WUI), ktorý zahŕňa 143 štátov s počtom obyvateľov viac ako 2 milióny. Tento index disponuje s údajmi za posledných 60 rokov z oblastí prijímaných hospodárskych politík a rozhodnutí v jednotlivých štátoch, napríklad zohľadňujú sa svetové trendy, ako aj možná neistota vzťahujúca sa na ekonomicky vývoj a nestabilitu vo finančnom sektore, na vývoj na finančnom a kapitálovom trhu, na dôsledky poklesu hospodárskeho rastu, politickú stabilitu a pod.

V súčasnosti pri veľmi vzájomne prepojenej svetovej ekonomike je empirické skúmanie neistoty mimoriadne dôležité. Veľmi významný nárast neistoty (pozri graf 2.1) možno sledovať po vzniku dlhovej krízy, keď sa epicentrom tejto krízy stali niektoré vybrané štáty eurozóny.

G r a f 2.1

Historický vývoj neistoty (1996 – 2019)

Prameň: spracované z World Uncertainty Index, Financial Times

Okrem dlhovej krízy bola vysoká miera neistoty spájaná aj so stanovením stropu výdavkovej časti rozpočtu v USA. Aj napriek relatívne priaznivému vývoju svetovej ekonomiky v polovici druhej dekády tohto storočia bol zaznamenaný výrazný nárast neistoty. Ten bol spojený predovšetkým s obchodnou vojnou medzi USA a Čínou[3] a s brexitom a prehlbovaný geopolitickými rizikami. Pred vznikom pandémie index neistoty negatívne ovplyvnili aj riziká vo finančnom sektore

[3] Pri hodnotení vývoja medzinárodného obchodu sa v praxi využíva index svetového obchodu. Historicky mal tento index veľmi priaznivý vývoj, lebo za posledných niekoľko dekád bolo možné sledovať významný nárast objemu svetového obchodu. Rast svetového obchodu v 60., 70., 80. a 90. rokoch výrazne prevyšoval rast svetového hospodárskeho rastu. Práve v dôsledku obchodnej vojny medzi USA a Čínou tento index zaznamenal takmer svoje dvadsaťnásobné zhoršenie. V súčasnosti obchodná vojna nie je ukončená a nie je známe, ako sa obchodné vzťahy medza dvoma najväčšími ekonomikami sveta, t. j. medzi USA a Čínou, budú ďalej vyvíjať.

spojené s hackerskými aktivitami, prehĺbenie disparity v príjmoch, narastajúca akumulácia dlhu, zraniteľnosť vo finančnom sektore a v neposlednom rade pokračujúce klimatické zmeny a ich nepredvídane negatívny vplyv na planétu ako celok. Vývoj na grafe 2.1 demonštruje, že vznik svetovej pandémie viedol k historicky najvyššej miere neistoty za posledných 24 rokov.

Vyššie uvedené negatívne faktory, ktoré výraznou mierou ovplyvnili vývoj neistoty v prvom štvrťroku tohto roka, prehĺbil vznik nekontrolovanej a rýchlo sa šíriacej svetovej pandémie. Možno konštatovať, že minimálne zo strednodobého hľadiska takmer všetky uvedené vysoké riziká, ktoré dominovali pred vznikom pandémie koronavírusu budú naďalej nepriaznivo ovplyvňovať index ekonomickej a politickej neistoty. Pred všetkými zúčastnenými a zainteresovanými stranami stojí preto naliehavá úloha využiť svoje možnosti a príležitosti na to, aby spolupracovali v snahe znížiť zatiaľ najvyššiu mieru neistoty v moderných ekonomických dejinách. Vznik a nepredvídateľné šírenie svetovej pandémie bezprecedentne ovplyvnilo celý hospodársky cyklus.

2.2. Covid-19 a jeho vplyv na celý hospodársky cyklus

Rozsah a rýchle šírenie svetovej pandémie má ďalekosiahle dôsledky na celý hospodársky cyklus vzhľadom na vzájomné prepojenie dôsledkov pandémie na jednotlivé subjekty zúčastňujúce sa hospodárskeho cyklu. Vývoj hospodárskeho cyklu závisí od toho, do akej miery sa podarí dostať šírenie pandémie pod kontrolu[4]. Od vzniku pandémie jednotlivé štáty svetovej ekonomiky pristupovali k prijímaniu potrebných opatrení v boji s vírusom rozdielne. Napríklad štáty Ázie sa správali oveľa zodpovednejšie ako niektoré iné vybrané priemyselne vyspelé štáty. To svedčí aj o tom, že niektoré štáty Ázie začali s oživením svojich národných ekonomík skôr ako iné priemyselne vyspelé štáty.

Hospodársky cyklus je vzájomne ovplyvňovaný dopytom a ponukou. Pandémia koronavírusu podnietila krízu tak na strane dopytu,

[4] Aj napriek tomu, že pandémia koronavírusu nepozná hranice, jednotlivé štáty zvolili veľmi rozdielne prístupy v boji s jeho šírením.

ako aj na strane ponuky, preto bude jednou z hlavných úloh okrem zabezpečenia zdravia ľudí a ich ochrany vytvorenie vecných a systémových podmienok na oživenie národných ekonomík, ako aj sociálnej záchrannej siete. Jednotlivé štáty svetovej ekonomiky veľmi rýchlo prijímali opatrenia na podporu hospodárskeho rastu kombináciou expanzívnej menovej a fiškálnej politiky. V boji s pandémiou niektoré štáty využili všetky dostupné nástroje na podporu stabilizácie situácie v zdravotníctve, podnikateľskom sektore a sociálnej oblasti. Mnoho štátov bolo vystavených externým reálnym šokom v podobe nestability výmenných kurzov, prudkého poklesu cien komodít, nárastu cien niektorých potravinárskych výrobkov a pod.

V súčasnosti je najdôležitejšie dostať šírenie pandémie pod kontrolu[5]. To pochopiteľne závisí od kvality opatrení jednotlivých vlád proti šíreniu pandémie a od miery dodržiavania preventívnych opatrení verejnosťou, kvalitatívneho zlepšenia zdravotníckych služieb, dostatku potrebných zdravotníckych potrieb a od prípravy, distribúcie a účinnosti dlhodobo očakávanej vakcíny. V súčasnosti z hľadiska začatého procesu oživenia jednotlivých národných ekonomík zostáva naďalej kľúčovou podpora v oblasti investícií, a to nielen verejných, ale aj súkromných. Treba vytvoriť podmienky na rekvalifikáciu[6] pre všetkých, ktorí prišli o prácu v dôsledku pandémie, a zabezpečiť, aby najzraniteľnejšia časť populácie mala zabezpečené dôstojné podmienky na život. V každom prípade bude pre podnikovú sféru kritické, aby sa znížila možnosť bankrotov a pripravila stratégiu pre nové firmy a v nových oblastiach[7] v rámci už nastúpeného procesu inkluzívneho rozvoja. V tomto kontexte bude mať dôležité miesto prijímanie a implementovanie jednotlivých účinných opatrení v boji s pandémiou.

---

[5] Hoci v čase vzniku šírenia pandémie mali mnohí realizátori hospodárskych politík, epidemiológovia a politici veľkú ambíciu odvrátiť potenciálnu druhú vlnu, dnes s najväčšou pravdepodobnosťou možno konštatovať, že sa to zrejme nepodarilo. Nie preto, že zatiaľ neexistuje žiadna vakcína, ale hlavne preto, že sa znova otvorili hranice, a tým sa vytvorili predpoklady na šírenie nákazy, ktorá môže mať oveľa väčší vplyv na celú spoločnosť ako pri prvej vlne. V snahe podporiť turistický ruch a cestovanie sa môže stať, že proces oživenia môže trvať dlhšie, čo bude mať aj negatívny vplyv na verejné financie.

[6] V nastúpenom procese transformácie sa ponúka využitie potenciálu na trhu práce pri zelenej ekonomike.

[7] V súčasnosti sa s nastúpeným procesom transformácie vytvára priestor pre nové oblasti: zelená, inteligentná a sociálna ekonomika.

Nečakané a rýchle šírenie svetovej pandémie viedlo k bezprecedentne rýchlemu prijímaniu potrebných opatrení na úrovni jednotlivých štátov, ale aj v rámci medzinárodných menovo-finančných a ekonomických inštitúcií. Opatrenia boli prijímané vo verejnom zdravotníctve, v makro- a mikroekonomickej i sociálnej oblasti a v podnikateľskom sektore. Podobne ako po vzniku svetovej finančnej krízy aj po vzniku a šírení svetovej pandémie bola jednotlivo prijatá politika makroekonomického mixu. V boji so súčasne začatým procesom svetovej recesie jednotlivé štáty prijali celý rad rôznych štandardných a neštandardných opatrení.

V menovej oblasti bol prijatý vzájomne koordinovaný a harmonizovaný prístup k zníženiu úrokovej miery jednotlivými centrálnymi bankami[8]. Prudké zníženie úrokových mier bolo orientované na vytvorenie priaznivých podmienok na podporu hospodárskeho rastu v jednotlivých štátoch. Vo fiškálnej oblasti[9] boli a sú prijímané opatrenia orientované na zvýšenie výdavkov na verejné zdravotníctvo, ako aj na kompenzáciu strát spôsobených hlbokou recesiou, boli a sú naďalej vytvárané fiškálne stimuly na podporu pokrízového vývoja, ako aj rozsiahle opatrenia v sociálnej oblasti.

Jednotlivé štáty prijímali rôzne opatrenia v troch sektoroch: domácnosti, podnikateľský a finančný sektor (pozri tab. 2.1). Okrem toho jednotlivé štáty prijímali a implementovali opatrenia vo fiškálnej a menovej oblasti a v podnikateľskom sektore. Napríklad najväčší objem fiškálnych stimulov bol orientovaný na zvýšenie finančných zdrojov do zdravotníctva, na podporu zamestnancov, podporu pre nezamestnaných, na zníženie daní a odklad platenia daní a na podporu

---

[8] Expanzívnu menovú politiku zaviedlo viac ako 70 centrálnych bánk vo svete hneď po vypuknutí svetovej pandémie.

[9] Podľa oficiálnych zdrojov Medzinárodného menového fondu bolo vyčlenených viac ako 11 biliónov amerických dolárov na podporu oživenia v jednotlivých štátoch svetovej ekonomiky. Viac ako polovica týchto zdrojov bola orientovaná na iné operácie, napr. na nekomerčné aktivity štátnych podnikov. Okrem toho fiškálne zdroje boli orientované na pôžičky do verejného sektora, investovanie do kmeňového kapitálu, ale aj na poskytovanie garancií. K 1. júlu 2020 poskytovali štáty G20 fiškálne stimuly na pôžičky, garancie a investovanie do kmeňového kapitálu (v priemere takmer 5 % HDP). V Taliansku predstavovali fiškálne opatrenia viac ako 6 % HDP a v Nemecku takmer 6 %. Celkový objem fiškálnych opatrení v štátoch G20 bol v priemere viac ako 4,5 % HDP, čo je neporovnateľne viac ako pri svetovej finančnej kríze.

pri skrátenom pracovnom čase. V Číne boli poskytnuté fiškálne stimuly na nákup automobilov. Aj pri poskytovaní finančných zdrojov pre firmy a spoločnosti mali rôzne štáty rozdielne prístupy, ktoré boli zamerané na rozvoj kapitálového trhu pri podpore a emisiách obchodovateľných cenných papierov a dlhopisov, na poskytovanie garancií na jednotlivé druhy pôžičiek, na pôžičky pre malé a stredné podniky a na odklad platenia daní. V Nemecku bol vytvorený tzv. hospodársky stabilizačný fond pre veľké podniky, ktorým boli a sú poskytované pôžičky pre štátne podniky štátnymi rozvojovými bankami. V menovej politike boli prijaté opatrenia na expanzívnu menovú politiku, programy nákupov vládnych a podnikových dlhopisov a na zníženie kapitálovej primeranosti. V prípade Európskej centrálnej banky sa rozšírili dlhodobé refinančné operácie III (Long-term refinancing operations – LTRO).

T a b u ľ k a 2.1

Voľba jednotlivých politík pre rozdielne sektory ekonomiky

	LIKVIDITA	SOLVENTNOSŤ
DOMÁCNOSTI	zrušenie poplatkov za hypotéky a študentské pôžičky	transfer hotovosti
	odklad platenia daní a sociálneho poistenia	poistenie v nezamestnanosti
		poukážky/lístky na stravu pre študentov, ktorí sú mimo školy
PODNIKATEĽSKÝ SEKTOR	predĺženie splatnosti pôžičiek	zvýšenie kmeňového kapitálu
	odklad platenia daní a sociálneho poistenia	podpora na udržanie zamestnanosti
	nákup obchodovateľných cenných papierov a dlhopisov	priama podpora subjektov na základe predaja v minulosti (daňový základ)
	oprávky stanovené centrálnymi bankami pre úvery	
	garancia úverov	
FINANČNÝ SEKTOR	stanovenie likvidity pre finančné inštitúcie	zvýšenie kmeňového kapitálu
	podpora a zabezpečenie likvidity	vládne garancie

Prameň: spracované z https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19

Vzhľadom na rýchle a nepredvídateľné šírenie svetovej pandémie prijímali jednotlivé štáty svetovej ekonomiky rozdielne opatrenia vo fiškálnej oblasti (pozri tab. 2.2).

T a b u ľ k a 2.2

Opatrenia prijaté vybranými štátmi

	Okamžité fiškálne stimuly	Odklad splátok	Likvidity/ garancie	Posledná aktualizácia
Belgicko	1,4 %	4,8 %	21,9 %	03/06/2020
Dánsko	5,5 %	7,2 %	4,1 %	01/07/2020
Francúzsko	4,4 %	8,7 %	14,2 %	18/06/2020
Nemecko	13,3 %	7,3 %	27,2 %	03/06/2020
Grécko	3,1 %	1,2 %	2,1 %	05/06/2020
Maďarsko	0,4 %	8,3 %	0,0 %	25/03/2020
Taliansko	3,4 %	13,2 %	32,1 %	22/06/2020
Holandsko	3,7 %	7,9 %	3,4 %	27/05/2020
Portugalsko	2,5 %	11,1 %	5,5 %	04/05/2020
Španielsko	3,7 %	0,8 %	9,2 %	23/06/2020
Spojené kráľovstvo	8,0 %	2,3 %	15,4 %	16/07/2020
USA	9,1 %	2,6 %	2,6 %	27/04/2020

Prameň: spracované z https://www.bruegel.org/publications/datasets/covid-national-dataset

Jednotlivé štáty sa pri implementovaní fiškálnych stimulov zamerali na tieto tri oblasti: okamžitá fiškálna reakcia, odloženie platieb a poskytovanie garancií a krátkodobej likvidity. Podobne ako v období vzniku svetovej finančnej krízy aj v súčasnosti prijali jednotlivé štáty a naďalej prijímajú[10] a implementujú opatrenia v boji s dôsledkami pandémie. V oblasti fiškálnych stimulov sa jednoznačne preukazuje, že na podporu krátkodobej likvidity a garancie vyčlenili neporovnateľne najväčší objem prostriedkov Taliansko a Nemecko[11]. Najnižšie fiškálne stimuly poskytli Belgicko, Grécko, Maďarsko, Portugalsko a Španielsko. Pri odklade splátok dominujú Taliansko a Portugalsko. Svetová vírusová pandémia urýchlila proces synchronizovanej hlbokej svetovej recesie.

---

[10] V tabuľke sú uvedené prijaté fiškálne opatrenia, ako aj opatrenia vo finančnom sektore k 1. júlu 2020. Očakáva sa, že väčšina štátov bude naďalej prijímať potrebné opatrenia tak v oblasti zdravotníctva a v podnikateľskom sektore, ako aj v sociálnej oblasti.

[11] Tak ako v čase svetovej finančnej krízy poskytovala väčšina členských štátov eurozóny garancie, aj v prípade vzniku covidu-19 tieto štáty poskytovali hlavne garancie. Možno tiež konštatovať, že štáty, ktoré dosahovali relatívnu udržateľnosť verejných financií, napr. Nemecko, môžu poskytovať neporovnateľne väčší objem fiškálnych stimulov ako napr. Grécko, ktoré má neudržateľný verejný dlh. Okrem toho je pri štátoch, ktoré pred vznikom svetovej pandémie dosahovali relatívnu udržateľnosť verejných financií, tiež predpoklad, že dosiahnu rýchlejší pokrízový rast ako dlžnícke štáty.

2.3. Covid-19 a jeho vplyv na svetovú recesiu

Pretrvávajúca svetová pandémia len urýchlila začatý proces synchronizovaného poklesu svetového hospodárskeho rastu z minulého roka. V októbri 2018 Medzinárodný menový fond prezentoval výhľad svetovej ekonomiky a poukázal na to, že 75 % štátov svetového hospodárstva bolo na trajektórii vzostupu svetového hospodárskeho rastu. O rok neskôr, t. j. v októbri 2019, Medzinárodný menový fond predpokladal postupný synchronizovaný pokles svetového hospodárskeho rastu v prípade 90 % štátov svetovej ekonomiky.

Práve vznik a nekontrolovateľné a nepredvídateľné šírenie nového koronavírusu viedlo k urýchleniu procesu hlbokej svetovej recesie. Postupný vývoj hypotekárnej a svetovej finančnej krízy trval viac ako dva roky. Vznik a šírenie svetovej pandémie trval menej ako dva mesiace. Od vzniku svetovej pandémie a pokračujúceho poklesu svetového hospodárskeho rastu možno sledovať výrazný pokles dopytu po surovinách, čo má negatívne dôsledky pre štáty vyvážajúce ropu a suroviny, ako aj na objem devízových rezerv.

Okrem toho svetová finančná kríza viedla k ďalekosiahlym dôsledkom na akumuláciu celkového svetového dlhu (verejný, podnikový, finančný sektor a domácnosti), rast chudoby, ako aj k prehĺbeniu nerovnosti rozdelenia príjmov, k vnútorným a vonkajším makroekonomickým nerovnováham vrátane nestability vo finančnom sektore, hlavne v bankovníctve. Niektoré štáty v období relatívne dlhodobého svetového hospodárskeho rastu[12] po vzniku svetovej finančnej krízy nevytvorili dostatočné systémové predpoklady na zníženie tak verejného dlhu, ako aj na zníženie alebo aspoň na zastavenie rastu disparity v príjmoch, čo môže mať veľmi negatívne dôsledky na pokrízový vývoj v týchto štátoch.

---

[12] Do vzniku svetovej pandémie v USA bolo zaznamenané obdobie najdlhšieho hospodárskeho rastu od roku 1854. Po vypuknutí svetovej finančnej krízy bola americká ekonomika na trajektórii dlhodobého rastu od júna 2009 až do februára 2020. Podobne aj hospodársky rast štátov eurozóny zaznamenal najdlhší rast od svojho vzniku. Aj napriek relatívne dlhodobým tempám hospodárskeho rastu nevytvorili niektoré štáty silný vankúš vo verejných financiách, aby boli dostatočne odolné v prípade vzniku krízy. Pri niektorých štátoch, hlavne dlžníckych, absentovala myšlienka o šetrení vo verejných financiách počas úrodných rokov.

Podľa poslednej zverejnenej prognózy Medzinárodného menového fondu[13] začatý proces recesie je bezprecedentný v moderných ekonomických dejinách. V porovnaní s predchádzajúcimi pandémiami, ktoré mali v mnohých prípadoch regionálny charakter, covid-19 zasiahol celú svetovú ekonomiku. Charakteristickou črtou z hľadiska vývoja svetovej ekonomiky je, že pred vznikom svetovej pandémie bol vysoký stupeň tak ekonomickej, ako aj politickej neistoty. Aj napriek tejto neistote prognóza vývoja svetovej ekonomiky uskutočnená Medzinárodným menovým fondom[14] predpokladala v januári rast na úrovni 3,3 %. Vznik a šírenie svetovej pandémie viedol k výraznému zníženiu svetového hospodárskeho rastu z pôvodných 3,3 % na mínus 3 %. Takýto prudký prepad svetového hospodárskeho rastu nastal prvýkrát po druhej svetovej vojne.

Graf 2.2

Vývoj svetového hospodárskeho rastu (január 2020 – jún 2020)

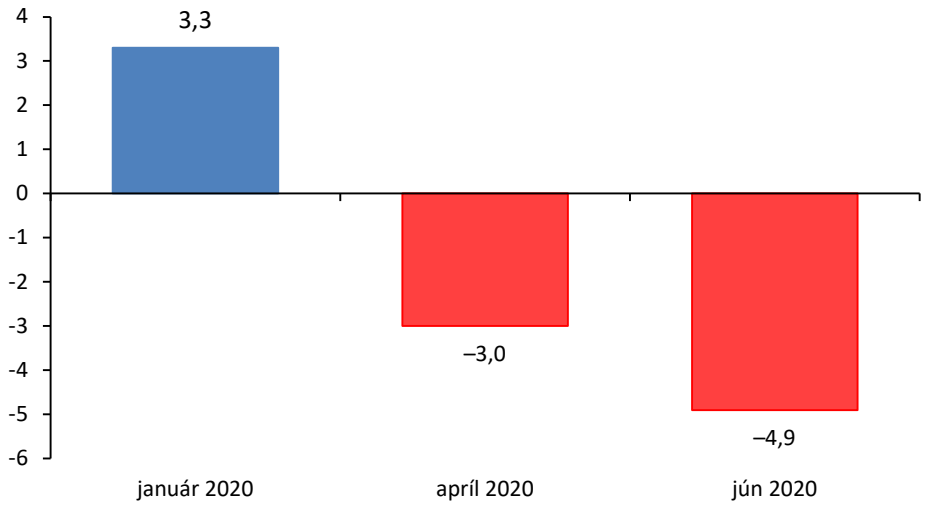

Prameň: vlastné spracovanie z údajov WEO (2020a)

[13] V júni (24. júna 2020) Medzinárodný menový fond výrazne revidoval svoju prognózu vývoja svetovej ekonomiky oproti aprílu (14. apríla 2020), a to smerom dolu.

[14] Výhľad svetovej ekonomiky prezentovaný Medzinárodným menovým fondom v júni 2020 poukázal na nízke tempá hospodárskeho rastu svetovej ekonomiky.

Vzhľadom na svetový charakter pandémie a jej vplyv na ekonomiky jednotlivých štátov v júni Medzinárodný menový fond revidoval prognózu z apríla 2020 s jej ďalším poklesom na úroveň mínus 4,9 % (pozri graf 2.2). Hoci sa zdá takto prezentovaný výhľad vývoja svetového hospodárskeho rastu veľmi pesimistický, v skutočnosti môže byť veľmi optimistický[15]. To všetko závisí od toho, ako budú jednotlivé štáty schopné prijímať opatrenia v oblasti v boji s pandémiou a s prípravou na pokrízový vývoj.

Rýchly a synchronizovane prudký prepad svetového hospodárskeho rastu viedol k nečakane veľkým zmenám vo svetovej ekonomike. Aj napriek tomu, že ide o svetový synchronizovaný pokles, jednotlivé štáty svetovej ekonomiky sú touto krízou postihnuté rozdielne. Hlboká svetová recesia ďalej viedla k dopytovému a ponukovému šoku[16]. Synchronizovaný pokles svetového hospodárskeho rastu viedol v dôsledku dopytu, ale hlavne prerušenia svetových hodnotových reťazcov k najväčšiemu poklesu svetového obchodu[17] v moderných ekonomických dejinách. V období svetovej finančnej krízy v dôsledku hlbokej recesie bola najviac postihnutá reálna ekonomika, v prípade súčasnej krízy najviac postihnutý je sektor služieb[18].

Okrem toho možno sledovať na jednej strane výrazný pokles cien niektorých komodít, hlavne ropy, na druhej strane rast cien potravín[19]. Uzavretie výrobných liniek a prevádzok viedlo k tomu, že v druhom štvrťroku roka 2020 prišlo o prácu viac ako 300 miliónov ľudí[20].

---

[15] V súčasnosti každá nová prognóza vývoja svetovej ekonomiky zahŕňa vzhľadom na najvyššiu mieru ekonomickej a politickej neistoty v moderných ekonomických dejinách len aktuálny stav a práve v dôsledku neistého a nepredvídateľného vývoja nemôže hodnoverne zachytávať strednodobý vývoj svetovej ekonomiky.

[16] Charakteristickou črtou spojenou so vznikom pandémie koronavírusu je dopytový a ponukový šok.

[17] Svetová obchodná organizácia zverejnila prognózu vývoja svetového obchodu, podľa ktorej v roku 2020 očakávala pokles svetového obchodu od 12,5 % do 32 %.

[18] V dôsledku svetovej pandémie je najviac postihnutým sektor služieb, hlavne turistika, reštaurácie, cestovanie, ale aj maloobchod a pod.

[19] Vznik pandémie viedol k poklesu cien energetických vstupov na jednej a k zvýšenie cien potravín na druhej strane.

[20] Covid-19 má veľmi negatívny vplyv na nezamestnanosť vo svete. Podľa Medzinárodnej organizácie práce bola najvyššia nezamestnanosť zaznamenaná v nasledovných sektoroch ekonomiky: potravinársky sektor a ubytovanie (144 mil. zamestnancov), maloobchod a veľkoobchod (482 mil. zamestnancov), administratívne služby (157 mil. zamestnancov) a oblasť strojárenskej výroby (463 zamestnancov). https://news.un.org/en/story/2020/04/1061322.

Vzhľadom na prudký pokles hospodárskeho rastu v jednotlivých štátoch a na uzavretie národných hraníc mnohí zahraniční robotníci, pracovníci z novoindustrializovaných, rozvojových a najchudobnejších štátov sveta, ktorí zarábali na živobytie v zahraničí, nielenže ostali bez práce, ale aj bez príjmov pre svoje rodiny[21].

Graf 2.3

Výhľad svetovej ekonomiky (24. jún 2020, v %)

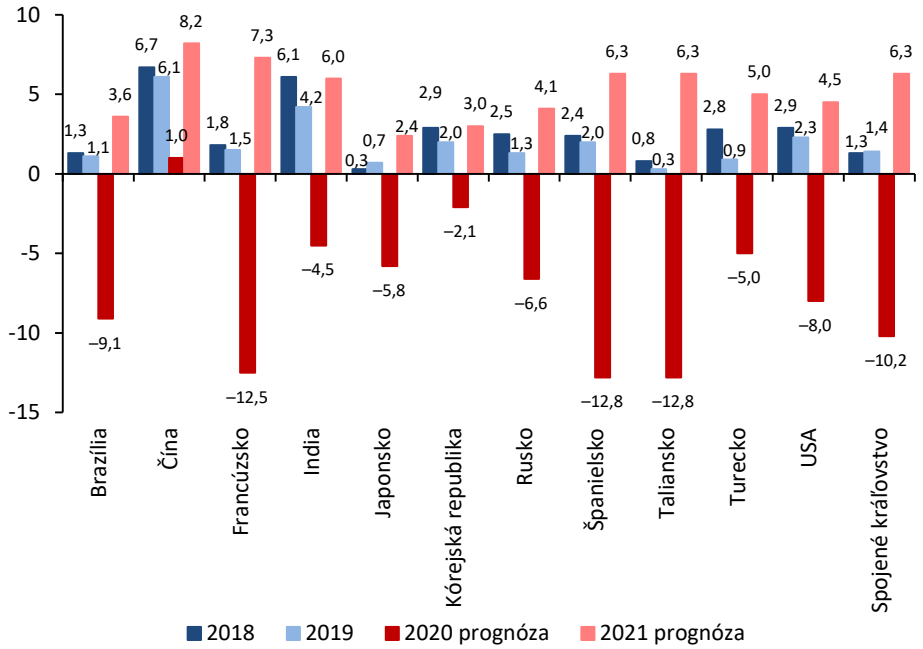

Prameň: vlastné spracovanie z údajov WEO (2020a)

Covid-19 bude mať v tomto a v budúcom roku veľmi negatívny vplyv na hospodársky rast jednotlivých štátov svetovej ekonomiky.

---

[21] Podľa odhadu Svetovej banky objem príjmov ľudí pracujúcich v zahraničí sa pohybuje vo vyššie uvedených skupinách štátov od 5 % až do 45 % HDP ročne. Celkový objem prostriedkov ľudí zarábajúcich v zahraničí a posielajúcich tieto prostriedky domov svojim rodinám predstavoval do vypuknutia pandémie viac ako 554 mld. USD. Prostriedky vyplácané za prácu v zahraničí v rozvojových štátoch predstavujú vyšší objem, ako je tok priamych zahraničných investícií do týchto štátov. Strata príjmov za prácu v zahraničí môže viesť nielen k zvyšovaniu chudoby a k rastu disparity v príjmoch, ale ďalej môže prehlbovať už aj tak vysokú mieru nezamestnanosti v týchto štátoch. https://www.ft.com/content/471cb6b2-f354-4fe0-b36f-3078a506a2d8.

Podľa poslednej prognózy zverejnenej (dňa 24. júna 2020)[22] sa očakáva najvýraznejší prepad jednotlivých ekonomík v tomto roku s čiastočným oživením v budúcom roku. Z grafu 2.3 vyplýva, že najvýraznejší prepad hospodárskeho rastu sa očakáva v tých štátoch, ktoré sú relatívne veľmi závislé od sektora služieb[23]. Pretože jednotlivé štáty a sektory ich ekonomík boli krízou rozdielne postihnuté, očakáva sa, že štáty budú mať v tomto a v budúcom roku aj rozdielne tempá poklesu hospodárskeho rastu. Z vybranej skupiny štátov uvedených na grafe vyplýva, že jediný štát, ktorý by nemal byť v zápornom kvadrante hospodárskeho rastu v tomto roku je Čína[24]. Najvyšší pokles v tomto roku (viac ako dvojciferné čísla) sa očakáva v prípade Spojeného kráľovstva (10,2 %), Francúzska (12,5 %), Španielska a Talianska (12,8 %). Aj napriek sľubnému čiastočnému oživeniu nedosiahne ani jeden štát s výnimkou Číny úroveň hospodárskeho rastu z roku 2019. Z toho jednoznačne vyplýva, že očakávané oživenie jednotlivých štátov je veľmi neisté a veľmi rozdielne podľa jednotlivých podmienok v týchto štátoch a ako tieto štáty prijímajú jednotlivé politiky v boji s pandémiou, aké poskytujú stimuly pre malé a stredné podniky, ako využívajú opatrenia v sociálnej oblasti. Hoci epicentrom šírenia koronavírusu sa stala Čína, pandémia výrazne postihla aj štáty Európskej únie, ale hlavne niektoré štáty eurozóny.

---

[22] Medzinárodný menový fond zverejnil 24. júna 2020 revidovanú prognózu vývoja svetovej ekonomiky zo 14. apríla 2020.

[23] V predchádzajúcich finančných, bankových a ekonomických krízach bola zasiahnutá reálna ekonomika. V súčasnosti je najviac postihnutým sektorom turistika a cestovanie. Podľa World Travel and Tourist Council strata príjmov z turistiky bude mať najväčší vplyv na HDP Mexika (15,5 %), Španielska (14,3 %), Talianska (13 %), Turecka (11,3 %), Číny 11,3 %. Obidva štáty eurozóny, tak Španielsko, ako aj Taliansko, sú najviac postihnuté aj výskytom ochorenia covid-19. Okrem toho niektoré štáty majú veľmi vysokú zadlženosť verejného sektora. Aký vplyv bude mať v tomto roku na tento sektor ekonomiky, závisí od toho, ako budú tieto štáty schopné ďalej bojovať s pandémiou.

[24] Pri porovnaní so svetovou finančnou krízou dosiahla Čína v roku 2009 hospodársky rast na úrovni 9,8 %. Ostatné priemyselné štáty boli v hlbokej recesii. Prevažná väčšina priemyselne vyspelých štátov dosiahne v tomto roku výrazne záporné tempá hospodárskeho rastu. V prípade Číny ako jedinom štáte z krajín G20 sa očakáva 1 % rastu HDP. Vyplýva z toho, že tak, ako sa po svetovej finančnej kríze čínska ekonomika oproti svojmu veľkému rivalovi, ekonomike USA, posilnila, možno na základe tejto prognózy očakávať, že čínska ekonomika sa z pandemickej krízy zasa posilní.

2.4. Covid-19 a jeho vplyv na hospodársky rast štátov EÚ a eurozóny

Po vzniku svetovej koronavírusovej krízy, ktorej epicentrom sa stalo čínske mesto Wu-chan (Wuhan), sa druhým epicentrom šírenia svetovej pandémie stali štáty Európskej únie, hlavne niektoré štáty eurozóny. Relatívna nepripravenosť niektorých štátov eurozóny na tento neočakávane rýchly priebeh šírenia svetovej nákazy viedla k veľkým stratám na ľudských životoch.

V začiatkoch šírenia nového koronavírusu bolo možné v niektorých štátoch sledovať relatívnu nepripravenosť, nedisciplinovanosť a nerozhodnosť prijímať potrebné opatrenia a implementovať ich v boji s pandémiou. Podobne ako v minulosti pri vzniku dlhovej krízy, ktorej epicentrom sa stali niektoré členské štáty eurozóny, aj ako v prípade humanitárnej a migračnej krízy bolo možné v začiatkoch šírenia pandémie v niektorých štátoch EÚ sledovať relatívne pomalý nástup pri prijímaní opatrení. Vplyv svetovej recesie môže mať veľmi nepriaznivé dôsledky práve na tie štáty, ktoré sú postihnuté pandémiou najviac.

Podľa poslednej zverejnenej prognózy Medzinárodného menového fondu sa očakáva, že najväčšie bremeno v dôsledku svetovej pandémie budú niesť najmä Taliansko, Grécko a Španielsko. Príjmy týchto štátov do veľkej miery závisia od cestovného ruchu, relatívne silného postavenia malých a stredných podnikov v jednotlivých ekonomikách týchto štátov a od služieb. Sú to štáty, ktoré boli epicentrom svetovej dlhovej krízy a dosahujú relatívne nízku konkurencieschopnosť svojich výrobkov na zahraničných trhoch v porovnaní s niektorými štátmi eurozóny, napríklad Nemeckom, Holandskom, Írskom, Rakúskom a pod. Tento nepriaznivý vývoj môže viesť k prehĺbeniu už začatého procesu reálnej divergencie medzi jednotlivými členskými štátmi eurozóny.

Svetová finančná kríza mala negatívny vplyv na reálnu ekonomiku. Prebiehajúca recesia môže negatívne ovplyvniť európsky finančný sektor, hlavne bankovníctvo. V súčasnosti je európsky bankový sektor bezpečnejší, ako bol pred vznikom svetovej finančnej krízy. Výrazný pokles hospodárskeho rastu v štátoch eurozóny a relatívne nízka

ziskovosť tohto sektora môže negatívne ovplyvniť fungovanie celého finančného sektora. Preto prijaté opatrenia na úrovní Európskej centrálnej banky orientované na dočasné zníženie prahových hodnôt v oblasti kapitálovej primeranosti sú veľmi dôležité pre zabezpečenie fungovania finančného sektora.

V štátoch eurozóny boli prijaté rozsiahle opatrenia v boji s koronavírusom. Kľúčovou úlohou naďalej zostáva zastaviť šírenie pandémie a postupne vytvoriť podmienky na ďalšie oživovanie ekonomiky. Podľa predbežných odhadov niektorých renomovaných menovo-finančných a ekonomických inštitúcií môže viesť mesačné zatvorenie ekonomiky až k 3 % poklesu celkového hospodárskeho rastu v rámci eurozóny. Je preto potrebné, aby prijímané opatrenia boli pri očakávanom poklese a kontrole šírenia pandémie realizované vo vzájomnej súčinnosti. Pre každý členský štát eurozóny je dôležité, aby postupné oživovanie v zmysle otvárania ekonomiky v štáte vychádzalo z predpokladov špecifických pre každý členský štát. V tejto etape je veľmi dôležité správne nastavenie fiškálnych stimulov, pokračovanie v implementácii neštandardných nástrojov menovej politiky Európskej centrálnej banky pri zachovaní dlhodobo nízkej úrovne úrokovej sadzby, udržanie finančnej stability, riešenie relatívne vysokej miery nezamestnanosti a riešenie zadlženosti jednotlivých sektorov v rôznych štátoch eurozóny.

Covid-19 viedol k ďalšiemu prehĺbeniu vonkajších a vnútorných makroekonomických nerovnováh. So vznikom Európskej menovej únie bol vytvorený platobný systém TARGET2. V rámci Ekosystému členské štáty eurozóny vyrovnávajú svoje pohľadávky a záväzky, ktoré vyplývajú zo vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov. Na grafe 2.4 sú zoradené len niektoré vybrané štáty eurozóny. Zo znázorneného vývoja na ňom je evidentné, že od vytvorenia jednotnej meny až do začiatku vzniku svetovej finančnej krízy[25] bol tento systém takmer v rovnováhe a až jej nástupom postupne dochádzalo k výrazným nerovnováham.

---

[25] Za začiatok vzniku svetovej finančnej krízy bol uvedený historicky 9. august 2007, keď bol nedostatok likvidity vo finančnom sektore, hlavne v bankovníctve.

Graf 2.4

Vývoj TARGET2

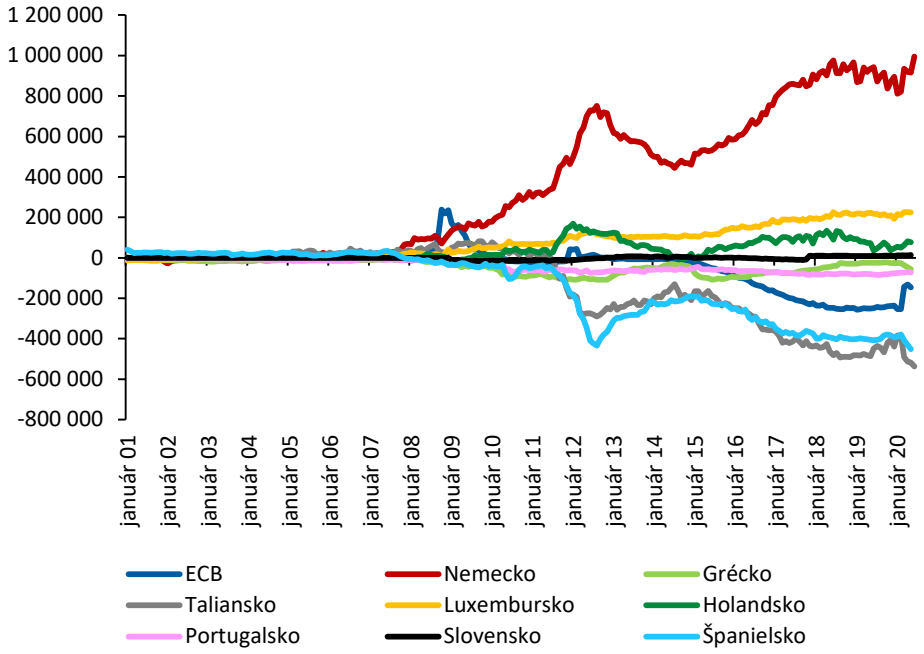

Prameň: vlastné spracovanie z údajov ECB, júl 2020

Vonkajšie makroekonomické nerovnováhy sa bezprostredne prejavili aj v rozdieloch v konkurencieschopnosti a v raste produktivity práce napr. medzi Nemeckom a dlžníckymi štátmi, ktoré sa stali epicentrom dlhovej krízy.

Aj napriek tomu, že sa podarilo po r. 2012 znížiť vonkajšie nerovnováhy v Ekosystéme, dlžnícke štáty nevyužili dostatočný priestor na to, aby zvýšili svoju konkurencieschopnosť. Z grafu 2.4 ďalej vyplýva, že aj pri relatívne dlhodobom hospodárskom raste národných ekonomík štátov eurozóny bol naďalej zaznamenaný postupný nárast vonkajších ekonomických nerovnováh medzi Nemeckom a dlžníckymi štátmi od októbra 2014. Tento nepriaznivý trend sa postupne stabilizoval na konci roku 2018. Svetová pandémia a relatívne nedostatočná pripravenosť niektorých štátov eurozóny čeliť rýchlo sa šíriacej pandémii viedol hlavne v prípade dlžníckych štátov k ďalšiemu nárastu vonkajších nerovnováh najmä medzi Nemeckom, Talianskom a Španielskom.

Schválený Fond obnovy a jeho správna implementácia do praxe s orientáciou na zelenú, inteligentnú ekonomiku môže znížiť tieto nerovnováhy v rámci členských štátov eurozóny. Zároveň je potrebné pripraviť a postupne implementovať dlhodobý strategický a komplexný transformačný plán štátov Európskej únie na zabezpečenie udržateľného ekonomického rozvoja, sociálnej stability a pri urgentnej orientácii na prijatie všetkých nevyhnutých opatrení, ktoré budú schopné čeliť nepredvídateľným a rýchlo narastajúcim hrozbám v dôsledku klimatických zmien. Jedným z negatívnych vplyvov svetovej finančnej krízy bol nárast disparity v príjmoch hlavne v priemyselne vyspelých štátoch.

2.5. Covid-19 a prehĺbenie disparity príjmov

Svetová finančná kríza viedla k prehĺbeniu v nerovnosti v príjmoch[26]. Vznik a rýchly a nepredvídateľný vývoj svetovej vírusovej pandémie ešte viac prehĺbil disparitu v príjmoch. Tá sa prejavuje nielen medzi jednotlivými štátmi, ale aj v rámci nich. Práve relatívne nízka kúpna sila najslabšie zarábajúcich obyvateľov v jednotlivých štátoch nevytvorila predpoklady na to, aby táto skupina, ktorá bola najviac postihnutou, mohla venovať dodatočné zdroje na zvýšenie imunity[27]. Poprední svetoví renomovaní ekonómovia[28] tvrdia, že je to riešiteľný problém, ale rozhodnutia a prijímanie opatrení v tejto oblasti boli dlhodobo odkladané.

---

[26] Nerovnosť rozdelenia v príjmoch je jednou z najväčších výziev z hľadiska pokrízového vývoja vo svetovej ekonomike. Tieto nerovnosti sa prejavujú predovšetkým v nerovnakých príležitostiach k poskytovaniu zdravotníckych služieb, k vzdelaniu, v nerovnosti medzi jednotlivými generáciami, v nerovnosti medzi mužmi a ženami, ale najvýraznejšie nerovnosti sa prejavujú v príjmoch a bohatstve.

[27] Profesor Jeffrey Sachs uvádza, že výskyt a rozsah pandémie postihol najviac USA, Brazíliu a Mexiko. Poukazuje tiež na to, že tieto štáty evidujú veľmi vysokú disparitu v príjmoch, ale aj disparitu v bohatstve.

[28] Tak medzinárodné menovo-finančné a ekonomické inštitúcie, ako aj renomovaní odborníci vrátane niektorých nositeľov Nobelových cien za ekonómiu (Atkinson, Deaton, Ostry, Piketty, Rajan, Sachs, Stiglitz) sa zhodujú v tom, že vysoká miera nerovnosti v príjmoch nevytvára pre všetkých členov spoločnosti rovnaké príležitosti v oblasti zdravotníckych služieb a vzdelávania. Neriešiť tento problém, ktorý je jedným z najväčších v súčasnosti, alebo odkladať jeho riešenia môže viesť k nedôvere v realizátorov hospodárskych politík, k nedôvere v politikov, k zníženiu dôvery v jednotlivé inštitúcie, k pokračujúcej polarizácii spoločnosti a v neposlednom rade k sociálnym nepokojom.

Nerovnosť rozdelenia príjmov sa najviac prejavuje v priemyselne vyspelých štátoch. Vzniká otázka, v čom je vlastne problém, že dochádza k tejto polarizácii spoločnosti. Je všeobecne akceptovaná zhoda v tom, že čím spravodlivejší a efektívnejší je daňový systém, tým priaznivejšie sú podmienky na dlhodobý hospodársky rast[29]. Pri riešení nerovnosti v príjmoch a bohatstve má dôležité miesto fiškálna politika a v rámci nej progresívne zdaňovanie. Medzi poprednými a renomovanými odborníkmi v oblasti fiškálnej politiky je zhoda v tom, že pri riešení nerovnosti v príjmoch má nezastupiteľné miesto progresívne zdaňovanie. Podľa empirických štúdií/výskumov uskutočnených medzinárodnými menovo-finančnými a ekonomickými inštitúciami jedným zo základných atribútov v boji s prehlbujúcou sa polarizovanou spoločnosťou je efektívny daňový a spravodlivý systém orientovaný na spravodlivé prerozdeľovanie zdrojov. Je všeobecné známe, že v tých štátoch, v ktorých sú daňové systémy menej efektívne, sa nedosahuje dlhodobo udržateľný hospodársky rast.

V boji s rastúcou disparitou príjmov majú dôležité miesto výdavky štátneho rozpočtu do sociálnej oblasti. Práve v súčasnosti dochádza k tomu, že v mnohých prípadoch sú niektoré skupiny obyvateľstva postihnuté pandémiou v dôsledku nepriaznivého stavu a fungovania verejného zdravotníctva. Prvé analýzy dôsledkov koronavírusovej krízy poukazujú na to, že práve skupina obyvateľstva s nižšími príjmami je pandémiou postihnutá najviac. Poskytovanie zdravotníckych služieb na patričnej úrovni môže vytvoriť priaznivé podmienky z hľadiska kvality života všetkých obyvateľov. Pozitívne ovplyvniť vývoj v rámci rýchleho nástupu procesu technologických zmien môže aj poskytovanie kvalitného vzdelania[30] pre všetkých obyvateľov.

---

[29] Podľa empirických štúdií Medzinárodného menového fondu možno konštatovať, že čím spravodlivejšie sú nastavené daňové systémy a prerozdeľovacie mechanizmy, tým väčší je predpoklad na dlhodobo udržateľný hospodársky rast. Napríklad Austrália dosahovala takmer tri desaťročia hospodársky rast. Aj škandinávske štáty zaznamenali dlhodobo veľmi priaznivé tempá hospodárskeho rastu vďaka daňovému systému a správnemu prerozdeleniu zdrojov v rámci spoločnosti.

[30] Poskytovanie kvalitného vzdelania je jednou z najdôležitejších podmienok pri aplikácii rovnakých príležitosti pre všetkých. Príprava mladej generácie na proces digitalizácie, robotizácie, štvrtej priemyselnej revolúcie a umelej inteligencie môže byť veľmi cenným príspevkom pre spoločnosť ako celku do budúcnosti.

Pri riešení nerovnosti v príjmoch a spravodlivej distribúcii vytvorených hodnôt v rámci spoločnosti majú dôležité miesto aj reformy smerujúce do oblasti infraštruktúry. V súčasnosti pri nastúpenom procese transformácie spoločnosti na zelenú, inteligentnú a sociálnu ekonomiku môže byť zníženie regionálnych disparít podporované vytvorením dodatočných pracovných príležitosti práve v oblasti zelenej ekonomiky. Vytvorenie podmienok na flexibilný trh pracovných síl, zvýšenie kvalifikácie môže viesť k zvýšeniu zamestnanosti v jednotlivých regiónoch. Druhým najväčším dôsledkom svetovej finančnej krízy po nerovnosti príjmov je prehlbujúca sa a v niektorých štátoch neudržateľná zadlženosť.

2.6. Covid-19 a dlhová kríza

Jedným z najväčších dedičstiev svetovej finančnej krízy bola dlhová kríza. Epicentrom svetovej dlhovej krízy sa stala eurozóna, hlavne Grécko, Írsko, Portugalsko, Španielsko a Taliansko. Graf 2.5 zobrazuje vývoj verejného dlhu od roku 1880 až po súčasnosť. Možno na ňom sledovať vývoj verejného dlhu v priemyselne vyspelých a novoindustrializovaných štátoch. Obidve svetové vojny a veľká hospodárska depresia výrazne ovplyvnili vývoj verejného dlhu hlavne v priemyselne vyspelých štátoch. Najmä po druhej svetovej vojne boli tieto štáty aj napriek veľmi vysokým výdavkom na obnovu vojnou zničenej Európy schopné veľmi významne znížiť verejný dlh[31]. Možno pri nich sledovať dlhodobý trend nárastu verejného dlhu od začiatku 70. rokov. Medzi priemyselne vyspelými a novoindustrializovanými štátmi sa po vzniku svetovej finančnej krízy začali výrazne otvárať nožnice. I keď neexistujú detailne empirické štúdie z tejto oblasti, možno konštatovať, že dlhodobé zníženie daní pre korporácie viedlo k nepriaznivému vývoju verejného dlhu v priemyselne vyspelých štátoch, ktorý trvá dodnes.

---

[31] Jednotlivé priemyselne vyspelé štáty mali v období po druhej svetovej vojne oveľa lepšiu východiskovú pozíciu orientovanú na zníženie verejného dlhu. Bolo to obdobie relatívne vysokých temp hospodárskeho rastu podporované rozsiahlymi infraštrukturálnymi projektmi, veľmi priaznivým demografickým vývojom známym ako baby boom, a to bez neexistencie virtuálneho finančného sektora (finančné deriváty) a bez dodatočných výdavkov štátneho rozpočtu spojených s klimatickými zmenami. V súčasnosti sú všetky uvedené podmienky na zníženie verejného dlhu v porovnaní s podmienkami po druhej svetovej vojne neporovnateľne horšie.

Graf 2.5

Historický vývoj verejného dlhu (v % HDP)

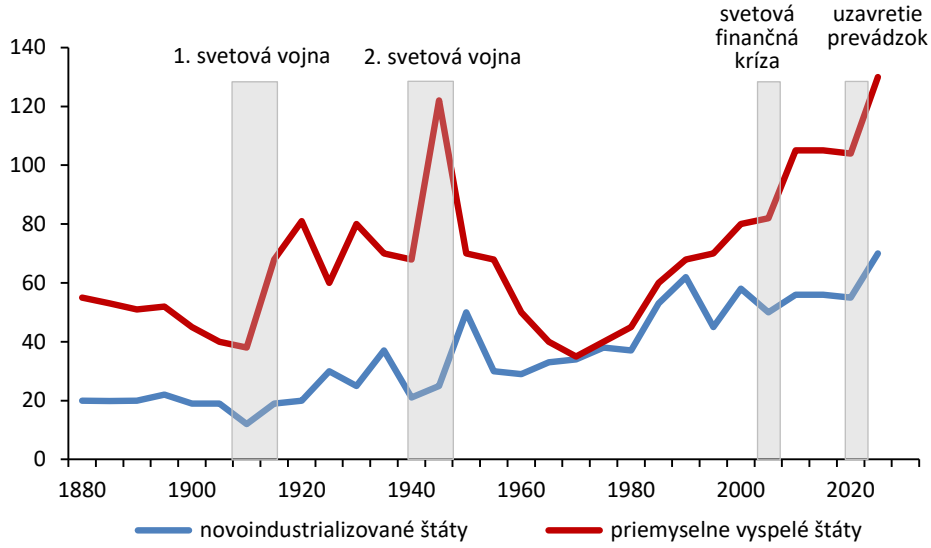

Prameň: spracované z https://www.imf.org/external/mmedia/view.aspx?vid=6170606507001

Vznik a rýchle šírenie svetovej pandémie v niektorých štátoch ešte viac prehĺbilo už aj tak menej udržateľnú úroveň verejného dlhu. Ak po vzniku svetovej finančnej krízy väčšina štátov v dôsledku hlbokej recesie pristúpila k reštriktívnej fiškálnej a expanzívnej menovej politike, v súčasnosti takmer všetky štáty prijali expanzívnu fiškálnu politiku. Pri dosiahnutí záporných temp hospodárskeho rastu vo väčšine štátov vo svete a pri výraznom znížení príjmov do štátneho rozpočtu možno očakávať naďalej bezprecedentný rast verejného dlhu. Tento rast je spojený s potrebnými dodatočnými výdavkami na zdravotníctvo, v sociálnej oblasti a na fiškálne stimuly potrebné na oživenie jednotlivých národných ekonomík.

Tento historicky veľmi nepriaznivý vývoj v oblasti verejného dlhu nemožno pripisovať novému koronavírusu. Dlhodobo vzostupný trend verejného dlhu je zapríčinený relatívne nezodpovednou politikou v niektorých priemyselne vyspelých štátoch. V štátoch s vysokými nákladmi na dlhovú službu bude menej disponibilných zdrojov na uskutočnenie potrebných štrukturálnych zmien. To môže hlavne

v štátoch eurozóny prehĺbiť aj začatý proces divergencie, príjmovej polarizácie a narastanie regionálnych disparít.

V súčasnosti je hlavnou prioritou boj s pandémiou. Očakáva sa ďalšie zvýšenie výdavkov verejného sektora spojené s financovaním verejného zdravotníctva, s fiškálnymi stimulmi na podporu podnikateľského sektora, ale aj potrebné využívanie automatických stabilizátorov, ktoré však ešte viac prehĺbia už v súčasnosti v mnohých štátoch neudržateľnú úroveň verejného dlhu. Svetová pandémia veľmi negatívne ovplyvnila verejný dlh v rozvojových štátoch a v štátoch s najnižšími príjmami. Sú to štáty, ktoré sú dlhodobo pod stabilizačným programom Medzinárodného menového fondu pri spolufinancovaní so Svetovou bankou a s príslušnými regionálnymi rozvojovými bankami. Za prvé štyri mesiace od vypuknutia svetovej pandémie Medzinárodný menový fond poskytol 78 členským štátom finančnú pomoc, ktorá súvisí tak s vnútornou, ako aj s vonkajšou makroekonomickou nerovnováhou. Vzhľadom na obrovské bremeno dlhu medzinárodné spoločenstvo rozhodlo o odpustení dlhu najchudobnejším štátom na svete[32]. Je to prvýkrát od vzniku brettonwoodskych inštitúcií, keď boli spoločne prijaté rozhodnutia o odpustení dlhu najchudobnejším štátom[33].

Covid-19 výrazne nepriaznivo ovplyvnil vývoj bilancie verejných financií, zvýši sa hlavne deficit verejných financií. Zvýšené verejné výdavky na celom svete orientované na dodatočné financovanie verejného zdravotníctva, podnikateľského prostredia a v sociálnej oblasti viedli k bezprecendnému zhoršeniu fiškálnej bilancie tak vo svete, ako aj v jednotlivých skupinách štátov. Tabuľka 2.3 poukazuje na výrazné zvýšenie fiškálnych deficitov v jednotlivých regiónoch a v skupinách štátov. Očakáva sa, že fiškálny deficit vo svete sa zvýši z pôvodných mínus 3,9 % HDP v roku 2019 na očakávaných mínus 13,9 % HDP

---

[32] Medzi štáty, ktorým boli odpustené dlhy, patria Afganistan, Benin, Burkina Faso, Stredoafrická republika, Čad, Komory, Konžská demokratická republika, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Haiti, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mali, Mozambik, Nepál, Niger, Rwanda, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Sierra Leone, Šalamúnove ostrovy, Tadžikistan, Togo a Jemen.

[33] Medzinárodné menovo-finančné inštitúcie, regionálne rozvojové banky, Parížsky klub a iní veritelia prijali historické rozhodnutie o odpustení dlhu najchudobnejším štátom sveta.

v tomto roku. Tento nepriaznivý trend bude pokračovať aj v roku 2021, keď sa očakáva, že celkový deficit verejných financií dosiahne hodnotu mínus 8,2 % HDP. Štáty G20 a priemyselne vyspelé štáty dosiahnu vyšší fiškálny deficit[34], ako je svetový priemer. Nižší fiškálny deficit v štátoch eurozóny v porovnaní so svetovým priemerom môže byť aj výsledkom jednotlivých opatrení na stabilizáciu verejných financií po vzniku svetovej finančnej krízy[35]. Hoci sa očakáva, že deficit verejných financií v novoindustrializovaných štátoch bude v tomto roku v porovnaní so svetovým priemerom, ako aj s členskými štátmi G20 a s priemyselne vyspelými štátmi nižší, na budúci rok dosiahne fiškálny deficit vyššiu úroveň, ako je svetový priemer[36]. Podobne ako pri prognóze vývoja svetového hospodárskeho rastu môžu byť tieto údaje vzhľadom na vysokú mieru neistoty, ktorej svetová ekonomika čelí v súčasnosti, veľmi optimistické.

T a b u ľ k a 2.3

Vývoj fiškálnej bilancie vo svete a v jednotlivých skupinách štátov (v % HDP)

	Prognóza				Rozdiel v predikcii	
	2018	2019	2020	2021	2020	2021
Svet	–3,1	–3,9	–13,9	–8,2	–4,0	–2,0
G20	–3,7	–4,5	–15,4	–9,1	–4,6	–2,2
Priemyselne vyspelé štáty	–2,7	–3,3	–16,6	–8,3	–6,0	–2,8
Eurozóna	0,5	–0,6	–11,7	–5,3	–4,2	–1,7
Novoindustrializované štáty	–3,8	–4,9	–10,6	–8,5	–1,5	–1,0
Rozvojové štáty	–3,8	–4,1	–6,1	–5,1	–0,4	–0,2

Prameň: vlastné spracovanie z údajov WEO (2020a)

[34] Podľa poslednej prognózy zverejnenej Medzinárodným menovým fondom (zo dňa 24. júna 2020) sa očakáva, že najvyšší deficit (v % HDP) verejných financií v tomto roku dosiahnu: USA (–23,8 %), Brazília (–16 %), Južná Afrika (–14,8 %), Japonsko (–14,7 %), Francúzsko (–13,6 %). Najnižší deficit v tomto roku sa očakáva v týchto štátoch: Kórejská republika (–3,6 %), Rusko (–5,5 %), Indonézia (–6,3 %), Turecko (–8,4 %), Austrália (–8,6 %).

[35] V rámci európskeho semestra bol prijatý tzv. šesťbalíček (six pack), ktorý pomohol stabilizovať verejné financie v štátoch Európskej únie.

[36] Vzhľadom na to, že novoindustrializované štáty môžu dosahovať vyššie tempo rastu ako priemyselne vyspelé, ani pri problémoch s fiškálnou nerovnováhou sa nepredpokladá väčšie nebezpečie vo vnútorných makroekonomických nerovnováhach ako pri priemyselne vyspelých štátoch.

Covid-19 viedol nielen k zvýšeniu verejného dlhu v jednotlivých štátoch, ale aj k vysokému nárastu verejného dlhu. Graf 2.6 zachytáva vývoj verejného dlhu vo vybraných priemyselne vyspelých a novoindustrializovaných štátoch. Na základe poslednej prognózy zverejnenej Medzinárodným menovým fondom sa očakáva, že svetový verejný dlh v tomto roku sa zvýši na 101,5 % oproti 81,2 % z roku 2018. Podľa tejto prognózy možno očakávať, že verejný dlh sa v roku 2021[37] zníži len minimálne.

G r a f 2.6

Vývoj verejných financií vo vybraných štátoch (v %)

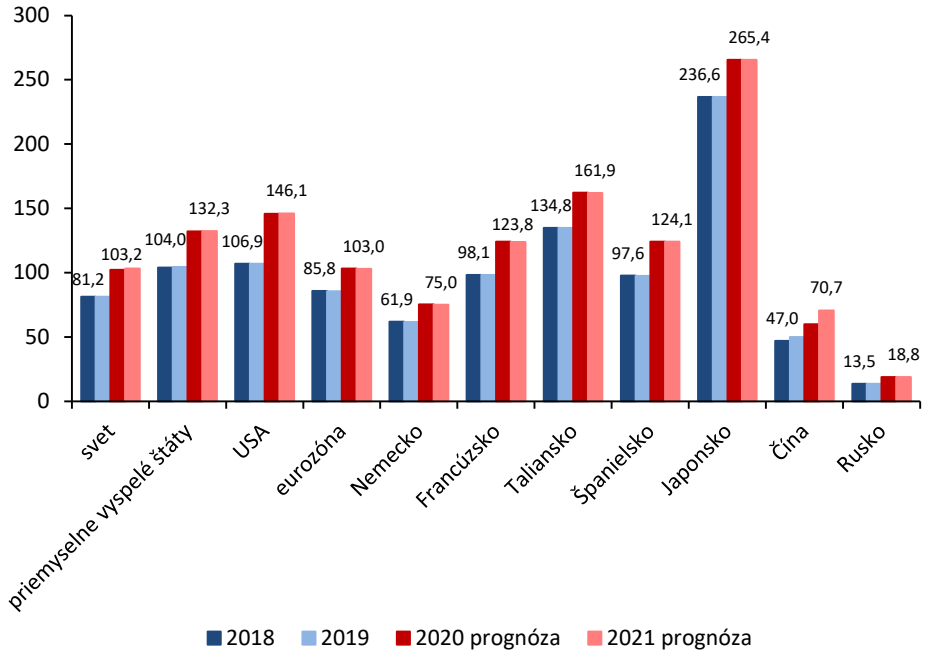

Prameň: vlastné spracovanie z údajov WEO (2020a)

[37] Očakáva sa, že najvyššiu úroveň verejného dlhu v tomto roku dosiahnu Japonsko (268 %), USA (141,4 %), Taliansko (166,1 %), Francúzsko (125,7 %) a Španielsko (123,8 %). Medzi štáty, ktoré očakávajú najnižšiu úroveň verejného dlhu, v tomto roku patria Rusko (18,5 %), Indonézia (37,7 %), Turecko (40,4 %) a Kórejská republika (49,5 %). Podobne ako v prípade fiškálneho deficitu aj pri verejnom dlhu možno očakávať, že priemyselne vyspelé štáty, ktoré môžu dosahovať potenciálne nižšie tempo hospodárskeho rastu, budú dosahovať vysoké deficity verejných financií a vysoké verejné dlhy.

Nepriaznivý vývoj v oblasti deficitov verejných financií a verejných dlhov je výzvou pre realizátorov hospodárskych politík, vedu a politikov, aby vyvinuli maximálne úsilie v snahe zvýšiť príjmy do verejných rozpočtov v jednotlivých štátoch. Obrovské rezervy finančných aktív sú umiestnené v daňových rajoch, v oblasti prania špinavých peňazí, sivej ekonomiky, korupcie a v iných netransparentných operáciách. V tomto štádiu by mali byť kľúčovými úlohami mobilizovať príjmy do rozpočtov jednotlivých štátov a v štátoch, kde je priestor, zaviesť progresívne zdaňovanie, implementovať spravodlivý a efektívny daňový systém, a tým vytvoriť priaznivé podmienky na udržateľný a inkluzívny rast.

* * *

Jednou z najvýraznejších kríz, ktorá má vplyv na všetkých ľudí žijúcich na planéte, je svetová vírusová pandémia. Preto je v súčasnosti najväčšou výzvou, aby bolo úsilie všetkých zodpovedných na planéte sústredené na zabezpečenie poskytovania zdravotníckych služieb, podporu pokrízového oživenia jednotlivých ekonomík a vytvorenie dodatočných zdrojov pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva. Pretože táto pandémia má v porovnaní s predchádzajúcimi svetový charakter, aj prijímané opatrenia by mali mať svetový charakter. Súčasná kríza, ktorá zahŕňa krízu verejného zdravotníctva, humanitárnu krízu, krízu trhu práce a sociálnu a ekonomickú krízu, je iná ako všetky predchádzajúce. Vzhľadom na jej mimoriadnu výnimočnosť by mali mať aj prijímané opatrenia výnimočný charakter v boji s pandémiou.

Z hľadiska súčasného vývoja svetovej ekonomiky je charakteristická predovšetkým vysoká miera neistoty, ktorá vyplýva z nepredvídateľného a rýchleho synchronizovaného vývoja spojeného s mnohými zmenami a potenciálnymi hrozbami. Súčasná pandemická kríza je súčasťou prebiehajúcich existenčných kríz spojených hlavne s klimatickými zmenami, dlhovou krízou a krízou nespravodlivého prerozdelenia zdrojov a bohatstva. Vzhľadom na súčasný vývoj svetovej ekonomiky existuje veľa nezodpovedaných otázok, hlavne pokiaľ ide o klimatické hrozby a technologické zmeny. Poprední politici by sa mali preto pri prijímaní opatrení opierať o hodnoverné nezávislé

empirické štúdie, ktoré by mali byť komplexné z pohľadu možností a daných príležitostí, a v neposlednom rade by mali realizátori prijímaných opatrení preberať na seba zodpovednosť za výber, ako aj za realizáciu správnych opatrení.

Nepredvídateľné môžu byť dôsledky pandémie, pokiaľ ide o verejné financie. Vo väčšine štátov záporné tempo hospodárskeho rastu, zvýšené výdavky na verejné zdravotníctvo, fiškálne stimuly na podporu hospodárskeho rastu a dodatočné zdroje orientované do sociálnej oblasti v mnohých štátoch ešte viac prehĺbia veľmi krehké verejné financie. Ak pred krízou bola v rámci fiškálnych pravidiel orientácia na výdavkové stropy, v súčasnosti a hlavne vzhľadom na špecifický charakter vývoja sa bude potrebné primárne orientovať na mobilizáciu príjmov. V tomto kontexte sa ponúka príležitosť prijímať a implementovať opatrenia v oblasti daňových rajov, prania špinavých peňazí, sivej ekonomiky, korupcie a ostatných netransparentných operácií. Na ceste k znižovaniu chudoby, prehlbujúcich sa nerovností a narastajúcej disparity v príjmoch medzi štátmi, v rámci jednotlivých štátov a medzi jednotlivými regiónmi pomôže prehodnotenie daňových systémov a progresívny typ zdaňovania v prípadoch, kde je naň veľký priestor.

V boji s pandémiou má byť primárnou orientáciou minimalizácia strát, naďalej potrebné dodatočné financovanie zdravotníckych služieb, zvyšovanie podpory malým a stredným podnikom v podobe poskytnutia dodatočnej krátkodobej likvidity, podpora domácnosti, vytvorenie podmienok pre fungujúci trh práce v podobe pružného pracovného času, využívanie automatických stabilizátorov pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva. V tomto kritickom období je dôležité, aby bola na podporu krehkého oživenia naďalej využívaná makroekonomická expanzívna politika. Vzhľadom na pokračujúce protekcionistické opatrenia v medzinárodnom obchode bude potrebné, aby členské štáty Svetovej obchodnej organizácie prijali záväzok a dodržiavali schválené a implementované medzinárodné pravidlá v medzinárodnom obchode. Pretože začatá a zatiaľ neukončená obchodná vojna medzi dvoma mocnosťami nepomáha k potrebnému oživeniu svetovej ekonomiky, vzniká naliehavá potreba ukončiť tieto pre svetovú ekonomiku škodlivé obchodné vojny.

V tejto etape vývoja pandémie, ktorá nie je zatiaľ pod kontrolou jednotlivých štátov, bude potrebné pripraviť vecné a systémové opatrenia na zabránenie jej šírenia a podľa možnosti odvrátiť druhú vlnu jej celosvetového šírenia. V poslednom období možno sledovať, že druhej vlne sa niektoré štáty nevyhnú, preto bude potrebné prijať spoločné koordinované úsilie, aby straty na ľudských životoch boli čo najnižšie, pripraviť opatrenia na oživenie jednotlivých ekonomík a opatrenia v sociálnej oblasti. Odkladanie prijímania a implementovanie potrebných a účinných opatrení môže mať nepredvídané dôsledky pre v súčasnosti veľmi krehké verejné financie v mnohých štátoch sveta. V tomto smere je medzinárodná spolupráca viac potrebná ako kedykoľvek v minulosti.

3. EURÓPSKA ÚNIA A DÔSLEDKY KORONAVÍRUSOVEJ KRÍZY

Súčasná pandemická kríza zasiahla všetky európske krajiny, i keď s rozdielnou intenzitou. Najväčšie dopady možno pozorovať v Španielsku, v Spojenom kráľovstve a v Taliansku. Iné krajiny, ako Nemecko alebo krajiny strednej Európy, boli pandémiou síce zasiahnuté, ale dôsledky z hľadiska počtu mŕtvych alebo nakazených boli podstatne menšie. V každom prípade však možno konštatovať, že samotná pandémia sa stala štartérom ekonomickej krízy a ekonomickej recesie a zároveň sama výraznou mierou prispela k nárastu pretrvávajúcich vnútorných problémov v EÚ. Jedným z kľúčových problémov súčasnosti sa v členských štátoch EÚ stáva otázka zamestnanosti a nezamestnanosti, udržania predovšetkým malých a stredných firiem, ako aj otázka fungovania celkového ekonomického systému. Skutočnosť, že samotná kríza vedie nevyhnutne k nárastu nezamestnanosti a ku kolapsu firiem a nárastu bankrotov veľkej časti malých a stredných firiem, ale aj skutočnosť, že opatrenia ako karanténa, uzavretie prevádzkových priestorov reštaurácií a pod. majú výrazný ekonomický vplyv, viedla k nutnosti riešiť samotný vplyv pandémie koronavírusu na ekonomiku členských štátov EÚ ako komplexný systémový fenomén.

3.1. Možné smery priemyselnej a sociálnej politiky EÚ v rokoch 2020 – 2027

Pôvodné úvahy o tom, že by sa rozvinula stratégia použitia eurofondov, ktoré by garantovali všetky členské štáty EÚ, sa ukázali ako nepriechodné. Okrem toho aj systém kvantitatívneho odkupovania podnikových a štátnych dlhopisov realizovaných Európskou centrálnou bankou (ECB) bol napadnutý rozhodnutím nemeckého ústavného súdu v Karlsruhe ako nezákonný postup. To všetko viedlo postupne k vytvoreniu nového, francúzsko-nemeckého návrhu, ktorý sa považuje za prejav solidarity, ale aj schopnosti EÚ reagovať na súčasnú pandemickú krízu.

Základom návrhu je pôžička EÚ vo výške 750 mld. eur formou grantov, ktoré sa použijú na riešenie dôsledkov koronakrízy. Tento objem peňazí by EÚ následne splácala z úniového rozpočtu, pričom by sa jednotlivým štátom tieto prostriedky nezapočítavali do štátneho dlhu. Dlh jednotlivých štátov by sa prenášal na všetky členské štáty EÚ, ktoré do spoločného rozpočtu prispievajú úmerne veľkosti svojej ekonomiky. Na základe týchto platieb (príspevkov do spoločného rozpočtu) by dochádzalo k postupnému splácaniu pôžičky (úveru).

Na jednej strane je tento mechanizmus vcelku zaujímavý a predstavuje určitú formu solidarity. Na druhej strane je viac alebo menej zrejmé, že ak sa doteraz európske štáty nevedeli dohodnúť na zvýšení platieb do úniového rozpočtu nad hladinu 1 % z HDP (veľké diskusie vyvolal nemecký návrh na 1,3 % z HDP), v budúcnosti pôjde o zvyšovanie týchto platieb do úniového rozpočtu v každom prípade, keď bude základná platba navýšená o splácanie pôžičky 750 mld. eur.

To všetko, samozrejme, bude zvýrazňovať potrebu určitej miery solidarity v rámci štruktúry európskeho rozpočtu. EÚ bude musieť tieto zdroje riadiť tak, že ich bude spravovať Európska komisia a kontrolovať Európsky parlament. Keďže rozpočet EÚ musí byť zo zákona vyrovnaný, na splácanie pôžičiek sa budú musieť vytvoriť nové zdroje v rámci členských štátov EÚ. Tieto nové zdroje sa dnes rysujú vo väzbe na rozvíjanie a realizáciu zeleného plánu, t. j. na zavedenie uhlíkovej dane, dane z finančných transferov, dane z plastov a ďalších ekologických daní, ktoré by vytvorili doplnkové zdroje použiteľné na splácanie pôžičky 750 mld. eur.

Je potrebné takisto zdôrazniť, že napríklad celkový objem nemeckej pomoci pre domáce hospodárstvo prevyšuje hodnotu 1 bil. eur. Aj francúzsky prezident E. Macron navrhuje posilniť francúzske hospodárstvo, a to sumou viac ako 350 mld. eur. Tieto prostriedky pomoci idú mimo stabilizačného fondu a v podstate predstavujú vnútroštátne formy pomoci alebo stabilizovania ekonomík jednotlivých členských štátov EÚ. To všetko, samozrejme, môže viesť aj k ďalším skutočnostiam, a to predovšetkým vo väzbe na podporu vybraných odvetví, na rozvoj niektorých primárnych cieľov EÚ, ale, čo je veľmi dôležité, bude to viesť aj k zvýšeniu konkurencieschopnosti samotnej EÚ.

Francúzsko-nemecký návrh má dva dôležité body. Jednak je to stratégia zeleného plánu, ktorá bude smerovať investície a granty do ekologicky udržateľných projektov, jednak návrh zmeniť pravidlá štátnej pomoci a hospodárskej súťaže na vnútornom trhu EÚ. Podstatou tejto myšlienky je vytvorenie národných šampiónov (teda národných priemyselných gigantov a megapodnikov) schopných konkurovať obrovským transnacionálnym korporáciám z Číny, USA či z Japonska. Táto predstava by sa mala realizovať s tým, že by už nebolo možné hovoriť o zákazoch spájania veľkých podnikov, ale, naopak, podporilo by sa vytvorenie národných a nadnárodných šampiónov, ktorí by boli kľúčovými firmami budúcnosti. Z tohto hľadiska je zrejmé, že ide predovšetkým o firmy v oblasti automobilového priemyslu, strojárstva, elektrotechniky a chemického priemyslu. Vytváranie megapodnikov schopných konkurovať firmám mimo EÚ je odrazom procesu typického pre súčasný vývoj v rámci globálnej ekonomiky. Je to proces pokračujúcej koncentrácie v jednotlivých odvetviach, ktorý vedie k zužovaniu celkového počtu kľúčových firiem ovplyvňujúcich svetové trhy.

Z tohto hľadiska treba konštatovať, že samotná stratégia EÚ je v podstate dichotómna. Ide o podporu malých a stredných podnikov ako kľúčových udržiavateľov zamestnanosti a o kľúčové fenomény z hľadiska regionálneho rozvoja. Pri malých a stredných podnikoch si však treba položiť niekoľko zásadných otázok. Aké zameranie budú mať tieto malé a stredné podniky? Budú to výrobné podniky, v ktorých budú použité technológie priemyslu 4.0 (štvrtej priemyselnej revolúcie)? Budú to podniky, ktoré budú rozvíjať predovšetkým svoju subkontraktorskú pozíciu vo väzbe na národných šampiónov alebo podniky v oblasti služieb, t. j. obchodu, turistiky, dopravy a iných činností typických pre regionálny rozvoj, alebo to budú malé firmy s niekoľkými desiatkami zamestnancov závisiace predovšetkým od kúpnej sily domáceho obyvateľstva?

V tejto súvislosti treba konštatovať, že stratégia vytvorenia národných šampiónov a ich podpory môže byť realizovaná napríklad aj cestou podstatného rozšírenia inovatívnej schopnosti subkontraktorských firiem. Z tohto hľadiska dostáva ťažisko stratégie EÚ zameranej na oblasť inovácií a digitalizácie nový rozmer. Rozvoj technológií priemyslu 4.0 môže výrazne zmeniť charakter produkcie malých

a stredných firiem, a vytvoriť tak nový systém spolupráce v rámci subkontraktingu. Zároveň, čo je nesmierne dôležité, sa môže takto radikálne zefektívniť samotná činnosť veľkých nadnárodných korporácií, a teda aj stratégie národných šampiónov. Podporou inovácií malých a stredných firiem subkontraktorského typu sa zvýši aj konkurencieschopnosť veľkých gigantov, pretože sa zvýšia technické parametre nimi vyrábanej produkcie.

Ak majú byť malé a stredné podniky zamerané na oblasť služieb (hlavne v oblasti obchodu, stravovania, turistiky, hotelierstva a pod.) nositeľom budúceho rozvoja, budú pre nich kľúčovými parametrami jednak využitie digitalizácie z hľadiska optimálnejšieho komunikovania so zákazníkmi, a jednak reálna kúpna sila väčšiny populácie. Ak koronakríza vedie k výraznému poklesu celkovej miery príjmov a ak veľká časť pracovníkov prechádza na skrátený pracovný čas (iba niektoré krajiny sú schopné financovať *kurzarbeitergeld* bez výraznejšieho poklesu príjmov), možno uvažovať o poklese príjmov pri 20 maximálne 30 % populácie. To prirodzene ohrozuje reálny kúpyschopný dopyt obyvateľstva. Upozorňujeme na to preto, že vyžitie finančných podporných schém (napr. na udržanie pracovných miest) pri týchto typoch malých a stredných firiem môže byť síce dočasné, ale nebude riešiť ich kardinálny problém, t. j. reálnu kúpyschopnosť zákazníkov a kúpyschopnosť dopytu v dlhodobej perspektíve.

Je zrejmé, že veľké transnacionálne korporácie využívajúce malé a stredné firmy budú naďalej prenášať ťažisko efektívnosti na nimi vyrábanú produkciu. Preto možno predpokladať, že zostanú zachované podmienky už dnes uplatňované napríklad v automobilovom priemysle, kde ak má byť firma subkontraktorom veľkej finalizujúcej firmy, musí predtým 5 rokov dodávať pre inú globálnu firmu, musí mať zladený časový systém dodávok, používať systém *just-in-time* v reálnom čase a dosahovať znižovanie nákladov pri zvyšovaní kvality vyrábanej produkcie. Z tohto hľadiska sa požiadavka veľkých finalizujúcich firiem pravdepodobne nezmení a samotná EÚ bude, naopak, výrazným spôsobom tlačiť na to, aby konkurencieschopnosť týchto subdodávateľských firiem posilnila konkurencieschopnosť národných, a hlavne priemyselných gigantov.

Z tohto hľadiska je zrejmé, že celkový vývoj podpory podnikateľskej sféry sa uskutoční v týchto líniách: v línii podpory malých a stredných firiem, ako aj v línii, ktorá bude znamenať výrazné posilnenie veľkých nadnárodných gigantov, a teda vytvorenie priemyselných šampiónov a megapodnikov. Limity národných hraníc sa stierajú a spájanie francúzskych, nemeckých, španielskych alebo talianskych firiem už nebude blokované legislatívou proti dominantnému postaveniu na vnútornom trhu EÚ. Naopak, táto forma podpory bude zameraná nielen na to, aby sa posilnila ich pozícia v rámci európskeho trhu, ale aby boli tieto megapodniky schopné konkurovať USA a Číne v rámci globálnej svetovej ekonomiky.

V rámci priemyselnej politiky do roku 2030 sa ťažisko kladie na niekoľko oblastí: digitálna identifikácia subjektov, biometrické a digitálne identifikovanie odpadov, digitálne technológie pre malý lokálny trh, digitálne technológie pre finančné služby. Z tohto hľadiska sa digitalizácia ako kľúčový fenomén budúcnosti skutočne stáva jedným z nosných postulátov budúceho vývoja. Možno teda hovoriť o tom, že samotná digitalizácia a práca s informáciami bude hlavným hýbateľom inovácií a budúceho technického rozvoja vrátane konkurencieschopnosti?

Na jednej strane je tento fakt zrejmý a bude si vyžadovať dobudovanie rýchlejšieho informačného systému (preto ten tlak na vytvorenie technického zázemia pre siete 5G, prípadne postupné vytváranie technického zázemia pre siete 6G), ale na druhej strane je zrejmé, že samotné informácie nebudú stačiť na posilnenie konkurencieschopnosti európskeho priemyslu. Z tohto hľadiska je kľúčovým parametrom priemysel 4.0 v jeho štvrtej fáze. Kým doterajšie fázy boli zamerané predovšetkým na vytváranie digitálnych modelov priemyselných procesov a na používanie robotov, chatbotov a kobotov, v ďalšej fáze sa prejavuje snaha minimalizovať náklady spojené s preprogramúvaním priemyselných výrobných liniek. Nasledujúca fáza predstavuje zásadnú integráciu robotiky, umelej inteligencie a systémov veľkých dát (big data) pre digitálne modelovanie nielen priemyselných produkčných systémov, ale aj pre digitálne modelovanie celého výrobno-produkčno-predajného reťazca vrátane digitálneho modelovania budúcej produkcie. Budúca vyrábaná produkcia má mať parametre, ktoré sú dnes predpísané komunitárnymi normami, t. j. má byť

kvalitná, recyklovateľná, opraviteľná, ale i personalizovaná (má vznikať v spolupráci s klientmi). Základom budúcej priemyselnej výroby sa stanú modulárne komponenty zložiteľné v akejkoľvek kombinácii a vytvárajúce dostatočnú flexibilitu a individualizáciu budúceho výrobku.

Využívajúc umelú inteligenciu, tieto moderné technológie samy vyberajú optimálnu formu komunikácie medzi klientom a firmou. V tejto súvislosti sa preto predpokladá nielen rozvoj spracovateľskej a produkčnej priemyselnej sféry, ale aj výrazný posun vo vzdelávaní zákazníkov. Zákazníkov, ktorí sú schopní presnejšie a jasnejšie formulovať predstavu o výrobku alebo poskytnúť vlastnú predstavu o technickom riešení, je dnes relatívne málo, je však možná aj druhá alternatíva, pri ktorej sa vytvorí nová skupina profesií, ktoré umožnia uplatniť predstavy a návrhy zákazníkov do technickej podoby.

Kľúčovým parametrom budúcnosti má byť nielen individualizácia a kvalita produkcie (umožní podstatne dlhšie využívanie výrobkov), ale najmä odstránenie nadbytočnej produkcie použitím digitálnych systémov a umelej inteligencie. Znamenalo by to zníženie tlaku na surovinové zdroje, energetické systémy, zníženie rozsahu odpadu, ktorý vzniká v rámci fungovania ľudskej spoločnosti, čo predstavuje podstatné zníženie záťaže pre životné prostredie. Ak sa má plniť nový zelený plán, nejde len o vyrábanie ekologicky únosnejších výrobkov, ale je potrebné prehodnotiť celkové množstvo vyrábanej produkcie vo väzbe na predpokladaný budúci odpad, ako aj na potrebu surovín.

Pri niektorých druhoch surovín a materiálov, ktorých zásoby na Zemi sa relatívne rýchlo míňajú, to znamená potrebu výrazného optimalizovania množstva vyrábanej produkcie pri maximalizácii miery recyklácie. Z tohto hľadiska môže výhrady voči zelenému plánu v podobe jeho vecnej a finančnej nereálnosti zmierniť použitie digitálnych technológií, ktoré môžu priniesť skutočnú zmenu nielen vo výrobe, ale aj v celkovom prístupe k spotrebe. Rozvoj digitálnych technológií umožňujúcich optimalizovať produkčné systémy metódou virtuálneho podniku (virtuálneho dvojčaťa) zároveň umožňuje rozvíjať metódu digitálneho formovania spotreby. Koniec-koncov, veľkú sféru nemateriálnych služieb, ktoré sú dnes stále viac a viac vytvárané a formované spoločenskou mienkou (napr. kultúra, šport, turistika, dizajn atď.), je možné zásadným spôsobom formovať vo väzbe na

celospoločenské priority práve cestou digitalizácie a používania metód modelových riešení.

V každom prípade to znamená podstatné zvýšenie informačných tokov, bez čoho by nemohol byť technicky realizovateľný napríklad ani internet vecí. Na druhej strane je však možné, že pri obrovskom náraste toku informácií (zložitosti spoločenských procesov) nebude stačiť ani systém 5G a možno bude treba naozaj technicky pripravovať aj systém 6G. Je otázne, do akej miery budú všetky tieto informačné toky efektívne využívané, a do akej miery sa tak stanú skutočným základom zvýšenia kvalitatívnej stránky fungovania ľudskej spoločnosti. Technológie smart umožňujúce poskytovať terabajty informácií o vnútornom pohybe, živote a fungovaní regiónov či mestských aglomerácií môžu optimalizovať dopravu, energetiku a ostatné verejné služby.

Jedným z kľúčových parametrov priemyslu 4.0 sa stáva personalizovaná produkcia realizovaná lokálne a pri priamej interakcii so zákazníkom. Niektoré druhy služieb, napríklad dopravná obsluha, kamenné obchody a pod., pritom strácajú na význame. V súčasnosti je veľká časť dopravnej obslužnosti naviazaná na subkontraktorské aktivity a práve cestou digitalizácie je možné zmeniť samotný charakter produkčného reťazca, takže je zrejmé, že zmena nárokov na dopravnú obslužnosť – tak materiálov, ako aj ľudí – bude prechádzať radikálnymi zmenami. Kolaboratívna (zdieľaná) ekonomika môže v kombinácii s elektromobilitou vytvoriť úplne nový pohľad na dopravnú obslužnosť, ktorej základom sa stáva nie vlastnenie auta, ale poskytnutie dopravnej služby. Poskytnutie dopravnej služby autonómnym vozidlom zároveň znamená výrazné odľahčenie rozpočtov značnej časti populácie pri komplementárnom riešení ekologizácie dopravy. Predpoklad spojenia elektromobility a autonómnych vozidiel sa takto javí ako nesmierne reálny a jeho realizácia musí byť obsiahnutá tak v stratégii do roku 2030, ako aj v stratégii nulovej uhlíkovej stopy do roku 2050.

V súčasnosti je dôležitá aj toľko diskutovaná úloha podporovať automobilový priemysel. Výrazný prepad nákupov áut a celkový útlm automobilového priemyslu vo väzbe na covid-19 znamenal, že toto odvetvie sa dostáva do veľkých problémov. Európsky automobilový

priemysel pritom ročne produkuje asi 20 mil. áut, vytvára zisk v rozsahu asi 85 mld. eur a zamestnáva 14 – 15 mil. pracovníkov. Niet preto pochýb, že je jedným z najvýznamnejších priemyselných odvetví v EÚ. Bude aj v tomto prípade platiť stratégia priemyselných šampiónov? Vzniknú ďalšie fúzie ako medzi Wolkswagenom a Peugeotom alebo ako medzi inými automobilkami?

Prechod na elektromobilitu bude znamenať zníženie prácnosti vyrábanej produkcie. Podľa vedenia európskeho automobilového priemyslu sa zníži potreba pracovníkov o 30 % až 40 %. Zároveň sa zníži potreba zložitých subkontraktorských systémov, pretože technická konštrukcia elektromobilov bude jednoduchšia. Predpokladá sa, že zhruba štvrtina subkontraktorov by potom bola zbytočná. To je trend, ktorý je prítomný bez ohľadu na krízu vyvolanú koronavírusom SARS-CoV-2. S transformáciou automobilového priemyslu súvisí aj prehodnotenie celkových nárokov na dopravnú obslužnosť. Ak sa vezme do úvahy zmena nárokov na nákladnú dopravu, výrazná zmena požiadaviek na kamiónovú dopravu, rozvoj integrovanej dopravy kombinujúcej železničnú a nákladnú automobilovú dopravu, je zrejmé, že dnešná produkcia áut v rozsahu 20 mil. bude neudržateľná[38]. Ak sa pre väčšinu popularizácie stane kľúčovou len otázka dopravy, a nie vlastnenia dopravného prostriedku, v takom prípade treba predpokladať, že samotný automobilový priemysel bude musieť prejsť zásadnou transformáciou.

Popritom bude musieť byť riešený problém zotrvačnosti dôsledkov už vyrobenej produkcie áut, ktoré zostanú funkčné ešte niekoľko rokov. Úsilie zásadným spôsobom stimulovať náhradu spaľovacích motorov elektromotormi by znamenalo nielen výrazné zvýšenie nárokov na elektrickú energiu, ale aj na štátny rozpočet. Koniec-koncov už dnešná dotácia vo výške 6- alebo 8-tis. eur na nákup jedného elektromobilu znamená výrazné čerpanie rozpočtových prostriedkov. Ak budú platiť nové ekologické dane (napr. v oblasti uhlíkových daní a pod.), možno predpokladať tlak na ďalšie znižovanie emisných hodnôt automobilov, ale aj ďalšie zdraženie prevádzky motorových vozidiel. A ak sa bude dôsledne uplatňovať stratégia produkcie

[38] Práve pre výrazný pokles záujmu o autá motivovaný ekologizáciou dopravy.

a spotreby výrobkov, ktoré majú dlhšiu životnosť a ktoré sú kvalitné, opraviteľné a recyklovateľné, opätovne to bude znamenať spomalenie obmeny áut a v každom prípade výrazné zníženie celkovej potreby nových áut. Obnova vozového parku bude teda podstatne pomalšia. Spotreba orientovaná na kvalitné výrobky s dlhou životnosťou môže mať podstatne väčší vplyv na celkovú potrebu produkčných kapacít, ako majú predpokladané dôsledky priemyslu 4.0 a umelej inteligencie. Na druhej strane cirkulárna ekonomika umožňujúca recykláciu takmer 100 % vyrábaných produktov by výrazným spôsobom znížila tlak na životné prostredie. Problémom sa však môže stať finančná stránka.

V súčasnosti prichádza v dôsledku koronakrízy veľká časť obyvateľstva o svoje úspory a pracovné príjmy. Vzniká napätá situácia a veľká časť ľudí prechádza na tzv. základný záchovný model, t. j. nakupovanie len tých predmetov ktoré sú nutné na prežitie a odloženie nákupov tovarov a služieb, ktoré nie sú pre život bezprostredne nevyhnutné. Z tohto hľadiska možno konštatovať, že kombinácia ekonomických cieľov tak, ako sú formulované v stratégii EÚ, predstavuje pomerne veľké a rozporné oblasti – udržanie pracovných miest, udržanie rozvoja priemyselnej výroby v malých, stredných a vo veľkých podnikoch, rast konkurencieschopnosti, ekologizácia, rozvoj a riešenie medziregionálnych rozdielov, solidarita v rámci EÚ, digitalizácia spoločnosti. To všetko v situácii, v ktorej narastá zadlženosť obyvateľstva, ekonomických subjektov i štátov.

Za predpokladu, že sa budú vyrábať kvalitné výrobky, že sa zmenší a spomalí nahrádzanie jednotlivých druhov výrobkov novými [39], že časť produkcie (dnes vyrábaná) sa stane zbytočnou a nebude viac vyrábaná a že sa budú optimalizovať produkčné kapacity, tak v dnešnom chápaní dôjde k výraznému poklesu potreby spoločenskej práce pravdepodobne o 30 %. To by však generovalo obrovský počet nezamestnaných. Kľúčovou otázkou budúcnosti sa tak stáva flexibilnosť pracovného trhu, rôzne formy *kurzarbeitergeld* alebo skracovania pracovného času prostredníctvom flexibilných pracovných úväzkov atď.

Tu opäť narážame na otázku splácania úverov poskytnutých jednotlivým štátom na riešenie dôsledkov koronakrízy. Ak má dôjsť

[39] Za predpokladu, že tovary budú mať dlhšiu životnosť.

k splácaniu týchto pôžičiek jednotlivými štátmi, musia podstatným spôsobom zvýšiť výber daní. Keďže podniková sféra je zaťažená obrovskými dlhmi, nemá zmysel zvyšovať výrazným spôsobom daň zo zisku a vzhľadom na stav príjmov populácie ani daň z príjmov. Ostatne, daň z príjmov je vo väčšine prípadov hlavným zdrojom príjmov municipalít a ich rozpočtov. Znamená to, že sa skutočne nemožno vyhnúť novým daniam. A tie, predovšetkým na báze ekológie, môžu znamenať výrazný nárast plošnej cenovej hladiny, ktorá môže v horizonte 5 až 10 rokov narásť v rozsahu niekoľkých desiatok percent. To naráža na polarizáciu spoločnosti, ktorá sa prehlbuje a vedie k tomu, že narastá stále viac a viac množstvo ľudí s nízkymi alebo s minimálnymi príjmami, čo bude pôsobiť na celkový kúpyschopný dopyt.

Budúcnosť prinesie súbeh viacerých, zaujímavo pôsobiacich faktorov. Napríklad je to rozsah kvalitne vyrábanej produkcie s dlhšou životnosťou, ktorý zmenší potrebu veľkého objemu vyrobených výrobkov. Použitím technológií priemyslu 4.0 možno dosiahnuť, aby cena týchto výrobkov bola v skutočnosti nižšia, ako je cena produktov vyrábaných v súčasnosti. Ak budú tieto výrobky 100 % recyklovateľné, znížia sa náklady na recykláciu a zmenší vplyv na životné prostredie. Optimalizácia vybavenia obytných budov by mala viesť k poklesu nákladov domácností na energie v rozsahu 15 až 20 %. Ušetrené prostriedky však bude treba použiť na splácanie technologickej obmeny bytového fondu, ako aj na splácanie ďalších investícií viazaných na skvalitňovanie životného prostredia (napr. výsadba, zelené strechy, zelené steny atď.). To všetko bude vytvárať súbežný tlak na príjmy obyvateľstva.

Na strane firiem bude celková úroveň príjmov limitovaná nielen zmenšením objemu predávaných a vyrábaných tovarov, ale aj výraznými problémami plynúcimi zo strany celkového kúpyschopného dopytu. Ak sa k tomu pridajú kľúčové predpoklady, ktoré chce EÚ v budúcnosti realizovať, t. j. prechod na cirkulárnu ekonomiku, obmedzenie celkovej materiálnej spotreby, zníženie tlaku na recyklačné procesy vo väzbe na menšie množstvo recyklovaných tovarov, znamená to, že človek stojí na prahu zásadnej spoločenskej reformy orientovanej nie na materiálne tovary a služby, ale na virtuálne tovary a služby. To by celkom zodpovedalo aj úvahám internetových gigantov o tom,

že stále väčší a väčší rozsah aktivít ľudskej spoločnosti sa presunie do virtuálneho sveta. Dokonca existujú predstavy o tom, že väčšina sociálnych kontaktov ľudí by sa mala odohrávať vo virtuálnom priestore.

Paradoxom je, že o týchto súvislostiach Európska únia neuvažuje pri celkovej stratégii do roku 2050 a ani nedefinuje v súvislosti s nimi svoje primárne ciele či smerovanie. Nedefinuje ani otázku, akým spôsobom sa odrazí zmena spotrebiteľského správania väčšiny populácie v celkovej potrebe produkčných a obslužných kapacít. Pritom z tohto uhla pohľadu potrebné finančné krytie je nielen otázkou biliónov a desiatok biliónov eur, ktoré by mali byť použité na financovanie ekologizácie EÚ, ale aj otázkou toho, kto využije tieto prostriedky, ktoré budú predstavovať jednu z najväčších podnikateľských príležitostí pre podniky z EÚ. Ak sa má len do roku 2030 preinvestovať viac ako 160 bil. eur, znamená to obrovský podnikateľský priestor pre všetky typy výroby: od strojárenskej, hutníckej a chemickej výroby cez digitálne technologické procesy až po oblasti virtuálnej kultúry, virtuálneho športu atď. Takto sa vlastne otázka ekologizácie, digitalizácie, umelej inteligencie a robotiky dostáva do novej dimenzie vzájomne prepojených systémov vytvárajúcich multiplikačné efekty. Z tohto hľadiska možno cieľové zameranie EÚ na ekologizáciu, digitalizáciu a personalizovanú produkciu chápať ako principiálne správne. V každom prípade si však takto zvolená stratégia vyžaduje aj ďalšie stupne a kroky, ktoré by sa mali odraziť na komplexnejšej stratégii EÚ.

Ak má ekologizácia znamenať menej vyrábanej produkcie a menšie množstvo odpadu, bude to zároveň znamenať aj menšiu potrebu produkčných kapacít. Ak personalizácia a regionalizácia premiestnia výrobu priamo do regiónov za spotrebiteľmi, bude to znamenať výrazné zníženie nároku na dopravnú obslužnosť. Ak sa radikálnym spôsobom bude personalizovať produkcia a zmení sa pozícia finalizujúcich firiem, opätovne to prinesie zmenu nárokov na dopravnú obslužnosť. A ak väčšina ľudí začne používať autonómne vozidlá a cieľom sa už nestane vlastnenie dopravného prostriedku, ale schopnosť zaplatiť za dopravnú službu, opätovne to bude znamenať výrazné zníženie nárokov na dopravnú obslužnosť a v konečnom dôsledku aj výrazné zníženie potreby dopravných prostriedkov.

Je paradoxné, že toto kaskádovité nabaľovanie dôsledkov sa nestáva predmetom strategických úvah o rozvoji EÚ, pri ktorých ide často len o sériu jednotlivých, izolovaných opatrení bez dôsledného chápania ich vzájomnej prepojenosti a premostenia medzi dôsledkami jednotlivých skupín opatrení. Pri hodnotení z tohto hľadiska to potom znamená, že aj samotná výroba a spotreba musia byť hodnotené z hľadiska potrebných technológií, financií a komunikácie so zákazníkom, ale aj z hľadiska ekologických kritérií. Ak sa teda dnes hovorí o tom, že pri obnove a rozvoji európskeho priemyselného potenciálu sa budú používať predovšetkým granty, a nie klasické úvery, potom to znamená, že vzťah medzi podnikateľskými subjektmi a štátom sa radikálne zmení. Už to nebude len štát, ktorý usmerňuje podnikateľské prostredie, ale štát, ktorý sa spolupodieľa na realizácii finančnej zábezpeky podnikateľských projektov. Z tohto hľadiska sa zdá, ako keby sa keynesovký prístup záchrany pracovných miest posunul na inú, vyššiu úroveň, pri ktorej ide o novú kvalitu spolupráce medzi podnikateľským subjektom a štátom. Samozrejme, logickým dôsledkom tohto nového prístupu bude aj celková zmena štátnej stratégie v oblasti podnikateľského prostredia.

Jedným z hlavných fenoménov dneška, ktorý vytvára doslova stres pre podnikateľský sektor, je neodhadnuteľnosť budúceho vývoja. Existuje neustály prílev rozporných signálov, ktoré vysielajú kľúčové trhy a hráči: utlmovanie protiepidemiologických opatrení, zväčšovanie ochranárskych opatrení v rámci zahraničného obchodu, úvahy o otvorení časti ekonomiky a o uzavretí ďalšej časti ekonomiky a pod. Drvivá väčšina opatrení na riešenie koronakrízy pritom spočíva nie v riešení problému, ale v odložení riešenia tohto problému. Ako príklad možno uviesť, že dochádza k odloženiu splátok do poistných sociálnych fondov, prípadne k odloženiu splácania komerčných úverov, čo je z hľadiska okamžitej situácie výhodné. Pre ekonomické subjekty to predstavuje zníženie fixných nákladov, ale na druhej strane do budúcnosti to znamená, že tieto posunuté splátkové kalendáre bude treba uhradiť súbežne s normálnymi, riadnymi platbami. Znamená to teda, že podnikatelia budú mať v budúcnosti dvoj- či trojnásobný zisk, aby boli schopní uhradiť nielen nové záväzky, ale aj tieto odsunuté záväzky? Podobná otázka sa natíska aj v súvislosti

s platením fixných nákladov za energie, prenájom a pod. Ochrana pred deložovaním alebo zákaz výpovede z priestorov síce môžu ochrániť danú firmu pred týmito konzekvenciami krátkodobo, ale je to len odloženie povinnosti platiť prenájom.

Hodnotiac firemnú situáciu, treba skonštatovať, že väčšina malých, stredných, ale aj veľkých firiem je dnes hlboko podkapitalizovaná. Nemajú finančné zdroje na prežitie krízových opatrení a takisto nie sú bez finančnej pomoci schopné zvládnuť dlhodobé pôsobenie počas karantény a pod. Za predpokladu, že vírusy budú existovať a pôsobiť aj naďalej (môže sa objaviť nová vlna pandémie), znamená to opätovne ďalšie zvyšovanie predpokladaných nákladov. Okrem toho bude príprava štátov na pandemické situácie nevyhnutne viesť k potrebe ďalších veľkých finančných zdrojov na vytváranie zásob, bezpečnostných protokolov, vytváranie nových zdravotníckych zariadení atď. To všetko bude vyžadovať obrovské množstvo doplnkových finančných zdrojov oproti dnešnému fungovaniu ekonomiky a spoločnosti. Vzhľadom na výpočty o potrebe doplnkových zdrojov ide o bilióny eur. Vzniká zdanlivo neriešiteľná situácia, v ktorej štáty nemôžu radikálnym spôsobom zvyšovať daňovú záťaž, na druhej strane však potrebujú reálne zdroje.

Tento neriešiteľný problém zároveň naráža na ďalší problém. Ukazuje sa totiž, že nárast korupcie, operácií na hrane zákona, *transfer pricing*, ako aj iných foriem únikov daní a nejasných finančných tokov znamenajú čoraz väčšiu a neúnosnejšiu stratu pre štátne rozpočty. Jednou z ciest, ako získať doplnkové zdroje, by bol dôsledný postih daňových únikov, finančných transferových opatrení, ale aj niektorých neoprávnených finančných operácií uskutočňovaných napríklad na kapitálových trhoch a pod. Znamená to teda, že by bolo možné dôsledným potlačením sivej ekonomiky získať dodatočné finančné zdroje použiteľné na riešenie problémov, ktorým bola venovaná pozornosť vyššie. Otázkou však zostáva, či bude dostatočná miera ochoty pristúpiť k týmto radikálnym krokom a či skutočný rozsah odvahy bude stačiť na to, aby sa významnejším spôsobom navýšili príjmy štátnych rozpočtov. Samozrejme, druhou cestou riešenia je zvyšovanie majetkových a ekologických daní. To však bude znamenať len zvyšovanie cenovej hladiny tovarov a služieb, výdavkovej stránky

rodinných rozpočtov, čo v konečnom dôsledku obmedzí možný nárast spotreby potrebný na budúce oživenie konjunktúry ekonomík.

Ukazuje sa teda, že skutočným riešením koronakrízy nebude riešenie parciálnych ekonomických parametrov v dnešnom chápaní, ale zásadné transformovanie spoločnosti ako celku. Bude to prechod k nízkouhlíkovej ekonomike, ktorá však bude založená na podstatne menšom objeme vyrábaných tovarov materiálneho typu, na systéme spoločenskej spotreby založenej predovšetkým na virtuálnych dimenziách budúcnosti, na virtuálnom svete nedevastujúcom prírodné prostredie a na spoločnosti, ktorá bude musieť byť pripravená na výrazné excesy prírodného prostredia i pandemických hrozieb. Obrovské hrozby sucha a extrémnych teplôt a zmeny vodnej hladiny a pôdnej erózie budú vytvárať úplne iné nároky na pripravenosť spoločnosti na krízové javy.

Okrem toho je jedným z významných fenoménov pandemickej krízy nutnosť zamyslieť sa nad strategickou bezpečnosťou jednotlivých krajín. Keď vypukla súčasná pandemická kríza, krajiny EÚ začali uzatvárať svoje hranice (prestal platiť schengenský priestor) a snažili sa k nej pristupovať individuálne. Používali na to niekedy zhodné, niekedy odlišné nástroje – od karantény cez inteligentnú karanténu až po ďalšie zákazy pohybu a potreby cestovania atď. To však znamená, že spoločnosť, ktorá počíta s pravidelnou a trvalou pandemickou hrozbou, bude musieť rozvíjať bezpečnostné protokoly (rýchle reakcie na takéto pandemické hrozby), na ktorých realizáciu bude potrebné vytvoriť zásoby zdravotníckych materiálov a pomôcok, ale aj prebudovať zdravotníctvo, dopravu, bezpečnosť a ďalšie zložky infraštruktúry fungovania štátu.

To všetko bude vytvárať opätovne tlak na finančné zdroje. Nehovoriac o tom, že potravinová bezpečnosť sa vzhľadom na zmenu prírodných podmienok môže stať kriteriálnou funkciou z hľadiska prežitie toho-ktorého štátu alebo niektorej časti EÚ. Ak doteraz niektoré štúdie, ktoré Európska únia realizovala napríklad v oblasti vyschýnania, hrozieb extrémnych teplôt a pod., boli brané len ako informačné, v súčasnosti vzhľadom na dôsledky koronakrízy a kumulované dôsledky na štátne rozpočty začínajú byť brané s plnou vážnosťou. V každom prípade budú predstavovať obrovské navýšenie výdavkov

štátnych rozpočtov, a preto aj úvaha o uvoľnení kriteriálnych funkcií štátneho dlhu nad hladinu 60 % HDP je v podstate logická a reálna.

Najväčšou otvorenou otázkou však zostáva vývoj budúceho kúpyschopného dopytu. Použitie systému *kurzarbeitergeld* na zachovanie pracovného miesta je pritom veľmi významné. Na jednej strane sa pracovník nemusí obávať o stratu pracovného miesta, na druhej strane dostáva garantovanú, pomerne vysokú časť z pôvodných príjmov. Aká veľká časť týchto príjmov však bude stačiť? Ak sa vezme do úvahy neudržateľné tempo zadlžovania domácností, ani tieto opatrenia nemusia mať pozitívny efekt na želaný nárast spotreby. To všetko môže opätovne zasiahnuť predovšetkým malé a stredné podniky lokálnej proveniencie, ktoré zabezpečujú služby pre obyvateľstvo v danom teritóriu.

Z tohto hľadiska sa ako bumerang vracia naspäť neriešenie nárastu medziregionálnych rozdielov a celkovej štruktúry osídlenia populácie. Už minimálne 15 rokov sú známe štúdie EÚ o veľkosti sídel z hľadiska ich životaschopnosti. Na jednej strane je tu predstava OSN o tom, že do roku 2035 by až 70 % populácie žilo v mestských aglomeráciách, na druhej strane skutočnosť, že dochádza k protikladným procesom, keď ľudia často odchádzajú z týchto aglomerácií na vidiek. Tento proces v sebe kumuluje problémy so zásobovaním vodou a potravinami a problémy, ktoré sa týkajú prírodných hrozieb (povodne, atmosférické javy a pod.). To logicky vedie k prehodnocovaniu celkovej štruktúry ľudského osídlenia v jednotlivých členských štátoch EÚ. Napríklad v Španielsku alebo v Portugalsku sú celé oblasti, ktoré sú ohrozené absolútnym suchom a kde normálny život prestáva byť možný. Treba teda rátať aj s vnútroúnijnými migračnými procesmi, pri ktorých budú niektoré štáty (napr. Holandsko) ohrozené nárastom morskej hladiny a iné štáty (napr. Španielsko či Portugalsko) zasa suchom. A vtedy netreba hovoriť ani o migračnej vlne mimo teritória Európskej únie.

To vytvára ďalšie problémy, ktoré sa kumulujú v relatívne krátkom časovom úseku. Človek dnes stojí na prahu nutnosti zásadnej reformy agrárneho sektora – vrátiť sa k tradičným formám hospodárenia a spojiť agrárny sektor so schopnosťou krajiny udržiavať živiny, vodu a fungujúce životné prostredie. Ak sa dnes jednou z kriteriálnych

funkcií pôdohospodárstva stáva schopnosť pôdy zadržať vodu, znamená to, že treba vykonať nielen vodozádržné opatrenia (vybudovať poldre, hrádzky a pod.), ale predovšetkým zmeniť charakter pôdy, aby sa jej znova vrátila schopnosť viazať vodu. V súčasnosti dochádza aj k nárastu agresívnych druhov rastlín a živočíchov, čo opätovne začína vytvárať veľké finančné tlaky na množstvo prostriedkov potrebných ich na elimináciu. A navyše treba zohľadňovať, že samotné znečistenie prostredia nie je vo väčšine krajín dostatočne známe.

Sú známe stovky skládok odpadu (mnohokrát toxického), ale nie je známy skutočný rozsah záťaže na prírodné prostredie. Napríklad na Slovensku sa odhaduje rozsah nebezpečných skládok na 1 200 až 3 000, ale v skutočnosti možno hovoriť až o 30-tis. skládkach ilegálneho komunálneho a iného druhu odpadu. Ak ide skutočne o riešenie problémov životného prostredia a o uhlíkovo neutrálnu EÚ, je nevyhnutné riešiť aj problém s existujúcimi obrovskými skládkami odpadu. Takto sa v rámci cirkulárnej ekonomiky dostávame k základnej otázke. Otázkou je, či cirkulárna ekonomika bude fungovať iba vo vzťahu k novej produkcii tovarov a služieb alebo cirkulárna ekonomika bude fungovať aj vo vzťahu k tomu, čo zostalo dedičstvom nekorektného a neekologického správania z minulosti a čo by malo byť tiež odstránené. Len na Slovensku by odstránenie existujúcich najrizikovejších skládok (napr. na východnom Slovensku v Strážskom a pod.) stálo desiatky miliárd eur. Možno teda reálne predpokladať, že v rámci európskeho rozpočtu a fiškálneho rámca 2021 – 2027 sa ekologizácia stane skutočným kriteriálnym cieľom? Že sa stane naozaj cieľom aj odstránenie ekologických záťaží v podmienkach EÚ?

Zároveň to však znamená ohrozenie konkurencieschopnosti európskych firiem, ak nebudú ich zahraniční konkurenti prihliadať na ekologické kritériá. Ak sa má v rámci európskej stratégie zvoliť stratégia národných šampiónov, budú títo národní šampióni podriadení ekologickým kritériám v rámci svetových štandardov alebo budú podriadení tvrdým ekologickým kritériám v rámci EÚ? Ale akým spôsobom potom dosiahnuť konkurencieschopnosť týchto budúcich národných a nadnárodných šampiónov voči iným krajinám? Úvaha o národných šampiónoch, ako ju pôvodne predstavovalo Francúzsko, sa dnes posunula do úrovne európskych šampiónov. Už to teda nie sú národní šampióni francúzski, nemeckí a iní, ale šampióni EÚ.

Paradoxom je, že všetky diskusie o konkurencieschopnosti budúcich priemyselných podnikov vychádzajú z dnešného *status quo* a z dnešných parametrov definujúcich nákladovú a finančnú situáciu väčšiny transnacionálnych korporácií využívajúcich daňové raje, optimalizáciu finančných nákladov, *transfer pricing* atď. Budú budúci šampióni EÚ podriadení legislatíve kontrolujúcej systém *transfer pricing*? Alebo pôjde o *transfer pricing* medzi teritóriom EÚ a inými teritóriami na planéte? Ak dnes *transfer pricing* znamená predovšetkým zmeny finančných tokov vnútri pobočiek TNK v rámci EÚ, budúci *transfer pricing* by pravdepodobne mal byť realizovaný medzi teritóriom EÚ a teritóriom ostatného sveta. Veľkí šampióni vytváraní ako kľúčová súčasť ekonomiky EÚ potom budú vlastne oprostení od problémov súvisiacich s legislatívou jednotlivých členských štátov a budú fungovať na nadnárodnom princípe. Tu je zásadné aj to, či budú musieť títo šampióni rešpektovať členské štáty z hľadiska ich jurisdikcie alebo budú mať výnimku z fungovania jurisdikcie tak, aby kľúčovým parametrom bola ich vedúca, lídrovská úloha mimo teritória EÚ?

Je však možná aj druhá línia vývoja. Tú dnes volí napríklad americká administratíva a jej cieľmi sú protekcionizmus a uzatváranie bilaterálnych obchodno-investičných zmlúv za výhodných podmienok a len s niektorými vybranými krajinami. Bude v takomto prípade Európska únia chápaná ako celok, ktorý uzatvára bilaterálne zmluvy s inými krajinami? Alebo to bude sústava zmlúv, síce bilaterálnych, ale s krajinami, ako je Spojené kráľovstvo, USA atď.? Je zaujímavé, že úvahy o tomto type systémových dôsledkov sa vlastne v koncepciách EÚ neobjavujú. Je zrejmé, že legislatívna rovina môže byť z hľadiska naplnenia strategických cieľov rovnako dôležitá ako dostatok finančných prostriedkov alebo ako realizovanie finančno-vecných operácií.

Už dnes je zrejmé, že celková štruktúra eurofondov nemôže dostatočne podporovať ani konkurencieschopnosť, ani eliminovanie medziregionálnych rozdielov. Prehlbovanie medziregionálnych rozdielov napriek sociálnemu kohéznemu fondu a ďalším európskym fondom je varovaním do budúcnosti. Mechanické aplikovanie fondov nemusí zodpovedať špecifickým potrebám a štruktúre jednotlivých regiónov. Stále viac sa pritom ukazuje, že v regiónoch je jadro budúcej

stratégie transformácie a prispôsobovania. Podpora regionálnych centier, digitalizácie, ekonomickej transformácie atď. môže byť základným kameňom stratégie budúceho udržateľného vývoja v rámci EÚ.

Samotné prehlbovanie rozdielov v rámci členských štátov EÚ je dnes chápané odborníkmi ako jeden z kľúčových neurologických bodov súčasného vývoja. Ak sa k tomu pridá aj rozdielnosť dôsledkov koronakrízy na jednotlivé teritóriá, ale aj na štáty a regióny[40], možno ich chápať aj ako fenomén prehlbujúci medziregionálne rozdiely. A ak sa dôsledky krízy hodnotia z tohto hľadiska, treba konštatovať, že samotný covid-19 sa stal skôr katalyzátorom problémov a zmien, ktoré tu existovali už predtým. Veď Európska únia už v roku 2018 varovala pred prehlbovaním medziregionálnych rozdielov. Medzitým boli uskutočnené ďalšie analýzy týkajúce sa limitov a možností rozvoja zaostávajúcich regiónov. Potom prišla pandémia a dnes sa znova hovorí o nutnosti vrátiť sa diferencovane k podpore rozvoja regiónov podľa toho, akým diferencovaným spôsobom pandémia jednotlivé regióny zasiahla. Pomoc Lombardii bude podstatne iná ako pomoc Sicílii. To isté sa týka pomoci okoliu Madridu a niektorých severných území Španielska. Z tohto hľadiska teda rôzne riešenia dôsledkov koronakrízy nepovedú k zmenšovaniu medziregionálnych rozdielov, ale pravdepodobne minimálne k zachovaniu ich súčasnej štruktúry. Ak tieto rozdiely považuje dnes EÚ za jeden z hlavných rizikových faktorov vývoja v budúcnosti, bude treba nad riešením medziregionálnych rozdielov a ich prehlbovaním pracovať podstatne dlhšie, a to nielen v súvislosti s riešením dôsledkových štúdií koronavírusu, ale aj s niektorými ďalšími skutočnosťami, ktoré sa týkajú rozvoja vybraných oblastí.

Nové zdroje, ako sú uhlíkové dane, daň z plastov a pod., nebudú na vykrytie takého obrovského nárastu verejných výdavkov, aký predstavuje ekologizácia krajín EÚ na nulovú uhlíkovú stratégiu, stačiť. Zmenenie pravidiel štátnej pomoci a hospodárskej súťaže zároveň znamená, že sa pripúšťa podstatne väčšia úloha štátu v rámci riadenia a fungovania ekonomiky, ako to bolo doteraz, a zároveň sa národným vládam umožňuje flexibilne upravovať podmienky štátnej pomoci firmám.

---

[40] Napríklad rozdielny vplyv na severné Taliansko a na južné Taliansko a vplyv, ktorý sa prejavil napr. v oblasti Madridu a dotýkajúci sa aj ostatného Španielska.

Popritom, že neexistujú odpovede na definitívnu formu finančného výhľadu 2021 – 2027, treba zdôrazniť, že práve tento výhľad by mal niesť leví podiel na transformácii dôsledkov koronakrízy, ale zároveň aj kľúčový podiel na začiatku transformácie spoločnosti ako celku. Bez ohľadu na nákladovosť dôsledkov koronakrízy potrebuje EÚ desiatky biliónov eur na riešenie strategických konceptov, ako je spoločná obranná politika[41] alebo budovanie celoeurópskych dopravných koridorov. Možno, pravda, predpokladať, že sa realizácia niektorých strategických konceptov rozloží na dlhšie obdobie smerujúce až k horizontu roku 2050. Nasledujúcich 30 rokov tak môže vo svetle súčasného turbulentného vývoja priniesť radikálne zmeny strategických priorít.

Stále výraznejšie sa pritom ukazuje potreba hierarchizácie priorít. Je tými prioritami ekologizácia? Alebo zvýšenie konkurencieschopnosti (napr. pomocou metódy *just-in-time*)? Je základným kritériom funkcia novej ekonomickej recyklovateľnosti výrobkov alebo sú tu aj iné kriteriálne funkcie určujúce, či je jeden výrobok ekologický a druhý neekologický? Práve absencia porovnateľných kriteriálnych funkcií medzi jednotlivými druhmi výrobkov neumožňuje jednoznačne povedať, či je určitý výrobok dostatočne ekologický alebo nie. Upozorňujeme na to aj preto, lebo samotná legislatíva týkajúca sa poskytovania úverov má orientovať zdroje EÚ len na financovanie ekologických zelených projektov. Znamená to teda, že ostatné oblasti ekonomiky nebudú podporované? Bez ohľadu na systémové dôsledky koronakrízy? Znamená to, že budeme zachraňovať vybrané skupiny brandží a odvetví, ktoré sú a budú ekologické, ale ostatné, ktoré sú síce neekologické, ale ešte istý čas budú fungovať, ponecháme bez akejkoľvek formy pomoci?

Pri cieli podporovať ekologizáciu treba definovať celú škálu všetkých ekonomických, sociálnych a technických dôsledkov, ktoré bude mať dôsledná ekologizácia. Ak sú dnes v európskom parlamente dve skupiny, jedna, ktorá hovorí o nutnosti ekologizácie za akúkoľvek cenu, a druhá, ktorá má výraznú podporu nemeckých industriálnych kruhov, znamená to, že tieto nemecké kruhy budú preferovať stratégiu

[41] Zvyšovanie výdavkov na obranu na 2 % z HDP.

európskych šampiónov vo väzbe na ekologizáciu? Alebo to znamená, že tieto dva koncepty sa nebudú v nastávajúcej transformácii miešať? Možno by jedným z kľúčových parametrov budovania šampiónov malo byť dôsledné uplatnenie ekologických kriteriálnych funkcií.

Existuje ochota podporovať vznik nadnárodného gigantu, ale za podmienky, že bude dôsledne rešpektovať ekologické kritériá a jeho produkcia bude dôsledne zapadať do európskej koncepcie cirkulárnej ekonomiky. Ak by došlo k takémuto chápaniu výkladu, potom je možné predpokladať, že aj rozvoj takto cielene vytvorených ekonomických subjektov nebude hrozbou pre milióny ďalších subjektov. Ak sa však bude ich dominantné postavenie zneužívať v konkurenčnom boji, potom možno kontradiktórne očakávať výrazne negatívny vplyv na malé a stredné firmy v globálnom i regionálnom priestore. V súčasnosti sú mnohé lokálne firmy podnikajúce v oblasti stravovania, ubytovania, kultúry atď. paradoxne priamo závislé od prítomnosti veľkých transnacionálnych investorov budujúcich finalizujúce podniky. Ak by tieto afiliácie a infraštruktúra prestali existovať, dôjde k výraznému obmedzeniu spotreby a dopytu po službách mnohých lokálnych firiem.

Z uvedeného je zrejmé, že ak sa tieto problémy nebudú riešiť systémovo, ale iba sekvenčne a parciálne (problém po probléme), výsledok bude pravdepodobne neporovnateľne horší ako v dnešnej situácii. Je paradoxné, že dôsledky karantény a opatrení proti novému koronavírusu znamenali nielen zastavenie výroby, zavretie prevádzok či ušlé mzdy, ale aj výrazný nárast sociálnych problémov. Ako sa ukazuje, dlhodobá karanténa vedie k radu psychických porúch, k vytváraniu mnohých sociálnych problémov a ku kumulovaniu agresivity a nespokojnosti vnútri populácie. Kľúčovými parametrami budúceho vývoja v EÚ by mali byť teda nielen protipandemické opatrenia v ekonomickej a priemyselnej sfére, ale predovšetkým v oblasti zdravotníctva a ľudského organizmu. Ako sa ukazuje, stále nie je známy presný priebeh tohto vírusového ochorenia a aké budú jeho dôsledky v spoločenskej, ekonomickej alebo v sociálnej rovine. Ak je dnes množstvo ľudí frustrovaných z nútenej karantény a zároveň cíti absolútnu absenciu sociálnych kontaktov, znamená to, že je nevyhnutné vytvoriť bezpečnostné protokoly nielen z hľadiska potravín alebo náhrady

časti ušlej mzdy, ale aj z hľadiska výmeny informácií, možností komunikovania atď.

To súvisí aj s problémom kvality imunitného systému populácie. Ak sa totiž ukáže, že v dôsledku chemizácie, elektromagnetického smogu, mikrometrických častíc a pod. dochádza k výraznému poklesu celkovej imunitnej odolnosti populácie, potom vyvstáva zásadná otázka, či riešiť pandemické opatrenia nákupom rúšok alebo potenciálnych vakcín alebo celkovým zvýšením imunitnej spôsobilosti drvivej väčšiny populácie. Nejde pritom o tzv. kolektívnu imunitu a o to, že by premorenosť obyvateľstva mala byť riešením na pandemické ochorenia, ale o upriamenie na to, že stále väčšia časť pandemických útokov (SARS, covid, zika) zasahuje stále väčšiu časť populácie. To si však vyžaduje bezpečnostné zásoby a protokoly, s ktorými by bolo možné tieto rizikové fenomény zvládnuť. Z tohto hľadiska je napríklad potravinová alebo vodná bezpečnosť alfou a omegou, primárnym zákonom na prežitie jednotlivých spoločností.

Narastajúci rozsah sucha i extrémnych teplôt poškodzuje stále viac krajín EÚ (napr. Španielsko, Portugalsko, Taliansko, severné Rakúsko a pod.). Nedostatok vody zároveň stimuluje k nutnosti hľadať nové podzemné zdroje, čo bude len zvyšovať rozsah čerpania podzemných zdrojov vody, a tým ohrozovať hydrologickú bilanciu v rámci jednotlivých území. Ak sa k tomu pridá možnosť remisie pandemickej krízy, ako aj niektoré ďalšie spomenuté skutočnosti, dôjde zásadným spôsobom k preformulovaniu vzťahu štátu, obyvateľstva a podnikateľskej sféry. Tieto skutočnosti vedú k nutnému zamysleniu sa o potrebe komplexného riešenia problémov súvisiacich s koronakrízou. Snaha riešiť jej ekonomické dôsledky sumou 750 mld. eur je nesmierne zaujímavá a je prejavom solidarity, ktorú prejavujú veľkí členovia EÚ voči ostatným členským krajinám. Na druhej strane však treba povedať, že z hľadiska prevencie i z hľadiska vlastného riešenia výziev budúcnosti tieto opatrenia nestačia. Problematickými oblasťami zostávajú napríklad schopnosť rýchlej identifikácie pandemickej hrozby, vytvorenie dôvery vnútri spoločnosti k všetkým protikrízovým opatreniam, rýchle vyvinutie účinných vakcín a sér alebo flexibilná adaptácia zdravotníckeho systému. Hlavným problémom v súčasnosti je nízka

miera dôvery v schopnosti štátu zvládať tieto krízové opatrenia, čo sa prejavilo výrazne práve v oblasti tzv. nútených štátnych karantén.

Táto nedôvera súvisiaca s pandémiou akoby odrážala hlbšie problémy a vnútorné tektonické zlomy v EÚ. Ukázalo sa, že problémom nie je až natoľko solidarita, ale miera zodpovednosti jednotlivých krajín a ľudí v rámci nich. Zároveň sa ukázala potreba spoločného a jednotného postupu voči pandemickej hrozbe. Napriek tomu sa dá povedať, že Európa boj s pandemickou krízou zvláda. Desiatky tisíc mŕtvych (hlavne v Španielsku a Portugalsku) sú skôr varovaním. Popri takomto hodnotení dôsledkov koronavírusovej pandémie je nevyhnutné otvorene hovoriť aj o iných závažných skutočnostiach.

Napríklad nie je známe, či u ľudí dochádza k vytvoreniu imunitnej odolnosti a či nemôže dôjsť k remisii pandemického ochorenia. Sú náznaky, že v tele zostávajú určité latentné ložiská pandemického vírusu, ktoré môžu byť aktivované, ale, bohužiaľ, jedna z aktivačných možností je aj elektromagnetický a chemický smog. Zároveň je isté, že samotný koronavírus sa týka predovšetkým ľudí ohrozených inými diagnózami (99 % zomretých malo 3 až 5 ďalších diagnóz), ktoré v konečnom dôsledku znamenali fatálne zlyhanie celého organizmu. V takomto prípade však aj nejednotnosť metodiky merania počtu obetí vedie k tomu, že narastajú pochybnosti o skutočnom rozmere, charaktere a stave celej pandemickej situácie. Dôvera je pritom najväčší kapitál, ktorý môže slúžiť ako základ pri riešení všetkých týchto problémov. Ak nebude dôvera vo vzťahoch medzi obyvateľstvom a štátom, väčšina opatrení bude chápaná ako nanútená a bude obrovská snaha ich obchádzať.

Na jednej strane si rýchlosť a systémovosť zmien vyžadujú flexibilné reakcie na ne, na druhej strane však väčšina podnikateľov a domácností očakáva skôr odhadnuteľné zmeny prostredia. Pandemická kríza radikálne zmenila pohľad na to, čo je možné a nemožné a viedla k situácii, v ktorej sa zdanlivo nemožné veci stali skutočnosťou (napr. nepodmienený príjem alebo zákaz vychádzania). Je ľudstvo pripravené na riešenie budúcich pandemických hrozieb alebo je to snaha riešiť fundamentálne problémy súčasnosti optikou budúcnosti dúfajúc, že až sa budúcnosť dostaví, dnešné základné problémy už budú

vyriešené[42]? Napríklad Čína používa sociálny bonus ako jeden z nástrojov na stabilizáciu pomerov vnútri veľkej Číny. Bude v rámci EÚ ochota tiež používať podobné nástroje stabilizácie? Daňou za stabilitu je vzdať sa niektorých občianskych práv, na druhej strane je to poskytovanie istých bezpečnostných protokolov umožňujúcich podstatne ľahšie prežiť budúcu krízovú situáciu.

Otázkou zostáva, či aj po zmenách spotrebného správania (napr. nakupovanie cez e-shopy) zostanú tieto návyky v platnosti, a tak vlastne pretrvá určitá forma pomoci a ochrany v prípade ďalšej pandemickej krízy. Možno hovoriť o tom, že podobné systémy a bezpečnostné protokoly budú už do budúcnosti pripravené na vpád akéhokoľvek ďalšieho vírusového ochorenia? Alebo sa človek nepoučil a skôr boli riešené len klinické príznaky neuvedomujúc si, že ak sa nevyrieši príčina, bude naďalej dochádzať k tvrdým a stálym remisiám.

Z tohto hľadiska je snaha EÚ o ekologizáciu zaujímavá a potešiteľná, ale je otázne, akými cestami sa k tejto nulovej uhlíkovej spoločnosti, zohľadňujúc aj náklady a straty vyplývajúce z takto zvolenej cesty, dostať. Nebudú tieto náklady v konečnom dôsledku väčšie ako systémové problémy vytvorené v rámci súčasného stavu? Dnes je zrejmé, že kľúčovým problémom imunitného systému je kvalita potravín, že chemizácia viedla k výraznému poškodzovaniu kvality potravín a viedla nielen k vyhynutiu hmyzu, ale aj k vytvoreniu radu rizík v oblasti kardiovaskulárnych a onkologických ochorení (až 90 % chorôb je spôsobených zložením stravy).

Z tohto hľadiska nemôžeme chápať pandémiu koronavírusu len ako deštrukčný fenomén začínajúci veľkú ekonomickú recesiu. V skutočnosti si treba položiť otázku, či samotná pandémia neukázala v zrkadle hlavné príčiny vedúce k ekonomickej recesii – obrovský nárast dlhov, prehlbovanie príjmovej polarizácie, nerešpektovanie ekologických nákladov fungovania dnešnej spoločnosti, ako aj obrovský nárast neproduktívneho plytvania spoločenskými prostriedkami v oblasti zbrojenia a mnohých ďalších neproduktívnych výdavkov. Je paradoxné, že na jednej strane sa hovorí o potrebe získať dodatočné

[42] Napríklad príjmová polarizácia, devastácia prírodného prostredia, obrovská korupcia, nespokojnosť so súčasným sociálnym statusom atď.

finančné prostriedky (napr. v podmienkach EÚ okolo 2 bil. eur), a na druhej strane sa prijíma téza, že treba zvyšovať výdavky na zbrojenie.

Zmena prírodných podmienok, ktorá podporuje rozširovanie pandemickej hrozby, je výzvou na skutočnú ekologizáciu národných ekonomík i planéty. Už niet pochybnosti o tom, že zmena prírodných podmienok posilňuje riziko vírusových pandemických chorôb a pri posilňovaní tohto rizika sa dostávame do situácie, v ktorej vyvstáva logická otázka, či by sa nemalo venovať viac finančných prostriedkov na adaptáciu zabezpečujúcu nielen odolnosť spoločnosti proti koronakríze a pandemickým vírusovým ochoreniam, ale aj proti prírodným zmenám ako takým.

Je paradoxné, že k riešeniu týchto problémov prevláda stále sekvenčný prístup. Hovorí sa o použití šrotovného, o dotáciách pre automobilový priemysel, o podpore vybraných inovatívnych projektov, o nepodmienenom príjme a o riešení problémov s vodou. Pritom je dôležité uvedomiť si prepojenosť všetkých týchto problémov. Nehorázne plytvanie vodou vedie k drancovaniu vodných zdrojov, drancovanie vodných zdrojov je priamo spojené so zmenou hydrologických pomerov a zmena hydrologických pomerov ohrozuje povrchové aj hĺbkové zdroje pitnej vody. Je však známe, že agrárny sektor spotrebúva 60 % vody na zavlažovanie a s nárastom priemerných teplôt bude spotreba vody na zavlažovanie extrémne narastať. Napriek tomu je však snaha riešiť tieto problémy parciálnymi krokmi, ktoré v architektúre súvislostí celkom logicky nebudú stačiť a nebudú viesť k zamýšľanej eliminácii týchto problémov. Absencia ich reálnej eliminácie znamená ich postupné priestorové a časové kumulovanie vrátane negatívnych dôsledkov všetkých problémov a tendencií na ďalší vývoj.

Ak sa vezme do úvahy skutočnosť, že z hľadiska adaptácie na zmeny prírodných podmienok, z hľadiska kumulatívnych dôsledkov pandemických rizík, z hľadiska dôsledkov priemyslu 4.0, ako aj z hľadiska udržateľnosti alebo neudržateľnosti sociálnej situácie dnešnej spoločnosti je budúcich desať rokov kľúčových, malo by to znamenať maximálnu iniciáciu snáh o komplexné riešenie týchto problémov. Ale opätovne je vidieť snahu použiť prostriedky zo stabilizačného fondu (750 mil. eur) na obnovu a návrat do situácie pred krízou, ako keby sme si nechceli uvedomiť, že hlavný problém dnešnej spoločnosti

nie je návrat do situácie pred krízou (covid-19), ale začatie celkovej transformácie ľudskej spoločnosti vo väzbe na jej ekonomickú udržateľnosť a na udržateľnosť ľudskej spoločnosti vo väzbe na zmeny prírodných podmienok. A ak zmeny prírodných podmienok prebiehajú podstatne rýchlejšie, ako sa doteraz predpokladalo[43], koronakríza by mala byť potom pre každého ukážkou toho, že aj to, čo sa zdalo byť nemysliteľné a realizovateľné iba v dlhom časovom horizonte, sa môže stať realizovateľným hneď a v krátkom časovom úseku. A že je to vec, ktorú možno uskutočniť ako sústavu opatrení rýchlo a s maximálnymi multiplikačnými efektmi a že sme schopní zvládnuť finančné, ľudské aj technické nároky takýchto riešení.

Úvahy o tom, že sa všetko vráti do rovnakého stavu z obdobia pred krízou, že kapitálové trhy budú rásť bez ohľadu na vývoj reálnej ekonomiky a že bude naďalej existovať doslova virtuálny finančný sektor, sú, bohužiaľ, nepochopením signálov a výzvy, ktorú pred nás postavila pandémia koronavírusu. Predstavy priemyselných zväzov o tom, že štát musí umožniť návrat do statusu pred krízou sú opätovne, bohužiaľ, tiež nepochopením skutočného vývoja. Na druhej strane pochopenie koronavírusovej pandémie ako priestoru na transformáciu je pravdepodobne najrozumnejšou cestou. Preto možno chápať celkom logickú snahu EÚ realizovať zelený plán bez ohľadu na pandemickú krízu a, naopak, spojiť riešenie pandemickej krízy s ekologizáciou ekonomiky. V tomto zmysle je prepojenie týchto dvoch cieľov celkom pochopiteľné. Objem desiatok biliónov eur na ekologizáciu ekonomiky bude predstavovať jednu z najväčších obchodných príležitostí v súčasnosti a budúcnosti, čo vytvára obrovský priestor na inovácie, technické riešenia, sociálne a spoločenské zmeny, ako aj možnosť podstatného zvýšenia konkurencieschopnosti. Nie však v ekonomickom, úzkom chápaní, ale v spoločensko-ekonomickom a technickom chápaní súvislostí vo vzťahu k ostatným častiam planéty. Z tohto hľadiska nemôže byť stratégia šampiónov EÚ chápaná len ako vytvorenie ekonomických nástrojov v konkurenčnom boji voči ostatnému svetu, ale ako vytvorenie ekonomických vzorov, ktoré sú schopné integrovať ekonomické, technické, prírodovedné a kriteriálne funkcie do vlastného fungovania.

---

[43] Procesy sú 10- až 20-krát rýchlejšie a 10- až 20-krát komplexnejšie.

Z tohto hľadiska potom možno konštatovať, že pandemická kríza bude plniť svoj skutočný účel, a to mobilizáciu síl spoločnosti, schopnosť nájsť a zjednotiť sa s cieľom spoločne riešiť a nájsť odpovede na súčasné a budúce výzvy tak, ako sa objavujú pred európskou spoločnosťou. Možno práve to má byť poučením pandemickej krízy a to má znova vrátiť EÚ na pozíciu, v ktorej bola vzorom pre integračné procesy aj pre iné časti planéty, a to vzorom pozitívnym, ukazujúcim, že ekonomická a spoločenská integrácia môže byť zdrojom všeobecnej prosperity a rozvoja. Takýto vzor táto planéta potrebuje. Takisto potrebuje komplexné riešenia problémov. Aj Európska únia má zatiaľ stále všetky možnosti pristúpiť komplexne k riešeniu týchto vitálnych problémov. Otázka znie, či bude dostatočná politická vôľa, či bude dostatočná ochota investovať do týchto procesov a či bude aj dostatočná vôľa ku komplexnej zmene spoločnosti budúcnosti.

* * *

Koronakríza odhalila niekoľko skutočností. V prvej fáze pandémie prevládol národný egoizmus, až potom prišlo poznanie, že je s ňou nutné bojovať spoločne. Na jej začiatku prevládali epidemiologické kritériá, ale rozsah devastačných účinkov na ekonomiku odhalil systémové ekonomické dôsledky. Pandémia odhalila obrovskú mieru vzájomnej prepojenosti krajín, ale i systémovosť prepojenia odvetví vnútri samotnej ekonomiky EÚ. Vytvoril sa priestor na akceptáciu toho, čo bolo pred pandémiou nemysliteľné – nepodmienený príjem, rozsah možnej práce z domu (*home office*), štátna pomoc pri zachovaní pracovných miest, ale i skúsenosť ľudí s obmedzením príjmov a spotreby. Zároveň sa ukázala pružnosť, ale i zraniteľnosť modernej ekonomiky. Ukázalo sa, že bez masívnej podpory štátu dôjde ku kolapsu celých odvetví a regiónov. Zároveň sa ukázalo, že jednoduchý návrat do stavu pred pandémiou nie je možný. Rad procesov sa stal nezvratným a celková transformácia spoločnosti začína byť chápaná ako nevyhnutnosť. Pritom zmena prírodných podmienok je stále rýchlejšia. Nástup priemyslu 4.0 a umelej inteligencie vyvoláva stále komplexnejšie efekty. Pochopenie rozsahu reforiem, dlhodobosti tohto procesu, ale i nebývalo veľkých finančných nákladov stavia pred všetky zodpovedné autority jednu z kľúčových výziev budúcnosti.

4. EURÓPSKA ÚNIA – HLBOKÁ RECESIA, RIZIKO FRAGMENTÁCIE A NEISTÝ VÝHĽAD

Po takmer siedmich rokoch nepretržitého rastu zasiahol európsku ekonomiku asymetrický šok väčšieho rozsahu, než bola finančná kríza 2008 – 2009. Epidémia koronavírusu[44], ktorá prepukla v Číne koncom decembra 2019 a postupne nadobúdala globálne rozmery, zasiahla Európu koncom februára 2020. Po vyhlásení pandémie[45] Svetovou zdravotníckou organizáciou 11. marca a následnom zintenzívnení reštriktívnych opatrení (obmedzenie pohybu a hraničné kontroly) v Európe, sa očakávania v eurozóne začali rýchlo zhoršovať. Náhlu recesiu v prvom polroku 2020 sprevádzal najhlbší prepad outputu od druhej svetovej vojny. Počas obdobia najprísnejších opatrení na zabránenie šírenia nového koronavírusu fungovala ekonomika eurozóny 25 – 30 % pod svojím potenciálom. V porovnaní s úrovňou spred pandémie sa v čase medzi marcom a polovicou mája mobilita v EÚ prepadla o 45 %. Zásadný prepad ekonomiky si vyžiadal rázne kroky nielen na národnej úrovni, ale i ambicióznu, cielenú a koordinovanú iniciatívu obnovy Európy postavenú na jej hodnotových prioritách.

4.1. Ekonomika Európskej únie a prognózy jej vývoja – vybrané ukazovatele

Vypuknutie pandémie zásadne zasiahlo ekonomiku EÚ/eurozóny, zavedenie prísneho obmedzenia pohybu od polovice marca vo väčšine členských krajín sa odrazilo na doposiaľ najstrmšom medzikvartálnom

---

[44] V súvislosti s ochorením, ktoré tento nový koronavírus (najskôr označovaný skratkou 2019-nCoV) spôsobuje, vyhlásil krízový štáb Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) 30. 1. 2020 stav globálnej zdravotnej núdze, čo akcentovalo riziko šírenia do iných krajín a potrebu koordinovanej medzinárodnej spolupráce. Medzinárodný výbor pre taxonómiu vírusov 11. 2. 2020 oznámil aktuálny názov SARS-CoV-2, t. j. ťažký akútny respiračný syndróm-koronavírus-2, reflektujúci jeho genetickú príbuznosť s koronavírusom zodpovedným za vypuknutie epidémie SARS v roku 2003. Zároveň v rovnaký deň WHO oznámila, že ochorenie, ktoré SARS-CoV-2 vyvoláva, nesie názov covid-19 (COVID-19).

[45] V tomto texte sa výrazy pandémia, epidémia, koronavírus a nový koronavírus vzťahujú výlučne na SARS-CoV-2 spôsobujúci ochorenie covid-19.

poklese reálneho HDP v prvom štvrťroku 2020 o 3,2 % v EÚ a 3,6 % v eurozóne, pričom jednotlivé krajiny i sektory ekonomiky boli zasiahnuté výrazne asymetricky (EC, 2020a). Tieto rozdiely boli ešte perzistentnejšie v druhom štvrťroku, keď negatívny ekonomický vplyv prijatých obmedzení akceleroval a predpovede odhadovali medzikvartálny prepad HDP na úrovni 13,5 %, aktualizované výsledky ilustruje graf 4.1. Medzi najmenej zasiahnuté (–0,8 %) odvetvia patrilo poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov, ako aj finančné a poistné činnosti (EC, 2020b). Nadpriemerné kontrakcie HDP zaznamenali Francúzsko, Taliansko a Španielsko (okolo –5 %), kým Nemecko a Holandsko boli zasiahnuté miernejšie (–2,2 %, resp. –1,5 %). Prepad HDP v EÚ, v eurozóne a vo vybraných krajinách zobrazuje graf 4.2.

Graf 4.1

Miera rastu HDP (založená na sezónne očistených údajoch, percentuálna zmena v porovnaní s predchádzajúcim štvrťrokom)

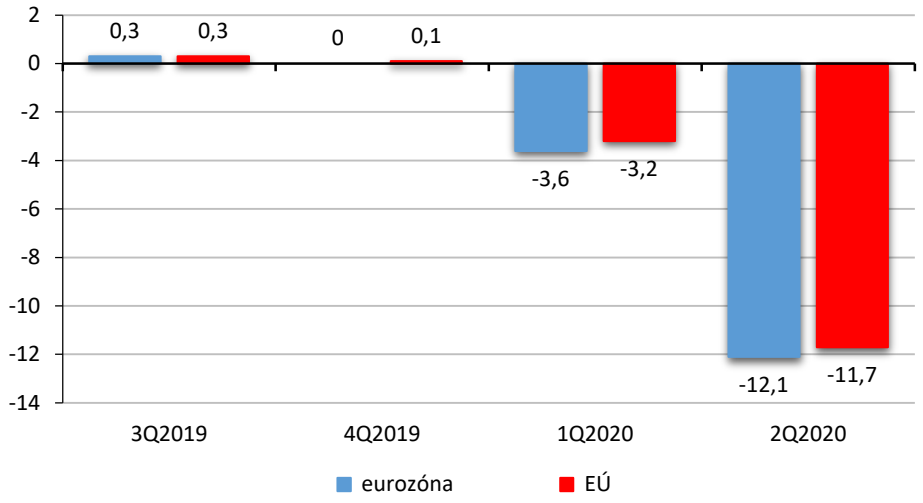

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

V roku 2020 sa očakáva pokles ekonomiky eurozóny o 8,75 % a v nasledujúcom roku by mala miera rastu dosiahnuť 6 %. V porovnaní s jarnou prognózou sú júlové predpovede Európskej komisie (EK) korigované smerom nadol a na konci roka 2021 očakáva o 2 % nižší output než pred krízou (EC, 2020b).

Podľa makroekonomických projekcií odborníkov Eurosystému z júna (ECB, 2020b) poklesol HDP v eurozóne v prvom štvrťroku o 3,8 %, pričom medzi sektory s najväčšími stratami patrili maloobchod, doprava, umenie, zábava a turizmus. V druhom štvrťroku sa odhadované zníženie aj napriek postupnému uvoľňovaniu opatrení pohybovalo na úrovni 13 %.

G r a f 4.2

Miera rastu HDP (percentuálna zmena v porovnaní s predchádzajúcim štvrťrokom)

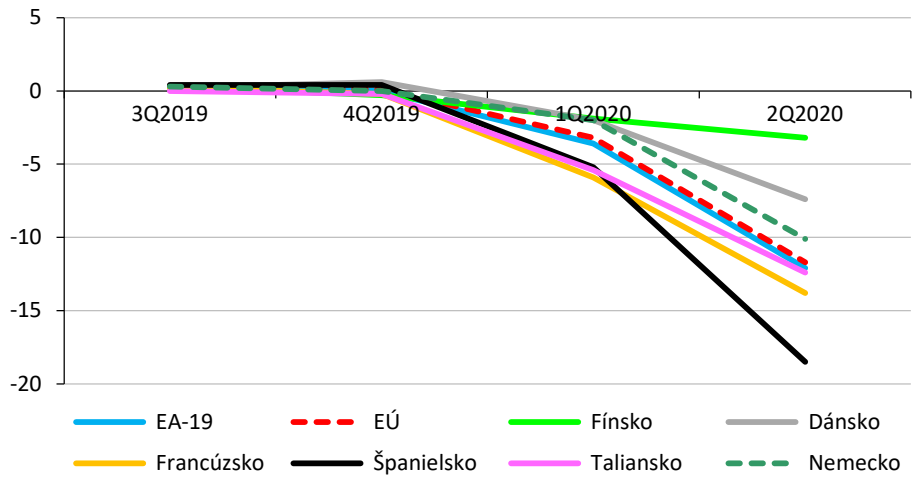

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

V druhej polovici roka sa predpokladá vyššia dynamika hospodárskej aktivity, v treťom štvrťroku projekcie uvádzajú oživenie reálneho HDP o 8,3 %, k obnoveniu produkcie by malo prispieť aj zefektívnenie opatrení proti šíreniu nákazy. Základný scenár vývoja počíta do istej miery s opätovným nárastom počtu nakazených, a tým aj s dlhodobejším uplatňovaním opatrení proti šíreniu nákazy, až kým nebude dostupné medicínske riešenie, pričom očkovacia vakcína by mala byť k dispozícii v polovici roka 2021. Negatívny vplyv opatrení sa podľa očakávaní prejaví na obmedzení výdavkov domácností a podnikov v dôsledku vyššej neistoty a zhoršených podmienok na trhu práce, čo nepriaznivo zasiahne ponuku i dopyt. Zachovaniu príjmov

a obmedzeniu potenciálnych ekonomických dôsledkov zdravotnej krízy by mali napomáhať najmä menová a rozpočtová politika a politika trhu práce. Projekcie ECB vychádzajúce z vyššie uvedených predpokladov očakávajú v roku 2020 pokles reálneho HDP eurozóny o 8,7 % a jeho oživenie v nasledujúcom roku o 5,2 % a v roku 2022 o 3,3 %, čo v porovnaní s marcovými projekciami odborníkov z ECB (graf 4.3) znamená o 4 % nižšiu úroveň reálneho HDP na konci sledovaného obdobia (ECB, 2020a; 2020b).

Graf 4.3

Makroekonomické projekcie pre eurozónu – reálny HDP (ročné percentuálne zmeny)

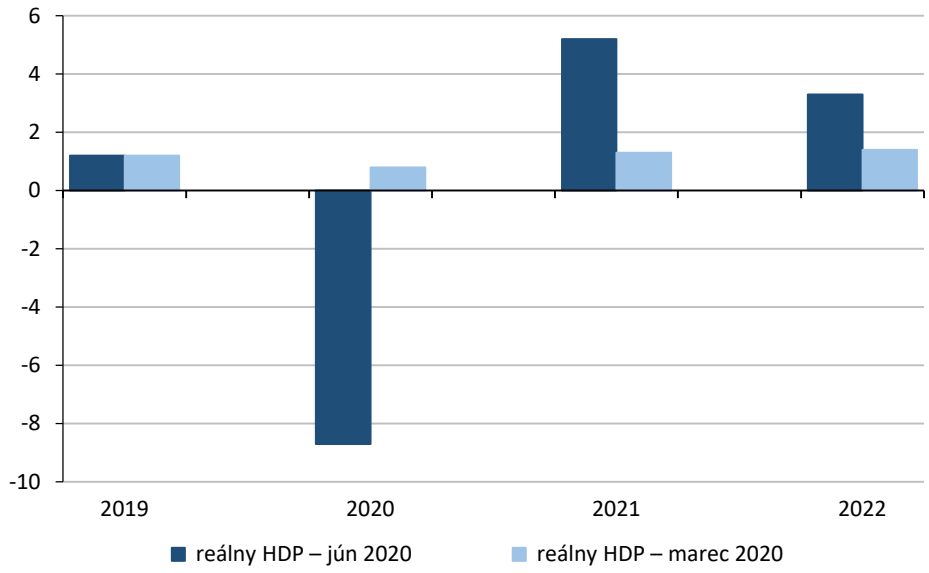

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

Súkromná spotreba by sa po strmom poklese mala od druhého polroka 2020 postupne zotavovať a v roku 2022 prekročiť predkrízovú úroveň. Podnikové investície a investície do bývania zaznamenali podstatne prudší pokles a za úrovňou spred krízy budú výrazne zaostávať až do roka 2022 (ECB, 2020b). Kým útlm dopytu po rezidenčných nehnuteľnostiach je dôsledkom nižšieho disponibilného príjmu, poklesu spotrebiteľskej dôvery a vyššej nezamestnanosti, útlm podnikových investícií v prostredí zvýšenej neistoty sa spája s vyššou úrovňou

nevyužitých kapacít, ako aj s obavami z dlhodobejších trendov dopytu súvisiacich so starnutím a zmenšujúcou sa populáciou.

Výrazné zlepšenie podmienok na trhu práce počas nedávnej expanzie (graf 4.4) vystrieda ich prudké zhoršenie v priebehu roka 2020. Už v prvom štvrťroku poklesla zamestnanosť z hľadiska počtu osôb o 0,2 %, miera nezamestnanosti sa v marci pohybovala na úrovni 6,4 % v EÚ a 7,1 % v eurozóne, pričom v apríli sa zvýšila len mierne, a to na 6,6 %, resp. 7,3 %. V druhom štvrťroku by mal hlboké minimum dosiahnuť celkový počet odpracovaných hodín na osobu a v treťom sa o niečo miernejšie minimum (aj vďaka kompenzačným opatreniam trhu práce) očakáva pri počte zamestnaných. Aj keď v niektorých krajinách by rozsiahle využívanie režimov skráteného pracovného času malo pokles zmierniť, celková zamestnanosť sa v roku 2020 pravdepodobne zníži o 2,8 % s následným postupným zotavovaním do roku 2022 (EC, 2020b).

Graf 4.4

Miera nezamestnanosti v EÚ 28, obdobie 2007 – 2019 (v %)

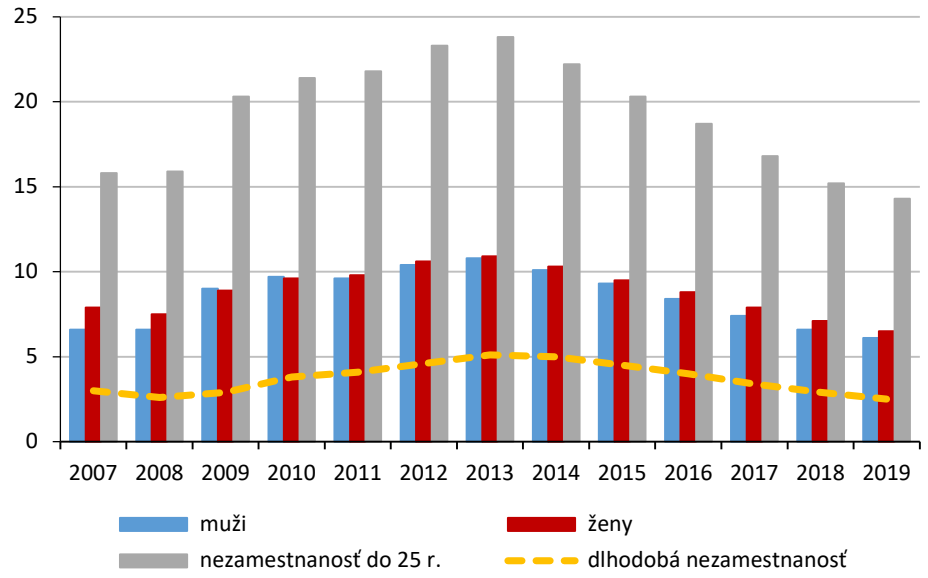

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

V prípade miery nezamestnanosti by reakcia na pandémiu mala kulminovať v treťom štvrťroku 2020, keď má dosiahnuť maximálnu úroveň 10,8 %, vývoj v prvom polroku ilustruje graf 4.5. Rovnako ako celkový počet odpracovaných hodín aj zamestnanosť z hľadiska počtu osôb sa ani miera nezamestnanosti podľa projekcií ECB nedostane do roku 2022 na svoju predkrízovú úroveň, keď v štvrtom štvrťroku 2022 dosiahne 8,8 % oproti 7,3 % v poslednom štvrťroku 2019. Problém deteriorácie pracovného trhu je rozmiestnený nerovnomerne naprieč kategóriami – prví ho pocítili zamestnanci na relatívne nestabilných nízko platených pracovných pozíciách na čiastočný úväzok, výrazne oproti celkovej miere sa tiež zvýšila miera nezamestnanosti mladých a masívne boli shutdownami zasiahnuté aj samostatne zárobkovo činné osoby (ECB, 2020b; EC, 2020b).

Graf 4.5

Miera nezamestnanosti v kontexte covidu-19 (sezónne očistená; v %)

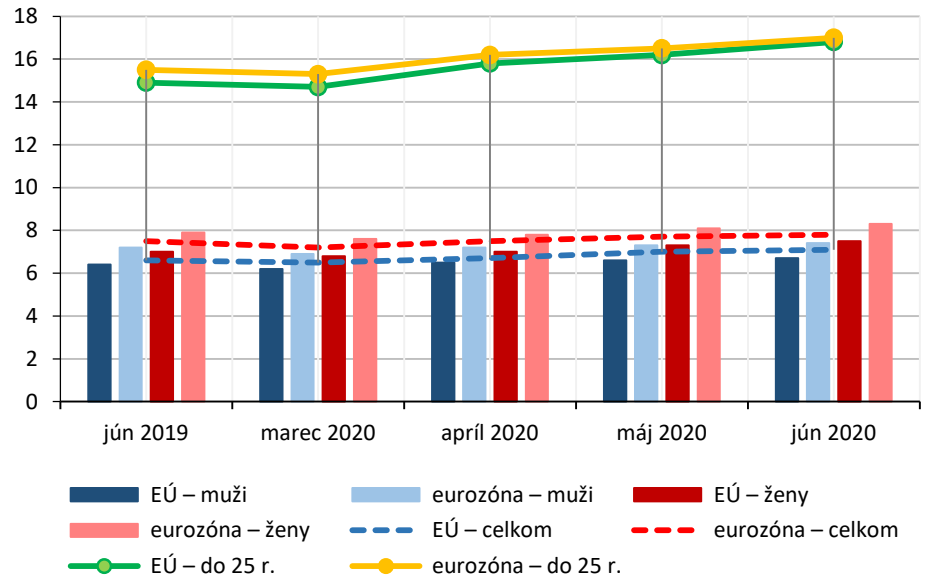

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

Kľúčovými nástrojmi na tlmenie ekonomického vplyvu pandémie sa stali skrátený pracovný čas a dočasné uvoľnenie z pracovného pomeru. Zavedenie alebo zrevidovanie týchto systémov v krajinách eurozóny malo za cieľ obmedziť stratu príjmu domácností a náklady

firiem na mzdy. Podiel zamestnancov, na ktorých sa tieto systémy vzťahujú, sa v jednotlivých ekonomikách líši, v Nemecku je to podľa predbežných odhadov 24 % zamestnancov (10 mil.), vo Francúzsku 47 % zamestnancov (12 mil.), v Taliansku 44 % zamestnancov (8,5 mil.), v Španielsku 23 % zamestnancov (3,9 mil.) a v Holandsku 21 % zamestnancov (1,7 mil.). Aj keď je presný vplyv skráteného pracovného času na disponibilný príjem domácností zatiaľ neistý, dávky kompenzujúce skrátenie významne chránia pred vplyvom pandémie disponibilný príjem, ktorý by počas trvania opatrení na obmedzenie pohybu mohol klesnúť na –22 %, vďaka dávkam by sa však pokles mal pohybovať na úrovni –7 %, čo by malo pomôcť ochrániť pracovné miesta do nástupu ekonomického oživenia (Dias da Silva et al., 2020).

Graf 4.6

Makroekonomické projekcie pre eurozónu – HICP (ročná percentuálna zmena)

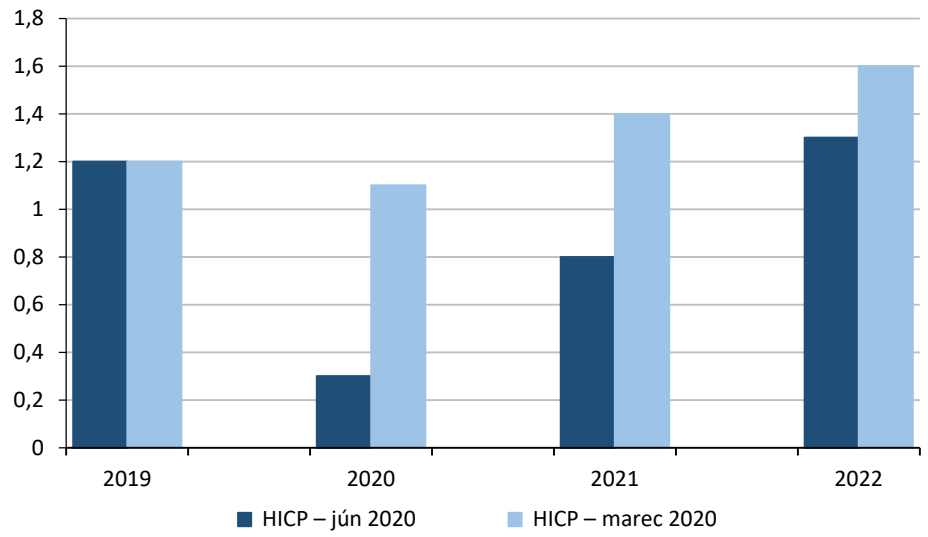

Prameň: ECB (2020), vlastné spracovanie

V roku 2019 dosiahla inflácia HICP úroveň 1,2 % a po januárovom zvýšení na 1,4 % sa vo februári znova vrátila na koncoročnú hodnotu. Pravdepodobnosť výrazného poklesu v najbližších mesiacoch len parciálne reflektovali projekcie odborníkov ECB pre eurozónu z marca 2020 (ECB, 2020a), ktoré predpokladali ročnú mieru inflácie HICP na úrovni 1,1 % v roku 2020, 1,4 % v roku 2021 a 1,6 % v roku 2022.

Začiatkom marca klesli trhové ukazovatele dlhodobejších inflačných očakávaní na nové historické minimum po prudkej korekcii v reakcii na celosvetové šírenie koronavírusu. Pokles ročnej miery inflácie HICP v eurozóne z 0,3 % v apríli na 0,1 % v máji reflektoval zníženie inflácie cien energií a nespracovaných potravín a makroekonomické projekcie odborníkov ECB z júna 2020 (ECB, 2020b) korigovali odhady z marca smerom nadol o 0,8, 0,6 a 0,3 %, t. j. na 0,3 % v roku 2020, 0,8 % v roku 2021 a 1,3 % v roku 2022 (graf 4.6). Nižšia miera celkovej inflácie reflektuje prudký pokles cien energetickej zložky HICP v dôsledku pádu cien ropy po vypuknutí pandémie. Krátkodobo zvýšená inflácia cien potravín zaznamená v priebehu roka pokles a v nasledujúcich dvoch rokoch bude nižšia ako v roku 2020. Slabším dopytom vyvolaný tlak na pokles inflácie v strednodobom horizonte budú rastové účinky narušenia ponuky kompenzovať iba čiastočne.

Vzhľadom na vysokú neistotu spojenú s vplyvom pandémie na hospodársky výhľad eurozóny uvádzajú odborníci ECB okrem základného scenára vývoja projekcií aj dve alternatívy – kým mierny scenár predpokladá úspešné obmedzenie šírenia vírusu, závažný počíta s ďalšou vlnou infekcií a s predĺžením príslušných opatrení do polovice roka 2021. Alternatívne scenáre makroekonomických ukazovateľov aj s projekciami z marca a júna uvádza na porovnanie tabuľka 4.1. Reálny HDP by podľa mierneho, resp. závažného scenára klesol v druhom štvrťroku o 10 %, resp. o 16 % s následným oživením so štvrťročným tempom rastu okolo 10 %, resp. 5 % v treťom štvrťroku a približne 3 % v obidvoch scenároch vo štvrtom štvrťroku (ECB, 2020b).

Tabuľka 4.1

Alternatívne scenáre makroekonomického vývoja v eurozóne

	2019	Projekcie z marca 2020			Mierny scenár			Projekcie z júna 2020			Závažný scenár		
		2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Reálny HDP	1,2	0,8	1,3	1,4	–5,9	6,8	2,2	–8,7	5,2	3,3	–12,6	3,3	3,8
Inflácia HICP	1,2	1,1	1,4	1,6	0,4	1,1	1,7	0,3	0,8	1,3	0,2	0,4	0,9
Miera nezamestnanosti (% pracovnej sily)	7,6	7,6	7,6	7,5	8,8	8,5	8,0	9,8	10,1	9,1	11,3	12,5	11,2

Prameň: ECB (2020), vlastné spracovanie

4.2. Iniciatívy menovej politiky ECB a fiškálna politika

V konfrontácii s bezprecedentným makroekonomickým šokom má menová politika tri kľúčové úlohy (Lane, 2020): 1. zabezpečiť, že celková pozícia je dostatočne akomodatívna; 2. podporovať stabilizáciu trhu na zabezpečenie transmisného mechanizmu; 3. poskytovať dostatočnú likviditu centrálnej banky najmä kvôli zachovaniu dostupnosti úverov. ECB promptne reagovala na zjavnú závažnosť ekonomických a finančných implikácií pandemickej krízy prijatím opatrení na uvoľnenie finančných podmienok v snahe predísť adverznej spätnej väzbe medzi finančným systémom a reálnou ekonomikou, podporiť dôveru a proaktívne odpovedať na pokles vo výhľadoch rastu a inflácie (ECB, 2020c; ECB 2020e; Hutchinson – Mee, 2020; Lane, 2020). Pripravenosť ECB rýchlo reagovať na zmeny v ekonomickom vývoji v súvislosti s pandémiou dokumentujú jej zásadné kroky uvedené nižšie v chronologickom poradí.

Revíziu stratégie svojej menovej politiky začala ECB 23. januára 2020, jej základmi budú dôkladná analýza a názorová otvorenosť. Zamerať sa má najmä na kvantitatívnu formuláciu cenovej stability, súbor nástrojov menovej politiky a spôsob komunikácie, dotkne sa však aj problematiky finančnej stability, zamestnanosti a environmentálnej udržateľnosti. Uzavretá mala byť pôvodne do konca roka 2020, začiatkom apríla však vzhľadom na vývoj ekonomickej situácie ECB informovala o posune termínu ukončenia o 6 mesiacov.

Rada guvernérov ponechala úroveň úrokovej sadzby hlavných refinančných operácií a úrokových sadzieb jednodňových refinančných a jednodňových sterilizačných operácií od januára bezo zmeny (0,00 %, 0,25 % a –0,50 %), rovnako opakovane potvrdzovala zámer pokračovať v čistom nákupe v rámci programu nákupu aktív (*Asset Purchase Programme – APP*) tempom 20 mld. € za mesiac (na čas potrebný na posilnenie akomodačného vplyvu menovopolitických sadzieb ECB), ako aj v reinvestovaní plnej výšky istiny zo splatených cenných papierov nakúpených v rámci programu nákupu aktív ešte po dlhšie obdobie.

V liste z 3. marca 2020 pripomenula ECB všetkým významným bankám nevyhnutnosť zahrnúť riziko vzniku pandémie spolu s relevantnými riešeniami do svojich núdzových stratégií. Banky vyzvala na prehodnotenie plánov na zachovanie ich nepretržitého fungovania

a na zváženie opatrení na zvýšenie pripravenosti minimalizovať možné nepriaznivé vplyvy šírenia koronavírusu. V nadväznosti na tento list 12. marca oznámila ECB bankám v rámci pomoci pri prekonávaní záťažovej situácie možnosť dočasne fungovať s nižšími kapitálovými rezervami, než stanovujú odporúčania druhého piliera (*Pillar 2 Guidance – P2G*), požiadavky týkajúce sa rezervy na zachovanie kapitálu (*Capital Conservation Buffer – CCB*) a ukazovateľa krytia likvidity (*Liquidity Coverage Ratio – LCR*). Zároveň ECB komunikovala predpoklad ďalšej podpory primeraným uvoľnením proticyklického kapitálového vankúša (*Countercyclical Capital Buffer* – CCyB) zo strany vnútroštátnych makroprudenciálnych orgánov. Cieľom týchto dočasných opatrení je podporiť ekonomiku, ich vplyv by banky nemali využiť na zvyšovanie vyplácaných dividend alebo variabilných zložiek odmeňovania. ECB 27. marca toto odporúčanie aktualizovala, v záujme zvýšenia svojej kapacity absorbovať straty a podporiť poskytovanie úverov by banky aspoň do 1. októbra 2020 nemali vyplácať dividendy za finančné roky 2019 a 2020 a tiež by mali obmedziť spätné odkupy akcií, ktorých cieľom je finančná odmena pre akcionárov.

Napriek tomu, že na peňažných trhoch neboli zjavné známky napätia či problém s likviditou v bankovom systéme, rozhodla Rada guvernérov na svojom zasadnutí 12. marca o dočasnom uskutočňovaní dodatočných dlhodobejších refinančných operácií (*Longer-Term Refinancing Operations – LTRO*), ktoré predstavovali účinný zabezpečovací mechanizmus v prípade potreby s tým, že sa LTRO s priaznivými podmienkami budú realizovať formou tendrov a budú zabezpečovať likviditu na preklenutie obdobia do operácie TLTRO III[46] v júni 2020. TLTRO III podporia poskytovanie bankových úverov subjektom najviac zasiahnutým šírením koronavírusu, najmä malým a stredným podnikom. Od júna 2020 do júna 2021 sa na všetky operácie

[46] TLTRO (Targeted Longer-Term Refinancing Operations) sú cielené dlhodobejšie refinančné operácie obsahujúce zabudované stimuly na udržanie priaznivých úverových podmienok: prvé boli programy TLTRO I (vyhlásený v júni 2014, zahŕňal 8 aukcií) a TLTRO II (vyhlásený v marci 2016, zahŕňal 4 aukcie). Tretiu sériu (TLTRO III) vyhlásila ECB v marci 2019 na obdobie od septembra 2019 do marca 2021, vzhľadom na menej priaznivý ekonomický výhľad však boli v septembri niektoré parametre operácií zmenené a k ďalšej zmene došlo v marci 2020 v dôsledku adverzného šoku spôsobeného pandémiou koronavírusu, Radou guvernérov stanovené priaznivejšie podmienky sa majú uplatňovať od 24. 6. 2020 do 23. 6. 2021.

nevyrovnané počas tohto obdobia budú vzťahovať podstatne priaznivejšie podmienky. Rada zároveň informovala, že kvôli zabezpečeniu vysokej účinnosti programov nákupu aktív súkromného sektora bude do konca roka dočasne zavedený rámec dodatočných čistých nákupov aktív v objeme 120 mld. €. V čase zvýšenej neistoty podporí toto opatrenie spolu s existujúcim programom nákupu aktív priaznivé podmienky financovania reálnej ekonomiky.

Na zasadnutí 19. marca prijala Rada guvernérov v reakcii na riešenie závažných rizík ohrozujúcich transmisný mechanizmus menovej politiky aj výhľad eurozóny v súvislosti s prepuknutím a stupňovaním šírenia nového koronavírusu nasledujúce rozhodnutia: 1. spustiť nový dočasný program nákupu aktív v podobe cenných papierov súkromného a verejného sektora s celkovým objemom nového núdzového pandemického programu nákupu (*Pandemic Emergency Purchase Programme – PEPP*) vo výške 750 mld., trvať bude minimálne do konca roka 2020; 2. rozšíriť rozsah oprávnených aktív v rámci programu nákupu cenných papierov podnikového sektora (*Corporate Sector Purchase Programme – CSPP*) o cenné papiere nefinančných podnikov; a 3. uvoľniť štandardy pre kolaterál rozšírením rozsahu dodatočných úverových pohľadávok (*Additional Credit Claims – ACC*) tak, aby zahŕňali pohľadávky týkajúce sa financovania podnikového sektora.

Európska centrálna banka spolu s Bank of Canada, Bank of England, Bank of Japan, Federálnym rezervným systémom a so Švajčiarskou národnou bankou 20. marca oznámili *koordinované kroky na ďalšie zvýšenie dostupnosti likvidity* v USD prostredníctvom dohôd o automatických swapových linkách. Denné operácie sa mali uskutočňovať od pondelka 23. marca 2020 minimálne do konca apríla.

Na spomalenie zhoršovania podmienok financovania v eurozóne prijala ECB 7. apríla bezprecedentný balík opatrení v oblasti kolaterálu. Opatrenia spoločne podporujú poskytovanie úverov bankami, a to najmä prípadným rozšírením rámcov ACC. Eurosystém bude pri úverových operáciách dočasne tolerovať vyššie riziko, a to plošným znížením zrážok z ocenenia kolaterálu o pevný koeficient 20 %. Protistrany budú môcť čerpať výhody plynúce zo zvýšenia maximálneho podielu nezabezpečených dlhových nástrojov a ECB zváži prijatie ďalších opatrení, ktoré by dočasne zmiernili vplyv zníženia ratingu na dostupnosť kolaterálu protistrán. Používanie gréckych štátnych

dlhových nástrojov ako kolaterál pri úverových operáciách Eurosystému bude podliehať výnimke. Opatrenia budú platiť počas trvania pandemickej krízy, resp. počas trvania programu PEPP a pred koncom roka 2020 sa prehodnotia.

Rozhodnutie Rady guvernérov z 30. apríla prinieslo ďalšie uvoľnenie podmienok TLTRO III znížením úrokovej sadzby týchto operácií v období od júna 2020 do júna 2021 na úroveň 50 bázických bodov pod úrovňou priemernej úrokovej sadzby hlavných refinančných operácií Eurosystému za to isté obdobie. Zároveň sa na podporu naďalej plynulého fungovania peňažných trhov uskutoční nová séria dodatočných siedmich necielených núdzových pandemických dlhodobejších refinančných operácií (*Pandemic Emergency Longer-Term Refinancing Operations – PELTRO*) formou tendrov s pevnou úrokovou sadzbou a neobmedzeným objemom pridelených finančných prostriedkov, so začiatkom v máji 2020 a splatnosťou postupne od júla do septembra 2021 v súlade s trvaním opatrení na uvoľnenie kolaterálových požiadaviek.

V reakcii na zníženie inflačnej projekcie v kontexte pandémie sa 4. júna Rada guvernérov ECB rozhodla zvýšiť rámec PEPP o 600 mld. € na spolu 1 350 mld. € s predĺžením horizontu čistých nákupov aktív v rámci programu minimálne do konca júna 2021, resp. do odznenia kritickej fázy epidémie koronavírusu. Splatená istina z cenných papierov nakúpených v rámci programu PEPP sa bude reinvestovať minimálne do konca roka 2022.

Na základe zlepšenia podmienok financovania v USD a nízkeho dopytu pri operáciách na dodanie likvidity v USD počas posledných 7 dní korigovala ECB a ďalšie významné centrálne banky 19. júna svoje rozhodnutie z 20. marca oznámením, že s účinnosťou od 1. júla znižujú frekvenciu 7-dňových operácií v amerických dolároch z denných na trikrát týždenne, operácie so splatnosťou 84 dní zostanú naďalej na týždennej báze.

ECB zverejnila 28. júla agregované *výsledky analýzy zraniteľnosti bánk* podliehajúcich jej kompetenciám v rámci jednotného mechanizmu dohľadu. Cieľom analýzy bolo identifikovať potenciálne slabé miesta v bankovom sektore v horizonte troch rokov na základe vyhodnotenia vplyvu ekonomického šoku spôsobeného vypuknutím pandémie koronavírusu na 86 bánk eurozóny. Výsledky potvrdili schopnosť

bankového sektora odolať stresu vyvolanému pandémiou, v prípade závažného scenára by bol však úbytok kapitálu značný, agregovaný kapitálový ukazovateľ bánk (CET1) by do konca roka 2022 klesol o 5,7 p. b. na 8,8 % oproti 12,6 % pri základnom scenári. Dôvodom úbytku kapitálu sú najmä kreditné expozície zhoršenej kvality a straty v dôsledku trhového rizika.

Zároveň ECB predĺžila do 1. januára 2021 platnosť marcového odporúčania (dočasného a mimoriadneho charakteru) pre banky vo veci zdržania sa vyplácania dividend a spätných odkupov akcií, v prípade variabilnej zložky odmeňovania od bánk očakáva extrémnu zdržanlivosť. Cieľom je zachovať kapitál v čase krízy na podporu ekonomiky a zabezpečiť schopnosť bánk absorbovať straty. Opodstatnenosť takého nastavenia preskúma ECB v poslednom štvrťroku 2020 s ohľadom na aktuálny stav ekonomického prostredia, stabilitu finančného systému a spoľahlivosť kapitálového plánovania. Pri stanovovaní presného harmonogramu na doplnenie kapitálových vankúšov sa bude prihliadať na výsledky celoúnijného záťažového testu v roku 2021 a na aktuálnu situáciu jednotlivých bánk. Rovnako pri opätovnom budovaní likviditných vankúšov sa budú posudzovať faktory týkajúce sa trhu aj jednotlivých bánk. ECB umožňuje bankám udržiavať nižšie než požadované úrovne kapitálu a LCR bez automatického prijatia krokov v oblasti dohľadu. Vzhľadom na analýzou potvrdenú prevádzkovú odolnosť bankového sektora ECB neuvažuje o predĺžení šesťmesačnej platnosti operačných úľav poskytnutých bankám v marci 2020, výnimka sa však bude týkať bánk s vysokým stavom problémových úverov, ktorým poskytne ďalších šesť mesiacov na predloženie plánu na ich znižovanie, čo im umožní spresniť odhadovaný vplyv pandémie koronavírusu na kvalitu aktív.

ECB spoločne s významnými centrálnymi bankami rozhodli 20. augusta o ďalšom znižovaní frekvencie svojich 7-dňových operácií z trikrát týždenne na jedenkrát týždenne s účinnosťou od 1. septembra 2020. Operácie so splatnosťou 84 dní sa budú naďalej vykonávať na týždennej báze. Banky zároveň deklarovali pripravenosť na prispôsobenie poskytovania likvidity v USD podľa trhových podmienok.

Prijaté menovopolitické opatrenia považuje ECB v súčasnosti za dostatočné a vývoj ekonomickej a finančnej situácie pozorne monitoruje. Podľa odhadov ECB by programy PEPP, APP a rekalibrované

TLTRO III mohli v horizonte projekcií kumulatívne prispieť 1,3 p. b. k rastu reálneho HDP eurozóny a okolo 0,8 p. b. k ročnej miere inflácie. V záujme ekonomického oživenia je nutné, aby tieto iniciatívy menovej politiky v rozhodujúcej miere podporila silná fiškálna reakcia.

V odpovedi na pandémiu prijali jednotlivé ekonomiky kľúčové cielené rozpočtové opatrenia dočasného charakteru (zväčša do konca roka 2020) v objeme okolo 3,5 % HDP, v ktorých mali najväčšie zastúpenie dodatočné výdavky najmä vo forme režimov skráteného pracovného času, opatrení na podporu podnikov a domácností, ako aj vyšších výdavkov na zdravotníctvo. V snahe prispieť k dostatočnej a rýchlej reakcii na mimoriadnu krízovú situáciu aktivovala Rada ECOFIN 23. mája všeobecnú únikovú doložku v rámci Paktu stability a rastu, aktivácia ktorej krajinám umožňuje v prípade výrazného zhoršenia ekonomickej situácie v eurozóne/EÚ ako celku upustiť od plnenia požiadavky fiškálnej konsolidácie, ale výlučne za predpokladu, že to neohrozí udržateľnosť dlhu. So zlepšením ekonomických parametrov sa očakáva návrat fiškálnych politík ku konsolidácii stanovenej v pakte (Haroutunian – Hauptmeier – Leiner-Killinger, 2020).

G r a f 4.7

Deficit verejných financií 2013 – 2019 (v % HDP)

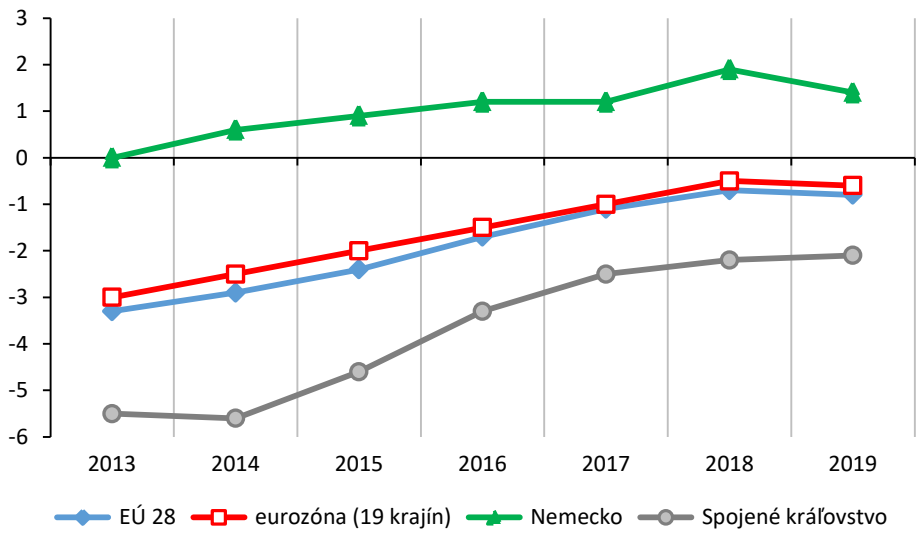

Prameň: ECB (2020), vlastné spracovanie

V dôsledku bezprecedentných balíčkov fiškálnych stimulov zameraných na zmiernenie ekonomických následkov a podporu rýchleho oživenia sa má rozpočtový deficit verejnej správy významne zvýšiť z 0,6 % v roku 2019 na 8,5 % HDP v roku 2020 a následne by sa mal znižovať na 4,9 % v roku 2021 a 3,8 % v roku 2022. Tieto júnové projekcie odborníkov Eurosystému sú v porovnaní s marcovými korigované smerom nadol následkom nižšieho primárneho salda a slabšej cyklickej zložky oproti očakávaniam. Kým v roku 2019 (graf 4.7) zaznamenalo prebytkový rozpočet 11 krajín, v roku 2020 sa očakáva prekročenie referenčnej hodnoty 3 % HDP pri všetkých krajinách eurozóny. Medzikvartálne porovnanie vývoja v EÚ a eurozóne zobrazuje graf 4.8 (ECB, 2020a; 2020b).

Najväčšie deficity sú v krajinách s vysokým pomerom dlhu k HDP na začiatku krízy (Belgicko, Francúzsko, Španielsko a Taliansko). Deficity môže nepriaznivo ovplyvniť realizácia významného podmieneného záväzku v podobe záruk za úvery v celkovom objeme takmer 20 %, ktoré poskytli členské krajiny eurozóny s cieľom zvýšiť likviditnú pozíciu podnikov.

Graf 4.8

Deficit verejných financií (v % HDP, kvartálne porovnanie, sezónne očistené)

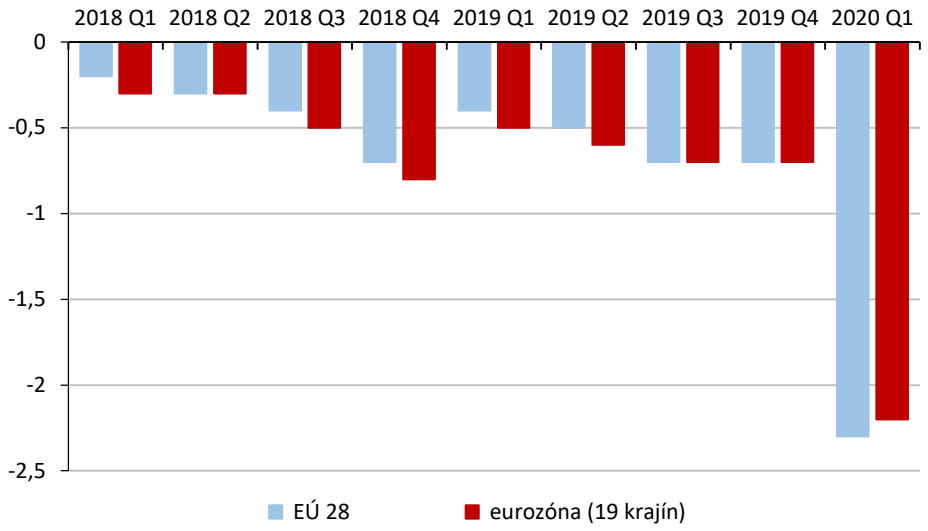

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

Agregovaný pomer verejného dlhu k HDP eurozóny (graf 4.9) sa v porovnaní s rokom 2019 zvýši o 17,2 p. b. na 101,3 % HDP a následne bude pozvoľna klesať až blízko úrovne 100 % na konci roka 2022. V roku 2020 by si malo udržať pomer dlhu pod referenčnou hodnotou len šesť krajín eurozóny (Estónsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Malta a Slovensko). Agregátne nastavenie rozpočtovej politiky bude v roku 2020 vysoko akomodačné s následným podstatným sprísnením v roku 2021 a v roku 2022 mierne expanzívne (ECB, 2020b).

Graf 4.9

Hrubý dlh verejnej správy EÚ 28, eurozóny a vybraných krajín (v % HDP)

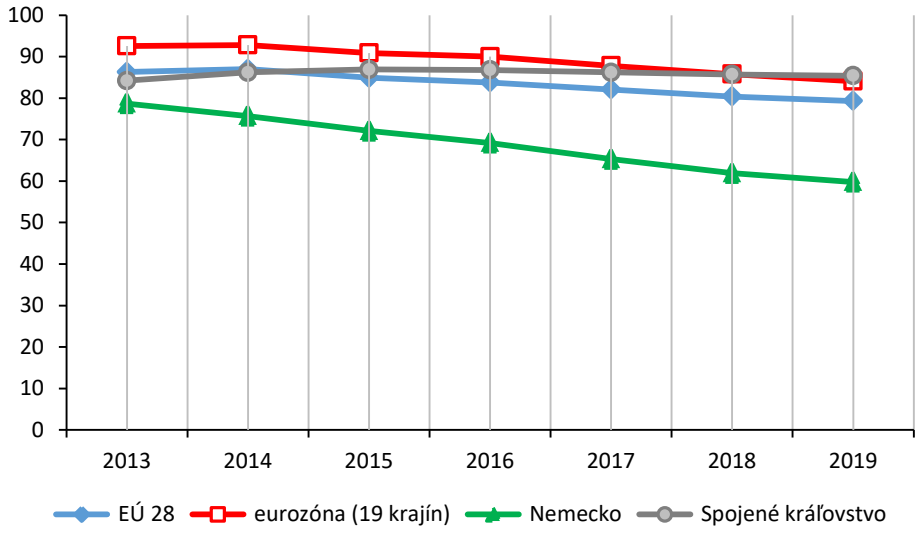

Prameň: Eurostat (2020), vlastné spracovanie

V odporúčaniach k ekonomickej a fiškálnej politike jednotlivých krajín v rámci európskeho semestra 2020 zverejnených 20. mája EK konštatovala, že kritérium deficitu verejných financií nespĺňa v súčasnosti žiadna členská ekonomika a niektoré z nich prekračujú aj kritérium dlhu. S ohľadom na aktuálne vysokú mieru neistoty súvisiacu s hospodárskym vývojom však EK neodporúča začať postupy pri nadmernom deficite, ale neskôr v priebehu roka 2020 na základe jesennej ekonomickej prognózy aj návrhov rozpočtových plánov na rok 2021 opätovne prehodnotí fiškálnu situáciu (EC, 2020c).

4.3. Plán obnovy Európy a jeho financovanie v rámci rozpočtu EÚ

Dosah krízy, a tým aj potenciál obnovy ovplyvňuje aj hospodárska alebo demografická štruktúra jednotlivých krajín, ich schopnosť a kapacita absorbovať šoky a reagovať na ne, a to najmä vďaka štátnej pomoci. EÚ podporila úsilie vynakladané jednotlivými členskými štátmi v boji proti zdravotnej kríze a pri zmierňovaní dôsledkov hospodárskeho otrasu, pričom naplno využila flexibilitu aktuálneho rozpočtu, ktorú umožňujú rozpočtové pravidlá a pravidlá štátnej pomoci.

Balík opatrení prvej reakcie (EC, 2020d) bol zameraný na elimináciu zvýšeného rizika nerovnomernej obnovy a fragmentácie medzi ekonomikami eurozóny v dôsledku výrazných rozdielov vo veľkosti fiškálnych balíkov prijatých v jednotlivých krajinách. Balík, ktorý 23. apríla schválila Európska rada, pozostáva z troch záchranných sietí v celkovej výške 540 mld. eur:

1. európsky nástroj dočasnej podpory zameraný na zmiernenie rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii (*Support to Mitigate Unemployment Risks in an Emergency – SURE*) umožní členským štátom čerpať úvery do výšky 100 mld. eur z rozpočtu EÚ, ktoré budú zabezpečené štátnymi zárukami;
2. vytvorenie európskeho záručného fondu v objeme 25 mld. eur podporí aktivity Európskej investičnej banky a umožní posilniť financovanie podnikov vo výške 200 mld. eur aj prostredníctvom rozvojových bánk v jednotlivých členských krajinách;
3. nástroj na podporu v celkovej výške 240 mld. eur, vychádzajúci z existujúcej preventívnej úverovej linky Európskeho mechanizmu pre stabilitu (*Enhanced Conditions Credit Line – ECCL*), bude k dispozícii každej členskej krajine eurozóny vo výške 2 % jej HDP za rok 2019 za podmienky, že sa zaviaže použiť získané prostriedky na podporu financovania zdravotníckych, liečebných a preventívnych nákladov, ktoré súvisia (aj nepriamo) s krízou vyvolanou ochorením covid-19.

Riešenie potreby nápravy pandémiou spôsobených bezprostredných ekonomických a sociálnych škôd a nasmerovania EÚ na cestu udržateľnej a úspešne napredujúcej obnovy si vyžaduje rozhodné

opatrenia zamerané na odstránenie celkového nedostatku verejných a súkromných investícií vo výške najmenej 1,5 bil. eur (EC, 2020d). V tomto kontexte má zásadný význam dobudovanie únie kapitálových trhov a bankovej únie, ktoré pomôže zabezpečiť ekonomickú a finančnú stabilitu počas obnovy a posilní odolnosť EÚ proti budúcim šokom.

Po začiatočných problémoch sa rozhodné ekonomické opatrenia a postupné uvoľňovanie obmedzení pozitívne prejavili aj na vývoji ekonomického sentimentu (graf 4.10).

G r a f 4.10

Vývoj ekonomického sentimentu 1/2016 – 7/2020

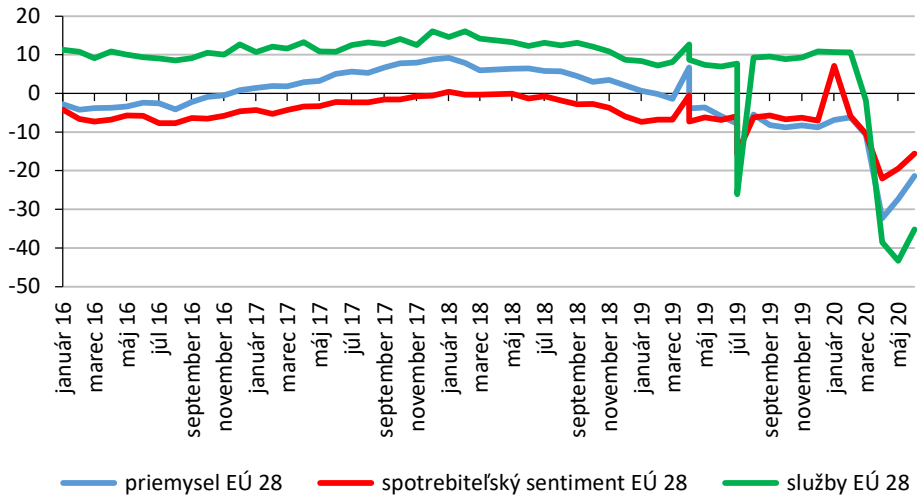

Prameň: Európska komisia (2020), vlastné spracovanie

Ďalším výnimočným opatrením na úrovni EÚ bol jednorazový návrh EK z 27. mája (EC, 2020e) na vytvorenie nového nástroja obnovy s názvom *Next Generation EU* (*NGEU* – ďalšia generácia EÚ) s finančnou kapacitou 750 mld. eur v rámci vylepšeného dlhodobého rozpočtu EÚ, čo by spolu s balíčkom prvej reakcie vo výške 540 mld. eur predstavovalo 1 290 mld. eur cielenej podpory na obnovu Európy. Viac ako 80 % finančných prostriedkov z nástroja NGEU má byť použitých na podporu verejných investícií a kľúčových štrukturálnych reforiem v členských štátoch s cielením do najviac zasiahnutých, resp.

najslabších oblastí. Kľúčové nástroje plánu obnovy uvádza obrázok 4.1. Podľa konzervatívnych odhadov pákového efektu viacročného finančného rámca a nástroja NGEU dosahujú celkové investície, ktoré by sa vďaka tomuto balíku opatrení mohli vytvoriť, výšku 3,1 bil. eur (EC 2020d).

Dočasné zrušenie stropu vlastných zdrojov na 2 % hrubého národného dôchodku EÚ umožní EK využiť svoj silný úverový rating na zapožičanie 750 mld. eur na finančných trhoch. Použije sa výlučne na opatrenia reakcie na krízu a opatrenia na obnovu. Finančné prostriedky sa členským štátom poskytnú z rozpočtu EÚ na podporu investičných a reformných priorít a použijú sa na posilnenie finančných programov s kľúčovým významom pre obnovu, a to najneskôr do 31. decembra 2024. S vrátením finančných prostriedkov sa počíta v rámci budúcich rozpočtov v období od roku 2028 do konca roka 2058. EK predloží návrhy na viacero nových vlastných zdrojov na zabezpečenie spravodlivej a participačnej realizácie (EC, 2020e).

Obrázok 4.1

Kľúčové nástroje na podporu plánu obnovy pre Európu

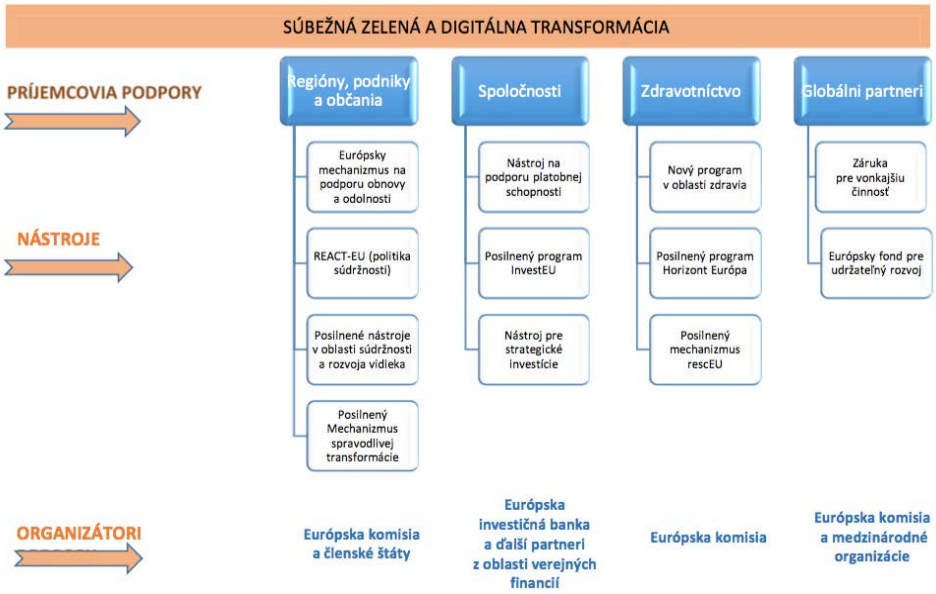

Prameň: spracované podľa Európskej komisie (2020)

Okrem nástroja NGEU Európska komisia navrhla prepracovaný *rozpočet EÚ* vo výške približne 1 100 mld. eur na roky 2021 – 2027. Plán európskej obnovy by tak mal na reštart ekonomiky poskytnúť celkovo 1,85 bil. eur. Všetky finančné prostriedky získané v rámci nástroja NGEU a nového rozpočtu EÚ budú poskytované prostredníctvom programov EÚ.

Finančné prostriedky z nástroja NGEU sa budú investovať prostredníctvom grantov a úverov (podľa návrhu granty vo výške 500 mld. eur a úvery vo výške 250 mld. eur) poskytnutých členským štátom v rámci troch pilierov:

1. *Podpora členských štátov pri obnove* (v rámci európskeho semestra: podpora investícií a reforiem, podpora spravodlivej transformácie);
2. *Naštartovanie hospodárstva a podpora súkromných investícií* (podpora kľúčových odvetví a technológií, investície do kľúčových hodnotových reťazcov, podpora platobnej schopnosti pre životaschopné spoločnosti);
3. *Poučenie z krízy* (podpora kľúčových programov pri budúcich krízach a podpora globálnych partnerov).

Kríza zároveň poukázala na zásadný význam rýchlej, pružnej a koordinovanej reakcie na európskej úrovni, čo si však vyžaduje flexibilnejší rozpočet. EK preto navrhla posilniť flexibilitu rozpočtu EÚ a núdzových nástrojov na obdobie rokov 2021 – 2027:

1. *Rezerva na solidaritu a núdzovú pomoc*
   - možnosť rýchleho navýšenia prostriedkov v prípade potreby (cez presuny rozpočtových prostriedkov do nástrojov EÚ)
   - zvýšenie maximálnej ročnej sumy vo výške 3 mld. eur;
2. *Fond solidarity*
   - pomoc členským štátom pri reakcii na prírodné katastrofy (napr. povodne, lesné požiare, zemetrasenia, búrky a suchá, a pri bezprostrednej obnove po nich)
   - rozšírenie o veľké zdravotné krízy a zvýšenie na maximálnu ročnú sumu vo výške 1 mld. eur;

3. *Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii*
   - podpora reintegrácie do trhu práce pre osoby, ktoré prišli o prácu v dôsledku neočakávaných veľkých reštrukturalizačných udalostí (napr. finančnej či hospodárskej krízy)
   - zníženie prahovej hodnoty na aktiváciu fondu na 250 prepustených pracovníkov a zvýšenie na maximálnu ročnú sumu vo výške 0,386 mld. eur.

Návrhy EK prerokoval samit EÚ, ktorý sa uskutočnil 17. – 21. júla. Zasadnutie sa predĺžilo z pôvodne naplánovaných dvoch dní na takmer päť dní pre nezhody národných reprezentácií na výške i štruktúre balíka, alokačnom kľúči i kompetenčných podmienkach prideľovania finančných prostriedkov. Spornými témami bol najmä Európskou komisiou navrhovaný pomer grantov a pôžičiek, t. j. 500 mil. : 250 mil. eur a predstava tzv. šetrnej štvorky (F4 – Frugal Four), ktorá presadzovala nižšie zadlženie EÚ a zmenu pomeru na 300 mil. : 450 mil. eur. Kompromisný návrh, ktorý na rokovaní predložil predseda Európskej rady Ch. Michel, znížil pomer na 450 mil. : 300 mil. eur a tiež upravil kompetencie pri prideľovaní prostriedkov, návrh však neprešiel a k pozícii F4 sa pridalo aj Fínsko. Po intenzívnych rokovaniach pod egidou nemeckého predsedníctva dospeli nakoniec lídri EÚ k dohode a odsúhlasili rozpočet v rekordnej výške 1,82 mld. eur vrátane NGEU, graf 4.11 (EUCO, 2020).

Ďalej podľa dohody (EUCO, 2020) platí, že:

1. Požičané prostriedky môžu byť použité na pôžičky do výšky 360 mld. v cenách roku 2018 a na výdavky/granty do výšky 390 mld. v cenách roku 2018.
2. 70 % grantov poskytnutých RRF (*Recovery and Resilience Facility*, t. j. mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti) bude plne viazaných v rokoch 2021 a 2022, zvyšných 30 % do konca roka 2023. Je pravidlom, že maximálny objem pôžičiek pre členský štát nepresiahne 6,8 % jeho HNP.
3. Kľúč na alokáciu záväzkov RRF na roky 2021 – 2022 sa zriadi podľa návrhu EK. V alokačnom kľúči na rok 2023 je kritérium nezamestnanosti v rokoch 2015 – 2019 nahradené rovnakou mierou

medzi stratou reálneho HDP počas roka 2020 a kumulatívnou stratou reálneho HDP v období 2020 – 2021 a vypočíta sa do 30. júna 2022.

4. Predfinancovanie RRF bude zaplatené v 2021 a malo by byť 10 %.

Celková suma záväzkov viacročného finančného rámca na obdobie 2021 – 2027 je 1,074.3 mld. eur, čo je o niečo menej oproti návrhu EK. Finančná alokácia pre RescEU bude 1,1 mld. eur a Zdravie sa v súlade s návrhom EK zvýši na 1,7 mld. eur. Špeciálne nástroje mimo stropov sa zvýšia o 5 mld. eur na nový špeciálny rezervný fond v súvislosti s brexitom, ktorý bude založený na krytie nepredvídateľných a adverzných konzekvencií v najviac postihnutých členských štátoch a sektoroch (EUCO, 2020).

Graf 4.11

Finančné prostriedky na jednotlivé programy v rámci NGEU (v mld. eur)

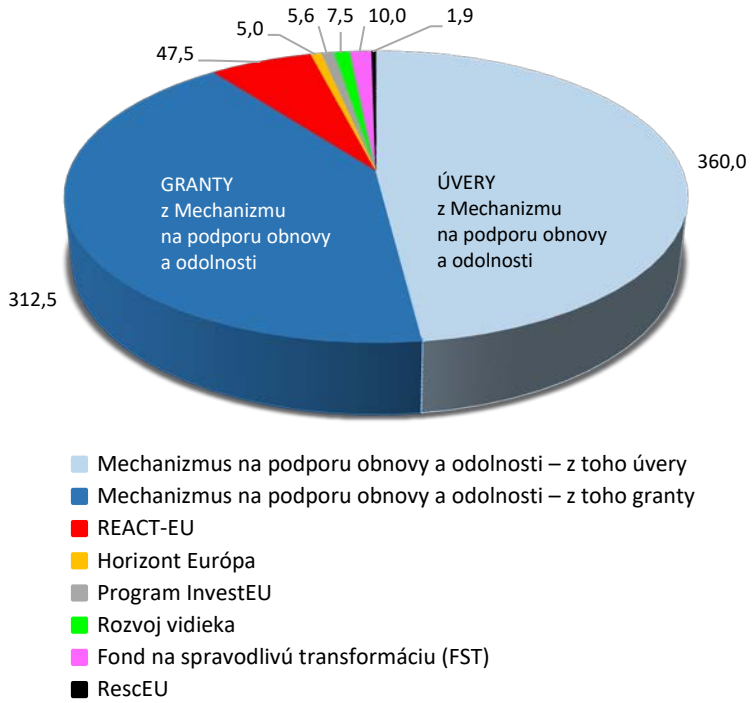

Prameň: Európska rada (2020), vlastné spracovanie

Nový, ambiciózny rozpočet umožní EÚ reagovať na súčasné i budúce výzvy a naplniť jej politické priority, ktoré efektívne reflektuje jeho štruktúra:

1. Jednotný trh, inovácie a digitálne technológie,
2. Kohézia, odolnosť a hodnoty,
3. Prírodné zdroje a životné prostredie,
4. Migrácia a správa hraníc,
5. Bezpečnosť a obrana,
6. Susedstvo a svet,
7. Európska verejná správa.

Takéto členenie poskytuje potrebnú flexibilitu v záujme efektívnej alokácie zdrojov, nižší počet programov má za cieľ navyše zabezpečiť koherentnosť a podporovať synergie (EUCO, 2020).

Prioritne je nutné obnoviť riadne fungovanie jednotného trhu, keďže pandémia vážne zasiahla tri zo štyroch slobôd – voľný pohyb ľudí, tovaru a služieb, ako aj zintenzívniť spoluprácu v oblastiach zdravotníctva a krízového riadenia. Náprava krátkodobých škôd z krízy však musí byť zároveň investíciou do dlhodobej budúcnosti. Rozhodujúcou výzvou zostáva súbežný prechod na zelenú a digitálnu Európu. Kým európska zelená dohoda predstavuje novú stratégiu rastu, investície do digitálnej infraštruktúry a digitálnych zručností pomôžu EÚ zvýšiť konkurencieschopnosť a technologickú suverenitu. Zároveň musí byť celý proces obnovy spravodlivý a inkluzívny.

* * *

Po bezprecedentnej ekonomickej kontrakcii v druhom štvrťroku tohto roka by v druhom polroku malo dôjsť k oživeniu, ku ktorému v rozhodujúcej miere prispeje rozsiahla podpora zo strany rozpočtovej a menovej politiky. Vďaka rýchlej a kompetentnej reakcii EÚ, ako aj súbežným opatreniam prijatým Európskou centrálnou bankou sa unikátnym spôsobom posilnila kapacita členských štátov poskytnúť pomoc tým, ktorí ju najviac potrebujú. Rada guvernérov opätovne deklaruje pripravenosť podľa potreby upraviť všetky svoje nástroje

s cieľom zabezpečiť trvalý vývoj inflácie smerom k svojmu inflačnému cieľu. Úzke prepojenie nového, moderného a flexibilného dlhodobého rozpočtu s prioritami EÚ je dokázateľne hnacou silou investícií, súdržnosti a solidarity a posilňuje jednotný európsky trh. Vďaka investíciám do odolnosti voči budúcim výzvam v oblasti zdravia a strategickej autonómie bude EÚ lepšie pripravená na budúce krízy.

Kolektívna obnova podporujúca dynamickú súbežnú zelenú a digitálnu transformáciu posilní konkurencieschopnosť, odolnosť a pozíciu Európy ako globálneho aktéra. Je však nutné mať na zreteli riziká ohrozujúce výhľad hospodárskeho rastu v EÚ/eurozóne, ktoré sú jednoznačne na strane pomalšieho rastu. Popri už dlhšie pretrvávajúcich rizikách spojených s geopolitickými faktormi, s rastúcim protekcionizmom a so zraniteľnosťou rozvíjajúcich sa trhových ekonomík predstavuje šírenie SARS-CoV-2 nový a významný zdroj rizík spomalenia prognózovaného ekonomického rastu. Obnova európskej ekonomiky teda bude v zásadnej miere závisieť od našej schopnosti postupným a udržateľným spôsobom uvoľňovať opatrenia proti šíreniu nákazy, od schopnosti s týmto koronavírusom koexistovať, ako aj od schopnosti jasne porozumieť situácii v paneurópskom kontexte.

5. HOSPODÁRSKY VÝVOJ USA A JAPONSKA

5.1. Rozdelená ekonomika a spoločnosť v USA

V nasledujúcej podkapitole sa budeme venovať ekonomickému vývoju v USA, ktorý je poznačený viacerými faktormi. Na začiatku roka 2020 sa zdalo, že ho budeme hodnotiť vo svetle najdlhšej povojnovej expanzie hospodárskeho cyklu, rekordného rastu akciových trhov, nadchádzajúcich prezidentských volieb či narastajúcich obchodných sporov medzi USA a Čínou. Nástup pandémie koronavírusu však zmenil obraz USA natoľko, že sme sa rozhodli venovať pozornosť iným skutočnostiam, ktoré sa naplno prejavili v prvom polroku 2020. Pandémia koronavírusu sprevádzaná rozsiahlymi protestmi *Black Lifes Matter* ukázala, do akej veľkej miery je americká ekonomika a spoločnosť rozdelená. Týka sa to nielen relatívne veľkých a narastajúcich rozdielov v ekonomickej úrovni regiónov a štátov a narastajúcich príjmových nerovností, ale aj rozdielnych vplyvov súčasného vývoja na jednotlivé etnické skupiny obyvateľov v USA.

Vo februári 2020 sa v USA oficiálne skončila najdlhšia expanzia hospodárskeho cyklu po druhej svetovej vojne, ktorá sa začala ešte v júli 2009. Trvala spolu 128 mesiacov, čo je o osem mesiacov viac ako druhá najdlhšia expanzia v deväťdesiatych rokoch minulého storočia (NBER, 2020).

Počas jej trvania sa hrubý domáci produkt zvýšil o viac ako 51 %, čo však v porovnaní s predchádzajúcimi expanziami hospodárskych cyklov nebol najväčší prírastok v histórii. V osemdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia to bolo navýšenie o viac ako 70 % a expanzia hospodárskeho cyklu zo šesťdesiatych rokov minulého storočia priniesla dokonca nárast HDP o takmer 100 %. To isté môžeme povedať aj o zamestnanosti. Napriek tomu, že expanzia hospodárskeho cyklu počas druhej dekády nového milénia bola najdlhšou, prírastok zamestnanosti ku ktorému počas jej trvania došlo, je relatívne malý, z pohľadu predchádzajúcich hospodárskych cyklov až štvrtý najväčší po druhej svetovej vojne. Počas obdobia 2010 – 2020 sa zamestnanosť v USA zvyšovala v priemere o 187-tis. ľudí mesačne až

do marca 2020, keď bol za dva mesiace vymazaný takmer celý prírastok, ktorý vznikol počas predchádzajúcich desiatich rokov.

V prvých rokoch bola expanzia ovplyvňovaná hlavne zahraničným obchodom, k čomu sa v rokoch 2011 a 2012 pridala tvorba hrubého fixného kapitálu. Až v neskorších fázach hospodárskeho cyklu to bola potom aj konečná spotreba domácností, ktorá v USA výraznejšie podporovala rast HDP (graf 5.1).

G r a f 5.1

Vybrané parametre HDP (rast v %, 2010 – 2021)

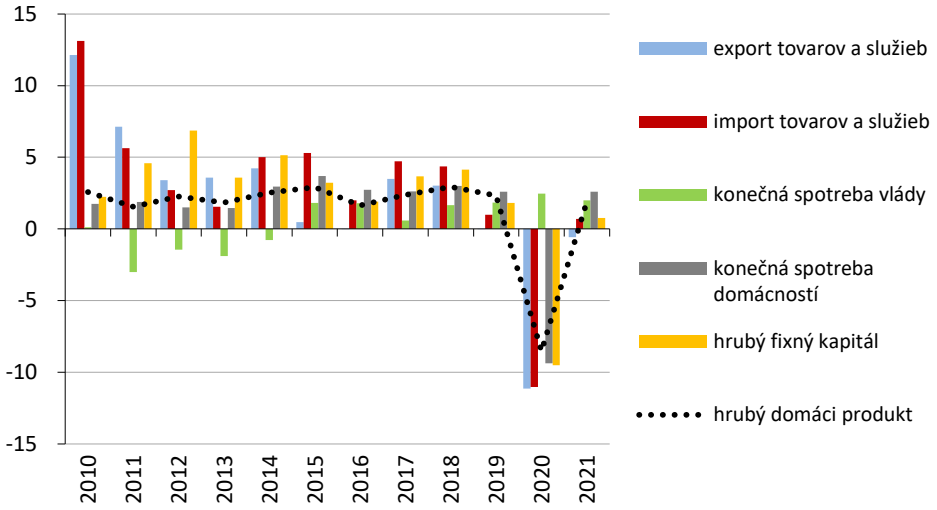

Prameň: OECD (2020a)

V období rokov 2010 – 2019 sa v USA najviac zvýšili investície v podobe hrubého fixného kapitálu, ktorý narástol o 40,7 %. Zapojenie USA do medzinárodného obchodu sa v tomto období zväčšilo tak na strane importu tovarov a služieb (plus 37,1 %), ako aj na strane exportu tovarov a služieb (plus 28,1 %). Nerovnováha medzi rýchlejšie rastúcim importom a pomalšie rastúcim exportom sa prejavila na rozšírení deficitu bežného účtu platobnej bilancie, ktorý sa v roku 2019 pohyboval na úrovni okolo –2,3 % HDP.

Najväčší podiel na tvorbe HDP má konečná spotreba domácností, ktorá sa v priebehu rokov 2010 – 2019 zvýšila o takmer 25 %. Od roku 2015 sa zvyšuje aj konečná spotreba vlády, ktorá by si mala ako jediná

z vybraných parametrov udržať kladný rast aj v roku 2020. Blížiaci sa koniec expanzie hospodárskeho cyklu sa prejavil na slabších prírastkoch vybraných parametrov už v roku 2019 a podľa predpokladov by sa recesia mala prejaviť na ich negatívnom raste v roku 2020 (graf 5.1)[47]. Najviac by mal klesnúť export a import tovarov a služieb, nasledovaný poklesom hrubej tvorby kapitálu a konečnej spotreby domácností. Hoci OECD očakáva v roku 2021 mierny rast vybraných parametrov, v absolútnom vyjadrení by mali byť tieto ukazovatele okrem konečnej spotreby vlády stále výrazne menšie ako v roku 2019.

Congressional Budget Office predpokladá, že reálny output by mal v druhom štvrťroku v USA klesnúť o viac ako 12 % oproti stavu v poslednom štvrťroku 2019 (CBO, 2020a). Tento vývoj bol sprevádzaný veľkým poklesom zamestnanosti spôsobeným nárastom počtu nezamestnaných a znížením počtu pracovných síl.

Graf 5.2

Vývoj reálneho outputu a zamestnanosti (rozdiel oproti 2019 Q4)

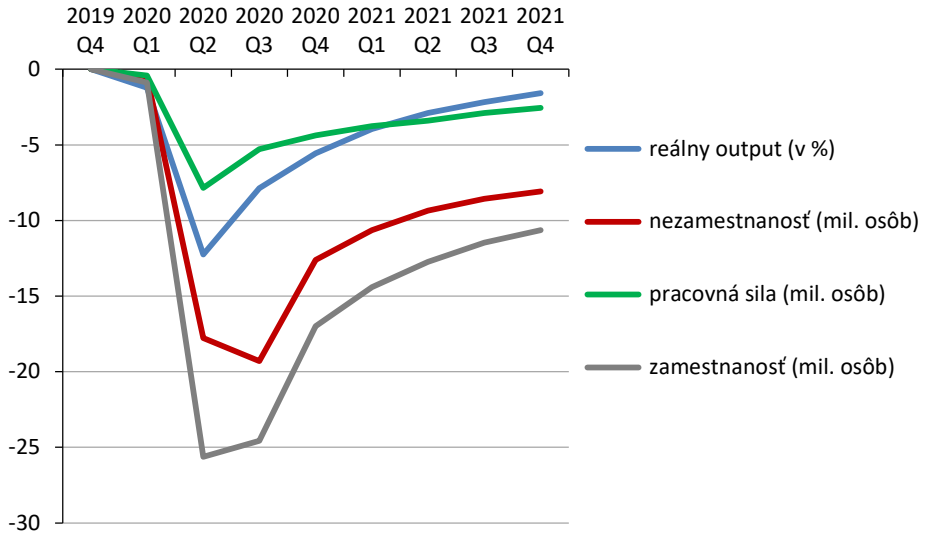

Prameň: CBO (2020a)

Vzniknuté straty oproti poslednému štvrťroku 2019 budú pretrvávať aj počas celého budúceho roka 2021 (graf 5.2). Tento vývoj je

[47] Okrem konečnej spotreby vlády, ktorá by sa mala ako jediná v roku 2020 zvýšiť.

znepokojivý o to viac, že uvedené parametre sa už nikdy nemusia vrátiť na svoju predchádzajúcu úroveň. Napríklad zo štatistiky participácie na pracovnej sile možno konštatovať, že u mužov vykazuje v celých USA dlhodobo klesajúci trend. Zatiaľ čo v roku 1949 na pracovnej sile v USA participovalo približne 87 % zo všetkých mužov, v roku 1990 to bolo 76 % a v roku 2019 tesne pred pandémiou nového koronavírusu to bolo už len okolo 69 % z nich. V posledných 20 rokoch je klesajúci trend participácie zreteľný aj u žien. Hoci po druhej svetovej vojne sa participácia žien na pracovnej sile v USA zvyšovala, z približne 33 % v roku 1949 cez 57 % v roku 1990 až na približne 60 % v roku 2000. Odvtedy však rovnako ako u mužov dochádza k poklesu participácie žien na pracovnej sile, ktorá sa v roku 2019 tesne pred pandémiou koronavírusu pohybovala okolo 57 % (FRED, 2020a). Pokles participácie by sa mal tak u mužov, ako aj u žien v najbližších dvoch rokoch ešte viac prehĺbiť.

V období medzi 21. marcom a 16. májom 2020 požiadalo o podporu v nezamestnanosti okolo 38 mil. obyvateľov USA. To bolo výrazne viac ako 23,5 mil. obyvateľov, ktorí požiadali o podporu v nezamestnanosti za celý rok 2008. To bola ekonomika USA uprostred veľkej recesie. Klesajúcou participáciou už aj tak oslabená spotreba domácností sa vplyvom rekordného nárastu počtu nezamestnaných oslabila ešte viac, a vláda preto prišla s navýšením dávok podpory v nezamestnanosti. V období pred pandémiou pokrývala podpora 40 – 50 % z predchádzajúceho príjmu nezamestnaného, čo bolo v priemere 400 USD týždenne. Počas pandémie však federálna vláda túto podporu navýšila v priemere o 600 USD a celková výška týždennej podpory v nezamestnanosti sa tak vyšplhala na približne 1 000 USD (Birinci, 2020).

Rast výdavkov vlády a nedostatočný rast jej príjmov vedie k fiškálnemu deficitu a rastu verejného zadlženia. USA mali naposledy prebytkový federálny rozpočet v roku 2001. Odvtedy dosahovali každý rok deficitné hospodárenie. Deficit federálneho rozpočtu bol v roku 2019 na úrovni 984 mld. USD (4,6 % HDP). To bolo najviac od roku 2012, pričom v čase predchádzajúcej recesie v roku 2009 mal deficit federálneho rozpočtu veľkosť až 9,7 % HDP (FRED, 2020b). Očakáva sa, že v roku 2020 by mal dosiahnuť rekordnú úroveň vplyvom mimoriadneho navýšenia výdavkov a výpadku príjmov v dôsledku recesie a pandémie koronavírusu. Aktuálny vývoj deficitu rozpočtu

s porovnaním za rovnaké obdobie minulého roka je znázornený na nasledujúcom grafe 5.3.

G r a f 5.3

Kumulované deficity rozpočtov (mesačne, v mld. USD)

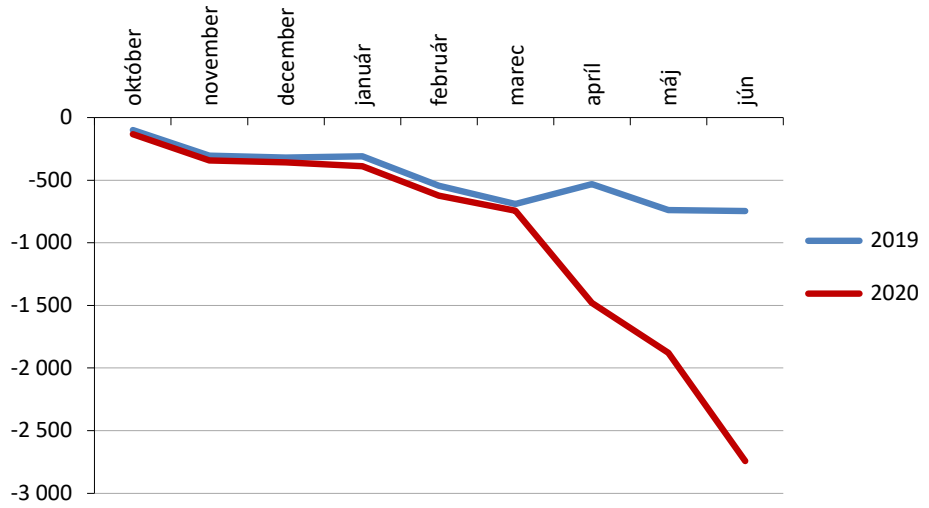

Prameň: CBO (2020b)

Zatiaľ čo medzi februárom 2019 a júnom 2019 sa federálny deficit zväčšil o 437 mld. USD, za rovnaké obdobie prebiehajúceho roka 2020 to bolo až o 2,35 bil. USD. Len za jún 2020 sa deficit federálneho rozpočtu zvýšil o 864 mld. USD, čo je takmer dvojnásobok toho, ako narástol za celý prvý polrok 2019.

Dlhodobý deficit federálneho rozpočtu postupne zvyšuje verejný dlh USA bez ohľadu na to, či je ekonomika práve v recesii. Pred veľkou recesiou (2008 – 2009) bol v poslednom štvrťroku 2007 federálny dlh USA ešte na prijateľnej úrovni (okolo 62 % HDP). Počas recesie sa prudko zvýšil na približne 82 % HDP, rast verejného dlhu však pokračoval aj potom, ako sa rozbehla expanzia hospodárskeho cyklu a zastavil sa až v prvom štvrťroku 2013 na úrovni 101 % HDP. Do roku 2019 potom osciloval na úrovni okolo 102 % HDP, v prvom štvrťroku 2020 však už bol na úrovni 107 % HDP možno predpokladať jeho ďalší rast aj v ďalších štvrťrokoch tohto roka (FRED, 2020c).

Regionálne rozdiely v ekonomickej úrovni

Hrubý domáci produkt sa najčastejšie vykazuje za celé USA, jeho tvorba je však v jednotlivých štátoch a regiónoch veľmi rôznorodá. V roku 2018 bol v celých USA vytvorený HDP na úrovni 18,6 bil. USD. Na jeho tvorbe sa podieľalo viac ako 3 000 okresov, na ktoré sa USA administratívne členia, pričom však len 81 z nich (menej ako 3 % okresov) vytvorilo až 50 % HDP v celých USA. Veľká časť z tvorby HDP sa pritom koncentruje na severovýchode USA, ale regióny s veľkou tvorbou pridanej hodnoty sú napríklad aj v Kalifornii, Arizone alebo v Texase a v štáte Washington (Ravikumar, 2020).

Hospodársky rast v jednotlivých štátoch USA nie je rovnomerný a niektoré štáty, resp. regióny USA rastú rýchlejšie ako iné. Na analýzu medziročného rastu reálneho HDP bolo použité rozdelenie USA na osem regiónov, ako ich označuje agentúra Bureau of Economic Analysis (BEA; US-REAP, 2020)[48]. Podľa údajov BEA (BEA, 2020) bol v období rokov 2010 – 2018 priemerný rast reálneho HDP v celých USA okolo 2,28 % za rok. Až päť regiónov USA – Nové Anglicko, Stredný východ, Prérie, Juhovýchod a Veľké jazerá, však zaznamenali v uvedenom období priemerný rast reálneho HDP nižší ako 1,78 % za rok. Na druhej strane v regióne Skalnaté vrchy bol v rokoch 2010 – 2018 priemerný rast reálneho HDP na úrovni 2,65 % za rok. Priemerný rast vyšší ako 3,1 % za rok zaznamenali v sledovanom období len dva regióny USA, a to Juhozápad a Ďaleký západ.

Takto sa prejavuje zreteľné rozdelenie USA na západnú časť (Skalnaté vrchy, Juhozápad a Ďaleký západ) so štátmi, ktoré spoločne dosahujú vyšší priemerný rast, než aký je v celých USA, a na strednú a juhovýchodnú časť USA (zvyšných päť regiónov) so štátmi, ktoré spoločne na regionálnej úrovni dosahujú výrazne nižší priemerný rast reálneho HDP, než aký je v celých USA. S uvedeným korešponduje aj dosahovaná miera korelácie tempa rastu reálneho HDP v jednotlivých štátoch a regiónoch s vývojom tempa rastu reálneho HDP za celé USA.

S cieľom lepšie vystihnúť narastajúce rozdiely medzi regiónmi USA je časové rozpätie rozšírené aj o obdobie predchádzajúce veľkej

---

[48] Ide o regióny Nové Anglicko, Stredný východ, Veľké jazerá, Prérie, Juhovýchod, Juhozápad, Skalnaté vrchy, Ďaleký západ.

recesii (roky 2000 – 2007). Tempo rastu reálneho HDP vykazuje pri väčšine regiónov v druhom zo sledovaných období (2010 – 2019) výrazné oslabenie korelácie s rastom reálneho HDP v celých USA. Týka sa to regiónov zo stredu a východu USA, ako aj regiónu Ďaleký západ[49]. Región Veľkých jazier zaznamenal počas veľkej recesie najväčší pokles rastu reálneho HDP a v nasledujúcom období aj najväčšie oslabenie korelácie s vývojom v celých USA, keď hodnota tohto ukazovateľa poklesla v rokoch 2010 – 2019 na rekordne nízku úroveň 0,27 bodu. Jediné regióny, ktoré v druhom zo sledovaných období zvýšili svoju úroveň korelácie priemerného rastu reálneho HDP s rastom v celých USA, sú Skalnaté vrchy a Juhozápad, ktoré sú však dokopy tvorené len deviatimi štátmi USA.

Čo sa týka jednotlivých štátov, pokračoval medzi nimi trend poklesu priemernej hodnoty absolútnych odchýlok rastu HDP od ich priemeru. Pri klesajúcom rozptyle a zároveň klesajúcej korelácii tempa rastu reálneho HDP sa tak čoraz viac štátov odpútava od dosahovaného tempa rastu v celých USA. A tak zatiaľ čo v roku 2010 to bolo ešte 25 štátov USA, ktoré dosiahli vyšší prírastok reálneho HDP za rok ako celé USA, v roku 2018 ich už bolo len 19 a počet zaostávajúcich štátov narástol. S tým súvisí aj vývoj životnej úrovne Američanov v jednotlivých regiónoch a štátoch USA.

Do príjmu na obyvateľa v jednotlivých štátoch a BEA regiónoch USA sú započítané nielen mzdy, ale aj renty, vyplatené dividendy, úroky, ako aj štátna podpora. Z dostupných údajov je zrejmé zväčšovanie rozdielov v životnej úrovni obyvateľov medzi regiónmi USA, pričom priemerná hodnota absolútnych odchýlok osobných príjmov na obyvateľa sa medzi jednotlivými štátmi USA počas posledného hospodárskeho cyklu takmer zdvojnásobila, a to z hodnoty 3 826 USD v roku 2000 na hodnotu 7 561 USD v roku 2019.

V roku 2019 bol príjem na obyvateľa v celých USA na úrovni 56 663 USD. Väčšina štátov USA mala v tomto roku však menší príjem na obyvateľa. Z regionálneho hľadiska to boli len tri BEA regióny (Nové Anglicko, Stredný východ a Ďaleký západ) ktoré mali v roku 2019 vyšší priemerný príjem na obyvateľa ako celé USA. Ostatných päť

[49] Ktorý si však aj napriek poklesu v druhom zo sledovaných období udržal najvyššiu mieru korelácie (0,81) s rastom HDP v celých USA spomedzi všetkých ôsmich BEA regiónov.

BEA regiónov malo príjem na obyvateľa nižší, pričom najviac zaostalými regiónmi boli z tohto hľadiska regióny Juhovýchod a Juhozápad USA. Čo sa týka jednotlivých štátov vnútri spomínaných regiónov, najnižšie príjmy na obyvateľa má juhovýchod USA so štátmi ako napríklad Mississippi, Západná Virgínia, Alabama alebo Kentucky.

Jedným zo sprievodných znakov rekordne dlhej expanzie hospodárskeho cyklu bola aj relatívne veľká tvorba nových pracovných miest. Medzi rokmi 2010 – 2018 sa zamestnanosť v celých USA zvýšila o viac ako 16,1 %. Tento rast pokračoval aj v roku 2019 a zastavil sa až po prijatí opatrení proti šíreniu nového koronavírusu v marci 2020. Tak ako pri vývoji HDP a príjmov na obyvateľa aj pri vývoji zamestnanosti sa prejavujú štrukturálne rozdiely medzi jednotlivými regiónmi a najmä štátmi USA.

Hoci medzi rokmi 2010 – 2018 došlo k nárastu zamestnanosti vo všetkých štátoch USA a väčšina z nich mala vyššiu zamestnanosť ako pred veľkou recesiou (roky 2008 – 2009), najmenej sa v tomto smere darilo štátu Západná Virgínia[50], kde bolo v roku 2018 zamestnaných ešte stále o 1,28 % menej ľudí ako v roku 2007. Napokon, vo väčšine štátov USA prevládal v rokoch 2010 – 2018 relatívne pomalý rast zamestnanosti a v porovnaní s celými USA dosiahlo vyššie tempo rastu zamestnanosti len 15 štátov z celkového počtu 51. Aj pri raste zamestnanosti podobne ako pri raste HDP a príjmov na obyvateľa patria medzi relatívne najmenej úspešné regióny Veľké jazerá a Prérie (pozri graf 5.4).

Z hľadiska vybraných ukazovateľov HDP, príjmu na obyvateľa a podielu na celkovej zamestnanosti v USA je zrejmé, že za uplynulú necelú dekádu sa v porovnaní s celými USA najviac darilo regiónu Ďaleký západ, ktorý pri vyššom priemernom raste HDP a príjme na obyvateľa dokázal zvýšiť aj svoj podiel na celkovej zamestnanosti v USA o 0,8 % na celkovo 17,2 % v roku 2018. Najväčší podiel na zamestnanosti v USA má však s 24,5 % región Juhovýchodu, ktorý v rokoch 2010 – 2018 zvýšil svoj podiel o 0,2 %. Horšie sú na tom regióny Stredný východ a Veľké jazerá, ktoré v uvedenom období znížili svoj podiel v priemere o 0,55 %, pričom však v roku 2018 spolu tvorili až takmer 30 % z celkovej zamestnanosti v USA.

---

[50] Patrí do regiónu Juhovýchod.

Graf 5.4

Vybrané ukazovatele BEA regiónov (priemery za roky 2010 – 2018)

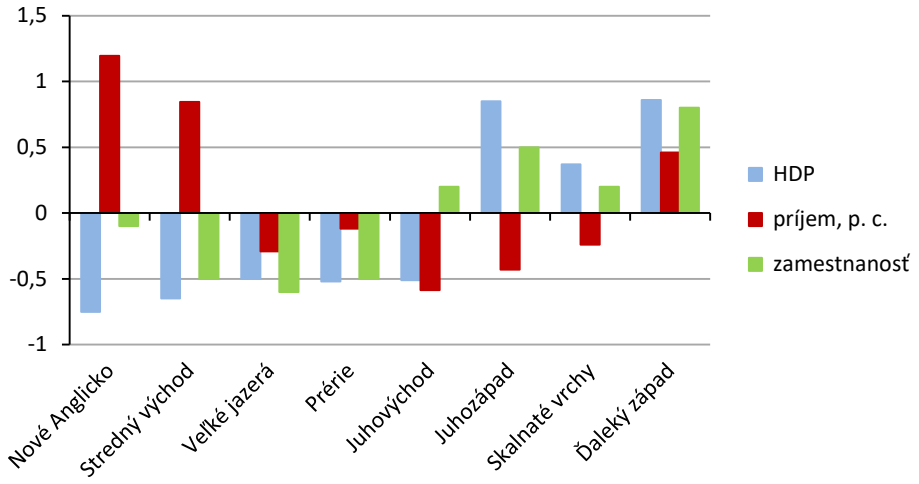

Poznámka: hodnoty predstavujú rozdiely oproti celým USA; HDP je vyjadrené ako tempo rastu za rok v %; príjem p. c. je priemer za roky 2010 – 2019 v USD; zamestnanosť je zmena podielu na zamestnanosti v celých USA v %

Prameň: BEA (2020)

Regionálne disparity v USA konštatuje aj OECD (OECD, 2018), keď pri meraní rozdielov v reálnom HDP na obyvateľa zaradila USA hneď na druhé miesto za Spojené kráľovstvo. OECD tiež potvrdzuje naše zistenia týkajúce sa rýchlejšieho rastu HDP na obyvateľa v bohatších regiónoch USA ako v chudobnejších, čo ďalej prehlbuje existujúce rozdiely v životnej úrovni Američanov.

Rozdiely v ekonomickej úrovni jednotlivých regiónov a okresov USA sa odrážajú aj na sociálnych ukazovateľoch, konkrétne na ukazovateľoch zdravia obyvateľstva, napríklad aj na očakávanej dĺžke života pri narodení. Ekonomicky slabšie regióny a okresy majú kratšiu očakávanú dĺžku života pri narodení. Napríklad okresy Buffalo a Oglala Lakota v Južnej Dakote[51], kde žijú najmä domorodí obyvatelia Ameriky, majú očakávanú dĺžku života pri narodení menej ako 63 rokov (County Health Rankings and Roadmaps, 2020), čo je približne na úrovni Ugandy, ale menej ako v napríklad v Etiópii, alebo v Rwande (WB, 2020). Rozdiely v očakávanej dĺžke života pri narodení

[51] Región Prérie.

sú medzi jednotlivými regiónmi a okresmi USA veľké a zväčšujú sa. Väčšina týchto rozdielov je pritom spôsobená socioekonomickými a etnickými (rasovými) faktormi a faktormi súvisiacimi s prístupom k zdravotnej starostlivosti (Dwyer-Lindgren et al., 2017).

USA na tom nie sú po najdlhšej povojnovej expanzii hospodárskeho cyklu dobre ani z hľadiska medzinárodného porovnania príjmových nerovností a chudoby. Vyšší podiel najlepšie zarábajúcich 20 % zamestnancov na celkových príjmoch v krajine a väčšie príjmové nerovnosti ako USA majú medzi krajinami znázornenými na grafe 5.5 len Turecko a Mexiko.

G r a f 5.5

Príjmové nerovnosti a chudoba

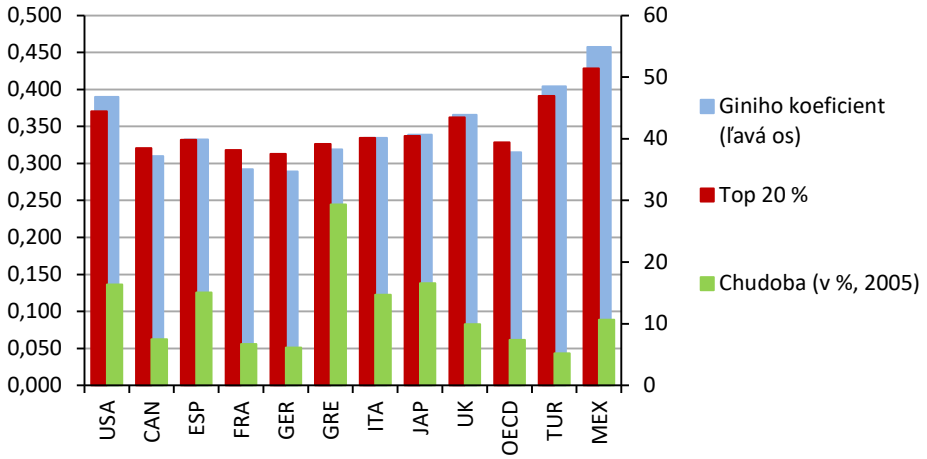

Prameň: OECD (2020b)

Aj relatívna miera chudoby vyjadrená vzhľadom na jej hranicu z roku 2005 je v USA z hľadiska medzinárodného porovnania a priemeru OECD vysoká. Odhliadnuc od extrémne vysokej miery chudoby v Grécku možno konštatovať, že v rámci nami vybraných členských krajín OECD sú príjmové nerovnosti a chudoba v USA len o málo lepšie ako v Mexiku.

Paradoxne, aj napriek rekordne dlhej expanzii zamestnanci prakticky nezaznamenali rast reálnych miezd. Dnešná reálna priemerná mzda má približne rovnakú kúpnu silu, než aká bola pred 40 rokmi

(Desilver, 2018). Postavenie zamestnancov sa nezlepšilo, čo dokumentuje aj historicky najnižší podiel zamestnaneckých kompenzácií na hrubom domácom produkte, ktorý je v súčasnosti po prvýkrát menší ako 60 % (FRED, 2020d). Uvedené dokumentujú aj údaje o podiele zamestnancov na plný úväzok, ktorí dostávajú mzdu na úrovni nižšej ako sú 2/3 z mediánovej mzdy. Tento ukazovateľ bol v roku 2019 v USA na úrovni 23,38 %, čo bolo výrazne viac, než aký je priemer v rámci krajín OECD (OECD, 2020c).

Možno preto konštatovať, že napriek rekordne dlhej expanzii hospodárskeho cyklu a nízkej nezamestnanosti neprofitovali z tohto vývoja ani tak zamestnanci a stredná trieda ako skôr firmy a bohatí. To sa odrazilo najmä na raste akciových trhov, kde napríklad akciový index NASDAQ nezastavila ani pandémia koronavírusu a po krátkom prepade v marci zaznamenal v júli 2020 nový rekord, keď prekonal hranicu 10 000 bodov.

Pandémia koronavírusu a jej rozdielny vplyv

Tak ako inde vo svete aj v USA narušili pandémia koronavírusu a opatrenia prijaté na jej zvládnutie ekonomickú aktivitu a viedli k ukončeniu najdlhšej expanzie hospodárskeho cyklu po druhej svetovej vojne. Ako sa však zdá, USA túto situáciu z hľadiska relatívneho počtu nakazených a mŕtvych v porovnaní s inými krajinami nezvládli najlepšie. Navyše sa museli v tomto období vyrovnávať s ďalším problémom. Tým je rozdelenie spoločnosti na základe etnickej alebo rasovej príslušnosti.

Congressional Budget Office odhaduje, že reálny HDP sa v druhom štvrťroku 2020 znížil o 11 %, čo predstavuje na ročnej báze prepad ekonomiky o 38 %, pričom v tomto období sa zamestnanosť v USA oproti poslednému štvrťroku 2019 znížila o takmer 26 miliónov ľudí. Pandémia koronavírusu viedla ku kolapsu spotreby, obmedzeniu (prípadne aj k zastaveniu) výroby a ponuky služieb spolu s prudkým nárastom nezamestnanosti. Medzi tretím týždňom v marci a prvým týždňom v máji 2020 sa zvýšil počet ľudí bez práce o viac ako 30 miliónov ľudí[52] (CBO, 2020a).

---

[52] Nezamestnaní plus ľudia vyradení z pracovnej sily.

Miera nezamestnanosti sa vo všetkých 50 štátoch USA a v District of Columbia oproti predchádzajúcemu roku 2019 zvýšila. Miera nezamestnanosti bola v máji 2020 na úrovni 13,3 %, čo bolo o 9,7 % viac ako v máji 2019. Štáty Delaware, Florida, Massachusetts a Minnesota zaznamenali v tomto mesiaci historicky vôbec najvyššie hodnoty miery nezamestnanosti od roku 1976. Spolu len 24 štátov a District of Columbia malo v máji 2020 nezamestnanosť nižšiu ako v rámci celých USA (13,3 %). Zvyšných 26 štátov malo nezamestnanosť približne na rovnakej úrovni alebo vyššiu ako v rámci celých USA. Najväčší nárast nezamestnanosti oproti máju 2019 zaznamenali na medziročnej úrovni štáty Nevada (+21,3 %), Havaj (+19,9 %), Michigan (+17 %), Massachusetts (+13,4 %) a Kalifornia (+12,2 %), pričom veľký nárast nezamestnanosti o viac ako 10 % zaznamenalo ešte ďalších 10 štátov USA (BLS, 2020a).

Jednotlivé odvetvia národného hospodárstva neboli stratami týkajúcimi sa zamestnanosti postihnuté rovnako. Podobne ako v iných krajinách aj v USA boli najviac zasiahnuté tie pracovné pozície, ktoré si vyžadujú sociálny kontakt a vzájomnú interakciu so zákazníkmi, v odvetviach, akými sú napríklad pohostinské, stravovacie a ubytovacie služby, v odvetví maloobchodu, vzdelávania, ale napríklad aj v odvetví zdravotníckych služieb.

Okrem vyššie uvedených odvetví, došlo v menšej miere k poklesu zamestnanosti aj v priemysle (–8,91 %), v stavebníctve (–7,8 %), vo veľkoobchode (–6,29 %), vo finančných službách (–2,82 %) a v sieťových odvetviach (–1,1 %). V odvetví pohostinských a ubytovacích služieb, ktoré bolo postihnuté najviac, došlo medzi februárom a májom 2020 k poklesu zamestnanosti až o takmer 42 %, čo predstavuje približne 7 mil. osôb[53]. V tomto odvetví klesla medzi májom 2019 a májom 2020 zamestnanosť relatívne najviac v štáte New York, a to až o 62,1 %, po ktorom nasledovali štáty Massachusetts (–59,9 %), Havaj (–58,2 %), New Jersey (–55,4 %), Delaware (–55 %), Michigan (–54,8 %), New Hampshire (–54,0 %), Vermont (–53,5 %), Pennsylvánia (–52,1 %), Rhode Island (–51,5 %). V absolútnom vyjadrení bol najviac postihnutým štátom Florida, kde sa počet zamestnaných v odvetví voľnočasových a pohostinských aktivít medziročne znížil až o 1,252 mil. osôb (BLS, 2020c).

[53] Zamestnanosť v maloobchode, ako aj v odborných a obchodných službách alebo v odvetví vzdelávania a zdravotníctva klesla o viac ako 2 mil. osôb.

Graf 5.6

Pokles zamestnanosti medzi februárom a májom 2020, najviac postihnuté odvetvia (v %)

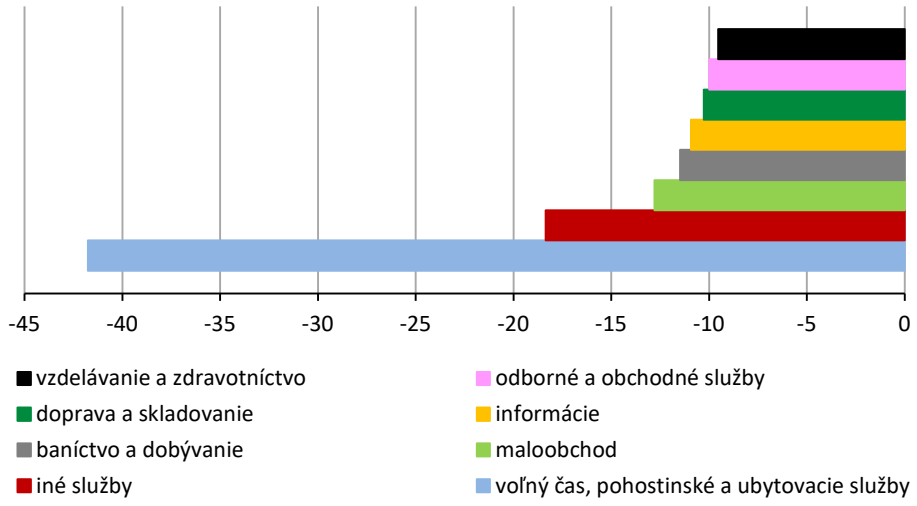

Prameň: BLS (2020b)

Ekonomické a sociálne vplyvy pandémie koronavírusu a následné protiopatrenia sa netýkali všetkých skupín zamestnancov rovnako. Najviac boli postihnutí ľudia a rodiny s nízkymi príjmami, ktorí však tvoria väčšinu zamestnancov v odvetviach najviac postihnutých ekonomickou recesiou. Väčšie negatívne vplyvy pocítili aj mladí ľudia, ženy, ľudia s nízkym vzdelaním a určité etnické a rasové skupiny obyvateľstva.

Pandemická kríza na pracovnom trhu a recesia hospodárskeho cyklu sa v USA negatívne dotkli väčšiny pracovných síl, z ktorých však takmer dve tretiny majú nižšie vzdelanie ako bakalárske. Presne je to 65,1 %, pričom ľudia s takýmto nízkym vzdelaním tvoria väčšinu pracovných síl v každom štáte USA okrem štátu Washington D.C., kde je podiel ľudí s nižším vzdelaním ako bakalárskym na pracovnej sile 33,7 %. Podiel v rozmedzí od 50 % do 60 % má v USA celkovo iba 8 štátov, po tri štáty zo Stredného východu a Nového Anglicka, štát Virgínia z Juhovýchodu USA a štát Colorado zo Skalnatých vrchov. Podiel ľudí s nízkym vzdelaním na pracovnej sile v rozmedzí od 60 % do 70 % má v USA celkovo 26 štátov vrátane tých veľkých, napríklad Kalifornie, Texasu alebo Floridy. Podiel ľudí s nízkym vzdelaním

na pracovnej sile, ktorý je vyšší ako 70 %, má v USA celkovo až 15 štátov, z ktorých veľká časť je koncentrovaná v oblasti Stredného východu (EPI, 2020). To znamená, že niektoré štáty USA majú vyšší podiel ľudí s nízkym vzdelaním na pracovnej sile, a obyvatelia týchto štátov tak pocítia negatíva prebiehajúcej recesie pravdepodobne viacej ako iné štáty, kde je tento podiel menší. Týka sa to napríklad aj zamestnanosti.

Hoci medzi februárom a aprílom 2020 klesla celková zamestnanosť o približne 16 %, napríklad vo vekovej skupine 16- až 24-ročných sa znížila až o 31 %, u žien bez ohľadu na vek o 18 % a u ľudí starších ako 25 rokov s dosiahnutým vzdelaním nižším ako bakalárskym o 19 %. Medzi ľuďmi hispánskeho etnika klesla zamestnanosť o 21 % a medzi černošským obyvateľstvom za rovnaké obdobie o 18 % (CBO, 2020a).

Graf 5.7

Miera nezamestnanosti podľa etník (2000 – 2020, v %)

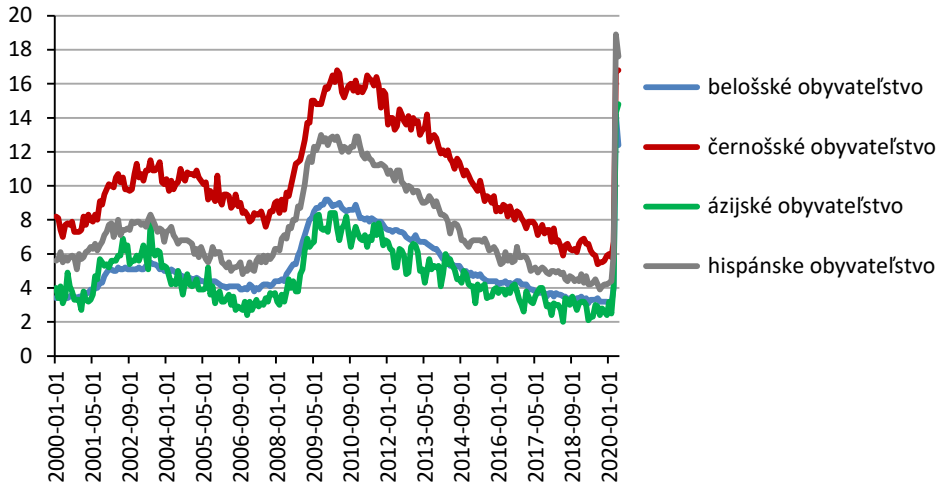

Prameň: FRED (2020b)

Z dlhodobého hľadiska majú najvyššiu mieru nezamestnanosti Afroameričania (čierni Američania), nasledovaní latino a hispánskou časťou obyvateľstva, bielymi Američanmi a napokon Američanmi ázijského etnika, ktoré má dlhodobo najnižšiu mieru nezamestnanosti v USA (graf 5.7). K jej miernemu zvýšeniu došlo pri všetkých štyroch etnikách už v marci 2020, prudký nárast nezamestnanosti v apríli 2020

však nemá v histórii USA obdobu. S dvojcifernými mierami nezamestnanosti na úrovni 16 % majú z minulosti skúsenosti len Afroameričania a v menšej miere aj latino a hispánska časť obyvateľstva, pri ktorej sa miera nezamestnanosti v apríli 2020 vyšplhala až na 18,9 % v porovnaní s 16,7 % mierou nezamestnanosti u Afroameričanov, 14,3 % nezamestnanosťou u Američanov ázijského etnika a 14,2 % mierou nezamestnanosti bielych Američanov (FRED, 2020b).

G r a f 5.8

Zastúpenie Afroameričanov v jednotlivých odvetviach (2019, v %)

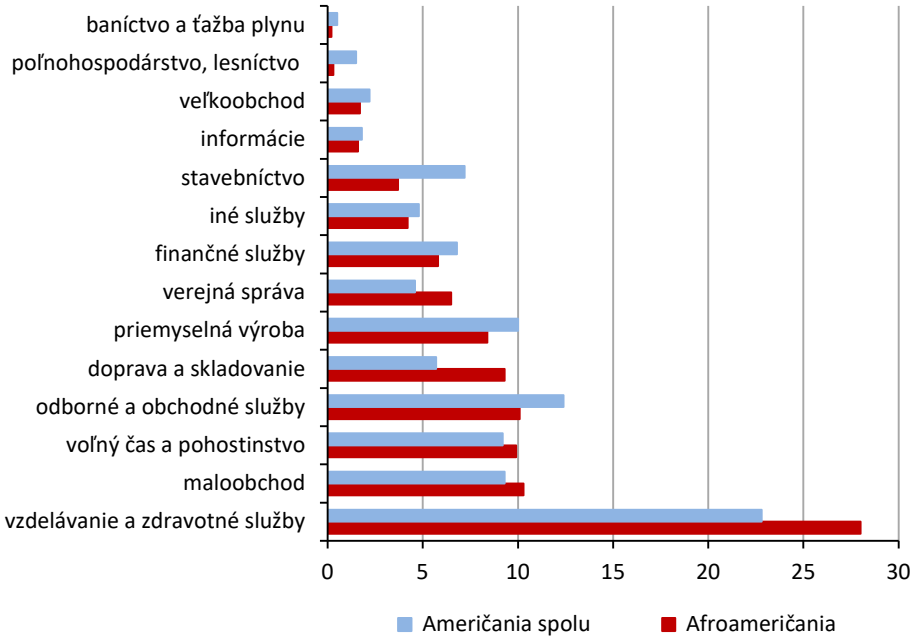

Prameň: BLS (2020d)

Etnické rozdiely sa neprejavujú len u nezamestnaných, ale aj u zamestnaných osôb rôznej farby pleti. Napríklad bez ohľadu na dosiahnutý stupeň vzdelania budú zamestnanci afroamerického etnika v USA v priemere dostávať menšiu mediánovú mzdu za týždeň ako bieli zamestnanci s rovnakým stupňom dosiahnutého vzdelania. Zároveň možno konštatovať, že tento rozdiel sa s vyšším stupňom dosiahnutého vzdelania zväčšuje (BLS, 2020d).

Okrem toho sa v USA ukazuje rozdielna koncentrácia etnických skupín v rámci jednotlivých odvetví. V roku 2019 pracovalo napríklad až 28 % Afroameričanov v odvetví vzdelávania a zdravotných služieb. Na rozdiel od celoštátneho priemeru v rámci celých USA, ktorý bol v roku 2019 na úrovni 22,8 %. Väčší podiel Afroameričanov možno nájsť ešte v odvetviach maloobchodu, voľnočasových a pohostinských aktivít, v doprave a skladovaní, ako aj vo verejnej správe. To všetko sú odvetvia, ktoré boli v dôsledku prijímaných opatrení proti šíreniu pandémie nového koronavírusu najviac postihnuté veľkým prepúšťaním. Ako sa ukazuje, ekonomické a sociálne rozdiely medzi regiónmi a skupinami obyvateľstva[54] boli v USA vždy a pandémia ich len ešte viac zvýraznila.

5.2. Ekonomika Japonska a hlavné výzvy z hľadiska budúcnosti krajiny

Ešte pred vypuknutím pandémie koronavírusu sa zdalo, že ekonomika Japonska vplyvom negatívnych externalít v dôsledku obchodného sporu medzi USA a Čínou, ako aj v dôsledku rastu spotrebných daní v minulom roku smeruje do recesie. Potenciálna recesia sa tak vyhlásením výnimočného stavu a prijatými opatreniami proti šíreniu pandémie ešte viac prehĺbila. Okrem aktuálneho ekonomického vývoja sa táto podkapitola venuje dlhodobým problémom japonskej ekonomiky, ako sú deficitné rozpočtové hospodárenie a vysoké zadlženie sprevádzané starnutím obyvateľstva.

V roku 2014 sa v Japonsku skončila posledná recesia a rast HDP v nasledujúcej expanzii hospodárskeho cyklu súvisel hlavne vývozom tovarov do zahraničia. Podiel súkromnej spotreby v priebehu expanzie kolísal a významnejšie sa podpísal na raste HDP najmä v rokoch 2015, 2017 a v prvých troch štvrťrokoch 2019. Posledný štvrťrok 2019 sa niesol v znamení poklesu podielu súkromnej spotreby na HDP, čo pokračovalo aj v prvom štvrťroku 2020. Nasledujúci graf 5.9 znázorňuje tempá rastu hlavných zložiek HDP v jednotlivých štvrťrokoch, a to od prvého štvrťroka 2015 do prvého štvrťroka 2020.

---

[54] Rozdelenými podľa etnickej príslušnosti, druhu zamestnania alebo napríklad podľa dosiahnutého vzdelania.

Graf 5.9

Hrubý domáci produkt (rast za rok v %)

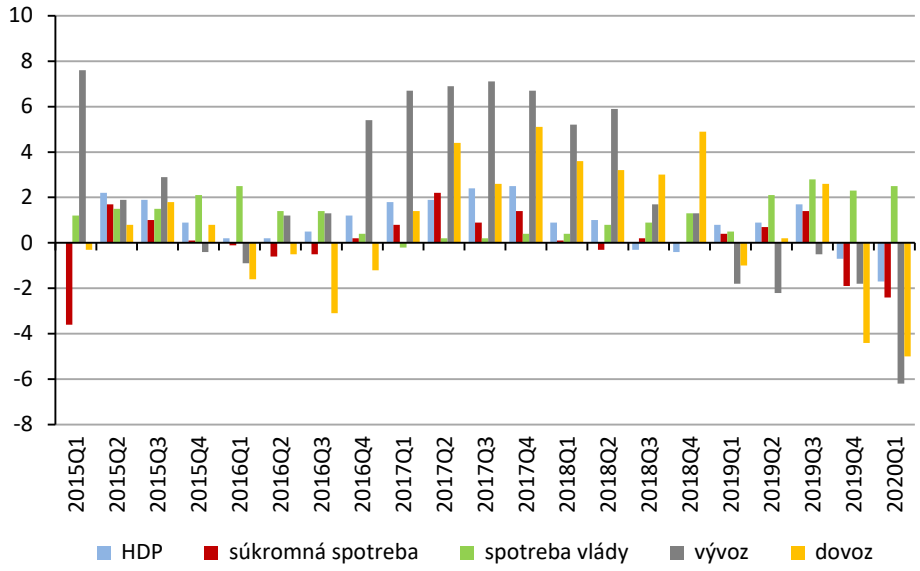

Prameň: Cabinet Office (2020a)

Spotreba vlády prispievala k zmene HDP kladne počas celého priebehu hospodárskeho cyklu znázorneného na grafe 5.9, pričom v roku 2019 výraznejšie rástli vládne výdavky na spotrebu, čo je trend ktorý bude pravdepodobne pokračovať aj počas roka 2020. Podobne ako pri súkromnej spotrebe sa už v priebehu roka 2019 v Japonsku oslabil vývoz tovarov, čo bolo spôsobené stupňovaním obchodných sporov medzi USA a Čínou a oslabením rastu svetového obchodu. Tento trend sa pravdepodobne v roku 2020 ešte viac zintenzívni. Hrubý domáci produkt sa v dôsledku toho znížil už v poslednom štvrťroku 2019, pričom jeho pokles bude pravdepodobne pokračovať aj v druhom štvrťroku 2020.

Index spotrebiteľskej dôvery sa v marci 2020 prepadol na historicky najnižšiu úroveň 21,3 bodu, pričom z hľadiska vývoja jeho jednotlivých komponentov mali ľudia najväčšie obavy ohľadom zamestnanosti. Rekordne nízka bola aj ochota ľudí kupovať tovary dlhodobej spotreby. Pokles spotrebiteľskej dôvery však možno pozorovať už od druhej polovice roku 2018 (graf 5.10), čo bolo pravdepodobne spojené so zvyšovaním spotrebných daní. Tempo rastu spotrebných výdavkov

domácností sa preto v Japonsku spomalilo už v roku 2018, pričom medzi 1. aprílom 2019 a 31. marcom 2020 spotrebné výdavky poklesli o 0,3 % (Cabinet Office, 2020c). Tento vývoj bol sprevádzaný rastom úspor domácností, ktorý pokračoval počas celého roka 2019. Úspory japonských domácností presiahli 15 bil. jenov, čo je hodnota, ku ktorej sa naposledy priblížili v roku 2001. Môžeme predpokladať, že tieto trendy sa ďalej v roku 2020 ešte viac prehĺbia.

G r a f 5.10

Index spotrebiteľskej dôvery (2006 – 2020)

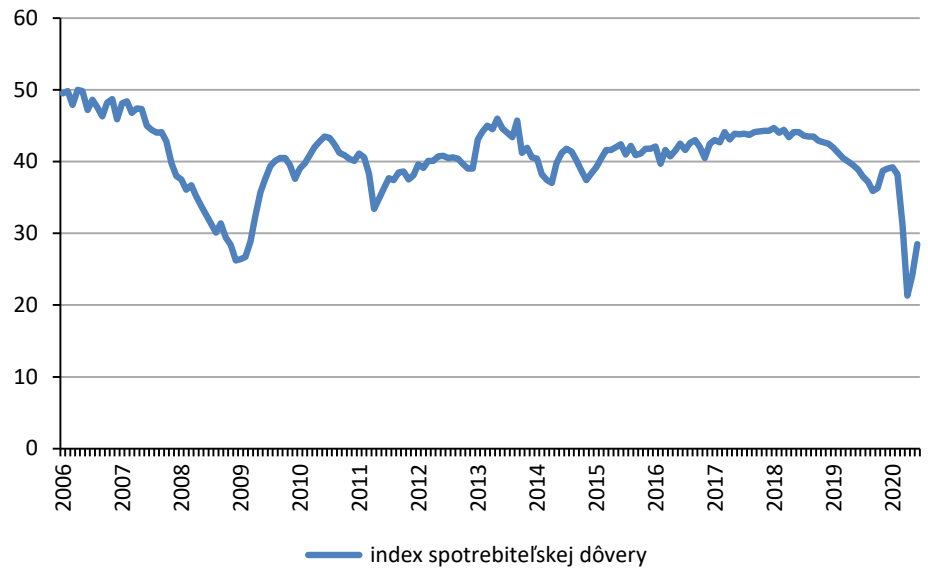

Prameň: Cabinet Office (2020b)

Predpovede z apríla 2020 týkajúce sa očakávaného ekonomického vývoja od členov tzv. Politickej rady[55] Japonskej centrálnej banky (BOJ) sú na fiškálny rok 2020[56] na úrovni poklesu HDP o –4,7 %. Vo fiškálnom roku 2021 členovia Politickej rady BOJ očakávajú oživenie hospodárskeho cyklu a relatívne silný rast HDP na úrovni 3,3 % (BOJ, 2020).

[55] Najvyšší rozhodovací orgán Japonskej centrálnej banky.

[56] Fiškálny rok 2020 trvá v Japonsku od 1. 4. 2020 do 31. 3. 2021.

Graf 5.11

Vývoj základných ekonomických parametrov (2015 – 2021)

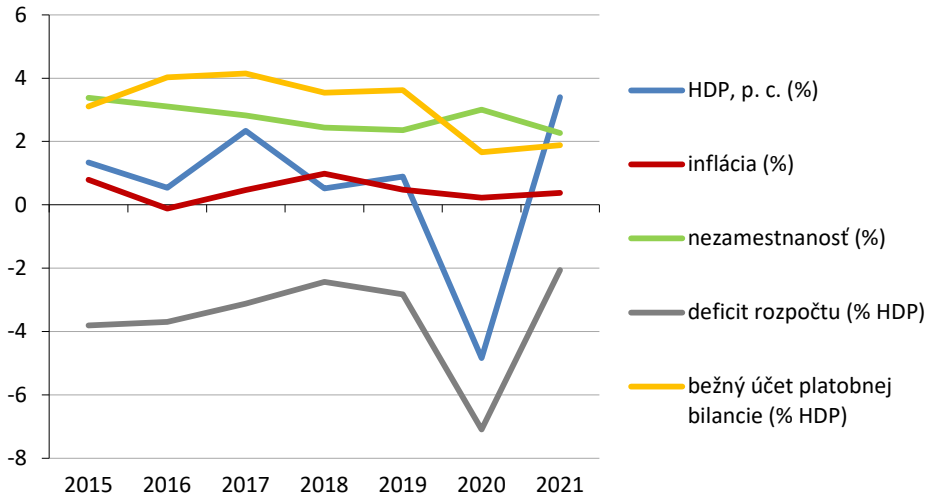

Prameň: IMF (2020)

Podobný odhad ako BOJ má aj Medzinárodný menový fond (MMF), ktorý predpokladá v roku 2020 pokles ekonomiky o –4,8 % a v nasledujúcom roku 2021 relatívne silné oživenie hospodárskeho rastu na úrovni 3,4 %. Dobrým znamením je predpokladaná pozitívna miera inflácie, ktorú si Japonsko udržiava už od roku 2016, jej výška sa však znižuje a v roku 2020 by aj v dôsledku pandémie koronavírusu a utlmenej domácej spotrebe mala dosiahnuť najnižšiu mieru za posledné štyri roky. Vplyv pandémie na svetovú ekonomiku sa v Japonsku prejaví na zmenšení prebytku na bežnom účte platobnej bilancie, ktorý by mal klesnúť z 3,6 % HDP v roku 2019 na 1,6 % HDP v roku 2020.

Vplyv pandémie nového koronavírusu a následných protiopatrení, ako aj predpokladaný nástup recesie sa medzi februárom a júnom roku 2020 odrazil na poklese celkovej zamestnanosti o 0,3 % (Statistics Bureau of Japan, 2020a). Aj v Japonsku bol podobne ako v iných krajinách zaznamenaný najväčší pokles zamestnanosti v odvetví ubytovacích a pohostinských služieb (–8,9 %), v odvetví veľkoobchodu a maloobchodu (–6,7 %) a v odvetví stavebníctva (–6 %).

Deficitné hospodárenie štátu

Od roku 2009, keď dosiahol deficit rozpočtu úroveň 9,78 % HDP, sa schodok rozpočtu darí znižovať a v roku 2018 bol na úrovni 2,28 %. Táto konsolidácia verejných financií pokračovala aj v roku 2019. Jej sprievodným javom bol pokles výdavkov doplnený o rast príjmov rozpočtu. Celkové výdavky vlády dosiahli v krízovom roku 2009 rekordnú úroveň 40,69 % HDP, pričom v nasledujúcich rokoch nastal ich postupný pokles na 38,83 % HDP v roku 2018. Najväčšou položkou na výdavkovej strane rozpočtu sú sociálne dávky a transfery.

G r a f 5.12

Výdavky vlády ako % HDP (2005 – 2018)

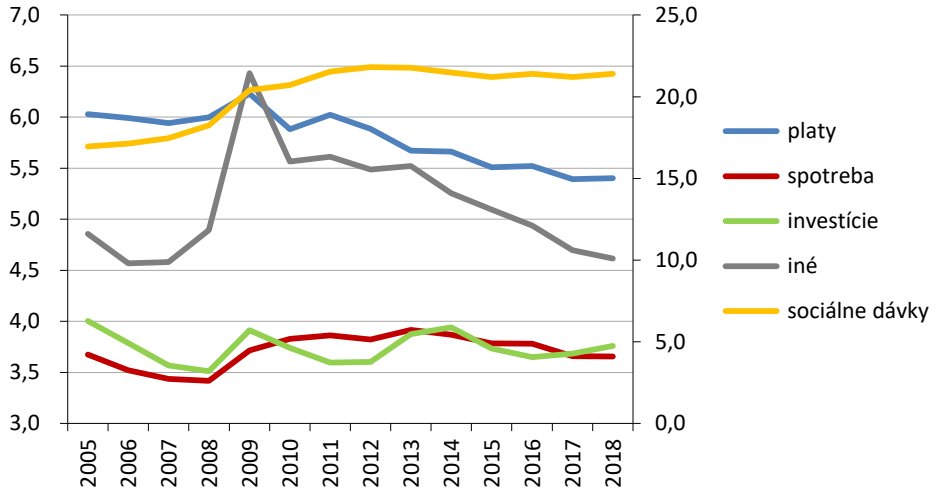

Poznámka: sociálne dávky sú vyjadrené na pravej vodorovnej osi

Prameň: OECD (2020d)

Japonská vláda znižovala výdavky predovšetkým v oblasti platov zamestnancov verejnej správy a v oblasti iných výdavkov. Iné výdavky vlády, ako je vidieť aj na grafe 5.12, prudko narástli počas krízy a recesie v roku 2009 a majú hlavne diskrecionárnu povahu. Podobná situácia ako v roku 2009 nastala aj v prvej polovici roka 2020, a preto možno predpokladať, že v tomto roku dôjde opäť k ich skokovitému navýšeniu a k následnému zhoršeniu deficitnej bilancie rozpočtu. Ku konsolidácii verejných financií významnou mierou prispel aj stabilný

vývoj sociálnych dávok a transferov, ktoré sa od roku 2013 držia okolo úrovne 21 % HDP. Nemalou mierou ku konsolidácii prispel aj pokles výdavkov vlády na platy zamestnancov.

Zníženie deficitu rozpočtu by nebolo možné bez konsolidácie na strane príjmov rozpočtu. Tie boli v krízovom roku 2009 na úrovni 30,92 % HDP a postupne sa dostali až na úroveň 36,54 % HDP. Z hľadiska podielu na HDP tak možno konštatovať, že konsolidácia verejných financií a zníženie deficitu rozpočtu sa v uplynulej dekáde odvíjalo hlavne od zvýšenia príjmov rozpočtu o viac ako 5,5 % HDP v porovnaní so znížením výdavkov o menej ako 2 % HDP.

G r a f 5.13

Príjmy rozpočtu ako % HDP (2005 – 2018)

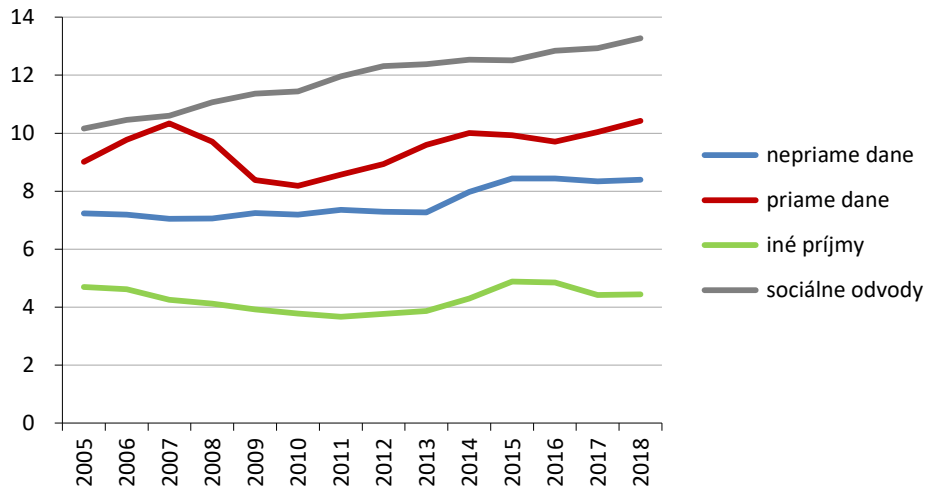

Prameň: OECD (2020d)

Zvýšenie podielu na HDP bolo po roku 2009 zaznamenané vo všetkých kategóriách príjmov, čo bolo okrem ekonomického rastu spôsobené aj zvýšením niektorých daňových sadzieb. V sledovanom období došlo k zvýšeniu v oblasti nepriamych daní, kde sa spotrebná daň zvýšila najskôr v roku 2014 a potom po piatich rokoch odkladania opäť v roku 2019. Výraznejšie narástli príjmy z priamych daní, pričom počas sledovaného obdobia došlo k navýšeniu dane z príjmu fyzických osôb v roku 2013 a neskôr v roku 2016. Naopak, pri firmách došlo v rámci daňovej reformy k zníženiu daní z príjmu.

Aj napriek konsolidácii verejných financií každoročné deficity rozpočtov prispievajú k rastu verejného dlhu Japonska. Ten v roku 2009 prekročil hranicu 200 % HDP a v roku 2014 dosiahol 238,18 % HDP, čo je najvyšší podiel v histórii. V nasledujúcich troch rokoch sa postupne znížil na 234,04 % HDP, a to v roku 2017, aby o rok neskôr vyskočil opäť na úroveň 238,73 % HDP. Reálne možno predpokladať, že v roku 2020 dôjde spolu s prehĺbením deficitu rozpočtu k jeho ďalšiemu nárastu.

Väčšie výdavky z verejných zdrojov, ktoré si vyžiada pandémia koronavírusu, ale aj dlhodobo sa zvyšujúca záťaž v podobe starnúceho obyvateľstva, budú v strednodobom horizonte vytvárať najväčší tlak na príjmovej strane rozpočtu. Oslabenie ekonomickej aktivity, či už na strane ponuky (napr. investície firiem), alebo dopytu (napr. spotrebné výdavky), bude pravdepodobne v roku 2020 príjmy rozpočtu znižovať. Existuje však určitý priestor na ich zvýšenie, a to najmä pri porovnaní Japonska s inými vyspelými ekonomikami.

G r a f 5.14

Štruktúra daňových príjmov (% HDP v rokoch 2000 – 2018)

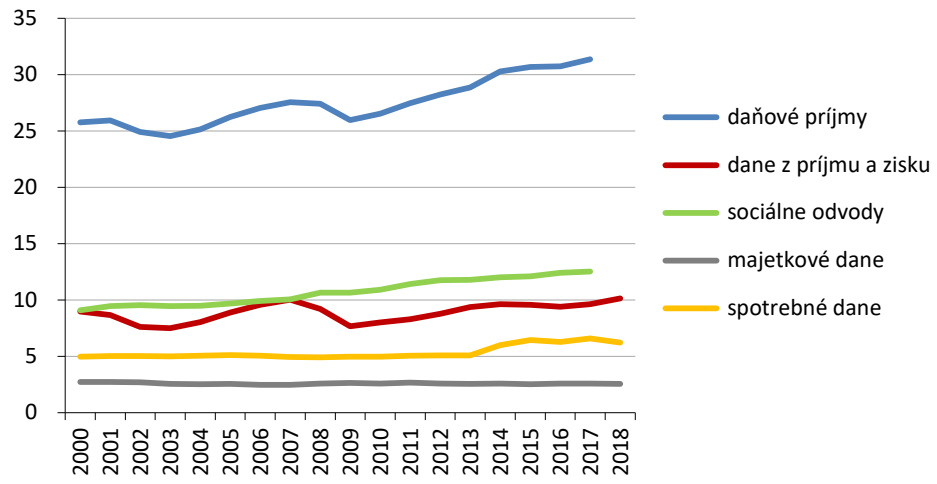

Prameň: OECD (2019a)

Graf 5.14 zachytáva dlhodobý pozvoľný nárast podielu sociálnych odvodov a daní z príjmu a zo zisku na HDP, ako aj skokovitý nárast podielu príjmov zo spotrebných daní na HDP, na nárast ktorých je

v Japonsku najväčší priestor. Japonsko má relatívne nízky podiel celkových daňových príjmov na HDP, ktorý sa pohybuje okolo 31,4 % (graf 5.15).

G r a f 5.15

Podiel daňových príjmov na HDP (2018)

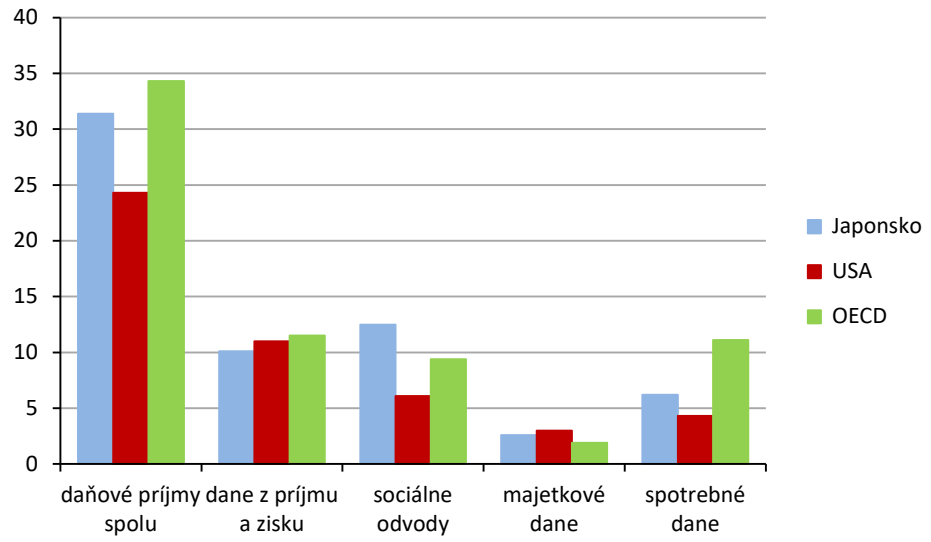

Prameň: OECD (2019a)

Zo skupiny krajín G7 majú nižší podiel daňových príjmov na HDP ako Japonsko len USA, pričom tomuto rebríčku dominujú európske krajiny, a to Francúzsko (46,1 %), Taliansko (42,1 %) alebo Nemecko (38,2 %). Okrem sociálnych odvodov a majetkových daní, ktorých podiel na HDP je v Japonsku vyšší ako pri priemernej krajine OECD, má Japonsko pri porovnaní s priemerom OECD určitý priestor na zvyšovanie podielu daňových príjmov na HDP najmä v oblasti spotrebných daní, prípadne menší priestor v oblasti daní z príjmu a zo zisku.

Efekty starnúceho obyvateľstva

Japonské obyvateľstvo rýchlo starne, a hoci v roku 2005 došlo k zastaveniu dlhodobého trendu poklesu počtu narodených detí na jednu ženu, odvtedy sa podarilo mieru pôrodnosti zvýšiť len veľmi mierne z 1,26 na 1,42 v roku 2018 (graf 5.16).

Graf 5.16

Miera pôrodnosti a očakávaná dĺžka života (1960 – 2018)

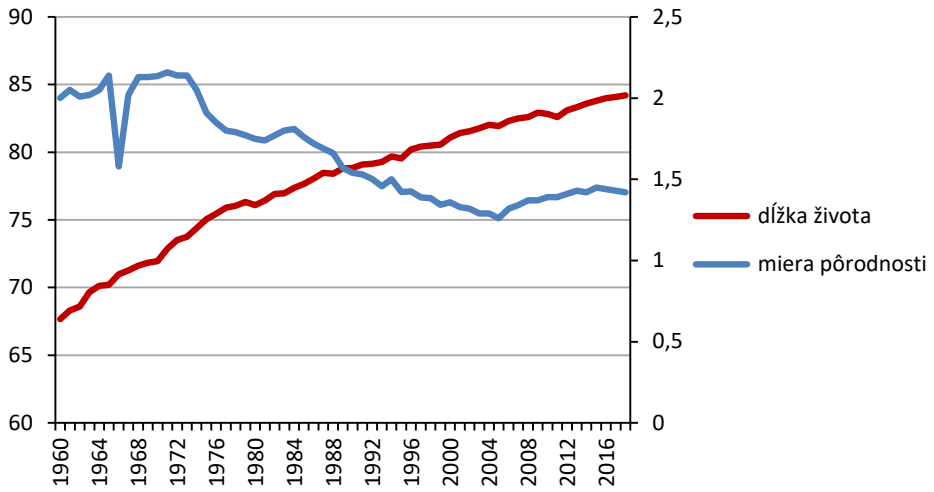

Poznámka: na ľavej osi je znázornená dĺžka života, na pravej miera pôrodnosti

Prameň: WB (2020)

Japonsko nie je jediné s takouto nízkou mierou pôrodnosti a spomedzi vyspelých krajín možno okrem Talianska spomenúť ešte Španielsko, Fínsko, Grécko, medzi štáty s nižšou mierou pôrodnosti ako Japonsko však patria napríklad aj Singapur a Hongkong. Na druhej strane, očakávaná dĺžka života pri narodení je spomedzi vybraných krajín v Japonsku dlhodobo najvyššia. V roku 1960 to ešte tak nebolo a napríklad v EÚ alebo v USA bola očakávaná dĺžka života pri narodení vyššia ako v Japonsku. V roku 2018 bola už situácia iná a Japonsko vykazovalo v databáze Svetovej banky najdlhšiu očakávanú dĺžku života. Kombinácia týchto dvoch dlhodobých trendov zásadným spôsobom ovplyvní štruktúru japonského obyvateľstva v budúcnosti.

Starnutie obyvateľstva sa prejavuje aj na trhu práce, kde sa okrem iného výrazne odráža na zmenách v štruktúre zamestnanosti. Na grafe 5.17 sú znázornené počty zamestnaných podľa šiestich vekových kategórií.

Zatiaľ čo v najmladšej vekovej kategórii 15- až 24-ročných bolo zamestnaných na začiatku sledovaného obdobia okolo 8 mil. ľudí, na jeho konci v júni 2020 to bolo už len 5,5 mil. ľudí. V období od 1. januára 2009 do júna 2020 sa zamestnanosť v tejto najmladšej vekovej

kategórii zvýšila len o 3 %. Vo vekovej kategórii 25- až 34-ročných pracovalo na začiatku sledovaného obdobia približne 12 mil. ľudí, pričom na konci to bolo už o 2 mil. menej. Od roku 2009 sa v tejto kategórii znížila zamestnanosť o 17 %. Aj v ďalšej vekovej kategórii, a to 34- až 44-ročných, bolo zamestnaných na konci sledovaného obdobia menej ľudí a od roku 2009 sa ich počet znížil o 8 %. Vo vekovej kategórii 45- až 54-ročných sa zamestnanosť za 30 rokov zvýšila o približne 2 mil. osôb, pričom v období po roku 2008 narástol počet zamestnaných o 23 %. Podobne narástla zamestnanosť aj v ďalšej vekovej kategórii, a to 55- až 64-ročných, ale v období po roku 2008 pri nej došlo k poklesu počtu zamestnaných o 6 %. Najvýraznejšie sa však zmenilo zastúpenie na trhu práce v najstaršej vekovej kategórii, a to 65-ročných a viac, kde sa počet zamestnaných za uplynulých 30 rokov zvýšil o viac ako 5,5 mil. osôb, pričom od roku 2009 je v tejto vekovej kategórii evidovaný rekordný nárast počtu zamestnaných až o 57 %.

G r a f 5.17

Štruktúra zamestnanosti podľa veku (1990 – 2020, 10-tis. osôb)

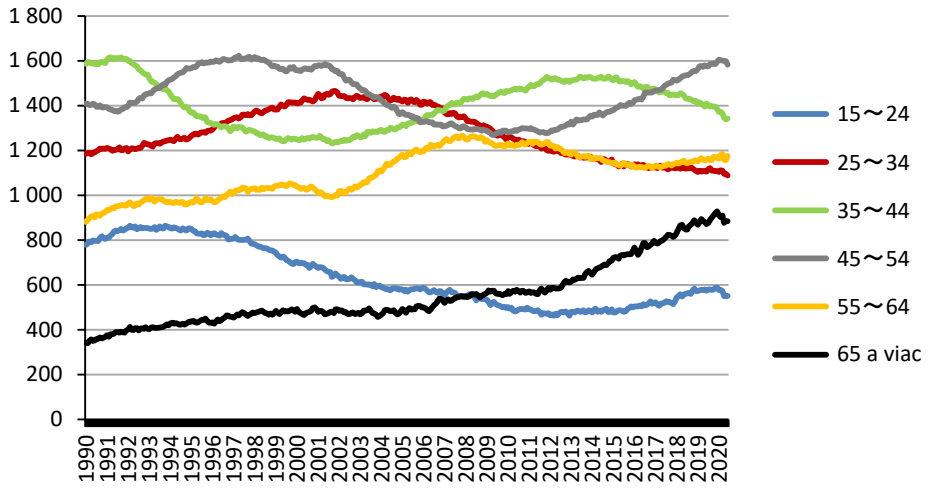

Prameň: Statistics Bureau of Japan (2020a)

Po roku 2000 dochádza k relatívne rýchlemu poklesu počtu ľudí ktorí participujú na trhu práce. Tento proces sa podarilo v neskorších rokoch zmierniť, pričom v súčasnosti sa v Japonsku darí participáciu na trhu práce mierne zvyšovať (graf 5.18).

Graf 5.18

Participácia na trhu práce (1990 – 2018)

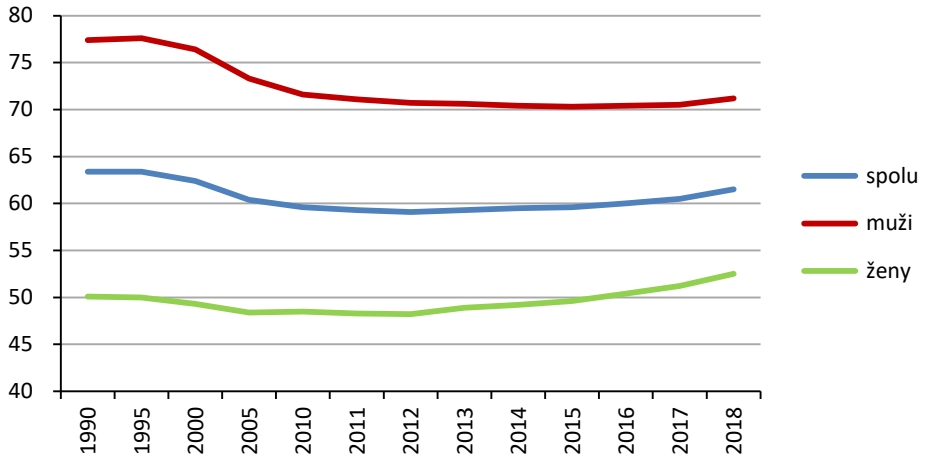

Prameň: OECD (2020e; f)

Rozdiel medzi participáciou mužov a žien je pomerne veľký, vo vekovej kategórii 55- až 64-ročných je to až viac ako 22 % v neprospech žien. Zohľadňujúc všetky vekové kategórie, rozdiel medzi participáciou mužov a žien je v Japonsku najväčší spomedzi ekonomicky najvyspelejších krajín G7. Práve to predstavuje potenciálny priestor na zvýšenie participácie žien, čo by však bolo možné povedať aj o iných krajinách, napríklad o Francúzsku, alebo o Taliansku, kde je participácia žien na pracovnej sile v súčasnosti ešte nižšia ako v Japonsku.

Chýbajúcu pracovnú silu a nízku mieru pôrodnosti sa vláda čiastočne snaží nahradiť imigráciou. V roku 2018 v Japonsku žilo 2,7 mil. ľudí so zahraničnou národnosťou, čo bolo o 14,62 % viacej ako v roku 2016. Väčšina z cudzincov je ázijského pôvodu, pričom v nominálnom vyjadrení ich najviac pochádza z Číny, Južnej Kórey a Vietnamu, ale významnou mierou sú v Japonsku zastúpení aj cudzinci z Filipín a z krajín mimo Ázie, napríklad z Brazílie, USA a Peru. Medzi rokmi 2016 a 2018 významne narástol počet ľudí žijúcich v Japonsku s vietnamskou národnosťou o 65,43 %, čo bol po Uzbekistane (+99,89 %) druhý najväčší nárast (Statistics Bureau of Japan, 2020b).

Podobne ako zamestnanosť sa z hľadiska vekových kategórií vyvíjala aj participácia na trhu práce a pri hlbšom skúmaní podľa pohlavia

je zrejmé, že participácia žien na trhu práce vykazuje v Japonsku za posledných 30 rokov väčšiu dynamiku ako participácia mužov. V najmladšej vekovej kategórii bol v rokoch 1990 – 2020 ešte nárast participácie u mužov a žien približne rovnaký[57]. Vo vyšších vekových kategóriách (25- až 34-, 35- až 44- a 45- až 54-ročných) sa už zreteľne prejavili rozdiely a počas sledovaného obdobia bol zaznamenaný pokles participácie na trhu práce u mužov a výrazný, až dvojciferný nárast participácie u žien. Vo vekovej kategórii 55- až 64-ročných sa u mužov za posledných 30 rokov zvýšila participácia o 7,3 % na konečných 89,2 % v júni 2020. V tejto vekovej kategórii narástla participácia žien o dvojciferné číslo, za 30 rokov sa zvýšila o 25,5 % na konečných 68,5 % v júni 2020. Relatívne najpomalšie sa za posledných 30 rokov tak u mužov, ako aj u žien zvyšovala participácia v najvyššej vekovej kategórii, po roku 2008 však možno pozorovať zrýchlenie tempa jej rastu.

Aj keď rastúca, ale z medzinárodného porovnania stále relatívne nízka participácia žien na trhu práce v Japonsku má viacero príčin. Ženy môže od participácie odrádzať napríklad relatívne veľká nerovnosť v príjmoch medzi mužmi a ženami. Táto príjmová nerovnosť je v Japonsku najväčšia spomedzi krajín G7 a druhá najväčšia (hneď po Južnej Kórei) spomedzi všetkých krajín OECD. V posledných rokoch je pozitívom jej postupné znižovanie, a to rýchlejším tempom ako napríklad vo Francúzsku, v Nemecku, Taliansku alebo v USA (OECD, 2020e; f). Spomedzi krajín OECD má Japonsko najnižší podiel žien, ktoré sú samostatne zárobkovo činné osoby, pričom tento ukazovateľ sa dlhodobo nemení (OECD, 2020g). Patriarchálny charakter spoločnosti sa prejavuje aj na zastúpení žien v politike a v školstve. V parlamente a na úrovni učiteľov na sekundárnom a terciárnom stupni vzdelávania majú japonské ženy najmenší podiel spomedzi krajín OECD (OECD, 2020h). V neposlednom rade môže byť pre japonské ženy prekážkou pre väčšiu participáciu na trhu práce aj relatívna nedostupnosť predškolskej výchovy a starostlivosti o deti. Na predškolskú výchovu a starostlivosť o deti vynakladá Japonsko najmenej spomedzi všetkých členských krajín OECD, len 0,2 % HDP, z toho

[57] Zároveň možno konštatovať, že najmladšia veková kategória je jediná, pri ktorej je participácia na trhu práce u mužov a žien približne rovnaká, a to na úrovni okolo 49 %. Vo všetkých ostatných vekových kategóriách je participácia mužov väčšia, u žien však dochádza k jej rýchlemu dobiehaniu.

približne polovica musí byť hradená zo súkromných zdrojov, čo je druhý najväčší podiel v rámci krajín OECD. Navyše až 3/4 detí chodia do súkromných zariadení predškolskej výchovy a starostlivosti v porovnaní priemerne s 1/3 pri krajinách OECD (OECD, 2019b).

* * *

Ekonomika USA ukončila najdlhšiu expanziu hospodárskeho cyklu po druhej svetovej vojne. Ako sa ukazuje, nie všetky štáty a regióny mali z tohto vývoja rovnaký prospech. V rámci USA existujú štáty a regióny, ktoré prosperujú viacej ako iné. Až päť regiónov USA – Nové Anglicko, Stredný východ, Prérie, Juhovýchod a Veľké jazerá, dosahuje výrazne pomalší ekonomický rast ako regióny Skalnaté vrchy, Juhozápad a Ďaleký západ. Čoraz viac štátov sa odpútava od tempa rastu v celých USA. Okrem rozdielov v ekonomickej úrovni sa medzi jednotlivými štátmi USA prejavujú rozdiely aj v úrovni dosiahnutého vzdelania pracovných síl. Zároveň sa zväčšujú príjmové nerovnosti a rozdiely medzi etnickými skupinami obyvateľstva. Z dlhodobého hľadiska majú najvyššiu mieru nezamestnanosti Afroameričania, nasledovaní latino a hispánskou časťou obyvateľstva. Etnické rozdiely sa prejavujú aj v platovom ohodnotení zamestnaných osôb rôznej farby pleti, ako aj v ich pracovnom zaradení, čo sa naplno odhalilo aj pri pandémi koronavírusu.

Japonsko sa musí súčasne vyrovnávať s problémami starnúceho obyvateľstva a rastúceho verejného dlhu. Každoročne sa opakujúce deficity rozpočtu si vyžadujú dôsledné naplnenie cieľov konsolidácie tak na strane výdavkov, ako aj príjmov rozpočtu. Japonsko má po USA druhý najnižší podiel daňových príjmov na HDP spomedzi skupiny krajín G7 a snaží sa využiť priestor na zvyšovanie najmä spotrebných daní. Deficit rozpočtu sa darí postupne znižovať aj vďaka znižovaniu výdavkov, čo je dobré z dlhodobého hľadiska a nákladom súvisiacich so starnutím obyvateľstva. Japonsku sa podarilo v roku 2015 zastaviť dlhodobý trend klesajúcej miery pôrodnosti, naďalej však vykazuje najvyššiu očakávanú dĺžku života v rámci OECD. Oslabiť vplyv starnúceho obyvateľstva na trh práce sa Japonsku darí okrem väčšieho zamestnávania cudzincov a rastu zamestnanosti starších ľudí aj postupným zvyšovaním participácie žien na trhu práce.

6. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY – SPOMAĽOVANIE RASTU

V roku 2019 Čína zaznamenala ďalšie spomalenie ekonomického rastu, a to na úrovni 6,1 % (v roku 2018 6,6 %)[58]. Je to najnižšie tempo rastu od roku 1990. Potenciál čínskej ekonomiky však zostáva na vysokej úrovni a je odrazom rastového potenciálu jeho zložiek – priemyslu, obchodu, služieb, stavebníctva, poľnohospodárstva a dopravy.

Dynamika čínskej ekonomiky prechádza výraznými zmenami v súvislosti s pandémiou nového koronavírusu. V prvom štvrťroku 2020 ekonomika zaznamenala pokles o 6,8 %. Po prekonaní prvej vlny pandémie sa situácia stabilizovala a v druhom štvrťroku sa HDP medziročne zvýšil o 3,2 %. Výsledkom je pokles HDP o 1,6 % za prvý polrok 2020. Toto zníženie bolo vyvolané najmä opatreniami, ktoré mali obmedziť šírenie koronavírusu v Číne a ostatnom svete.

V tejto kapitole sa zameriavame na hlavné charakteristiky ekonomického systému a jeho vývoj v roku 2019 v porovnaní s predchádzajúcim rokom[59]. Udalosti doma a v zahraničí (vplyv pandémie koronavírusu, intenzita a charakter obchodných vzťahov medzi Čínou a USA i ďalšími krajinami) sú faktormi, ktoré prinášajú riziká, ale ich veľkosť, intenzitu a trvanie možno len ťažko odhadovať.

6.1. Základné vývojové tendencie v roku 2019

Hrubý domáci produkt (HDP) v roku 2019 dosiahol hodnotu 14 363,5 mld. USD[60], čo predstavuje rast 6,1 %[61] (graf 6.1). Podiel pridanej hodnoty primárneho sektora na HDP bol 7,1 %, sekundárneho

---

[58] Základné informácie o vývoji čínskej ekonomiky čerpáme z práce National Bureau of Statistics of China: Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2019 National Economic and Social Development (NBSC, 2020).

[59] Hrubý domáci produkt (HDP), pridaná hodnota a HDP na obyvateľa sú vykázané v b. c. a miery ich rastu sú počítané v s. c. v jüanoch. Štatistické údaje uvádzané v NBSC (2020) neobsahujú údaje týkajúce sa Hongkongu, Macaa a Taiwanu.

[60] Údaje v jüanoch sú prepočítané priemerným kurzom 6,8985 jüana (RMB) za 1 USD.

[61] Tempá rastu sa vzťahujú na údaje vyjadrené v jüanoch.

sektora 39,0 % a terciárneho sektora 53,9 %. Terciárny sektor každoročne zvyšuje svoj podiel (v roku 2018 bol 52,2 %). Hrubý domáci produkt prepočítaný na obyvateľa bol 10 276,4 USD (rast 5,7 %). Pozitívom je zníženie podielu spotreby energie na HDP o 2,6 %. Celková produktivita práce prepočítaná na pracovníka dosiahla 16 671,6 USD (rast 6,2 %).

G r a f 6.1

Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2012 – 2019 (v bil. USD, %)

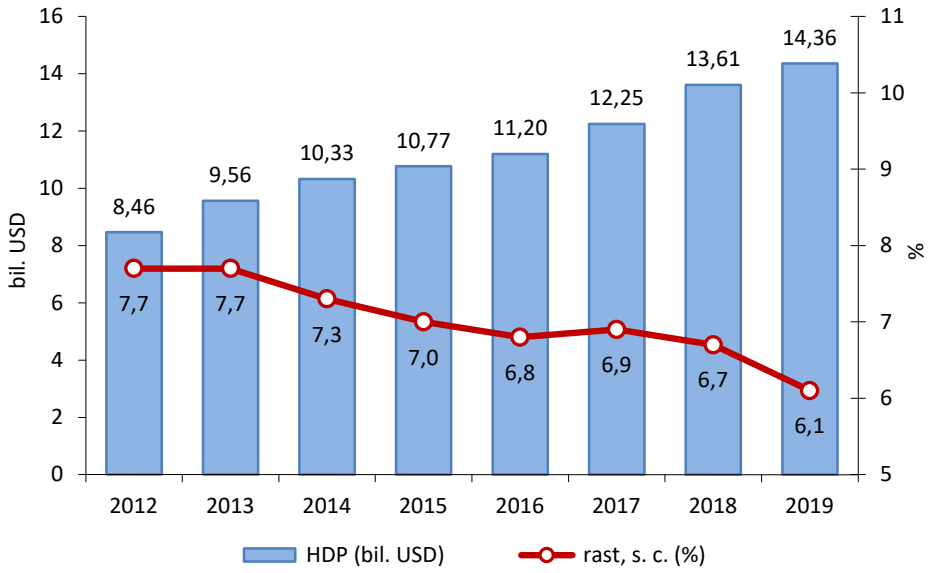

Poznámka: miera rastu je vypočítaná z HDP vyjadreného v jüanoch; v s. c.

Prameň: NBSC (2019); vlastné výpočty

Počet obyvateľov dosiahol 1,4 mld., keď sa zvýšil o 4,7 mil. na 1 400,1 mil. Narodilo sa 14,7 mil. detí a zomrelo približne 10 mil. obyvateľov. Proces urbanizácie pokračuje, v mestách žije 60,6 % obyvateľov (848,4 mil.)[62] a proces ďalšej urbanizácie bude prinášať z toho plynúce výhody i riziká. Koncom roku 2019 bol počet zamestnaných 774,7 mil., z toho v mestských oblastiach pracovalo 442,5 mil. Miera nezamestnanosti osciluje na podobnej úrovni. V mestách mierne

[62] Obyvatelia s trvalým pobytom.

vzrástla a dosiahla 5,2 % (nárast o 0,3 p. b.)[63], miera evidovanej nezamestnanosti bola 3,6 % (pokles o 0,2 p. b.). Celkový počet migrujúcich pracovníkov bol 290,8 mil. (rast 0,8 %). Počet migrujúcich pracovníkov, ktorí pracovali mimo miesta, kde boli registrovaní, bol 174,3 mil. (rast 0,9 %).

Spotrebiteľské ceny vzrástli o 2,9 %. Ceny výrobcov poklesli o 0,7 % a nákupné ceny priemyselných výrobkov o 0,3 %. Ceny investícií do fixných aktív sa zvýšili o 2,6 %. Ceny poľnohospodárskych výrobkov vzrástli až o 14,5 %[64], pričom rok predtým poklesli o 0,9 %. Ceny nehnuteľností rástli a z celkového počtu 70 veľkých a stredne veľkých miest zaznamenali pokles cien nových komerčných obytných budov len dve mestá.

G r a f 6.2

Vývoj kurzu jüan/USD v roku 2019 a časti roku 2020 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)

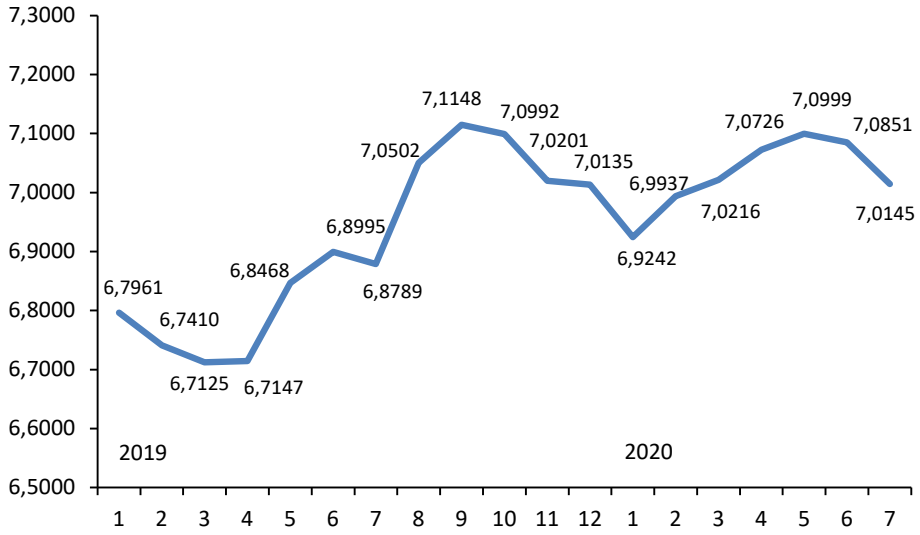

Prameň: X-RATES (2020)

[63] Miera nezamestnanosti zisťovaná na základe prieskumov.

[64] Čína sa na celosvetovom chove ošípaných podieľa až 50 %, a preto bola krajina výrazne postihnutá africkým morom ošípaných. Po vynútenom utratení veľkého množstva týchto zvierat sa ceny bravčového mäsa zvýšili dvojnásobne. V súvislosti s tým došlo k výraznému dopytu po hydinovom mäse, ako aj k rastu jeho ceny.

Priemerný výmenný kurz za rok 2019 bol 6,8985 jüana (RMB) za 1 USD. To predstavovalo priemerné oslabenie čínskej meny o 4,2 % a počas roka kurz dosiahol 11-ročné minimum. Prispel k tomu vývoj od konca roku 2018, ktorý bol poznamenaný obchodnými sankciami a prinášal neistotu do obchodných vzťahov. Vývoj kurzu je rozkolísaný a má tendenciu k oslabovaniu čínskej meny, resp. udržania sa na úrovni, ktorá predstavuje oslabenie čínskej meny. Od septembra do konca roku 2019 sa čínska mena mierne posilňovala, prvú polovicu roku 2020 však opäť charakterizovalo jej oslabovanie na úrovni roku 2019 spojené s ekonomickými dôsledkami pokračujúcich obchodných sporov s USA a pandémie nového koronavírusu (pozri graf 6.2). Oslabovanie meny dáva čínskym výrobcom exportnú výhodu v čase, keď sú ich výrobky zaťažované clami v USA.

Úspešnosť čínskych firiem na zahraničných trhoch, vládne stimuly a zmeny v cenách aktív viedli k zvýšeniu devízových rezerv o 35,2 mld. USD na 3,1 bil. USD (graf 6.3). Od roku 2015 je zrejmý kolísavý vývoj.

Graf 6.3

Vývoj devízových rezerv v rokoch 2012 až 2019 (v bil. USD, %)

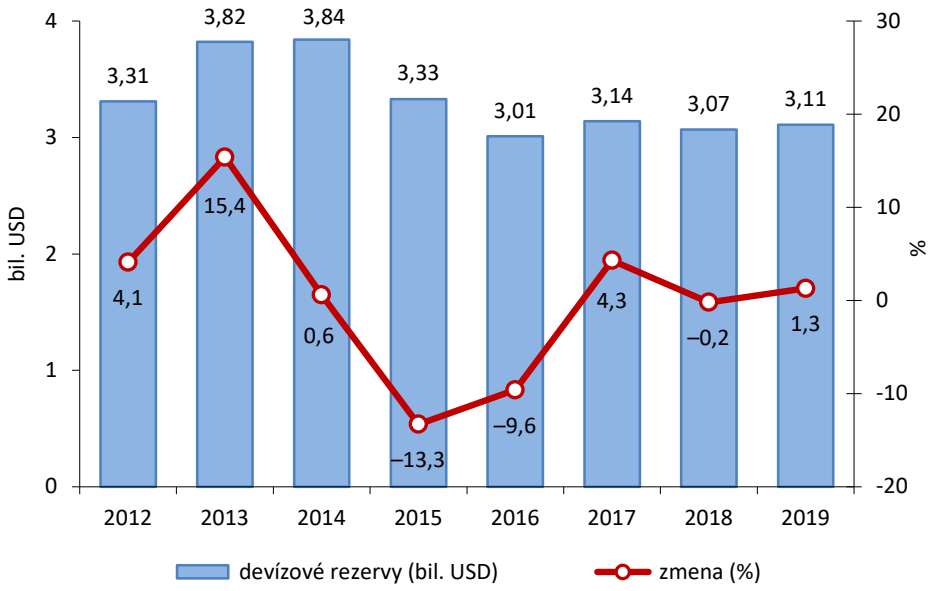

Prameň: NBSC (2020)

Hospodársky rozvoj bol sprevádzaný technologickým napredovaním krajiny a podporený pozitívnym vývojom v strategicky sa rozvíjajúcich priemyselných odvetviach[65], kde pridaná hodnota vzrástla o 8,4 % a pridaná hodnota priemyslu v oblasti špičkových technológií o 8,8 % (v predchádzajúcom období bol rast vyšší o 11,7 %). Čínska priemyselná politika v rámci 10-ročného programu *Made in China 2025* sa snaží o dominantnú pozíciu čínskych firiem v globálnej výrobe špičkových technológií. Cieľmi sú využívať štátne dotácie, mobilizovať štátne podniky a usilovať sa o získanie duševného vlastníctva, aby čínske firmy boli konkurencieschopné v technologicky náročných priemyselných odvetviach a aby bola znížená závislosť od zahraničných technológií. Čína sa inšpiruje priemyselnými politikami ekonomicky vyspelých krajín, kritici však upozorňujú na skutočnosť, že v podmienkach Číny sa to deje pri menej otvorenom hospodárstve. Takáto politika má vytvoriť predpoklady na rozvoj pri vyššej úrovni miezd.

Príjmy v strategicky sa rozvíjajúcich odvetviach služieb[66] vzrástli o 12,7 %. Investície v priemysle špičkových technológií vzrástli o 17,3 % a investície do priemyselnej technologickej transformácie o 9,8 % (spomalenie dynamiky oproti predchádzajúcemu rastu 12,8 %). V roku 2019 dosiahol online maloobchodný predaj 1 541,3 mld. USD (rast o 16,5 %).

Počet vidieckych obyvateľov žijúcich na hranici chudoby[67] sa znížil o 11,1 mil. na 5,5 mil. Disponibilný ročný príjem v chudobných oblastiach na vidieku prepočítaný na obyvateľa bol 1 676,7 USD (nominálny rast11,5 %, reálny rast 8,0 %).

Regionálny rast sa opiera o ekonomicky významné oblasti. Okrem Šanghaja, Hongkongu a Šen-čenu (Shenzhenu) sa rozvíjajú: významná oblasť zálivu Kuang-tung (Guangdong) – Hongkong – Macao, oblasť Peking – Tchien-ťin (Tianjin) – Che-pej (Hebei) s medziročným rastom 6,1 % a HDP 1 226,1 mld. USD, oblasť ekonomického pásu

---

[65] Odvetvia zamerané na informačné technológie novej generácie, výrobu špičkových zariadení, nové materiály, biotechnológie, vozidlá využívajúce nové energie, výrobu novej energie, úspory energie, ochranu životného prostredia a digitálny kreatívny priemysel.

[66] Služby súvisiace so strategicky sa rozvíjajúcimi priemyselnými odvetviami a s novým podnikaním.

[67] Hranicu chudoby predstavuje ročný príjem vo výške 333,4 USD (v s. c. roku 2010).

rieky Jang-c′-ťiang (Yangtze River Economic Belt) s rastom 6,9 % a HDP 6 636,3 mld. USD a oblasť delty rieky Jang-c′-ťiang (Yangtze River Delta) s rastom 6,4 % a HDP 3 439,2 mld. USD. Rast v jednotlivých regiónoch súvisí aj s podporou vládnych investícií, ako aj s dlhopismi vydávanými lokálnymi vládami, ktoré sú zväčša využívané na investície do infraštruktúry. Hodnota dlhopisov lokálnych vlád emitovaných v marci predstavovala 55 mld. USD a celková hodnota týchto obligácií za prvý štvrťrok 2020 bola 227 mld. USD.

Súkromný firemný sektor, ktorý je zväčša tvorený malými a strednými podnikmi (MSP), prispel v roku 2018 k polovici daňových príjmov, k takmer dvom tretinám vytvoreného HDP a 80 % k zamestnanosti v mestách. V súvislosti pandémiou koronavírusu sa však MSP dostali do problémov a mnohé sú v dôsledku rastúcej ceny práce, surovín a nákladov na logistiku na pokraji bankrotu. Situáciu komplikuje znížený dopyt na ich trhoch. Vyše polovica mestskej pracovnej sily je zamestnaná v malých firmách s menej ako piatimi zamestnancami, pričom väčšina z nich pôsobí v oblasti služieb. Sektor služieb vytvára viac pracovných miest ako spracovateľský priemysel.

V prvom štvrťroku 2020 zbankrotovalo takmer pol milióna podnikov. Centrálna vláda prijala balík opatrení zameraných na záchranu MSP, ako sú zníženie nájomného, subvencie pre zamestnancov a zľavové kupóny na podporu dopytu, problémami sú však rýchlosť prijímania opatrení, ich cielenie a riziká spojené so zneužívaním subvencií.

6.2. Vývoj v priemysle, službách a obchode

Pridaná hodnota priemyselného sektora dosiahla 4 596,8 mld. USD (rast 5,7 %). Pridaná hodnota v štátnych priemyselných podnikoch sa zvýšila o 4,8 %, v akciových spoločnostiach o 6,8 %, v podnikoch vlastnených zahraničnými investormi a investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu o 2 % a v súkromných firmách o 7,7 %. Z hľadiska sektorov vzrástla pridaná hodnota ťažobného priemyslu o 5 %, priemyselnej výroby o 6 % a výroby a dodávky elektriny, tepla, plynu a vody o 7 %.

V priemyselných odvetviach vzrástla pridaná hodnota rôzne. V odvetví spracovania potravín vzrástla o 1,9 %, v textilnom priemysle

o 1,3 %, vo výrobe nerastných surovín a chemických výrobkov o 4,7 %, vo výrobe nekovových minerálnych výrobkov o 8,9 %, v tavení a lisovaní železných kovov o 9,9 %, vo výrobe strojov na všeobecné účely o 4,3 %, na špeciálne účely o 6,9 %, vo výrobe automobilov o 1,8 %, vo výrobe elektrických strojov a prístrojov o 10,7 %, vo výrobe počítačov, komunikačných zariadení a ostatných elektronických zariadení o 9,3 % a vo výrobe a dodávkach elektriny a tepla o 6,5 %. Zisky priemyselných podnikov mali rast nižší o 3,3 % oproti minulému obdobiu, keď vzrástli o 10,3 % a dosiahli 898,7 mld. USD. Pokiaľ ide o sektorové výsledky, zisky ťažobného sektora boli 76,5 mld. USD (rast 1,7 %; v minulom období pritom 40,1 %); priemyselnej výroby 752,4 mld. USD (pokles o 5,2 %; minulé obdobie rast 8,7 %) a výroby a dodávky elektriny, tepla, plynu a vody 69,8 mld. USD (rast 15,4 %). Rentabilita priemyselných podnikov zostala na podobnej úrovni, t. j. na 5,9 % (pokles o 0,4 p. b.).

Po oslabení silného začiatočného vplyvu koronakrízy došlo počas roku 2020 k rastu transakcií na trhu s oceľou. Kým na začiatku marca to bolo len 127-tis. t, v apríli už denný objem transakcií dosiahol 238-tis. t. Vysoký vývoz ocele však vytvára problémy v obchodných vzťahoch s EÚ a USA.

Celkové investície do fixných aktív dosiahli 8 130,4 mld. USD (rast 5,1 %). Problémom z hľadiska vyváženejšieho regionálneho rozvoja je pretrvávanie veľkej regionálnej diverzity. Investície vo východných oblastiach vzrástli o 4,1 %, v centrálnych oblastiach o 9,5 %, západných oblastiach o 5,6 % a v severovýchodných oblastiach o 3 %. Na rozdiel od minulého obdobia bola vyššia dynamika zaznamenaná len v západných a severovýchodných oblastiach. Zo sektorového pohľadu predstavovali investície v primárnom sektore 183,1 mld. USD (rast 0,6 %, v minulom období to bolo značne viac – 12,9 %), v sekundárnom sektore 2 363,8 mld. USD (rast 3,2 %) a v terciárnom sektore 5 447,2 mld. USD (rast 6,5 %).

Bola začatá prestavba približne 3,2 mil. bytových jednotiek v zanedbaných mestských oblastiach a dokončená prestavba 2,5 mil. bytov. Vo vidieckych oblastiach Číny bolo v prípade chudobou postihnutých domácností prestavaných a renovovaných 0,6 mil. domov.

Rozvoj v odvetví služieb sa vyvíjal rôzne, pričom najvyšší rast pridanej hodnoty sa dosiahol v odvetví IT a najnižší v oblasti nehnuteľností. Vytvorená pridaná hodnota v oblasti prenosu informácií, softvéru a služieb informačných technológií dosiahla 473,9 mld. USD (rast 18,7 %; v minulom období to bolo 30,7 %). Tržby telekomunikačných služieb boli 1 548,0 mld. USD (rast 62,9 %, v minulom období 137,9 %). Príjmy za vývoj softvéru a služby odvetvia informačných technológií boli 1 040,3 mld. USD (rast 15,4 %). Výnosy podnikov poskytujúcich služby sa zvýšili o 9,4 % a prevádzkový zisk vzrástol o 5,4 %.

Zrkadlom rozvoja priemyslu sú výkony nákladnej dopravy. Tie dosiahli 47,1 mld. t. Dopravné toky boli 19,9 bil. tonokilometrov (rast 5,7 %). Objem prepravovaných zásielok v prístavoch bol 14,0 mld. t (rast 5,7 %), z toho výkony súvisiace so zahraničným obchodom boli 4,3 mld. t (rast 4,7 %). Kontajnerová preprava prístavov dosiahla 261,1 mil. štandardných kontajnerov (rast 4,4 %). Preprava cestujúcich dosiahla 3,5 bil. osobokilometrov (rast 3,3 %). Pokračuje budovanie dopravnej infraštruktúry, a to nielen v hlavných rozvojových centrách, ale aj v odľahlejších oblastiach. V severovýchodnej Číne sa buduje najdlhší diaľničný tunel s dĺžkou 22 km, ktorý bude prechádzať extrémne chladnými a vysoko položenými oblasťami.

Celkový maloobchodný predaj spotrebného tovaru dosiahol 5 967,2 mld. USD (rast 8 %). Regionálne rozloženie ukazuje na vysoký podiel mestských oblastí, čo je prirodzené z hľadiska rozdielu v príjmoch na vidieku a v mestách. Predaj v mestách dosiahol 5 092,7 mld. USD (rast 7,9 %) a vo vidieckych oblastiach len 874,6 mld. USD (rast 9 %). Z celkových maloobchodných tržieb komodít vzrástli tržby zo zrnovín, z ropy a potravín o 10,2 %, z nápojov o 10,4 %, z tabaku a likérov o 7,4 %, z oblečenia, obuvi, klobúkov a textílií o 2,9 %, z kozmetiky o 12,6 %, zo zlata, striebra a šperkov o 0,4 % (v minulom období o 7,4 %), z predmetov dennej potreby o 13,9 %, z domácich spotrebičov a audio/video zariadení o 5,6 %, z liekov o 9,0 %, z nábytku o 5,1 %, z telekomunikačných zariadení o 8,5 %, zo stavebných a z dekoratívnych materiálov o 2,8 % a z ropy a ropných výrobkov o 1,2 % (v minulom období o 13,3 %).

Online predaj fyzického tovaru vzrástol takmer o pätinu a dosiahol hodnotu 1 235,6 mld. USD. Online predaje mali 20,7 % podiel na celkovom maloobchodnom predaji spotrebného tovaru a ich podiel sa zvýšil o 2,3 p. b.

Po dlhom období rastu (a miernom prepade predaja v minulom období) mierne klesli tržby z predaja motorových vozidiel o 0,8 %. Medziročné dáta o raste predajov automobilov však naznačujú pozvoľné zlepšovanie situácie. Medziročná dynamika predaja automobilov v roku 2020 je nasledovná: január (–18,7 %), február (–79,1 %), marec (–43,3 %) a apríl (4,4 %).

V oblasti turistického ruchu bolo zaznamenaných 6,0 mld. domácich turistov (nárast o 8,4 %). Príjmy z domáceho cestovného ruchu predstavovali 829,9 mld. USD (rast 11,7 %). Do krajiny prišlo 145,3 mil. návštevníkov (rast 2,9 %), z toho 31,9 mil. bolo cudzincov (rast 4,4 %) a 113,4 mil. čínskych krajanov z Hongkongu, Macaa a Taiwanu (rast 2,9 %). Výnosy z medzinárodného cestovného ruchu zaznamenali rekordnú hodnotu 131,3 mld. USD, čo predstavuje 3,3 % nárast. Z Číny vycestovalo 169,2 mil. turistov, čo predstavuje 4,5 % nárast, z toho väčšina (102,4 mil.) navštívila Hongkong, Macao alebo Taiwan.

Infraštruktúru zdravotného sektora tvorí jeden milión zdravotníckych zariadení vrátane 34-tis. nemocníc. Z nemocníc bolo 12-tis. verejných a 22-tis. súkromných. V sektore zdravotníctva pracovalo 10,1 mil. zdravotníckych technických pracovníkov vrátane 3,8 mil. lekárov a asistentov a 4,4 mil. zdravotných sestier. Zdravotnícke zariadenia mali 8,9 mil. lôžok.

Extenzívnosť rozvoja sa prejavuje na pokračujúcom zaberaní pôdy. Celkovo bolo na stavebné účely zabratých 624-tis. hektárov štátnych pozemkov (pokles o 3,6 %, pritom v minulom období to bol rast 6,6 %), z toho na infraštruktúrne zariadenia 335-tis. ha (pokles 9,5 %), na výstavbu 142-tis. ha (pokles 1,4 %, v minulom období rast 24,6 %) a na uskladnenie ťažby 147-tis. ha (rast 10,3 %).

Priemyselný rozvoj je podmienený dostatočnými zdrojmi energie. Súbežne sa budujú kapacity obnoviteľných zdrojov energie. Inštalovaná výrobná kapacita energetiky dosiahla 2,0 mld. kW (rast 5,8 %), z toho kapacita na výrobu tepelnej energie bola 1,2 mld. kW (rast

4,1 %), vodnej energie 356,4 mil. kW (rast 1,1 %) a jadrovej energie 48,7 mil. kW (rast 9,1 %). Inštalovaná kapacita veterných elektrární pripojených na rozvodnú sieť bola 210,1 mil. kW (rast 14 %) a inštalovaná solárna kapacita na výrobu elektrickej energie pripojená na sieť vzrástla o 17,4 % na 204,7 mil. kW.

Predbežný odhad celkovej spotreby energie za rok 2019 je 4,6 mld. t štandardného uhoľného ekvivalentu (rast 3,3 %). Spotreba uhlia sa zvýšila o 1 %, ropy o 6,8 %, zemného plynu o 8,6 % a elektrickej energie o 4,5 % (minulé obdobie 8,5 %). Z ekologického hľadiska je v Číne problematická vysoká spotreba uhlia, ktorá sa na celkovej spotrebe energie podieľala až 57,7 %. Pozitívnou stránkou je skutočnosť, že podiel spotreby uhlia sa v energetickom mixe opäť znížil, a to o 1,5 p. b. Spotreba čistej energie (zemný plyn, vodná energia, jadrová energia a veterná energia) predstavovala 23,4 % (rast 1,3 p. b.).

V polovici mája 2020 začala firma China Oil & Gas Piping Network Corporation budovať nový terminál na skvapalnený zemný plyn (LNG). Bude umiestnený v jednom z pobrežných miest v provincii Šan-tung (Shandong) vo východnej Číne. Nový terminál s kapacitou 20 mil. t LNG bude dodávať 28 mld. m^3 zemného plynu ročne. Prvá fáza terminálu by mala byť uvedená do prevádzky v roku 2023. Odhaduje sa, že projekt pomôže provincii Šan-tung znížiť emisie oxidu uhličitého ročne o 32 mil. t, poskytne však aj stabilné dodávky čistého zemného plynu pre oblasti okolo Pochajského zálivu a posilní kapacity týkajúce sa maximálneho odberu, núdzových rezerv a zimných dodávok zemného plynu.

V programe monitoringu čistoty ovzdušia vo vyše tristo mestách sa len v 46,6 % (v minulom období 35,8 %) z nich dosiahol štandard čistoty ovzdušia. Z 322 miest podliehajúcich programu monitorovania hluku mal veľmi dobré životné prostredie v centre len 2,5 % miest (minulé obdobie 4 %), dobré 66,8 % miest a zlé alebo veľmi zlé 1,9 % miest. Naďalej sa podporujú alternatívne zdroje energie, a to aj v doprave. Produkcia akumulátorových batérií na pohon vozidiel s novými energiami (VNE) vzrástla v dôsledku obnovenia výroby v marci 2020 medzimesačne o 396,6 %. Produkcia dosiahla 4,5 GWh, čo v dôsledku pandémie nového koronavírusu predstavuje medziročný

pokles 45,5 %. V marci bola kapacita batérií 2,8 GWh pri medzimesačnom náraste o 363,2 %, ale pri medziročnom poklese o 45,6 %. Čínsky trh s VNE tiež zaznamenal zotavenie s prudkým medzimesačným zvýšením produkcie a predaja v marci o 381,6 %, resp. o 301,3 % na 50-tis., resp. na 53-tis. vozidiel. Za prvý štvrťrok 2020 produkcia a predaj VNE v Číne dosiahli 105-tis., resp. 114-tis. jednotiek. Medziročný pokles je vysoký, dosahuje až 60,2 %, resp. 56,4 %.

Na podporu rozvoja domáceho trhu s VNE krajina posilňuje výstavbu dobíjacích zariadení a uvoľňuje požiadavky na prístup na trh pre nových výrobcov VNE. Ku koncu roka 2019 počet vozidiel VNE dosiahol 3,8 mil. kusov.

Hospodársky rozvoj sprevádzajú aj straty. Prírodné katastrofy v roku 2019 zasiahli 19,3 mil. ha plodín, z toho 2,8 mil. ha plodín bolo zničených. Povodne, záplavy a geologické katastrofy spôsobili ekonomickú stratu vo výške 27,9 mld. USD. Suchá spôsobili hospodárske straty vo výške 6,6 mld. USD a katastrofy spôsobené nízkou teplotou, mrazom a snehom priniesli stratu 0,4 mld. USD. Oceánske katastrofy a zemetrasenia spôsobili hospodárske straty vo výške 1,7 mld. USD. V roku 2019 bolo zaznamenaných 2,3-tis. lesných požiarov, pričom 14-tis. ha lesov bolo poškodených. V roku 2020 čelí Čína veľkej epidémii koronavírusu, ktorú sa jej podarilo vo väčšej miere eliminovať. Ekonomické straty budú známe po skončení roku.

6.3. Finančný sektor a verejné financie

Menová politika vytvárala podobne ako predchádzajúci rok podmienky na podporu ekonomického rastu. Ku koncu roka 2019 bola peňažná zásoba (menový agregát M2) 30,6 bil. USD (rast 8,7 %), peňažná zásoba (M1) 8,7 bil. USD (rast 4,4 %) a hotovosť v obehu (M0) 1,2 bil. USD (rast 5,4 %).

Úspory vo finančných inštitúciách dosiahli hodnotu 30,0 bil. USD (rast 2,4 bil. USD). Úvery dosiahli 24,0 bil. USD (rast 2,5 bil. USD). Úvery z vidieckych finančných inštitúcií[68] dosiahli 2,9 bil. USD (rast 0,3 bil. USD). Spotrebné úvery predstavovali hodnotu 6,4 bil. USD

[68] Vidiecke komerčné banky a úverové družstvá, banky pre vidiecku spoluprácu.

(rast 0,9 bil. USD), z toho krátkodobé osobné pôžičky boli 0,9 bil. USD (rast 0,2 bil. USD) a stredno- a dlhodobé osobné pôžičky 5,1 bil. USD (rast 0,7 bil. USD).

Fondy získané na domácich trhoch cenných papierov dosiahli hodnotu 204,5 mld. USD (rast 31,4 mld. USD). Prostredníctvom emitovania dlhopisov (firemných dlhopisov, miestnych vládnych dlhopisov a pod.) na burzách v Šanghaji a Šen-čene (Shenzhene) získali rôzne subjekty financie v hodnote 1 087,8 mld. USD (rast 228,3 mld. USD). Na burze *National Equities Exchange* bolo kótovaných 8 953 spoločností a prostriedky získané kótovanými spoločnosťami dosiahli 4,0 mld. USD. Za prvé tri mesiace 2020 China Securities Regulatory Commission (CSRC) schválila IPO (initial public offering – primárne emisie) 44 spoločností. K polovici apríla 57 spoločností dokončilo emisie a získalo celkovo 11,7 mld. USD. Šanghajský trh s akciami technologických firiem STAR Market[69] vykazuje po roku pôsobenia veľkú dynamiku (SSE, 2020). Budúcnosť ukáže, či sú akcie firiem nadhodnotené alebo tu vznikne významný trh s akciami úspešných technologických firiem.

Výdavky všeobecného verejného rozpočtu prevýšili jeho príjmy. Príjmy všeobecného verejného rozpočtu dosiahli 2,9 bil. USD (rast 3,8 %, v minulom období 6,2 %), z toho daňové príjmy boli 2,4 bil. USD, čo predstavuje zvýšenie o 24,0 mld. USD.

Výdavky všeobecného verejného rozpočtu dosiahli 3,6 bil. USD (rast 8,1 %, v minulom období bol rast len 3,8 %). Podiel dlhu vlády na HDP predstavoval ku koncu roka 2019 38,5 %.

6.4. Zahraničné ekonomické vzťahy

Vývoj v zahraničnom obchode je odrazom komplikovanosti vývoja v roku 2019. Celková hodnota dovozu a vývozu tovaru v roku 2019 dosiahla 4,8 bil. USD, čo predstavuje rast 3,4 %, v minulom období však rast dosiahol 9,7 %. Z toho vývoz činil 2,6 bil. USD (rast 5,0 %, v minulom období 7,1 %) a dovoz 2,2 bil. USD (rast 1,6 %, v minulom období 12,9 %). Vplyvom nízkeho rastu dovozu sa prebytok obchodu s tovarom zvýšil o 89,6 mld. USD a dosiahol 441,0 mld. USD. Celková

[69] Shanghai Stock Exchange Science and Technology Innovation Board.

hodnota obratu tovaru s krajinami pozdĺž *Novej Hodvábnej cesty* bola 1,4 bil. USD (rast 10,8 %). Z toho vývoz predstavoval 0,8 bil. USD (rast 13,2 %, v minulom období len 7,9 %) a dovoz 0,6 bil. USD (rast 7,9 %, v minulom období dokonca 20,9 %). Tieto výsledky ukazujú, že čínski exportéri sú na týchto trhoch konkurencieschopní.

V prípade služieb naďalej prevažuje dovoz nad vývozom. Celková hodnota dovozu a vývozu služieb bola 785,0 mld. USD (rast 2,8 %, v minulom období 11,5 %), pričom hodnota vyvezených služieb bola 283,6 mld. USD (rast 8,9 %, v minulom období 14,6 %) a hodnota dovezených služieb 501,4 mld. USD (pokles o 0,4 %, na rozdiel od minulého obdobia, keď bol rast 10 %), takže deficit obchodnej bilancie služieb dosiahol 217,8 mld. USD.

Po komplikáciách spôsobených pandémiou nového koronavírusu (v máji 2020 čínsky dovoz poklesol o 16,7 %) sa čínsky zahraničný obchod vrátil v júni 2020 k rastu. Oživenie v 2. štvrťroku je pozitívnym signálom. Vývoz v dolárovom vyjadrení medziročne vzrástol o 0,5 % a dovoz o 2,7 %. Zlepšeniu situácie napomohlo uvoľňovanie opatrení proti šíreniu koronavírusu v zahraničí, ako aj rast domácej spotreby.

Obchodné vzťahy sú naďalej poznamenané rivalitou medzi USA a Čínou, ako aj situáciou vo svetovom obchode. Obidva aspekty výrazne sprevádza koronavírusová pandémia. Pre USA je charakteristická snaha o obmedzenie vplyvu Číny na ich domácu ekonomiku, ako aj o obmedzenie posilňovania postavenia Číny vo svete. Dá sa predpokladať, že po prvej fáze hospodárskej a obchodnej dohody dohodnutej v decembri 2019 sa budú USA pokúšať o realizáciu druhej etapy s obmedzeniami pre oblasti vyspelých technológií (napr. prípad spoločnosti Huawei) a financií. Opatrenia USA sú limitované pozíciou Číny v oblasti ťažby, spracovania a dodávok minerálov vzácnych kovov (napr. dysprózium, neodým, terbium), ktoré sú nepostrádateľné v elektrotechnickom a vo vojenskom priemysle. Význam Číny je v tom, že ovláda produkciu vzácnych kovov doma i vo svete. Problémom pri získavaní vzácnych kovov z vyťaženej suroviny je vysoká ekologická záťaž pri jej spracovaní.

Nasýtenosť trhov alebo vytváranie obchodných prekážok je príležitosťou na presunutie cieľových trhov čínskeho vývozu z rozvinutých do rozvojových krajín.

S ohľadom na pandémiu, keď sa množstvo hraníc uzatvorilo pre osobnú prepravu, vzrástol význam železničnej nákladnej dopravy. Doprava na západ v apríli medziročne vzrástla o 58 % a na východ o 29 %. Na západ smerovali najmä osobné ochranné pomôcky a z Európy prichádzali najmä komponenty a materiál potrebný na znovuotvorenie závodov.

V roku 2019 bolo založených 40,9-tis. podnikov s priamymi zahraničnými investíciami (mimo sektora bankovníctva, finančníctva a poisťovníctva; pokles o 32,5 %, v minulom období pritom bol zaznamenaný rast 69,8 %), pričom reálne využité PZI predstavovali 138,1 mld. USD (rast 2,4 %). Bolo založených 5,6-tis. podnikov, ktoré získali priame investície z krajín popri Páse a ceste (rast 24,8 %) a zahraničný kapitál priamo investovaný v Číne dosiahol 8,4 mld. USD (rast 30,6 %, v minulom období rast len 16 %). V roku 2019 dosiahli PZI do spracovateľského priemyslu v oblasti špičkových technológií 39,1 mld. USD (v minulom období 13,7 mld. USD; rast 21,7 %). Krajina, ako aj jej jednotlivé regióny sa snažia pritiahnuť do ekonomiky zahraničné investície. Napríklad provincia **Jün-nan** (Yunnan) v juhozápadnej Číne bude stimulovať zahraničné firmy, aby investovali, a to s maximálnym bonusom 7,3 mil. USD. Stimulačný mechanizmus vráti do novo registrovaných projektov 2 percentá z celkového investovaného zahraničného kapitálu v prípade, že investície týchto spoločností dosiahnu alebo prekročia v danom roku 30 mil. USD. Tento bonus získajú aj projekty, ktoré zvýšili zahraničné investície o viac ako 10 mil. USD. Investori, ktorí bonus získajú, nemôžu počas piatich rokov odísť z provincie alebo znížiť svoj registrovaný kapitál. Stimulačný balík bude poskytovaný do roku 2023 pri investíciách z fiškálneho obdobia 2019 až 2022.

Investičné aktivity čínskych podnikov v zahraničí mierne poklesli. Priame investície do zahraničia dosiahli 110,6 mld. USD (pokles 8,2 %), z toho investície do krajín pozdĺž Pásu a cesty boli 15,0 mld. USD (pokles 3,8 %, v minulom období rast 8,9 %). Ku koncu roka 2019 aktíva zahraničných portfóliových investícií vlastnených investormi

z pevninskej Číny dosiahli 646 mld. USD. Piatimi hlavnými destináciami boli Spojené kráľovstvo (21,8 mld. USD), Britské Panenské ostrovy (45,9 mld. USD), Kajmanie ostrovy (55,1 mld. USD), USA (162,8 mld. USD) a Hongkong (226,4 mld.). USA sa snažia o obmedzenie investícií amerických firiem v Číne a skúmajú možnosti na stiahnutie akcií čínskych firiem z amerických búrz.

Príjmy z podnikania cez zmluvné zahraničné inžinierske projekty mierne vzrástli a dosiahli 172,9 mld. USD (rast 2,3 %). Podnikateľské príjmy z krajín pozdĺž Novej Hodvábnej cesty boli 98,0 mld. USD (rast 9,7 %), čo predstavuje 56,7 % z celkových príjmov z podnikania cez zmluvné projekty v zahraničí. V rámci zahraničných pracovných zmlúv bolo (podobne ako v minulom období) vyslaných 490-tis. pracovníkov.

V politickom tlaku USA na Čínu sú výrazné udalosti súvisiace s aktivitami spoločnosti Huawei Technologies. Huawei je spochybňovaná ako dodávateľ 5G sietí. Spojené štáty v roku 2019 obmedzili spoločnosti Huawei prístup k americkým súčiastkam a technológiám a v máji 2020 zakázali dodávateľom používanie amerických technológií k výrobe súčiastok pre firmu Huawei. V dôsledku amerických sankcií sa očakáva, že firma bude nútená zastaviť výrobu svojich čipov Kirin.

Obchodná výmena medzi Slovenskom a Čínou je dlhodobo nízka. Vzájomný obchod sa udržal na podobnej úrovni ako v roku 2018 (tab. 6.1). Stagnácia dovozu z Číny a mierny nárast vývozu do Číny znížili nepomer v obchodnej výmene, ktorý však zostáva vysoký (zníženie z 3,36 na 2,96). Politicky deklarovaná snaha o prehĺbenie ekonomických vzťahov zatiaľ nemá reálne naplnenie.

T a b u ľ k a 6.1

Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2014 – 2019 (v mld. USD)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Export	1,827	1,134	1,263	1,444	1,604	1,840
Import	6,503	6,040	6,163	6,150	5,393	5,444
Saldo	–4,677	–4,905	–4,900	–4,706	–3,789	–3,603

Prameň: Brzica – Vokoun (2019); MH SR: Výsledky zahraničného obchodu, Zahraničný obchod 2019, https://www.mhsr.sk/uploads/files/h8ODR9on.pdf

6.5. Príjmy domácností a sociálne zabezpečenie

Čína je zaraďovaná do skupiny krajín s vyššími strednými príjmami. Príjmy obyvateľov si zachovávajú vysoký rast. Priemerný ročný disponibilný príjem pripadajúci na obyvateľa bol 4 455 USD (nominálny rast 8,9 %, reálny rast 5,8 %). Postupné zdražovanie čínskej pracovnej sily a vyrovnávanie so mzdami v najchudobnejších krajinách EÚ znižuje váhu konkurencieschopnosti v oblasti mzdových nákladov. Medián ročného disponibilného príjmu pripadajúci na obyvateľa bol 3 844 USD (rast 9,0 %). Rozdiel medzi priemernou a mediánovou hodnotou vyjadruje mzdovú diferenciáciu, ako aj to, že mzdy väčšiny ľudí sú nižšie, ako je priemer, k čomu prispieva pretrvávanie vysokého rozdielu medzi úrovňou príjmov v mestách a na vidieku (graf 6.4). Disponibilný príjem v mestách bol 2,6-krát vyšší ako na vidieku. Disponibilný príjem v mestských domácnostiach pripadajúci na obyvateľa bol 6 140 USD, čo predstavuje nominálny rast 7,9 % a reálny rast 5,0 %. Medián tohto ukazovateľa bol 5 689 USD (rast 7,8 %). Priemerný disponibilný príjem vo vidieckych domácnostiach pripadajúci na obyvateľa bol 2 322 USD (nominálny rast 9,6 %, reálny rast 6,2 %). Medián tohto ukazovateľa bol 2 086 USD (rast 10,1 %).

Príjmová diferenciácia zostáva vysoká. Podľa kvintilových skupín príjmov dosiahol ročný disponibilný príjem nízkopríjmovej skupiny 1 070 USD, v skupine s nižším stredným príjmom 2 287 USD, v strednej skupine príjmov 3 629 USD, v skupine s vyšším stredným príjmom 5 687 USD a vo vysokopríjmovej skupine až 11 075 USD. V prípade migrantov bol mesačný príjem pripadajúci na osobu 574 USD[70] (rast 6,5 %). Ekonomický rast od začiatku reforiem v roku 1978 prispel k vytvoreniu vrstvy najbohatších ľudí s majetkom, ktorého hodnota presahuje miliardu USD. Odhaduje sa, že v prvej stovke najbohatších ľudí sveta je 19 miliardárov z Číny[71].

---

[70] Reálnosť tejto hodnoty môže byť sporná, lebo v prepočte na ročný príjem to je 6 888 USD, čo by priemerný príjem migrantov radilo do skupiny s vyšším stredným príjmom.

[71] Bloomberg Billionaires Index – https://www.bloomberg.com/billionaires.

Graf 6.4

Vývoj ročného čistého disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v rokoch 2013 – 2019 (v USD)

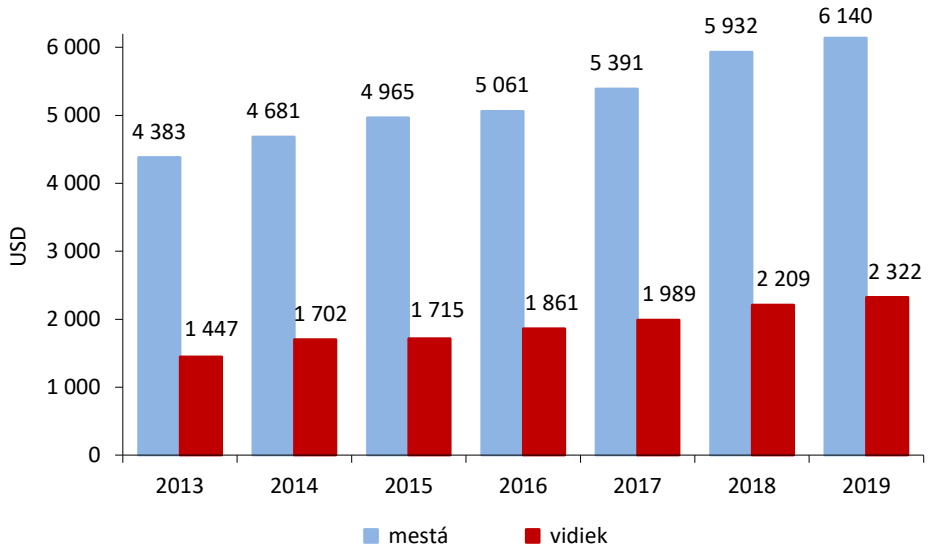

Prameň: NBSC (2019)

Príjmová nerovnosť medzi mestami a vidiekom sa prirodzene odráža v spotrebe. Výdavky na spotrebu domácností v mestách prepočítané na obyvateľa boli 4 068 USD (rast 7,5 %). Výdavky na spotrebu vo vidieckych domácnostiach prepočítané na obyvateľa boli 1 932 USD (rast 9,9 %). Preto výdavky na spotrebu domácností v mestách boli 2,1-krát vyššie ako na vidieku.

Do programu mestského základného dôchodkového zabezpečenia pracovníkov sa zapojilo 434,8 mil. osôb (nárast o 15,8 mil.). Na základnom dôchodkovom poistení sa zúčastnilo 532,7 mil. osôb (nárast o 8,7 mil.). Do programu základného zdravotného poistenia sa zapojilo približne 1,4 mld. osôb (nárast o 9,8 mil.), čo už predstavuje takmer celú čínsku populáciu. Z toho 329,3 mil. ľudí sa zúčastnilo na programe pre pracovníkov (nárast o 12,5 mil.) a 1 025,1 mil. ľudí na programe pre obyvateľov miest a vidieka. Na programe poistenia v nezamestnanosti sa zúčastnilo 205,4 mil. ľudí (nárast o 9 mil.). Počet osôb poberajúcich platby z poistenia v nezamestnanosti dosiahol 2,3 mil. Na programoch poistenia v materstve sa zúčastnilo 214,3 mil. osôb

(nárast o 10 mil.). Minimálne príspevky na bývanie boli poskytnuté 8,6 mil. obyvateľom miest a 34,6 mil. obyvateľom vidieka. Navyše 4,4 mil. obyvateľov vidieka žijúcich v extrémnej chudobe získalo pomoc a 9,2 mil. osôb získalo dočasnú pomoc. Celkove 77,8 mil. ľudí (v minulom období 49,7 mil. ľudí) získalo prostriedky, aby mohli participovať na základnom programe zdravotného poistenia.

Ubytovanie poskytovalo 37-tis. inštitúcií sociálneho zabezpečenia, z toho 34-tis. organizácií sa staralo o starých ľudí a 663 organizácií o deti. Sociálne zariadenia poskytli 7,9 mil. lôžok. Sieť sociálnych služieb dopĺňa 26-tis. centier komunálnych služieb a 167-tis. staníc komunálnych služieb.

Ku koncu roka 2019 vyše päť miliónov ľudí v krajine stále žilo v extrémnej chudobe. Pretože koncom roka 2020 má vypršať termín na elimináciu extrémnej chudoby, vláda nariadila inšpekciu vyše 1 100 lokalít, kde sa má sledovať pôsobenie miestnych vlád týkajúce sa zabezpečenia povinného vzdelávania, základnej zdravotnej starostlivosti, zamestnanosti a ďalších parametrov. Vláda prijíma opatrenia na podporu tých migračných pracovníkov, ktorí sa rozhodli vrátiť sa domov na vidiek. Bolo prijatých päť opatrení: rozširovanie moderného farmárstva, zvyšovanie miestnych poľnohospodárskych špecialít, zlepšenie spracovania poľnohospodárskych produktov, posilnenie nových odvetví a nových modelov podnikania a podpora vidieckych projektov. Do mája Ministerstvo poľnohospodárstva a vidieckych záležitostí poskytlo pomoc vyše 8 miliónom vidieckych pracovníkov vracajúcich sa z miest nájsť si doma prácu a usiluje sa aj o podporovanie turistiky a e-obchodu.

6.6. Veda, technológie a vzdelávanie

Výdavky na aktivity v oblasti výskumu a vývoja (VaV) zaznamenali opäť výrazný narást, a to o 10,5 %, a dosiahli hodnotu 315,1 mld. USD (graf 6.5), čo predstavovalo 2,2 % HDP. Z tejto sumy bolo 17,5 mld. USD vyčlenených na programy základného výskumu.

V krajine pracuje 1,87 mil. výskumných pracovníkov (USA majú 1,43 mil. výskumných pracovníkov). Počet Číňanov, ktorí v školskom roku 2018/2019 študovali v USA, bol takmer 370 000 (Koshikawa,

2020). Kapacita výskumu a kroky vedúce k zlepšovaniu systému výskumu predurčujú, aby sa Čína stala vedúcou krajinou v oblasti vedy, výskumu a inovácií.

G r a f 6.5

Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2013 až 2019 (v mld. USD, %)

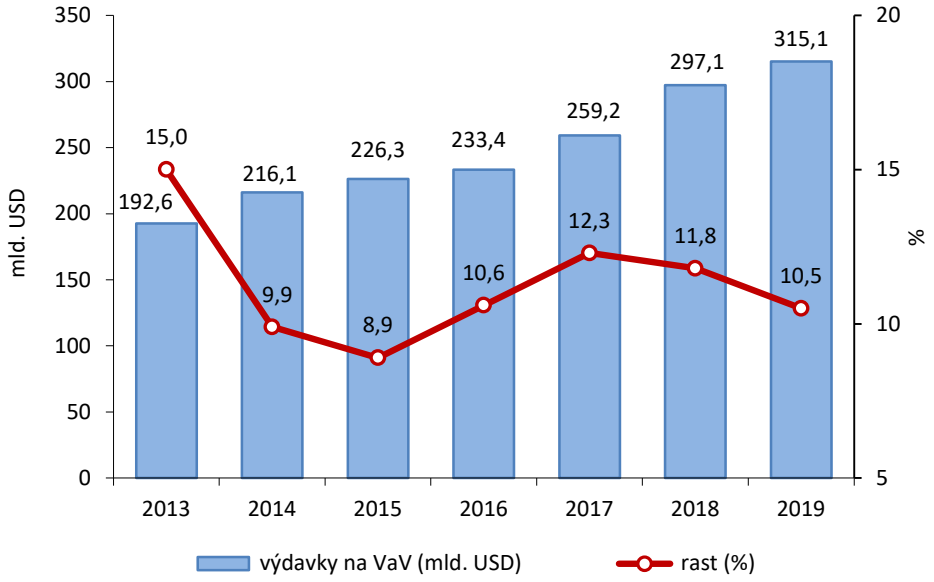

Prameň: NBSC (2019)

Značné zdroje umožňujú realizovať ambiciózne projekty v oblasti výskumu. V rámci národného programu kľúčového VaV bolo zrealizovaných vyše 200 projektov. Ďalších 45,2 tis. projektov bolo financovaných Národnou nadáciou pre prírodné vedy. Národný fond pre transfer technológií a komercializáciu založil 21 podfondov s objemom 4,5 mld. USD. Z celkového počtu 4,4 mil. patentových prihlášok z domova i zo zahraničia (rast 1,3 %, v minulom období výraznejší rast, a to 16,9 %) bolo schválených 2,6 mil. Počet prijatých patentových prihlášok (Patent Cooperation Treaty – dohoda o medzinárodnej spolupráci v oblasti patentov) bol 61-tis. Koncom roku 2019 bol počet platných patentov 9,7 mil., z toho 1,9 mil. patentov pripadalo na domáce vynálezy. Počet patentov prepočítaných na tisíc osôb bol 1,33. Podpísalo sa 484-tis. zmlúv o transfere technológií v hodnote

324,7 mld. USD, čo je takmer o tretinu viac ako v roku 2018. Čínsky Najvyšší ľudový súd vydal v apríli 2020 smernice týkajúce sa zlepšovania súdnej ochrany intelektuálneho vlastníctva. Tie vyžadujú efektívnejšiu, presnejšiu, rovnoprávnejšiu a prísnejšiu ochranu takéhoto vlastníctva. Podľa Správy o ochrane intelektuálneho vlastníctva čínske súdy prijali v roku 2019 482-tis. prípadov a urovnali 476-tis. prípadov týkajúcich sa intelektuálneho vlastníctva (nárast 44,2 %, resp. 48,9 %).

Existujúca výskumná základňa umožňuje vytyčovanie a dosahovanie náročných cieľov v kozmickom výskume. V rámci čínskeho programu výskumu Mesiaca (CLEP) pristála čínska sonda Čchang-e 4 na odvrátenej strane Mesiaca na začiatku roku 2019. Lunárne vozidlo Nefritový králik 2 (Jü-tchu 2) jazdí po povrchu, zbiera údaje a za pomoci družice na obežnej dráhe Mesiaca ich posiela na Zem. Súčasťou vybavenia sú vedecké prístroje z európskych krajín – Holandska, Nemecka a Švédska. Cieľom čínskeho vesmírneho programu je v roku 2030 vyslať ľudí na Mesiac.

Čína dokončila navigačný systém BeiDou (oficiálny názov BDS-3). Ide o novú verziu satelitnej siete, ktorá by mala poskytnúť celosvetové pokrytie pre navigáciu. Bude konkurovať sieťam GPS (USA), Galileo (Európa) a Glonass (Rusko).

Jedným z cieľov výskumu je posilniť efektívnosť a bezpečnosť rôznych systémov. Príkladom sú narastajúce požiadavky na prepravu vo veľkých mestách. Prevádzkovateľ šanghajského metra Shanghai Shentong Metro Group podpísal v máji 2020 strategickú dohodu o spolupráci s hlavnými telekomunikačnými firmami na výstavbu 5G siete, ktorá by v tomto roku mala pokryť všetkých 297 staníc metra v meste. Na projekte sa budú podieľať firmy China Telecom, China Mobile, China Unicom a China Tower. Sieť by mala byť využívaná na riadenie bezpečnosti v metre, zabezpečovanie operačných služieb a na obsluhu zariadení. Mesto bude v tomto roku investovať do výstavby 5G siete 1,4 mld. USD. Do konca roka bude mať Šanghaj 30 000 vonkajších základných staníc a 50 000 vnútorných menších staníc.

Robustný vzdelávací systém pripravuje budúce pracovné zdroje. V primárnom vzdelávaní bolo registrovaných 105,6 mil. žiakov a v materských školách 47,1 mil. detí. V stredných odborných učilištiach bolo 15,8 mil. študentov, v nižších stredných školách 48,3 mil. študentov

a vo vyšších stredných školách 24,1 mil. študentov. V terciárnom vzdelávaní bolo 30,3 mil. študentov, z toho bolo 9,1 mil. nových študentov a 7,6 mil. absolventov. Na postgraduálnom vzdelávaní si vzdelanie rozširovalo 2,9 mil. študentov.

* * *

Čína je v súvislosti s veľkými produkčnými kapacitami najväčším producentom skleníkových plynov na svete. Znečistenie ovzdušia a vody presahuje jej hranice, a preto je jednou z kľúčových krajín pri riešení globálnych environmentálnych problémov.

Jej rozvoj bude s ohľadom na veľkosť čínskej ekonomiky, historický vývoj krajiny a snahu udržať stabilnú ekonomickú aktivitu a sociálnu harmóniu formovaný prístupom k problémom koncentrácie, regulácie, podpory firiem, korupcie, ekológie, bezpečnosti a protekcionizmu. Významnú pozíciu v rozvoji Číny majú kapacita a výsledky výskumu a vývoja.

Krajina balansuje medzi procesom globalizácie a úsilím o dosiahnutie sebestačnosti v sektoroch s vysokou pridanou hodnotou. Vytváranie čínskych autonómnych, kontrolovateľných a bezpečných dodávateľských reťazcov bude pre protimonopolné úrady v hospodársky vyspelých krajinách problémom.

V máji 2020 zasadal Výbor pre finančnú stabilitu a rozvoj (FSDC) pôsobiaci pod Štátnou radou, aby uvoľnil balík opatrení na stimuláciu spotreby a podporu investícií. Cieľom je stabilizovať čínsku ekonomiku v dôsledku vplyvu koronavírusovej pandémie a spomalenia medzinárodného obchodu a obnoviť jej rast. Opäť je deklarované, že zvýšenie domáceho dopytu by sa malo stať hlavnou hospodárskou stratégiou. Ekonomika krajiny je v súčasnosti podľa expertov vo vzťahu k vonkajším šokom zraniteľnejšia, ako bola pri krízach v rokoch 1997 a 2008.

V júni 2020 sa odhadovali priame náklady na zdravotnícke služby súvisiace s pandémiou koronavírusu na 211 mil. USD. Kým liečba pacienta s covid-19 stála v priemere 2 400 USD, v prípade pacientov s ťažkým priebehom tohto ochorenia to bolo až 21 200 USD. Dve tretiny nákladov na liečenie boli hradené verejnými zdravotnými

poisťovacími fondmi, zvyšok pokrylo financovanie cez špeciálne vytvorené položky v štátnom rozpočte.

V období vrcholiacej pandémie v krajine prišla rýchla reakcia zo strany štátnych podnikov, ktoré boli schopné rýchlo zmobilizovať kapacity a preorientovať sa na výrobu osobných ochranných pomôcok. Napríklad vyše 350 podnikov má licenciu na výrobu zdravotníckych masiek, v dôsledku čoho bola napr. ku koncu februára denná produkcia masiek 116 mil. kusov (vyše desaťnásobok oproti začiatku mesiaca). Rýchla reakcia štátnych podnikov vyvolala obavy vzhľadom na trhovo zamerané reformné zmeny súvisiace s prechodom štátnych podnikov na autonómnejšie firemné štruktúry. Naďalej budú zrejme diskutované aj zmeny súvisiace s postavením podnikov a ich poslaním – teda kedy by mali slúžiť verejným záujmom.

7. RUSKÁ FEDERÁCIA – AJ NAPRIEK SLABŠIEMU VÝKONU EKONOMIKY V PREDOŠLOM ROKU RUSKÉ ORGÁNY MOŽNÝ VPLYV PANDÉMIE NEPODCEŇOVALI

Ruská ekonomika vykazovala slabší výkon už v roku 2019 (rast produktu 1,3 % bol pod úrovňou očakávaní), aj napriek tomu bola na príchod novej hospodárskej krízy vyvolanej celosvetovou pandémiou koronavírusu pripravená lepšie než pred rokmi. Prispelo k tomu cielené zlepšovanie makroekonomického rámca po roku 2014 (tak na strane fiškálnej, ako aj monetárnej politiky – prijatie fiškálneho pravidla[72], budovanie rezerv, prechod na flexibilný menový kurz, inflačné cielenie). Súčasťou nastúpeného kurzu bolo aj uskutočnenie niektorých nepopulárnych reforiem (zvýšenie DPH v januári 2019 či dôchodková reforma na jeseň 2018, ktorej súčasťou bol posun veku odchodu do dôchodku o 5 rokov[73]). Vhodnejšie makroekonomické politiky, nízky verejný i zahraničný dlh, rozsiahle medzinárodné rezervy a tvorba rezervného fondu v posledných rokoch umožnili okamžite reagovať na začínajúcu sa krízu. Ruská vláda i centrálna banka tak mohli pripraviť rozsiahly balík opatrení vo finančnej aj v sociálnej oblasti (podpora operácií na finančnom trhu, podpora poskytovania úverov, ochrana pred bankrotom či pred vysťahovaním z dôvodu neplnenia záväzkov a ďalšie spôsoby ochrany zasiahnutých domácností a podnikov vrátane kompenzácie výpadku príjmu či úľav na daniach a odvodoch a mnohé iné). Tieto opatrenia sa stali dôležitým faktorom v boji proti bezprostredným následkom pandémie, neurobili však ruskú ekonomiku voči nim imúnnou.

V prvotnej fáze, keď ešte v krajine nebol evidovaný významnejší počet infikovaných, zasiahla vo svete sa šíriaca epidémia ruskú ekonomiku prostredníctvom vývoja v externom prostredí. Prepad svetových cien ropy (v prípade ropy Urals na 20-ročné minimum) a ďalších ruských exportných komodít sa okamžite odzrkadlil nielen v štatistikách platobnej bilancie (medziročne sa zmenšila tvorba rezerv,

---

[72] Naviazanie rozpočtových výdavkov (vyrovnaného rozpočtu) na stanovenú cenu ropy a prevedenie prebytkov do rezervného fondu.

[73] Keď vláda v lete návrh predstavila, prezidentova podpora u obyvateľstva začala klesať.

poklesli príjmy federálneho rozpočtu, domáca mena sa oslabila). Až „vypnutie“ (*lockdown*) ekonomiky a karanténne opatrenia zavádzané od prelomu marca a apríla v regiónoch krajiny počnúc Moskvou však ochromili domácu ekonomickú aktivitu so zrejmými následkami z hľadiska vývoja zamestnanosti, príjmov, spotrebiteľského aj investičného dopytu a pod. K prepadu ekonomiky tak došlo až v druhom štvrťroku 2020, v apríli a máji už klesala produkcia vo všetkých kľúčových sektoroch. Po postupnom otváraní ekonomiky už štatistiky z júna a júla vyznievajú priaznivejšie. Boj s následkami pandémie sa odohráva na pozadí stále napätých vzťahov so Západom a geopolitického súperenia, zatienil aj zmeny na domácej politickej scéne.

7.1. Koronavírus „napadol“ ruskú ekonomiku najprv prostredníctvom svetových cien ropy a ďalších komodít

Cena ropy sa v priebehu roka 2019 vyvíjala relatívne stabilne, kolísala zhruba okolo intervalu 60 – 70 USD/barel. Ešte v decembri vzrástla cena ruskej ropy Urals medzimesačne o 4 %, uzavrela rok 2019 s priemernou mesačnou úrovňou 66 USD/barel. K cenovému rastu vtedy prispelo aj zlepšenie obchodných vzťahov medzi USA a Čínou, ako i rozhodnutie krajín OPEC+ o sprísnení limitov ťažby – ešte začiatkom roka 2020 sa v januári po podpise obchodnej dohody Phase 1 (medzi USA a Čínou) zdalo, že trend podpory priaznivého vývoja ceny ropy pokračuje (CBR, 2020a).

Už v tom čase ho však podkopávali obavy zo zvýšenia ťažby v krajinách mimo zoskupenia OPEC[74], ako aj obavy z poklesu dopytu v Číne, v januári už preto cena klesla, zatiaľ len mierne (62 USD/barel). Jednou z prvých oblastí, cez ktoré pandémia koronavírusu zasiahla do vývoja ceny ropy, sa čoskoro stal letecký priemysel. Znížený dopyt

[74] Kým krajiny OPEC-u limitovali pred koncom roka 2019 ťažbu ropy viac, než k čomu sa zaviazali v dohode (k väčšiemu obmedzeniu ťažby pristúpili Saudská Arábia, Angola a Kuvajt, ale zlepšila sa najmä disciplína Iraku, Nigérie a Spojených arabských emirátov), takisto v Iráne bola ťažba v dôsledku sankcií na 30-ročných minimách a podobne vo Venezuele klesla ťažba na dlhodobé minimá, v USA, naopak, produkcia surovej ropy i ponuka medziročne stúpali, produkciu zvýšila i Líbya a očakávalo sa to aj v prípade Kanady a Brazílie. V dôsledku marcového prepadu ceny ropy sa však obavy zo zvýšenia ťažby nepotvrdili. Zníženie ťažby aj v krajinách mimo zoskupenia OPEC+ sa rovnako ako pokles investícií do hľadania nových nálezísk očakáva minimálne do konca roka 2020 (CBR, 2020b).

po palive, ale i všeobecne pokles aktivity v oblastiach súvisiacich s turizmom (neskôr i zatvorenie hraníc, zavedenie karanténnych opatrení vo viacerých štátoch) tak urýchlili pokles ceny, v prípade ruskej ropy to bolo z februárových 55 až na 29 USD/barel v marci a k 1. aprílu už ropa Urals stratila viac ako 80 % svojej ceny zo začiatku roka – s hodnotou 11 USD/barel sa prepadla na 20-ročné minimum (CBR, 2020b). Vtedy už na cenu okrem ochromeného dopytu začala vplývať aj ponuková strana: kým dopyt padal následkom reštriktívnych opatrení zavedených v snahe zabrániť šíreniu pandémie, po vypršaní platnosti dohody krajín OPEC+ o obmedzení ťažby (v marci 2020) sa nakrátko rozpútal medzi producentmi ropy boj o trhové podiely. Prvotné pokusy o predĺženie dohody zlyhali, produkcia ropy rástla (napr. v Saudskej Arábii). Napokon sa novú dohodu OPEC+ podarilo dosiahnuť ešte v apríli. Tá obsahuje výrazné obmedzenie ťažby počnúc májom, platná je až do roku 2022 (rokovania o predĺžení by sa mali začať už pol roka pred vypršaním platnosti) a niektorými je považovaná za historický úspech v riadení ťažby ropy. Ani tá však nedokázala kompenzovať vplyv prepadu globálneho dopytu po rope – cena ropy sa síce v máji stabilizovala, ale na nižšej úrovni (okolo 40 USD/barel).

Graf 7.1

Vývoj ceny ropy (USD/barel)

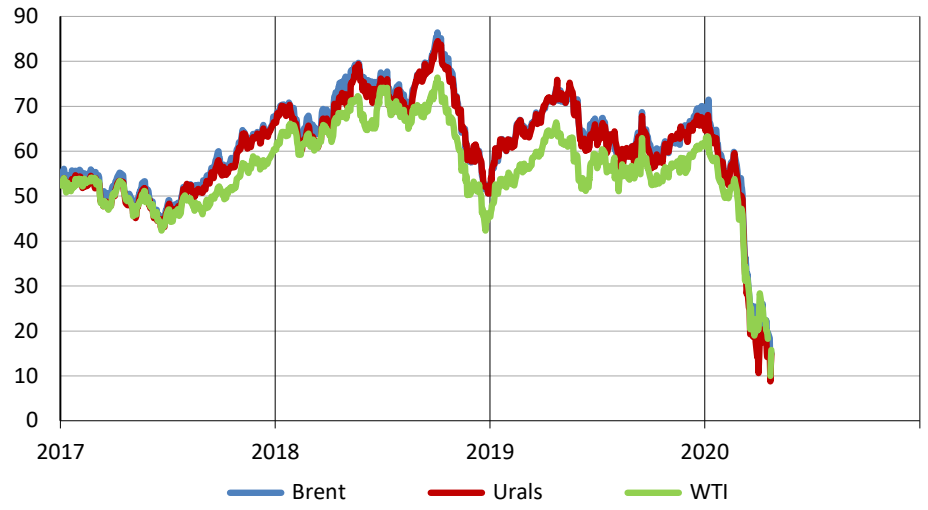

Prameň: CBR (2020b) podľa údajov agentúr Thomson Reuters a Bloomberg

Už v priebehu roka 2019 klesali aj ceny niektorých ďalších pre Rusko kľúčových exportných komodít. Predovšetkým cena zemného plynu na európskom trhu (EÚ je najväčším odberateľom ruského plynu) sa výrazne prepadla (k jej zníženiu prispeli veľké zásoby plynu po teplej zime a implementácia nových projektov, ktoré značne zvýšili ponuku skvapalneného plynu). Svetovú cenu uhlia tlačili nadol dovozné obmedzenia čínskej vlády. Na druhej strane ceny viacerých kovov však ku koncu roka 2019 vzrástli (zastavil sa aj pokles ceny uhlia), podporené zlepšením obchodných vzťahov medzi USA a Čínou (CBR, 2020a). Rast cien sa zastavil až začiatkom 2020 vplyvom zhoršenia epidemiologickej situácie v Číne. Po prepuknutí pandémie bol už trend jasný, tak obavy z prepadu svetovej ekonomiky, ako aj samotná slabšia produkcia v Číne priniesli pokles cien uhlia a väčšiny kovov (s výnimkou železnej rudy) už vo februári – marci 2020. Opäť sa urýchlil aj prepad ceny plynu (graf 7.2).

Graf 7.2

Vývoj globálnych cien vybraných kľúčových exportných komodít RF (január 2014 = 100)

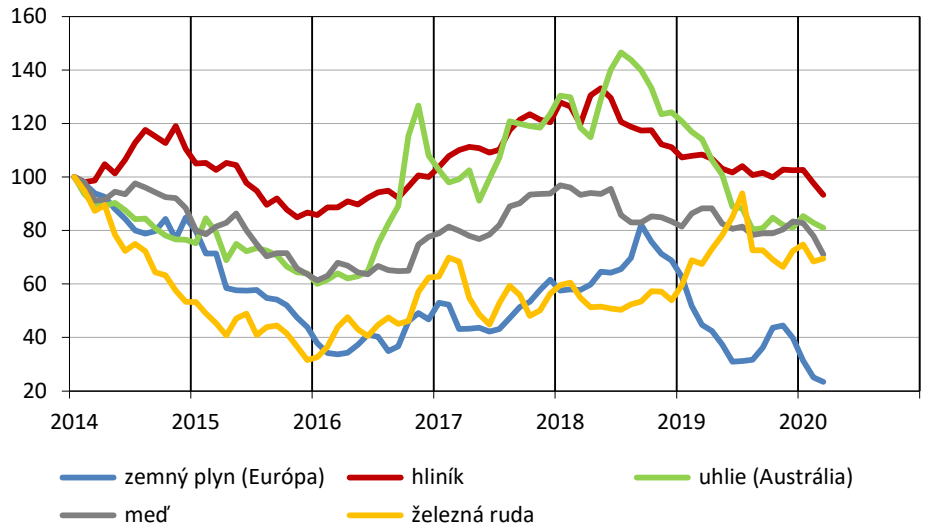

Prameň: CBR (2020b) podľa údajov Svetovej banky

Pandémiou oslabený dopyt stlačil nadol aj ceny potravín, v marci už klesali ceny všetkých hlavných potravinových skupín. Najviac na svetových trhoch utrpel cukor, dopyt po biopalivách sa prepadol. Iba ceny obilnín ostali relatívne stabilné (očakávala sa dobrá úroda). Pritom ešte pred koncom roka 2019 sa rast cien väčšiny potravín zrýchľoval (najmä pri mäse, mliečnych výrobkoch a rastlinných olejoch), ceny pšenice rástli pre zvýšený dovozný dopyt z Číny.

7.2. Externý sektor bol prvým kanálom zasiahnutia ekonomiky koronavírusom

Pre Rusko nepriaznivý vývoj cien jeho kľúčových exportných komodít sa prejavil aj v štatistikách platobnej bilancie, a to už v prvom štvrťroku 2020[75]. Prebytok bežného účtu sa v porovnaní s prvým štvrťrokom 2019 znížil o 11,8 mld. USD (dosiahol 21,7 mld. USD), a to vinou o 15 mld. USD menšieho prebytku obchodnej bilancie – ten poklesol práve najmä následkom padajúcich cien kľúčových komodít. Znížila sa však nielen hodnota, ale aj fyzický objem exportu tovarov. Len príjmy z exportu ropy medziročne poklesli o 4 mld. USD a príjmy z exportu plynu sa v prvom kvartáli prepadli o 7 mld. USD (podľa štatistiky platobnej bilancie v databázach CBR; CBR, 2020c).

Výpadky v príjmoch z exportu ropy pritom Rusko zaznamenalo už počas roka 2019. Aj keď fyzický objem exportovanej ruskej ropy bol po väčšinu roka v porovnaní s rokom 2018 väčší, nižšia nakontrahovaná cena (hlavne v druhej polovici 2019 oproti 2018) vo výsledku spôsobila, že medzi aprílom a decembrom 2019 boli ruské príjmy z exportu ropy medziročne o viac ako 8 % nižšie. V prvom štvrťroku 2020 poklesli tieto príjmy medziročne až o 13,6 %, v tomto prípade však už klesal aj skutočný objem exportovanej ropy (–5,8 %). Podobne na tom boli i ropné produkty (ktorých sa v prvom štvrťroku vyviezlo len o 2,7 % menej, ak ide o ich objem v tonách, ale hodnota ich exportu klesla o viac ako 7 %). Zemného plynu Rusko vyviezlo až o takmer 23 % menej, hodnota jeho exportu bola v porovnaní

[75] Údaje o komponentoch platobnej bilancie RF v tejto časti sú podľa dát CBR (CBR, 2020c).

s rovnakým obdobím roku 2019 dokonca menšia než len polovičná (výrazný pokles ceny plynu bol v tomto prípade pokračovaním trendu z roka 2019).

V prípade ropy boli rozhodujúcim faktorom nižšie dodávky do krajín EÚ, aj napriek ich kráteniu si však Rusko udržalo prvenstvo na európskom trhu (s podielom 30 % na dovezenej rope a ropných produktoch). V prípade plynu išlo nielen o slabší vonkajší dopyt, ale v ešte väčšej miere o cenový faktor, jeho cena sa na európskom trhu výrazne prepadla už v roku 2019. Došlo k tomu v dôsledku rekordne vysokých zásob plynu po teplej zime aj zvýšených dodávok skvapalneného zemného plynu (LNG). Pokles ceny plynu sa od začiatku roka 2020 ešte urýchlil, zrýchlilo sa i tempo poklesu dodávok ruského zemného plynu do EÚ, v prípade skvapalneného zemného plynu sa rast jeho vývozu z Ruska spomalil pre pokles dopytu v Ázii postihnutej pandémiou.

Aj export ďalších kľúčových vývozných artiklov začiatkom roka 2020 utrpel, klesal tak objem, ako aj hodnota vyvezeného uhlia, železných kovov a hliníka, dreva, pšenice či hnojív (CBR, 2020b). Na druhej strane, globálny dopyt po zlate i jeho cena rástli (v dôsledku pandémiou vyvolanej neistoty na trhoch sa stalo zlato vyhľadávanou investíciou), hodnota ruského vývozu zlata stúpala, a vo výsledku tak export ostatných „neropných" komodít nevykázal až taký veľký medziročný pokles.

Vývoz služieb poklesol medziročne o 5 % (1Q 2020), podľa očakávaní to bolo zapríčinené poklesom exportu služieb v oblasti cestovného ruchu. Už vo februári zakázalo Rusko vstup do krajiny Číňanom, v marci tento dočasný zákaz rozšírilo na všetkých cudzincov. Tým utrpeli najmä služby v turizme a doprave. Poklesol nielen vývoz, ale aj dovoz služieb v oblasti turizmu (o 14 %). Podobne ako inde, aj Rusko zakázalo najprv letecké spojenie s niektorými krajinami, neskôr začal zákaz platiť celoplošne. Bol to práve dovoz služieb, ktorý spôsobil, že sa dovtedy rastúci trend celkového importu do Ruska takmer zastavil. Bilancia služieb vykázala v 1Q mierny deficit, dovoz tovarov bol medziročne o málo vyšší, rozhodujúci vplyv na bežný účet mal teda vyššie spomínaný export tovarov.

Vo výsledku sa pokles hodnoty ruského exportu tovarov a služieb v prvom štvrťroku 2020 zrýchlil na 13 % (v poslednom štvrťroku 2019 bol medziročný pokles na úrovni 8 %). Stalo sa tak teda najmä pod vplyvom pandémie na vývoj svetových cien energetických komodít a niektorých kovov, ako aj na pokles globálneho dopytu. (Pre informácie o zahraničnoobchodnej výmene v roku 2019 pozri časť o štruktúre zahraničného obchodu RF ďalej v texte).

Aj napriek ráznemu poklesu ceny ropy a nie veľmi optimistickým vyhliadkam vývoja svetovej ekonomiky poklesol v prvom štvrťroku 2020 čistý odlev kapitálu zo súkromného sektora na 16,8 mld. USD, rok predtým to bolo 24 mld. USD (World Bank, 2020). Kým pred rokom k tomu prispel nárast zahraničných aktív, rozhodujúcim faktorom v prvom štvrťroku 2020 bol pokles externých záväzkov (CBR, 2020c). Následkom zvýšenej neistoty a nižšej miery reinvestovania zisku sa však úplne zastavil prílev priamych zahraničných investícií do súkromného sektora (v rovnakom období v roku 2019 predstavoval ich čistý prílev hodnotu 10 mld. USD). Majetková účasť v zahraničí bola na pozadí znehodnotenia kurzu rubľa a nižších ziskov medziročne výrazne nižšia.

Výsledkom transakcií zachytených v platobnej bilancii bolo navýšenie medzinárodných rezerv za prvý štvrťrok 2020 o 5 mld. USD, kým za rovnaké obdobie 2019 to bolo až o 18,6 mld. USD. Spomalenie akumulácie rezerv odrážalo predovšetkým pokles ceny ropy. (Napríklad ešte v poslednom štvrťroku 2019 vzrástli rezervné aktíva o 15 mld. USD, a to najmä vďaka nákupu zahraničnej meny v súlade s fiškálnym pravidlom, k týmto nákupom pristupovala centrálna banka už do polovice januára 2019.) Navyše keďže v marci poklesla cena ropy pod kritickú úroveň stanovenú fiškálnym pravidlom, v súlade s ním prešla centrálna banka 10. marca 2020 od nákupu zahraničnej meny k jej predaju na domácom trhu. Ďalší predaj súvisel s prostriedkami z Fondu národného bohatstva získanými za odpredaj podielov CBR v Sberbank (najväčšia ruská finančná inštitúcia) ruskej vláde.

Ku koncu marca 2020 dosiahol zahraničný dlh RF 457,7 mld. USD, v porovnaní so začiatkom roka to predstavovalo pokles dlhu o 33,7 mld. USD. Tým sa výška dlhu priblížila k hodnotám z konca roka 2018,

keď vrcholilo dlhodobé znižovanie ruského zahraničného dlhu. Významný pokles akumulovaných externých záväzkov prevýšil za prvý štvrťrok roku 2020 výrazne rozsah poklesu zahraničných aktív, čím sa čistá medzinárodná investičná pozícia Ruska v porovnaní so začiatkom roka značne zlepšila.

V priebehu roka 2019 sa rubeľ postupne pozvoľna posilňoval (s výnimkou kratšieho poklesu výmenného kurzu uprostred leta), čo súviselo i s celkovým zlepšením finančných podmienok v rozvíjajúcich sa ekonomikách. Ešte v decembri 2019 po zasadnutí Rady riaditeľov ruskej centrálnej banky sa zhodnocovanie rubľa zrýchlilo, čo bolo tiež v súlade s posilňovaním ostatných mien rozvíjajúcich sa ekonomík súvisiacim s rastúcou ochotou riskovať. Dopyt po ruskom rubli a jeho cena vrcholili po konci prvého januárového týždňa, ale už v druhej polovici mesiaca vypuknutie koronavírusovej epidémie v Číne a následný výpredaj na globálnom trhu vrátili cenu rubľa na úroveň zo začiatku decembra a tam sa jej pokles nezastavil.

Plávajúci kurz rubľa však poslúžil ako nárazník čiastočne absorbujúci ekonomický šok prameniaci z uvedeného vývoja v externom prostredí. V marci 2020 čelil rubeľ silným deflačným tlakom pod vplyvom zrýchlenia prepadu ceny ropy a odlevu kapitálu z rozvíjajúcich sa ekonomík, jeho hodnota vtedy klesla až na úroveň naposledy zaznamenanú na prelome rokov 2015/2016 (CBR, 2020b). Predaj zahraničnej meny spustený CBR v súlade s fiškálnym pravidlom a odpredaj podielov v Sberbank pomohli stabilizovať situáciu na menovom trhu. CBR dokonca zriadila mechanizmus na predaj zahraničnej meny, keď cena ropy Urals padne pod hranicu 25 USD/barel. Podľa Svetovej banky tak „makrofiškálna stabilizačná politika a naakumulované rezervy pomohli autoritám implementovať efektívne stabilizačné opatrenia“ (World Bank, 2020). Tieto kroky by mali podporiť aj domácu spotrebu, a tým zotavovanie ekonomiky. Posilneniu kurzu rubľa krátko nato pomohlo i stabilizovanie situácie na medzinárodných trhoch a, samozrejme, zotavovanie svetových cien ropy. Jeho hodnota však ostala stále nižšia, než bola v období 2016 – 2019.

7.3. Centrálna banka tiež znižovala kľúčovú úrokovú sadzbu na rekordné minimá a promptne zaviedla viaceré opatrenia

Počas takmer celej prvej polovice roka 2019 ponechala centrálna banka kľúčovú úrokovú sadzbu nezmenenú, na úrovni 7,75 % (na túto úroveň ju zvýšila v dvoch krokoch v druhej polovici 2018). K jej zníženiu pristúpila až zhruba v polovici júna, keď ju znížila o 25 bázických bodov (b. b.). Tento krok do konca roka 2019 zopakovala ešte štyrikrát, v júli, septembri, októbri (vtedy ju znížila o 50 b. b.) a v decembri – do konca roka tak znížila kľúčovú sadzbu o 150 b. b. na 6,25 %, čo bolo stále v stanovenom neutrálnom rámci pre kľúčovú sadzbu 6 – 7 %[76]. Rozhodujúcimi faktormi stojacimi za znižovaním sadzby boli pretrvávajúce spomaľovanie inflácie a hospodársky rast pod očakávanou úrovňou. Už pri prvom (júnovom) znížení kľúčovej sadzby na to upozornila centrálna banka, zároveň vo svojom tlačovom vyhlásení zverejnila revidovaný odhad koncoročnej inflácie na nižšej úrovni (4,2 – 4,7 %) a oznámila tiež, že v znižovaní sadzby bude pravdepodobne pokračovať a k neutrálnej monetárnej politike prejde v závislosti od aktuálnych podmienok v domácom a externom prostredí a od reakcie finančných trhov až v polovici 2020 (CBR, 2020d).

Vývoj v druhej polovici roka očakávania centrálnej banky potvrdil, inflácia sa však spomaľovala ešte rýchlejšie, než odhadovala banka. Po tom, čo v marci 2019 jej rast s hodnotou 5,25 % vyvrcholil (vplyvom zvýšenia DPH), už v apríli sa začala inflácia spomaľovať. Pod centrálnou bankou stanovený inflačný cieľ (4 %) sa dostala v septembri a ďalej sa spomaľovala – v októbrovom vyhlásení, ktoré nasledovalo po znížení kľúčovej sadzby až o 50 b. b., centrálna banka opäť znížila koncoročný odhad inflácie (3,2 – 3,7 %), a to opäť v dôsledku slabšieho hospodárskeho rastu a rizika spomalenia svetovej ekonomiky. Potravinová inflácia, ktorá v najväčšom rozsahu prispela k celkovej inflácii, bola nižšia v dôsledku dobrej úrody a zvýšenej ponuky niektorých potravinových skupín; zhodnotenie rubľa v prvej polovici roka spolu s pomalšou infláciou u obchodných partnerov zas obmedzili rast cien dovozu. Na spomalenie inflácie mal v dôsledku

[76] Za neutrálne je určené také rozpätie sadzby, ktoré s ohľadom na stanovený inflačný cieľ 4 % nezrýchli ani nespomalí infláciu.

nižších disponibilných dôchodkov vplyv aj slabší domáci dopyt (pretrvávalo oneskorenie rozpočtových výdavkov spojených s ohlásenými národnými projektmi). Aj efekt zvýšenia DPH vyprchal rýchlejšie, než sa očakávalo. Do konca roka sa tak inflácia spomalila až na 3,04 % (decembrová 12-mesačná hodnota CPI).

Tento trend pokračoval aj začiatkom 2020, inflácia CPI sa vo februári spomalila na historických 2,31 % a až v marci sa po prvýkrát po 12 mesiacoch začala zrýchľovať. Dočasné zrýchlenie rastu cien v marci a apríli pramenilo zrejme zo zvýšeného dopytu po potravinách a základných tovaroch v súvislosti so zavedením protiepidemiologických opatrení a svoju úlohu zohral aj oslabený rubeľ v dôsledku padajúcich cien ropy a exportných komodít. Hneď v máji sa inflácia CPI opäť spomalila, dezinflačné vplyvy klesajúceho agregátneho dopytu prevážili jednorazový efekt v marci nakrátko zvýšeného dopytu a slabšieho rubľa (k opätovnému spomaleniu najviac prispel vývoj potravinovej inflácie).

Ešte vo februári pristúpila centrálna banka k ďalšiemu zníženiu kľúčovej sadzby, keďže nízka miera inflácie vytlačila reálne úrokové sadzby nad neutrálne pásmo centrálnej banky (World Bank, 2020). Neskôr v apríli už do hry vstúpili i obavy z globálnej recesie a z prepadu domácej ekonomickej aktivity a agregátneho dopytu v dôsledku obmedzení zavedených vládou v snahe zabrániť šíreniu epidémie, centrálna banka vtedy znížila sadzbu až o 50 b. b. V júni ju znížila dokonca naraz o 100 b. b., na rekordne nízku úroveň 4,5 %. Dezinflačné tlaky boli podľa nej výraznejšie v dôsledku dlhšie trvajúcich protiepidemiologických obmedzení v Rusku i vo svete; následkom rýchleho poklesu domáceho i externého dopytu v druhom štvrťroku 2020 sa tak môže inflácia v roku 2021 výrazne spomaliť pod inflačný cieľ 4 %. K jej stabilizovaniu by mal prispieť už stabilizovaný výmenný kurz a svoju úlohu zohrá i nízka porovnávacia základňa roku 2019.

Zatiaľ k poslednému zníženiu kľúčovej sadzby pristúpila centrálna banka v júli, a to už len o 25 b. b. Značné uvoľnenie monetárnej politiky v mesiacoch apríl – júl malo za cieľ zabrániť výraznejšiemu prepadu miery inflácie pod inflačný cieľ. Rýchlejšie znižovanie kľúčovej sadzby malo tiež podporiť rast úverov ešte v roku 2020 (berúc na vedomie možné vyššie úverové riziko a riziko neskoršieho sprísnenia podmienok pre dlžníkov). K uvoľneniu monetárnych podmienok

možno prirátať i zmiernenie niektorých regulačných mechanizmov a preferenčné úverové programy (pozri ďalej v texte). To malo pozitívne prispieť k dynamike HDP. Zotavovanie ekonomiky bude len pozvoľné aj napriek tomu, že postupné uvoľňovanie opatrení súvisiacich s epidémiou sa už prejavilo v zotavovaní ekonomickej aktivity. Inflačné očakávania sa stabilizovali aj v súvislosti s posilňujúcim sa kurzom rubľa. Spotrebu podporili aj opatrenia fiškálnej politiky.

Znižovanie kľúčovej sadzby či výpredaj zahraničnej meny neboli jedinými nástrojmi centrálnej banky, tá predstavila celý súbor dodatočných opatrení týkajúcich sa ekonomiky na podporu dopytu a zmiernenie dlhodobých následkov pandémie. Väčšina z nich mala platiť pre obdobie 1. marca až 30. septembra 2020. Viaceré z dočasných opatrení centrálnej banky smerovali k stimulovaniu úverovej aktivity (špeciálna refinančná sadzba, priaznivejšie podmienky pre určité typy úverov, odklad zavedenia prísnejších pravidiel, zmiernenie dohľadu a regulačnej záťaže pre finančné inštitúcie). Ďalšie opatrenia boli cielené na udržanie dostupnosti poistných služieb, na podporu účastníkov trhu s cennými papiermi či kolektívnych investorov (World Bank, 2020).

Osobitná skupina krokov smerovala na ochranu domácností, ktoré sa ocitli vo finančných problémoch (umožnila bankám a nebankovým mikrofinančným inštitúciám reštrukturalizovať ich dlhy a domácnostiam predísť pokutám či vyhnúť sa ukončeniu úverov uplatnením nároku na zábezpeku a pod.). Práve platnosť opatrení na podporu domácností, ktorých príjem bol zasiahnutý následkami pandémie, centrálna banka v auguste predĺžila (do 31. decembra 2020), aby umožnila domácnostiam finančne sa zotaviť (vrátane odporúčania naďalej im reštrukturalizovať dlhy; neuplatňovať žiadne pokuty na reštrukturalizované pôžičky; konvertovať tieto pôžičky z cudzích mien na rubeľ, pokiaľ o to dlžník požiada; odložiť vysťahovanie dlžníka a osôb žijúcich s ním v spoločnej domácnosti, ak došlo k ukončeniu nehnuteľnosťou zabezpečeného úveru zo strany veriteľa; nevymáhať omeškané splátky hypotéky, ak došlo k poklesu príjmu dlžníka, príp. aj spoludlžníka, alebo ak sa u dlžníka či člena jeho rodiny preukáže covid-19; a pod.).

Rovnako tak do 31. decembra predĺžila centrálna banka podobné opatrenia na podporu malých a stredných podnikov (MSP), ktoré

označila za najviac postihnuté obmedzeniami spojenými s pandémiou (išlo tiež o odporúčania reštrukturalizovať pôžičky, konvertovať ich na ruble a pod.). Naopak, nepredĺžila program na refinancovanie pôžičiek malých a stredných podnikov v hodnote 500 mld. rubľov, ktorý zaviedla v súvislosti s dôsledkami pandémie pre MSP – tento program má byť ukončený v septembri, ako sa pôvodne plánovalo. Uvoľnila tiež limity na poplatky za platby kartou pri nákupoch online, ktorých zavedenie v začiatkoch pandémie prispelo k výraznému nárastu nákupov cez internet. V nadväznosti na zvýšenie stability na finančných trhoch a na zlepšenie dostupnosti likvidity v bankovom sektore, na uvoľňovanie obmedzení vo väčšine regiónov, na návrat väčšiny finančných inštitúcií k normálnemu fungovaniu i vzhľadom na to, že v rámci expanzívnej monetárnej politiky znížila kľúčovú sadzbu až na 4,25 %, a teda banky mohli znížiť komerčné úrokové miery (aj na pôžičky pre MSP), oznámila v auguste 2020 aj nepredĺženie uvoľnenia viacerých regulačných opatrení (v rámci dohľadu vykonávaného centrálnou bankou boli regulačné opatrenia týkajúce sa likvidity zmiernené pre systémovo dôležité úverové inštitúcie). Oznámila tým postupný návrat k štandardným dozorným procedúram, ktoré podporujú adekvátny manažment rizika, čím zaisťujú stabilitu inštitúcií počas rastúceho úverového rizika (riziko pramení zo zníženia ekonomickej aktivity a súvisiaceho poklesu príjmov domácností a firiem)[77].

7.4. Samotná epidémia koronavírusu zasiahla krajinu neskôr než iné štáty

Už v prvej polovici 2019 dosahovala ruská ekonomika neuspokojivý výkon – hospodársky rast bol pod očakávanou úrovňou. V druhom štvrťroku sa síce tempo rastu zrýchlilo (z 0,4 % na 1,1 %, údaje Rosstatu o HDP revidované k 1. 4. 2020), podľa prvých odhadov v medzikvartálnom porovnaní ostala dynamika sezónne upraveného rastu na nezmenenej úrovni. Pod slabší výkon sa podpísali pomalší rast svetovej ekonomiky, pokles exportu, relatívne prísna monetárna politika, slabšia dynamika reálneho disponibilného dôchodku

[77] Detailnejšie opatrenia CBR v boji s následkami covidu-19 pozri CBR (2020e).

(vplyvom zvýšenia sadzby DPH), oneskorenie implementácie národných projektov (prevažne infraštruktúrnych), ale i kontaminácia ropy v ropovode Družba[78] (World Bank, 2019). Spotreba domácností ostala hlavným faktorom prispievajúcim k rastu HDP. V druhom štvrťroku sa k nej pridali investície do fixného kapitálu (graf 7.3), pod ich rast sa podpísal vývoj investícií v ťažobnom a vo verejnom sektore. Rýchlejšiemu rastu fixných investícií čiastočne bránili prísna monetárna politika a pozdržanie ohlásených národných projektov. Najmä export, ktorý bol významným faktorom rastu v posledných rokoch, však v druhom štvrťroku poklesol takmer o 5 %(spomínanými kľúčovými faktormi boli kontaminácia ropovodu a spomalenie svetovej ekonomiky) – slabší výsledok v druhom štvrťroku tak bol spôsobený najmä negatívnym príspevkom exportu k rastu HDP (graf 7.3).

Graf 7.3

Hrubý domáci produkt (v %) a jeho výdavková štruktúra (príspevky k jeho medziročnej zmene v p. b.), 1Q 2016 – 4Q 2019

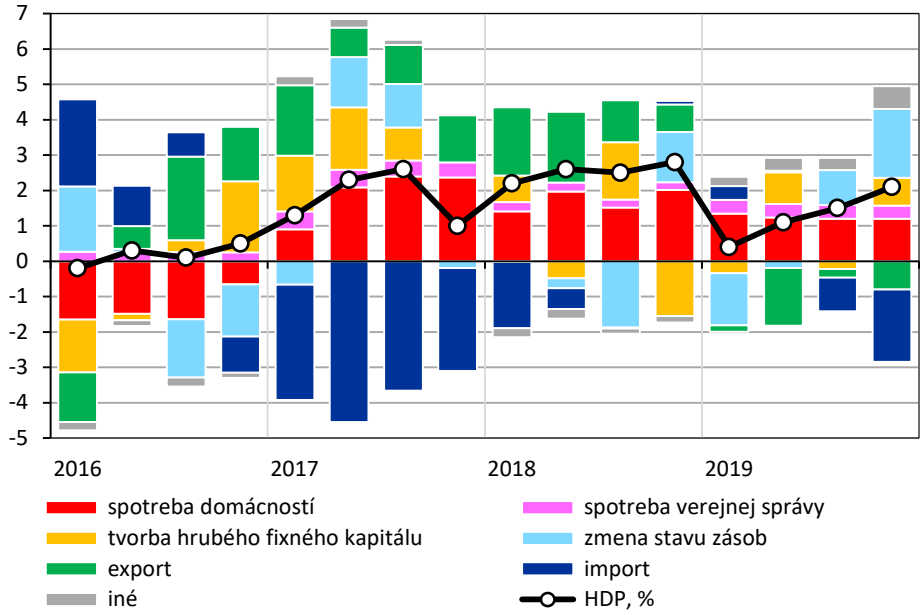

Prameň: CBR (2020b) podľa údajov Rosstatu

[78] Koncom apríla sa do ropovodu dostala ropa znečistená organickými chloridmi (ich vplyvom môže dôjsť k poškodeniu rafinérií).

V treťom štvrťroku 2019 sa rast produktu ešte o niečo zrýchlil (1,5 %) – rástla priemyselná produkcia, v ťažbe nerastných surovín sa priaznivo vyvíjali ťažba neropných surovín a služby, po odstránení kontaminácie ropovodu Družba boli cezeň obnovené dodávky ropy, rast poľnohospodárstva sa zrýchlil vďaka dobrej úrode (World Bank, 2019). Rast bol podporený i uvoľňovaním monetárnej politiky, silnejším exportom a vyššími verejnými výdavkami (národné projekty boli implementované v druhej polovici roka; CBR, 2020b). Na jeseň sa zrýchlil rast v poľnohospodárstve, zvýšila sa i produkcia v stavebníctve a maloobchode. Po dlhšom období v treťom štvrťroku výraznejšie narástla pridaná hodnota v spracovateľskom priemysle (o 4,2 %; Rosstat, 2020; svoju úlohu však zohrala i nízka porovnávacia základňa).

Až v poslednom štvrťroku sa rast HDP zrýchlil nad 2 % tempo, významne k tomu prispel vývoj produkcie v obchode, v oblasti nehnuteľností a v informáciách a komunikácii. Obchod profitoval z nárastu domácich investícií a spotrebiteľského dopytu, ten sa posilnil na pozadí vyšších príjmov domácností a zlepšených spotrebiteľských nálad i zrýchlených rozpočtových výdavkov. Naopak, proti rastu HDP vtedy pôsobil vývoj v ťažbe a v spracovateľskom priemysle – na spomalenie rastu produkcie v tejto oblasti už vtedy vplývalo zníženie vonkajšieho dopytu po ruských surovinách a produktoch ich spracovania. V sektore dodávok elektrickej energie a vody ovplyvnilo vývoj pridanej hodnoty teplé počasie. Z pohľadu výdavkovej metódy prispeli najviac k rastu investície do fixného kapitálu (investičná aktivita rástla vplyvom silnejúceho rubľa, uvoľnenej monetárnej politiky a zrýchlenej implementácie národných projektov) a vývoj v naakumulovaných zásobách (CBR, 2020b). Významnou mierou prispievala k rastu aj naďalej spotreba domácností, posilnenie domáceho dopytu sa odrazilo aj na zrýchlenom raste dovozu, naopak, export klesal výraznejšie (už pod vplyvom spomalenia globálnej ekonomiky) než štvrťrok predtým.

Výsledná ročná hodnota rastu HDP sa tak ustálila na úrovni 1,3 %, a to hlavne vplyvom slabšieho výkonu v prvom polroku. Rast HDP sa udržal na úrovni 1,6 % ešte aj v prvom štvrťroku 2020 (Rosstat, 2020), a to vďaka stále silnému domácemu dopytu (ten profitoval z rastu

reálnej mzdy a fiškálnych stimulov). V januári – februári stále rástla produkcia vo väčšine sektorov, rast priemyselnej produkcie sa pohyboval na úrovni 1,1 – 1,3 %. Celkovo v prvom štvrťroku domáca ekonomika blížiacu sa hrozbu pocítila najprv len v rýchlom poklese obchodu a cien exportných komodít. Významnejšie obmedzenia v súvislosti so šíriacou sa epidémiou zaviedlo Rusko až v posledný marcový týždeň, keď počet nakazených dosiahol 658, väčšina z toho v Moskve (World Bank, 2020). Počet nových prípadov kulminoval v Rusku až v máji, teda omnoho neskôr, než to bolo v západnej Európe či v Spojených štátoch.

Aj vývoj ruského HDP v prvom štvrťroku potvrdil, že negatívny vplyv prudkého prepadu čínskej ekonomiky na globálny dopyt a neistoty v globálnom prostredí počas eskalovania koronakrízy v Európe a v USA mali zatiaľ len limitovaný dosah na reálnu ekonomiku RF. Až po zavedení reštriktívnych opatrení ruskou vládou pred koncom marca sa situácia v domácej ekonomike dramaticky zmenila. Opatrenia zavedené v snahe spomaliť šírenie koronavírusu viedli k dočasnému, ale výraznému poklesu ekonomickej aktivity. Mnoho podnikateľských aktivít bolo pozastavených, zamestnanci ostali doma. To malo vplyv na domácu spotrebu a investície – kým teda ešte v prvom štvrťroku silný spotrebiteľský dopyt súvisiaci s rastom miezd a pomalšou infláciou prispel napr. i k neobvykle vysokému nárastu maloobchodného predaja, už v apríli – máji poklesol obrat v maloobchode o zhruba pätinu. Obrat v trhových službách poklesol v apríli medziročne takmer o 40 % (World Bank, 2020). Zastavenie zlepšovania spotrebiteľského sentimentu sa objavilo až v aprílových prieskumoch, keď časť respondentov už indikovala zhoršenie finančnej situácie, pričom polovica respondentov zaznamenala vyššie výdavky, ktoré však súviseli nielen s rastom cien, ale aj s nákupmi pred ohláseným *lockdownom* a zvýšenými výdavkami na obstaranie bežných tovarov na dlhšie obdobie (CBR, 2020b).

Po relatívne silnom raste v prvých dvoch mesiacoch roka a po slabšom, ale raste v marci poklesla produkcia v základných sektoroch v apríli 2020 o 9,9 % (World Bank, 2020). Pokles zaznamenali v apríli a máji všetky kľúčové sektory s výnimkou poľnohospodárstva. Spracovateľský priemysel sa prepadol v apríli o 10 % a v máji o 7,2 %

(výrazne utrpelo spracovanie kovov a výroba dopravných prostriedkov, naopak, produkcia zdravotníckych tovarov a farmaceutík rástla), zrýchlil sa pokles produkcie v ťažbe a dobývaní (najmä po májovom spustení novej dohody OPEC+, keď muselo Rusko ešte viac obmedziť ťažbu ropy), v máji sa zrýchlil prepad aj v sektore dopravy.

V máji, keď sa pribúdanie nových prípadov infikovaných spomalilo pod 5 %, predstavila vláda trojfázový plán otvárania ekonomiky. Podobne ako uzatváranie ekonomiky, ktoré sa začalo 28. marca v Moskve, i načasovanie znovuotvárania ekonomiky bolo zverené regionálnym orgánom v závislosti od závažnosti šírenia covid-19 v danom regióne. Prvá fáza pritom zahŕňala umožnenie pohybu vonku či otvorenie malých prevádzok za splnenia obmedzenia počtu osôb. Druhá fáza obsahovala otvorenie škôl a niektorých vzdelávacích zariadení a väčších obchodov a poskytovateľov služieb; tretia fáza zahŕňa otvorenie parkov, hotelov, reštaurácií a všetkých obchodov. Od 12. mája obnovovali priemyselné podniky a stavby svoju činnosť, začiatkom júna vstúpila väčšina regiónov do prvej fázy znovuotvorenia ekonomiky, v druhej polovici mesiaca vstúpilo 13 regiónov do druhej fázy (World Bank, 2020). Aj v Moskve bola väčšina obmedzení v júni už zrušených.

Dočasné zatvorenie ekonomiky malo, samozrejme, vplyv na vývoj zamestnanosti a miezd. Kým ešte v prvom štvrťroku 2020 bola miera nezamestnanosti blízko prirodzenej miery (4,7 %) a ani v marcových štatistikách sa príchod hospodárskeho poklesu výraznejšie neprejavil, v apríli už stúpla na 5,8 % a v máji na 6,1 %. Rast reálnej mzdy sa v prvých troch mesiacoch roka ešte zrýchľoval, už v apríli reálna mzda poklesla vo väčšine sektorov (s výnimkou poľnohospodárstva), najviac v službách. Popri rastúcej nezamestnanosti vo formálnom sektore je rizikom i strata príjmov ľudí pracujúcich v neformálnom sektore (ten podľa Rosstatu tvorí viac ako 20 % celkovej zamestnanosti; Rosstat, 2020), príjmov samozamestnaných osôb a vlastníkov malých podnikov a mikropodnikov. Prvé prieskumy naznačovali, že v reakcii na prerušenie ekonomickej činnosti rástol podiel čiastočných úväzkov a počet zamestnancov na neplatenom voľne. Pritom pred príchodom koronakrízy čelil ruský trh práce skôr nedostatku pracovnej sily;

k poklesu nezamestnanosti dochádzalo za súbežného poklesu objemu pracovnej sily či poklesu miery ekonomickej aktivity[79] – išlo o výsledok dlhodobo sa nepriaznivo vyvíjajúcich demografických trendov (starnutie populácie).

Vláda prijala celý balík opatrení týkajúcich sa sociálnej pomoci, sociálneho poistenia a regulačných opatrení na trhu práce. Medzi inými možno spomenúť automatické predĺženie vyplácania dávok bez povinnosti podania dodatočných informácií alebo osobnej návštevy na úradoch; zvýšenie maximálnej dávky v nezamestnanosti z 8 000 rubľov na 12 130 rubľov; výplata tejto maximálnej dávky na 3 mesiace všetkým zamestnancom, ktorí stratili prácu počnúc marcom v dôsledku koronakrízy; zvýšenie kompenzácie zamestnancom počas trvania práceneschopnosti; zníženie odvodov na sociálne zabezpečenie pre malé a stredné podniky (podpora malých podnikov zahŕňala napríklad aj daňové prázdniny či moratórium na bankrot) atď. V máji boli opatrenia ešte rozšírené, napr. SZČO a zamestnanci MSP z najviac postihnutých sektorov ekonomiky boli oslobodení od platenia dane z príjmu a odvodov na sociálne zabezpečenie za druhý štvrťrok 2020 (World Bank, 2020).

---

[79] Miera nezamestnanosti do roku 2019 (vrátane) kontinuálne klesala až na hranicu blízko prirodzenej miery – ku koncu roka klesla sezónne očistená miera nezamestnanosti na 4,5 % (decembrová hodnota; priemerná ročná miera nezamestnanosti dosiahla v roku 2019 podľa údajov ROSSTAT -u hodnotu 4,6 %). V januári a februári 2020 jej znižovanie pokračovalo na rekordných 4,48 % a 4,40 % (po sezónnom očistení; databáza k CBR, 2020b). Zároveň však klesali aj počet zamestnaných osôb a miera ekonomickej aktivity – štatistiky tu ovplyvnil trend starnutia populácie (staršie vekové kohorty mávajú nižšie miery zamestnanosti i ekonomickej aktivity). Podľa Svetovej banky môže redukcia objemu pracovnej sily aj napriek zvýšeniu veku odchodu do dôchodku pokračovať až do roku 2027 (World Bank, 2019). O napätosti na trhu práce svedčilo v roku 2019 i skrátenie dĺžky hľadania si zamestnania či pomer medzi počtom uchádzačov a počtom voľných miest (tzv. HH index, zverejňuje ho aj centrálna banka; ten ešte aj v marci 2020 rástol). Tento trend potvrdzuje i fakt, že až štvrtinu nezamestnanosti tvorili dlhodobo nezamestnaní. Intenzívnejšia súťaž o pracovnú silu, ale aj vývoj ekonomických parametrov prispeli k tomu, že nominálna i reálna mzda rástli rýchlym tempom (i keď dynamika vývoja reálneho disponibilného dôchodku bola v roku 2019 volatilná). Ku koncu roka 2019 rástla nominálna mzda 10,1 % tempom a reálna mzda 6,9 % tempom. Toto medziročné tempo nárastu sa v januári 2020 zmiernilo len nepatrne (na 9,1 % v prípade nominálnej a 6,5 % v prípade reálnej mzdy; databáza k CBR, 2020b; mzdový rast pokračoval vo všetkých kľúčových sektoroch, k výsledku ekonomiky v celej RF však prispela aj valorizácia miezd zamestnancov v kultúre a sociálnej sfére).

7.5. Pandémia nového koronavírusu v Rusku

Prvé opatrenia proti šíreniu nového vírusu prijala vláda RF už v januári 2020, keď ešte oficiálne neevidovala žiadny domáci prípad nákazy. Vláda zablokovala príchod niekoľkých turistických skupín z Číny, prerušila vydávanie elektronických víz pre občanov Číny a nariadila uzatvorenie väčšiny pozemných hraničných priechodov s Čínou na Ďalekom východe. Začiatkom marca 2020 sa objavili prvé oficiálne prípady nákazy novým koronavírusom. Ešte v tom istom mesiaci vláda nariadila zatvorenie hraníc s Poľskom a Nórskom pre cudzincov. Počet nových denných prípadov nákazy začal významne narastať v druhej polovici apríla 2020 s vrcholom v prvej polovici mája, keď pribúdalo denne 10 000 až 11 000 prípadov. Júnový priemer bol približne 8 000 nových prípadov denne, júlový približne 6 200 prípadov denne a priemer v prvých dvoch dekádach augusta bol približne 5 100 nových denných prípadov nákazy (graf 7.4). Priemerný mesačný počet úmrtí bol v apríli približne 35 osôb, v máji približne 117 osôb, v júni približne 155 osôb, v júli približne 150 osôb a v prvých dvoch dekádach augusta približne 107 osôb. Najviac zasiahnutými oblasťami boli dve najväčšie mestá Moskva a Petrohrad.

Graf 7.4

Vývoj počtu denných prípadov ochorenia covid-19 a počtu úmrtí v Rusku v období 1. 3. 2020 až 20. 8. 2020

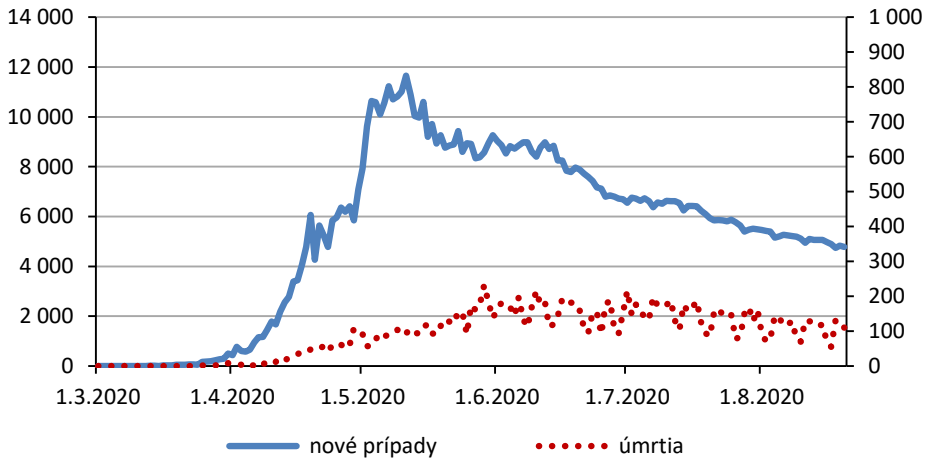

Prameň: WHO (2020); Statista (2020); Yandex (2020)

Začiatkom augusta 2020 bolo Rusko celosvetovo na štvrtom mieste medzi krajinami s najvyšším počtom prípadov nákazy koronavírusom s takmer 900 000 prípadmi (tab. 7.1). Počtom úmrtí takmer 15 000 však Rusko zaujíma v globálnom zozname krajín až jedenástu pozíciu za USA (162 423), Brazíliou (100 477), Mexikom (52 006), Spojeným kráľovstvom (46 651), Indiou (43 379), Talianskom (35 203), Francúzskom (30 327), Španielskom (28 503), Peru (20 649) a Iránom (18 264).

T a b u ľ k a 7.1

Krajiny s najvyšším počtom potvrdených prípadov nákazy novým koronavírusom k 9. 8. 2020

	Krajina	Potvrdené prípady	Úmrtia	Uzdravení	Liečení
1.	USA	4 997 929	162 423	1 643 118	2 391 178
2.	Brazília	3 012 412	100 477	2 321 537	590 398
3.	India	2 153 010	43 379	1 480 884	628 747
4.	Rusko	880 563	14 827	688 856	176 880
5.	Južná Afrika	553 188	10 210	404 568	138 410
6.	Mexiko	475 902	52 006	377 125	46 771
7.	Peru	463 875	20 649	319 171	124 055
8.	Kolumbia	376 870	12 540	204 591	159 739
9.	Čile	371 023	10 011	344 133	16 879
10.	Irán	324 692	18 264	282 122	24 306
	Svet spolu	19 462 112	722 285	–	–

Prameň: WHO (2020)

V globálnom porovnaní patrí Rusko do skupiny krajín s najvyššou mierou testovania. Začiatkom augusta hlásilo už viac ako 3 milióny uskutočnených testov. Podiel potvrdených prípadov v Rusku na celosvetovom výskyte bol k 9. 8. 2020 4,52 % a podiel úmrtí predstavoval 2,05 %. Rusko má v porovnaní s ďalšími krajinami s vysokou mierou rozšírenia nákazy relatívne nízku mieru úmrtnosti.

Ruská ekonomika bola pandémiou, resp. epidemiologickými opatreniami vlády výrazne zasiahnutá, pričom vplyv pandémie ešte zhoršil pokles svetových cien ropy v prvom polroku 2020. Svetová banka odhadla pokles HDP Ruska v roku 2020 na 6 %, čo je najväčší pokles za posledných jedenásť rokov (World Bank, 2020). Odhady ďalších inštitúcií sú len o niečo miernejšie. Prepad ekonomiky v roku 2020 by podľa všetkého mal prevýšiť ten predošlý z roku 2015 (bližšie pozri záver kapitoly). Ruská vláda začala v júli 2020 celoštátny plán obnovy

ekonomiky na roky 2020 – 2021 v celkovej výške 5 biliónov rubľov, čo je zhruba 70,5 mld. USD (TASS, 2020d).

Pandémia nového koronavírusu neostala mimo geopolitického súperenia. Začiatkom apríla zaslalo šestnásť poslancov Európskeho parlamentu list Európskej komisii, aby nezrušila sankcie voči RF pod zámienkou pandémie (EU Sanctions, 2020). Rusko, naopak, obvinilo západné médiá zo šírenia nepravdivých informácií o úmrtnosti na ochorenie covid-19 v krajine (TASS, 2020e). V marci poskytlo (rovnako tak Čína a Kuba) Taliansku, ktoré bolo najviac postihnuté pandémiou, materiálnu a odbornú pomoc, čo okrem pozitívnych reakcií, vyvolalo aj kritiku zo strany EÚ a NATO, že Rusko využíva svoju pomoc ako geopolitický nástroj na oslabenie EÚ a zrušenie sankcií. Naopak, minister zahraničných vecí Sergej Lavrov opakovane kritizoval západné krajiny, že používajú pandémiu na trestanie vlád krajín, ktoré sa Západu nepáčia, a že ponechávajú v platnosti sankcie aj voči silno postihnutým krajinám. Podľa Lavrova *sa západné krajiny vôbec nezaujímali o závažnosť vplyvov pandémie a zakázali ľuďom, aby žiadali Rusko o pomoc* (Global Times, 2020). Rusko tiež odmietlo obviňovanie Číny zo zodpovednosti za vznik pandémie.

7.6. Štruktúra zahraničného obchodu RF v 2019 bez výrazných zmien napriek sankciám

Štatistiky komoditnej a teritoriálnej štruktúry zahraničnoobchodnej výmeny RF za rok 2019 preukazujú, že napriek zhoršeniu vzťahov so Západom a pretrvávajúcim sankciám nedošlo na strane vývozu a dovozu ani na strane obchodných partnerov k výraznejším zmenám – naopak, citeľnejší vplyv možno v dôsledku koronavírusovej pandémie a jej následkov očakávať až roku 2020 (prerušenie obchodných vzťahov, pokles dopravných služieb, prepad globálneho dopytu i cien komodít atď.).

Podľa údajov CBR o exporte krajiny (tab. 7.2) zahraničný obchod RF v roku 2019 oproti predchádzajúcemu roku zaznamenal pokles vo vývoze tovarov (–5,42 %) a mierny nárast importu tovarov (2,31 %). Prebytok zahraničného obchodu s tovarmi klesol oproti roku 2018 o 15,28 %. Podobný vývoj zaznamenal aj zahraničný obchod RF

so službami, keď export klesol o takmer 3 % a import stúpol o približne 4,5 %. Schodok sa tak oproti predchádzajúcemu roku zvýšil o približne 20 %. Export tovarov s vylúčením ropných a energetických produktov a nerastných surovín (NRE export) vzrástol v roku 2019 oproti rekordnému roku 2018 len o 0,2 % na celkovo 154,5 mld. USD. Podiel NRE exportu na celkovom exporte predstavoval 36,5 %, v roku 2018 tento podiel predstavoval 34,3 %. V roku 2019 Rusko zvýšilo svoj NRE export do Číny oproti predchádzajúcemu roku o 19 % na 14,5 mld. USD. Do desiatky objemom najdôležitejších krajín NRE exportu patril ešte Kazachstan s objemom 12,04 mld. USD, +10 % oproti roku 2018; Bielorusko 10,56 mld. USD, +2 %; Turecko 7,79 mld. USD, +10 %; Holandsko 7,67 %, +17 %; Spojené kráľovstvo 7,58 mld. USD, +229 %; USA 6,44 mld. USD, –17 %; Egypt 5,4 mld. USD, –14 %; Nemecko 4,49 mld. USD, –11 %; a India 4,43 mld. USD, –14 % (Russian Export Center, 2020). Surovinový export v roku 2019 poklesol oproti roku 2018 o 7,1 % na 198,5 mld. USD (МЭР РФ, 2020). Pokles spôsobili nižšie svetové ceny ropy a zemného plynu, keďže vo fyzických jednotkách došlo k nárastu vývozu. Vo fyzických objemoch vývoz ropy dosiahol 269,2 mil. t, čo je o 3,3 % viac ako v roku 2018 (CBR, 2020c). Celková ťažba ropy dosiahla 560,8 mil. t, +0,9 % oproti roku 2018 (Neftegaz, 2020). Z globálneho pohľadu bola RF v roku 2019 v ťažbe ropy na druhom mieste za USA – 745 mil. t, a pred Saudskou Arábiou – 545 mil. t (Enerdata, 2020).

T a b u ľ k a 7.2

Objem zahraničného obchodu RF v tovaroch a službách za obdobie 2009 až 2019 (v mld. USD)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Export tovarov	297,2	392,7	515,4	527,4	521,8	496,8	341,4	281,7	352,9	443,9	419,9
Import tovarov	183,9	245,7	318,6	335,8	341,3	307,9	193,0	191,5	238,4	248,9	254,6
Bilancia zahraničného obchodu tovarov	113,2	147,0	196,9	191,7	180,6	188,9	148,4	90,2	114,6	195,1	165,3
Export služieb	45,8	49,2	58,0	62,3	70,1	65,7	51,6	50,6	57,5	64,6	62,8
Import služieb	63,4	75,3	91,5	108,9	128,4	121,0	88,8	74,6	88,9	94,7	99,0
Bilancia zahraničného obchodu služieb	–17,6	–26,1	–33,5	–46,6	–58,3	–55,3	–37,2	–24,0	–31,3	–30,1	–36,2

Prameň: CBR (2020c)

Tabuľka 7.2 zachytáva vývoj exportu a importu tovarov za obdobie desiatich rokov (2009 – 2019): do roku 2012, resp. 2013 rástli, po prepade v rokoch 2015 a 2016 export aj import opäť postupne narástli a stav v posledných rokoch možno označiť ako stabilizovaný, len s miernymi výkyvmi. Tak export, ako aj import však nebudú v najbližších rokoch veľmi pravdepodobne dosahovať úrovne rekordných rokov, a to z viacerých dôvodov: dlhodobo nižšie svetové ceny ropy a surovín, výkyvy vo svetovom obchode v dôsledku pandémie, zmeny vo svetovom obchode spôsobené geopolitickými záujmami, vnútorný strategický program Ruska o postupnom nahradzovaní importu domácou produkciou.

Z geografického hľadiska zostáva v roku 2019 (graf 7.5) najväčším obchodným partnerom EÚ s podielom 41,7 % (v roku 2018 to bolo 43,2 %) obratu zahraničného obchodu Ruska. V rámci krajín EÚ sú najväčšími partnermi Nemecko, Holandsko a Taliansko, ktoré spolu tvoria 45,8 % obchodu s EÚ. Druhý najväčší podiel na zahraničnom obchode RF majú krajiny ATES (Ázijsko-tichomorskej ekonomickej spolupráce) s 32 % podielom (v roku 2018 to bolo 30,9 %), medzi ktorými dominujú Čína, USA, Kórejská republika a Japonsko, ktoré predstavujú až 85,7 % obchodu s týmto blokom krajín. Na ostatné štáty sveta pripadá podiel 14,2 % (v roku 2018 to bolo 14 %). Obchod s krajinami SNŠ predstavuje 12,1 % podiel (v roku 2018 to bolo 11,9 %) na celkovom zahraničnom obchode RF. Obchod s krajinami SNŠ sa v roku 2019 oproti roku 2018 znížil o 1,3 % na 80,4 mld. USD. Export do nich poklesol o 2,8 % na 53,4 mld. USD a import do RF z krajín SNŠ sa zvýšil oproti roku 2018 o 1,9 % na 27 mld. USD (МЭР РФ, 2020).

Rebríček najväčších obchodných partnerov Ruska podľa jednotlivých krajín vedie Čína, na ktorú pripadlo v roku 2019 16,6 % (110,9 mld. USD) zahraničného obchodu RF. Nasledovalo Nemecko s 8 %, Holandsko so 7,3 %, Bielorusko s 5 %, USA s 3,9 %, Turecko s 3,9 % a Taliansko s 3,8 % (МЭР РФ, 2020). Podiel Číny v posledných rokoch rastie, zloženie skupiny najväčších obchodných partnerov však zostáva dlhodobo rovnaké, a to napriek pretrvávajúcim sankciám západných krajín a geopolitickým konfliktným záujmom.

Graf 7.5

Štruktúra zahraničného obchodu podľa skupín krajín v roku 2019 (v %)

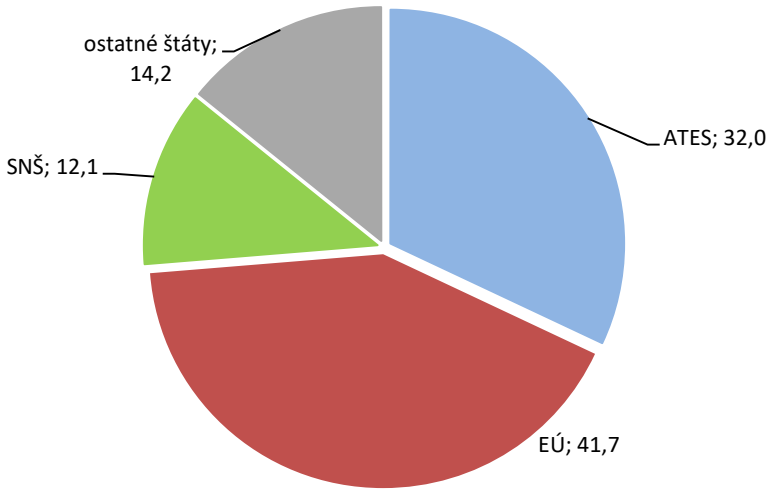

Prameň: МЭР РФ (2020)

7.7. Mocenská konfrontácia so Západom

Napätie medzi RF na jednej strane a USA, Spojeným kráľovstvom a ďalšími západnými krajinami a organizáciou NATO na strane druhej aj naďalej pokračovalo. Spojené štáty a NATO naplánovali v Poľsku na marec 2020 vojenské cvičenie Defender-Europe, ktoré ako uviedla Armáda USA, malo byť najväčším rozmiestnením vojakov a techniky za viac ako posledných 25 rokov (US Army Europe, 2020). Do Európy, presnejšie do Poľska, malo byť presunutých 20 000 vojakov Armády USA z územia USA, 20 000 kusov vojenskej techniky z územia USA, 13 000 kusov techniky z iných umiestnení, 9 000 vojakov USA z európskych základní. Na cvičení sa mali zúčastniť aj ďalšie krajiny NATO a aj nečlenovia Gruzínsko a Fínsko, čo malo predstavovať celkovo 37 000 vojakov. Toto vojenské cvičenie bolo nakoniec odložené a preplánované z dôvodu rozšírenia koronavírusu a ochorenia covid-19 medzi vojakmi. Rusko označilo tieto aktivity USA a NATO ako provokácie, na ktoré bude reagovať. Za najväčšiu vojenskú hrozbu považuje práve svoju západnú hranicu, kde opäť posilnilo svoju vojenskú infraštruktúru. Rusko takisto označilo za bezpečnostnú

hrozbu úmysel USA trvalo premiestniť časť svojich vojakov z Nemecka do Poľska a umiestniť v Poľsku svoje jadrové zbrane. Podľa Ruska by takýto krok znamenal porušenie dohody z roku 1997, podľa ktorej sa NATO zaviazalo neumiestňovať na území nových členských štátov jadrové zbrane. V auguste 2020 Poľsko uzavrelo s USA dohodu o trvalom umiestení vojenských kapacít USA na území krajiny, pričom dôjde k navýšeniu súčasného počtu na minimálne 5 500 vojakov (Reuters, 2020a).

Po tom, ako USA v roku 2019 odstúpili od dohody o zákaze rozmiestnenia jadrových rakiet krátkeho a stredného doletu v Európe (*INF – Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*), v máji 2020 USA oznámili, že vystupujú z Dohody o otvorenom nebi (*Treaty on Open Skies*), ktorá od roku 2002 zabezpečovala zmluvným štátom (35 zmluvných štátov) právo monitorovacích preletov ponad územia iných štátov s cieľom monitorovať vojenské aktivity a infraštruktúru. Dohoda slúžila na vytváranie a posilňovanie vzájomnej dôvery vo vojenských otázkach. USA označili za dôvod svojho vystúpenia nedodržiavanie dohody zo strany Ruska. Odstúpením od tohto dohovoru prakticky zrušili ďalší pilier bezpečnosti v Európe a vo svete. Poslednou významnou dohodou o obmedzení jadrových zbraní medzi USA a RF zostáva dohoda New START (*Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms alebo Strategic Arms Reduction Treaty*) z roku 2011, ktorej platnosť má vypršať vo februári 2021. Rusko vyjadrilo záujem o predĺženie platnosti dohody, aby sa nezačali nové preteky v jadrovom zbrojení. Napriek tomu, že medzi RF a USA sa uskutočnili rokovania o predĺžení jej platnosti, vo všeobecnosti sa očakáva, že USA oň nemajú záujem. V máji 2020 vláda prezidenta D. Trumpa oznámila, že zvažuje obnovenie jadrových testov, pričom posledný jadrový test USA vykonali v roku 1992. Osobitný emisár vlády USA pre kontrolu zbraní Marshall Billingslea sa vyjadril, že Spojené štáty sú pripravené poraziť Rusko a Čínu v nových pretekoch v jadrovom zbrojení (Reuters, 2020b). Tento trend rušenia medzinárodných dohôd o kontrole zbraní, stále nové vojenské cvičenia a vojenské provokácie medzi USA a Ruskom sú vo svete vnímané ako veľmi nebezpečné. Pre rastúcu hrozbu nových pretekov v jadrovom zbrojení a pre rastúcu hrozbu jadrového konfliktu, ako aj pre

pokračujúce prehlbovanie environmentálnej krízy časopis jadrových vedcov *Bulletin of the Atomic Scientists* nastavil hodiny skazy (*doomsday clock*) pre rok 2020 na 100 sekúnd do polnoci, čo je najviac v histórii od roku 1947, keď boli hodiny skazy po prvýkrát nastavené (Mecklin et al., 2020).

V júni 2020 ruský prezident Putin podpísal novú verziu národnej stratégie jadrového odstrašovania (*Государственная политика России в области ядерного сдерживания*), ktorá vymenúva prípady, v ktorých môže RF použiť jadrové zbrane. Použije ich aj v prípade, že bude na územie krajiny (alebo na územie spojencov) podniknutý jadrový útok alebo konvenčný útok zbraňami hromadného ničenia. Za útok sa považuje aj vypálenie rakiet smerom k územiu RF. Nová verzia národnej stratégie jadrového odstrašovania bola zverejnená, čo doteraz nebolo pravidlom. Dokument zdôrazňuje, že RF považuje jadrové zbrane výlučne za prostriedok odstrašovania voči potenciálnemu útočníkovi alebo útočníkom. Aktualizovaná stratégia pomenúva aj rozmiestnenie zbraňových systémov vo vesmíre ako hrozbu pre krajinu, čo je považované za odpoveď na krok USA, ktoré v decembri 2019 vytvorili novú vetvu svojej armády *Vesmírne sily Spojených štátov amerických* (*United States Space Force*). Dokument v podstate neprináša oproti vojenskej doktríne z roku 2014 veľa nového, vysvetľuje však niektoré nejasnosti a prináša podrobnejšie informácie. Celkovo ním jadrová politika RF potvrdzuje pozoruhodnú konzistenciu za obdobie posledných dvoch desaťročí (Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation, 2020).

Konfrontácia USA a ich spojencov s Ruskom prebieha aj v ďalších oblastiach. Podľa Rady bezpečnosti Ruskej federácie západné mocnosti zintenzívňujú informačnú vojnu namierenú na Rusko aj v samotnom Rusku, zameriavajúc sa predovšetkým na mládež (TASS, 2020c). V posledných rokoch je možné pozorovať zintenzívňujúcu sa medzinárodnú kampaň proti Rusku a Sovietskemu zväzu aj v oblasti histórie. Sovietsky zväz býva označovaný za vinníka druhej svetovej vojny a býva často vynechávaný pri uvádzaní poraziteľov nacistického Nemecka. Zdrojom tejto kampane sú predovšetkým Spojené štáty americké, Spojené kráľovstvo a niektoré ďalšie západné krajiny, napríklad Holandsko, Švédsko a ďalšie, ale aj samotná EÚ. Naopak,

západné krajiny tvrdia, že Rusko vedie informačnú vojnu proti demokratickej Európe.

V septembri 2019 Európsky parlament schválil uznesenie s názvom Dôležitosť európskeho historického povedomia pre budúcnosť Európy (*Importance of European remembrance for the future of Europe – 2019/2819(RSP)*), v ktorom sa okrem iného konštatuje, že EP *„zdôrazňuje, že druhá svetová vojna, najničivejšia vojna v dejinách Európy, sa začala ako bezprostredný dôsledok neslávne známej nemecko-sovietskej zmluvy o neútočení z 23. augusta 1939, označovanej aj ako pakt Molotov – Ribbentrop, a jej tajných protokolov, na základe ktorej si dva totalitné režimy so spoločným cieľom dobyť svet rozdelili Európu na dve sféry vplyvu"*. EP *„vyjadruje hlboké znepokojenie nad úsilím súčasného ruského vedenia skresliť historické fakty a kamuflovať zločiny, ktoré spáchal sovietsky totalitný režim, a považuje ho za nebezpečný prvok informačnej vojny vedenej proti demokratickej Európe, ktorý sa zameriava na rozdelenie Európy, a preto vyzýva Komisiu, aby rázne proti tomuto úsiliu bojovala"*. EP ďalej *„poznamenáva, že ponechanie pamätníkov velebiacich sovietsku armádu (ktorá tieto krajiny okupovala) na verejných priestranstvách niektorých členských štátov (parky, námestia, ulice atď.) vytvára podmienky na skresľovanie pravdy o dôsledkoch druhej svetovej vojny a na propagáciu totalitného politického systému"* (Európsky parlament, 2019).

Ministerstvo zahraničných vecí RF označilo rezolúciu EP ako politizovaný revizionizmus a pripomenulo, že sa v nej vôbec nespomína úloha západných mocností na Mníchovskej dohode z roku 1938 a o rozdelení Československa. Označilo rezolúciu ako ďalší pokus EP o prirovnávanie nacistického Nemecka k Sovietskemu zväzu, ktorého obrovské množstvo obyvateľov obetovalo životy za oslobodenie Európy od fašizmu (RFERL, 2019).

7.8. Objektom geopolitického súperenia aj budovanie infraštruktúry surovinového exportu

Na koniec roku 2019 bolo naplánované ukončenie výstavby nového plynovodu Nord Stream II, ktorý má rozšíriť kapacity priameho spojenia Ruska s Nemeckom. Proti jeho dokončeniu aktívne pôsobia USA, ktoré namietajú, že spustenie plynovodu do prevádzky ešte

zvýši energetickú závislosť Európy od RF. V októbri 2019 vydalo Dánsko ako posledná krajina povolenie na výstavbu plynovodu Nord Stream II cez svoje teritoriálne vody. Ruská, fínska, švédska a väčšina nemeckej časti plynovodu už boli dokončené. Dánsky úsek v dĺžke 147 km zostával ako posledný. V decembri 2019 USA uvalili nové sankcie zamerané primárne na firmy a jednotlivcov, ktorí pracovali priamo alebo sa inak službami podieľali na pokladaní plynovodov NordStream II a Turk Stream (116th Congress, 2019). USA takýmto firmám a jednotlivcom pohrozili zrušením víz do USA a zadržaním majetku. V reakcii na tieto sankcie švajčiarska spoločnosť Allseas, ktorá zabezpečovala svojimi plavidlami pokladanie potrubia plynovodu Nord Stream II, ukončila práce na projekte, čo spôsobilo prerušenie výstavby. Pre investorov projektu a pre vlády RF a Nemecka tieto sankcie USA vytvorili problém, ktorý je zložité vyriešiť, pretože plavidlá schopné pokladať potrubie v hlbokých vodách Baltského mora sa stali vďaka sankciám nedostupnými. Nemecko aj Rusko vyjadrili opakovane voči sankciám protest a zároveň vyjadrili odhodlanie plynovod dokončiť. Gazprom oznámil, že disponuje technickými prostriedkami, ktoré umožnia plynovod dokončiť, a že Rusko dokončí plynovod bez zahraničnej účasti (TASS, 2020a). Rusko vlastní špecializované plavidlo na pokladanie potrubia na morské dno Akademik Čerskij, ktoré stiahlo z Japonského mora a po potrebných úpravách by malo dokončiť pokladanie potrubia plynovodu Nord Stream II. Oneskorenie dokončenia plynovodu sa odhaduje na jeden rok, čiže na koniec roku 2020, a uvedenie do prevádzky v polovici roku 2021. Spojené štáty však v júni 2020 oznámili, že pripravujú ďalšie nové sankcie, ktoré dokončenie projektu zmaria. Predložený návrh zákona o ďalšom sprísnení sankcií proti výstavbe plynovodu Nord Stream II navrhuje zaviesť sankcie voči všetkým plavidlám, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom podieľajú na pokladaní plynovodu vrátane všetkých subjektov, ktoré poskytujú služby a podporu týmto plavidlám – vrátane poisťovní, prístavov, subjektov zabezpečujúcich kotvenie, ako aj voči subjektom, ktoré poskytujú certifikáciu potrebnú na začatie prevádzky plynovodu (TASS, 2020b). Aktivity USA proti novému plynovodu vyvolávajú negatívne reakcie medzi ekonomickou a politickou elitou Nemecka ako kľúčového spojenca a člena NATO.

V januári 2020 prezidenti Ruska a Turecka oficiálne uviedli do prevádzky plynovod Turk Stream, cez ktorý Rusko exportuje plyn aj do Grécka, Bulharska a Severného Macedónska. Plynovod má pokračovať ďalšou vetvou na server cez Bulharsko a Srbsko do Maďarska ako Balkan Stream. Srbsko už vybudovalo väčšinu svojho úseku a Bulharsko oznámilo, že výstavbu dokončí do konca roka 2020.

Na konci roku 2019 vypršal dlhoročný kontrakt o tranzite plynu cez Ukrajinu, pričom Ukrajina sa obávala, že nový plynovod Nord Stream II zníži závislosť Ruska od tranzitu plynu cez jej územie na minimum. Ešte v decembri sa Rusko a Ukrajina dohodli na novom kontrakte na ďalších päť rokov. Dohodu privítala aj Európska komisia, ktorá sa vyslovila za pokračovanie statusu Ukrajiny ako tranzitnej krajiny na európske trhy. V máji 2020 tiež vypršal 25-ročný kontrakt o tranzite plynu cez Poľsko, ktoré dlhodobo označuje Rusko za bezpečnostnú hrozbu. Nový dlhodobý kontrakt preto podpísaný nebol a Poľsko predáva svoje tranzitné kapacity plynovodu Jamal-Európa v aukciách.

Európsky trh so zemným plynom, resp. budovanie dodávateľskej infraštruktúry naďalej zostáva v epicentre geopolitického súperenia veľmocí, predovšetkým USA a Ruska, ale aj EÚ.

7.9. Vybrané aktivity centrálnej banky na zvýšenie nezávislosti od vonkajšieho prostredia

Centrálna banka RF pokračovala aj v roku 2019 a v prvej polovici 2020 v navyšovaní zlatých rezerv. V prvom štvrťroku 2020 vykázala zlaté rezervy v objeme 2 299,2 t, čo bolo medziročne oproti prvému štvrťroku 2019 (2 168,3 t) viac o 6 %. Bolo to však spomalenie tempa navyšovania objemu zlatých rezerv oproti predchádzajúcim dvom rokom, keď v Q1/2018 (1 890,8 t) stúpli oproti Q1/2017 (1 680,1 t) o 12,54 % a v Q1/2019 (2 168,3 t) oproti Q1/2018 (1 890,8 t) o 14,68 %. Z desiatich najväčších krajín držiteľov zlatých rezerv (vrátane MMF) navýšili v roku 2019 a v prvom štvrťroku 2020 ich objem iba Rusko a Čína. Rusko predbehlo Čínu v objeme zlatých rezerv v prvom štvrťroku 2018 (RF 1 890,8 t, Čína 1 842,6 t) a posunulo sa na šiestu pozíciu

svetového rebríčka a približuje sa k Francúzsku (2 436,0 t v Q1/2020) a Taliansku (2 451,8 t v Q1/2020). Ak by CBR pokračovala v tempách navyšovania z minulých rokov, už v roku 2021 Rusko predbehne tieto dve krajiny, a dostane sa tak na štvrté miesto za USA (8 133,5 t v Q1/2020), Nemecko (3 364,2 t v Q1/2020) a MMF (2 814,0 t v Q1/2020) (World Gold Council, 2020).

K začiatku roku 2020 bolo v Rusku vydaných už 73 miliónov bankových kariet nového domáceho platobného systému MIR, čo predstavovalo podiel 25,2 % na všetkých vydaných platobných kartách v krajine. Do roku 2018 bolo vydaných celkovo 53 miliónov platobných kariet MIR s podielom 19,2 % na celkovej emisii kariet v krajine. V roku 2019 bolo s kartami MIR uskutočnených 9,2 miliárd operácií (18,7 % všetkých kartových transakcií v krajine) v celkovej hodnote 17,5 trilióna rubľov (CBR, 2020h). CBR takto pokračuje v napĺňaní strategického cieľa znížiť závislosť ekonomiky od západných systémov ako MasterCard, Visa a ďalšie. CBR aktívne pracuje na rozšírení systému MIR do ďalších krajín. Systém je už využívaný v krajinách ako Arménsko, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Turecko a Uzbekistan, v roku 2019 boli urobené prvé transakcie systémom MIR i v Tadžikistane, Spojenom kráľovstve, Vietname a na Cypre. V roku 2019 CBR spustila nový systém rýchlych platieb (*Система быстрых платежей*), ktorý umožňuje občanom rýchle prevody peňazí medzi vlastnými bankovými účtami s využitím čísla mobilného telefónu a bez nutnosti využitia bánk. Systém tiež umožňuje platby za tovary a služby s využitím QR kódu (CBR, 2020h). CBR aktívne presadzuje, aby banky v krajine boli do systému pripojené. V súvislosti s prevodmi medzi súkromnými osobami globálny transakčný finančný systém PayPal z USA prestal na území Ruska od júla 2020 poskytovať služby vnútroštátnych finančných prevodov (RIA Novosti, 2020).

V lete 2020 prezident Putin podpísal zákon o legalizácii kryptomien ako bitcoin a ďalších. Ich používanie má byť zlegalizované od roku 2021, nestanú sa však zákonným platidlom. Občania budú môcť kryptomeny legálne nakupovať a predávať. Ich používanie ako platidla bude vyhradené iba finančným inštitúciám a burzám, ktoré určí CBR.

7.10. Zmeny na domácej politickej scéne v tieni boja s koronavírusom a konfrontácie so Západom

V januári 2020 vláda Dmitrija Medvedeva neočakávane podala demisiu. Nový predsedom vlády sa stal Michail Mišustin, ktorý v období 2010 – 2020 zastával funkciu riaditeľa federálneho daňového úradu. Od roku 2008 sa na poste predsedu vlády RF striedali Dmitrij Medvedev a Vladimir Putin. Po svojej rezignácii sa Dmitrij Medvedev stal zástupcom Vladimira Putina v Rade bezpečnosti RF. V novej vláde Michaila Mišustina pokračuje až pätnásť ministrov z predchádzajúcej vlády, a to aj v kľúčových rezortoch, napr. minister financií Anton Siluanov, minister priemyslu a obchodu Denis Manturov, minister energetiky Alexander Novak, minister obrany Sergej Šojgu či minister zahraničných vecí Sergej Lavrov. Nová vláda by mala do značnej miery pokračovať v politickom kurze predchádzajúcich rokov.

Na prelome júna a júla 2020 sa v Rusku konalo celoštátne referendum o zmenách ruskej ústavy. Pôvodne sa malo uskutočniť v apríli, ale pre epidemiologickú krízu nového koronavírusu bolo odložené. Zmeny v ústave krajiny navrhol prezident Putin v januári 2020. Celkovo išlo o 206 zmien, ktoré sa okrem mocenskej oblasti, čiže prezidentského úradu, parlamentu, vlády, rady federácie, ústavného súdu a justície, dotkli aj iných oblastí života spoločnosti (Коммерсантъ, 2020). V zahraničí, resp. v západných krajinách, je zdôrazňovanou zmenou odstránenie limitu dvoch za sebou idúcich funkčných období pre jedného človeka[80] a zároveň vynulovanie doterajšieho počítania funkčných období. Tieto zmeny umožnia Vladimirovi Putinovi znovu kandidovať na funkciu prezidenta po vypršaní prebiehajúceho druhého funkčného obdobia v roku 2024. Novela zaviedla aj prísnejšie podmienky pre prezidentských kandidátov: nutnosť žiť trvalo na území RF najmenej dvadsaťpäť rokov pred kandidatúrou (v predošlej úprave to bolo len 10 rokov), kandidát nesmie mať v nijakom období svojho života občianstvo inej krajiny a ani mať trvalý pobyt v inej krajine. Ďalej novela zakazuje osobám zastávajúcim dôležité pozície

[80] Zmena ponechala obmedzenie na celkovo dve funkčné obdobia. Z formulácie obmedzenia počtu funkčných období v ústave bolo vypustené spojenie „za sebou idúcich“.

v štáte (prezident, ministri, sudcovia, hlavy regiónov) vlastniť bankový účet v zahraničí. Funkcia prezidenta získala nové právomoci, napríklad právomoc vymenúvať generálneho prokurátora a jeho zástupcov. Parlament získal nové právomoci v procese tvorby vlády a pri voľbe jej predsedu. Z medzinárodného hľadiska je dôležitou zmenou ustanovenie, že ústava RF bude nadradená medzinárodnému právu. Novelou ústavy sa zaviedla aj pravidelná valorizácia dôchodkov, upravila sa aj spodná hranica minimálnej mzdy, ktorá už nemôže byť nižšia ako životné minimum. Do ústavy sa dostala aj klauzula o manželstve, ktoré jednoznačne definuje ako vzťah muža a ženy. Novela tiež zadefinovala ruský jazyk ako štátny a štátotvorný jazyk. Zmeny ústavy za účasti 65 % oprávnených voličov podporilo 77,92 % voličov, proti bolo 21,27 %.

7.11. Rozvojové ciele do roku 2030

V júli 2020 prezident Putin podpísal zákon o národných rozvojových cieľoch do roku 2030, ktoré okrem iného zahŕňajú: zvýšiť očakávanú dĺžku dožitia na 78 rokov; znížiť chudobu o polovicu oproti roku 2017; dosiahnuť umiestnenie v prvej desiatke medzinárodného rebríčka kvality vzdelania; zvýšiť podiel občanov pravidelne praktizujúcich šport na 70 %; zabezpečiť rast príjmov a dôchodkov nie nižší ako inflácia; zlepšiť podmienky bývania najmenej piatim miliónom rodín ročne; zvýšiť objem bytovej výstavby na najmenej 120 mil. štvorcových metrov; dosiahnuť rast HDP nad úrovňou svetového priemeru; zvýšiť neenergetický a nesurovinový vývoz oproti súčasnému stavu o 70 %; zvýšiť počet podnikateľov na 25 miliónov; zvýšiť podiel ciest vo veľkých mestách, ktoré vyhovujú normám, na 85 %; dosiahnuť 100 % triedenie odpadu a znížiť skládkovanie odpadu na polovicu; odstrániť ekologicky nebezpečné objekty na rieke Volge, na jazere Bajkal a na Teleckom jazere; znížiť emisie znečisťujúcich látok s najhorším dopadom na životné prostredie a zdravie človeka o polovicu (Kremlin, 2020).

* * *

Uprostred druhého štvrťroka 2020 už bola ruská ekonomika citeľne zasiahnutá následkami pandémie, stále pretrvával výrazný pokles aktivity v spracovateľskom priemysle a v službách. Pokračoval značný prepad nových objednávok na domácom a vonkajších trhoch, ako aj pokles investičnej aktivity. Nezamestnanosť rástla, príjmy klesali. Pokračoval preto i prepad v maloobchodnom predaji. Opatrenia zavedené v boji proti následkom pandémie v Rusku i v zahraničí trvali dlhšie, než očakávala ruská centrálna banka, čo viedlo k hlbšiemu prepadu ekonomickej aktivity aj domáceho a vonkajšieho dopytu než podľa prvých odhadov. Banka preto upravila odhad prepadu ruskej ekonomiky v druhom štvrťroku na 9 až 10 %. Postupné uvoľňovanie obmedzení v máji a júni 2020 pomáhalo pozvoľnému zotavovaniu spotrebiteľsky orientovaných sektorov. Obyvateľstvo i podniky mohli už pred polovicou roka využiť rozšírené balíky (finančných i sociálnych) opatrení ruskej vlády a centrálnej banky cielené na zmiernenie následkov koronakrízy vzhľadom na ekonomiku. Aj keď oživovanie ekonomickej aktivity naprieč sektormi i regiónmi bolo len pozvoľné a nerovnomerné, na prelome júna a júla 2020 po uvoľňovaní opatrení *lockdownu* sa už začal pokles priemyselnej produkcie a pokles v počte objednávok spomaľovať, zmenšoval sa prepad obratu v doprave, spomalil sa aj nárast nezamestnanosti. Začalo dochádzať k čiastočnému oživeniu investičnej aktivity, zotavovali sa maloobchod i sektor služieb, spotreba elektriny, produkcia spotrebiteľských tovarov i stavebná produkcia. Spotrebiteľský dopyt podporili fiškálne opatrenia (fiškálny stimul na oživenie ekonomiky bol podľa centrálnej banky v porovnaní s aprílom takmer dvojnásobný; CBR, 2020f). K pokračovaniu oživenia by mala prispieť i uvoľnená monetárna politika (čoraz nižšia kľúčová úroková sadzba a vďaka nej oživenie poskytovania úverov). Na druhej strane stále oslabený externý dopyt spolu s platnosťou novej dohody zoskupenia OPEC+ limitujúcej ťažbu ropy viedli k pretrvávajúcemu poklesu exportu. Práve odhadovaný pokles exportu (o 13 – 15 % v 2020) by v tomto roku mal najviac vplývať na tempo poklesu HDP (pokles investícií a spotreby by mal byť v rozpätí 6 – 8 %; CBR, 2020f). Popri otáznom vývoji zahraničného dopytu sú rizikami

ďalšieho vývoja opatrné spotrebiteľské správanie i podnikateľský sentiment. Za týchto podmienok upresnila v júli vo svojom poslednom stanovisku ruská centrálna banka odhad poklesu HDP na rok 2020 na rozpätie 4,5 % – 5,5 %. K opätovnému rastu produktu podľa banky dôjde už v roku 2021, a to na úrovni 3,5 % – 4,5 %, a rok nato by mal HDP rásť 2,5 % – 3,5 % tempom (CBR, 2020d).

Rovnako s ohľadom na očakávaný výrazný negatívny príspevok zahraničného obchodu k zmene HDP[81] predpovedá aj Európska komisia Rusku pokles HDP na úrovni 5 % na rok 2020, čo je horší výsledok, než v roku 2015 (–2 %), keď predošlý prepad svetových cien ropy spolu so sankciami spôsobili pokles outputu, ale stále lepší ako počas poslednej hospodárskej krízy v roku 2009. Prognózu oživenia rastu pri slabom tempe 1,6 % v roku 2021 komisia zdôvodňuje pomalším zotavovaním spotreby (v dôsledku poklesu príjmov a celkovej neistoty) a slabšou investičnou aktivitou (European Commission, 2020). Komisia tiež upozorňuje na limity fiškálnych stimulov na oživovanie ekonomiky; i keď po roku 2015 pristúpila vláda k reštriktívnej fiškálnej politike a cielene obnovovala rezervy, v roku 2018 predstavila rozsiahly investičný program – vplyvom koronakrízy zrejme prehodnotí investičné plány na roky 2020 – 2021 a aj expanzívne nástroje mali pôvodne byť len do výšky 3 % HDP. Naopak napríklad Svetová banka ešte vidí možnosť ďalších fiškálnych stimulov, berúc do úvahy aj výšku dlhu verejnej správy či mieru zahraničného zadlženia. Aj napriek tomu predpovedá Svetová banka Rusku väčší prepad: pri odhade poklesu spotreby domácností o 4,9 % a investícií do hrubého fixného kapitálu o 8 % by ruská ekonomika mohla v roku 2020 zaznamenať pokles až 6 %, opäť hlavne vplyvom prepadu exportu, a to o 15 % (World Bank, 2020). Domáce aj zahraničné inštitúcie sa zhodujú na tom, že k poklesu v najväčšej miere prispeje negatívny príspevok exportu. Kľúčovými teda budú ďalší vývoj cien ropy a vonkajšieho dopytu a zotavovanie globálnej ekonomiky. Cena ropy by v horizonte prognóz mala ostať aj napriek dosiahnutiu dohody skupiny OPEC+ o obmedzení ťažby pod úrovňou roka 2019.

---

[81] Dovoz by mal klesnúť podstatne menej než pre Rusko kľúčový vývoz, keďže domáca spotreba nie je od neho taká závislá – bude teda kompenzovať prepad vývozu len čiastočne.

Aj keď sa ekonomika k rastu vráti zrejme už budúci rok (lepšiemu medziročnému výsledku pomôže aj porovnávacia základňa roku 2020), ekonomická aktivita ostane výrazne pod úrovňou roka 2019 i pod svojím potenciálom (zotavovanie by malo trvať 1,5 roka; CBR, 2020f). Vplyv agregátneho dopytu na slabší rast spotrebiteľských cien preto pretrvá aj v roku 2021. Keďže k znižovaniu inflácie budú prispievať aj zmeny v spotrebiteľskom správaní a zvýšený sklon k úsporám, centrálna banka sa opäť sústredí na svoj inflačný cieľ (inflácia sa v roku 2021 bude pravdepodobne pohybovať pod jeho úrovňou, a to pod 4 %). Naopak, prerušenia v dodávateľských reťazcoch a dodatočné náklady súvisiace s ochranou personálu a zákazníkov pred nákazou môžu (dočasne) vplývať na zvýšenie cien.

Nejasný je aj ďalší vývoj fiškálnej konsolidácie, dôsledky pandémie a následná podpora ekonomiky i obyvateľstva si vyžiadali zvýšenie rozpočtových výdavkov nad rámec fiškálneho pravidla (ich rozsah sa odhaduje na 4 % HDP, ich detailnú štruktúru pozri World Bank, 2020, s. 47). Prepad ceny ropy ale i pokles ekonomickej aktivity a rast nezamestnanosti a súvisiaci pokles príjmov zas budú znamenať menšie rozpočtové príjmy v roku 2020 (rovnako ako opatrenia typu daňových prázdnin pre malé podniky a pod.). Fiškálny stimul bol hlavne v začiatkoch efektívnejší než opatrenia monetárnej politiky, ktoré sa prejavia v plnej sile až s oneskorením niekoľkých štvrťrokov. Na druhej strane práve oneskorený pozitívny vplyv uvoľnenej monetárnej politiky môže pomôcť kompenzovať efekty nadchádzajúcej fiškálnej konsolidácie (v záujme dlhodobej stability verejných financií plánuje vláda úplný návrat k parametrom stanoveným fiškálnym pravidlom už v roku 2022; očakávaný rozpočtový deficit v rokoch 2020 – 2021 bude v súlade s pravidlom vykrytý prostriedkami z Fondu národného blahobytu, ako aj z príjmov z transakcie odkúpenia podielov v Sberbank a prípadným zvýšením zadlženia).

Rizikom ďalšieho vývoja naďalej ostávajú geopolitické faktory, a to nielen spomínaná pretrvávajúca konfrontácia Ruska so Západom, ale aj rastúce napätie medzi USA a Čínou, ktoré môže mať vplyv na dynamiku vývoja svetových finančných a komoditných trhov i na globálnu ekonomiku všeobecne. Obísť nemožno ani potenciálne následky hroziacich ďalších vĺn epidémie nového koronavírusu.

8. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU A CIEN PRIMÁRNYCH KOMODÍT

8.1. Vývoj globálneho obchodu

Globálny obchod zaznamenal v posledných rokoch značne turbulentný vývoj. Po neočakávanom raste v roku 2017 zaznamenal v nasledujúcich dvoch rokoch spomalenie, ktoré bolo reálnym výsledkom rastúcich rizík, neistôt a obchodných napätí v rozvinutých, rozvíjajúcich sa a rozvojových krajinách predovšetkým v dôsledku ostrej obchodnej vojny medzi USA a Čínou. Spomínané obchodné napätie, ktoré spočívalo v zavádzaní nových taríf niektorými rozvinutými krajinami a v odvetných opatreniach, viedlo k spomaleniu globálneho obchodu s tovarmi a následne so službami.

Graf 8.1

Globálny obchod s tovarmi podľa objemu (2010 = 100)

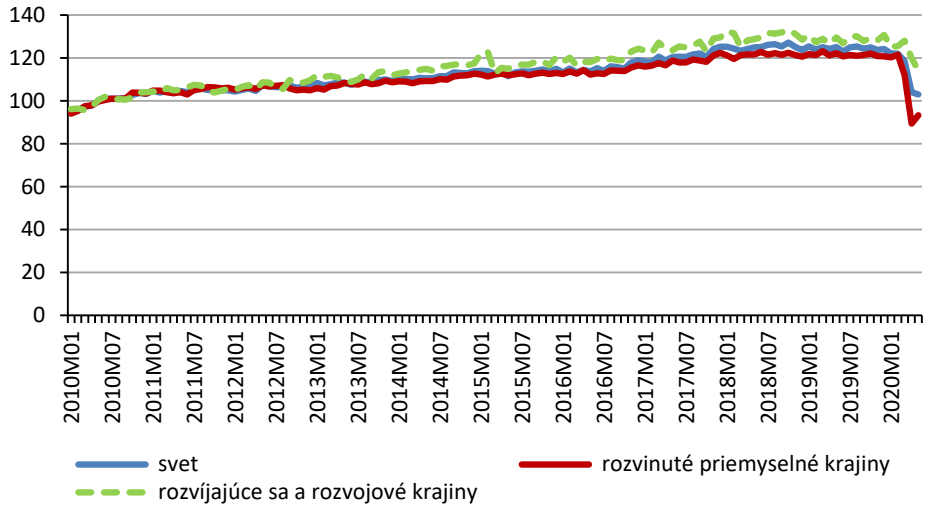

Prameň: CPB World Trade Monitor, May (2020)

Podľa prognóz z minulého roka (2019) malo v tomto roku (2020) dôjsť k oživeniu a rastu globálneho obchodu na úrovni 3 % v porovnaní s 2,6 % v predchádzajúcom roku. Spomínané prognózy boli založené

na reálnych a známych faktoroch a počítali so známymi rizikami. Pandémia nového koronavírusu však radikálne zmenila situáciu na svetových trhoch a zmenila výsledky rastu na hlboký pokles globálneho obchodu tak z hľadiska nominálneho, ako aj z hľadiska objemu.

Tabuľka 8.1

Objem globálneho obchodu s tovarmi a reálny HDP (medziročný rast v %, 2018 – 2021)

			Optimistický scenár		Pesimistický scenár	
	2018	2019	2020[1]	2021[1]	2020[1]	2021[1]
Objem svetového obchodu s tovarmi[2]	*2,9*	*–0,1*	*–12,9*	*21,3*	*–31,9*	*24,0*
Export						
Severná Amerika	3,8	1,0	–17,1	23,7	–40,9	19,3
Južná a Stredná Amerika	0,1	–2,2	–12,9	18,6	–31,3	14,3
Európa	2,0	0,1	–12,2	20,5	–32,8	22,7
Ázia	3,7	0,9	–13,5	24,9	–36,2	36,1
ostatné regióny[3]	0,7	–2,9	–8,0	8,6	–8,0	9,3
Import						
Severná Amerika	5,2	–0,4	–14,5	27,3	–33,8	29,5
Južná a Stredná Amerika	5,3	–2,1	–22,2	23,2	–43,8	19,5
Európa	1,5	0,5	–10,3	19,9	–28,9	24,5
Ázia	4,9	–0,6	–11,8	23,1	–31,5	25,1
ostatné regióny[3]	0,3	1,5	–10,0	13,6	–22,6	18,0
Reálny HDP podľa trhových cien	*2,9*	*2,3*	*–2,5*	*7,4*	*–8,8*	*5,9*
Severná Amerika	2,8	2,2	–3,3	7,2	–9,0	5,1
Južná a Stredná Amerika	0,6	0,1	–4,3	6,5	–11,0	4,8
Európa	2,1	1,3	–3,5	6,6	–10,8	5,4
Ázia	4,2	3,9	–0,7	8,7	–7,1	7,4
ostatné regióny[3]	2,1	1,7	–1,5	6,0	–6,7	5,2

[1] údaje na roky 2020 a 2021 sú prognózované tímom WTO

[2] priemer exportu a importu

[3] ostatné regióny zahŕňajú Afriku, Spoločenstvo nezávislých štátov vrátane pridružených a bývalých štátov a Stredný východ

Prameň: WTO (2020)

Podľa predbežných údajov by mal objem globálneho obchodu v prvom polroku 2020 zostať na úrovni roku 2010 (CPB – World Trade Monitor, May 2020). Iné zdroje uvádzajú, že objem globálneho obchodu sa v prvom štvrťroku 2020 medziročne znížil o 3 %. Predbežné odhady za druhý štvrťrok 2020, keď pandémia koronavírusu a jej asociované opatrenia ovplyvnili veľkú časť svetovej populácie, zároveň naznačujú medziročný pokles globálneho obchodu o 18,5 % (WTO,

2020). Celkový pokles svetového obchodu do mája 2020 predstavoval 17 % (CPB – World Trade Monitor, 2020). Pandémia koronavírusu zohrala pri tomto poklese významnú úlohu, keďže tak svetová globálna produkcia, ako aj globálna spotreba zaznamenali od vypuknutia pandémie pokles.

Globálny obchod napokon smeruje k horším výsledkom, ako sa predpokladalo na začiatku vypuknutia pandémie. To znamená, že jeho objem by mohol dosiahnuť v tomto roku (2020) pokles medzi 20 % – 25 %, berúc do úvahy rôzne scenáre niektorých medzinárodných inštitúcií (WTO, MMF, SB a CPB), ktoré predpokladajú pokles objemu globálneho obchodu medzi 13 % – 32 %. Treba povedať, že terajšia situácia súvisiaca s pandémiou koronavírusu svedčí o tom, že by mohla prísť druhá vlna, ktorá vedie k napĺňaniu pesimistických scenárov o vývoji globálneho obchodu. V súčasnom období panuje vo svete v súvislosti s tohtoročným a budúcim vývojom globálneho obchodu a celkovým oživením globálnej ekonomiky veľká neistota. Najviac negatívne ovplyvnenými koronavírusom boli automobilové a energetické sektory. Podľa predbežných údajov z apríla 2020 bol najväčší pokles výroby zaznamenaný v automobilovom priemysle (50 %) a v energetickom priemysle (40 %). Nemalý pokles zaznamenali aj iné odvetvia, napríklad odevný a textilný priemysel v prvom štvrťroku o 12 % a chemický priemysel o 10 %.

Regionálna výkonnosť medzinárodného obchodu

Výkonnosť medzinárodného obchodu jednotlivých krajín a regiónov bola od začiatku roka 2020 veľmi rozdielna. Do apríla 2020 zaznamenali najväčší pokles v exporte rozvíjajúce sa a rozvojové krajiny. V rámci tejto skupiny krajín zaznamenali najväčší pokles v exporte vzhľadom na prudký pokles cien ropy na svetových trhoch najmä krajiny exportujúce ropu, a to Stredného východu (o 40 %), Afriky (o 36 %) a Latinskej Ameriky (o viac ako 20 %). Druhá najväčšia ekonomika (Čína) zaznamenala pokles v exporte v spomínanom období o 27 %. Región Severnej Ameriky zaznamenal pokles exportu o 32 % (UNCTAD, 2020).

T a b u ľ k a 8.2

Najväčší svetoví exportéri a importéri tovarov a služieb v roku 2019 (hodnota v mld. USD)

Miesto	Exportér	Hodnota	Podiel	Ročná zmena v %	Miesto	Importér	Hodnota	Podiel	Ročná zmena v %
Svetový obchod s tovarmi									
1.	Čína	2 499	13,2	0	1.	USA	2 568	13,4	–2
2.	USA	1 646	8,7	–1	2.	Čína	2 077	10,8	–3
3.	Nemecko	1 489	7,9	–5	3.	Nemecko	1 234	6,4	–4
4.	Holandsko	709	3,8	–2	4.	Japonsko	721	3,7	–4
5.	Japonsko	706	3,7	–4	5.	Spojené kráľ.	692	3,6	3
6.	Francúzsko	570	3,0	–2	6.	Francúzsko	651	3,4	–3
7.	Kórejská republika	542	2,9	–10	7.	Holandsko	636	3,3	–1
8.	Hongkong, Čína	535	2,8	–6	8.	Hongkong, Čína	578	3,0	–8
9.	Taliansko	533	2,8	–3	9.	Kórejská republika	503	2,6	–6
10.	Spojené kráľ.	469	2,5	–4	10.	India	484	2,5	–6
11.	Mexiko	461	2,4	2	11.	Taliansko	474	2,5	–6
12.	Kanada	447	2,4	–1	12.	Mexiko	467	2,4	–2
13.	Belgicko	445	2,4	–5	13.	Kanada	464	2,4	–1
14.	Rusko	419	2,2	–5	14.	Belgicko	426	2,2	–6
15.	Singapur	391	2,1	–5	15.	Španielsko	372	1,9	–5
16.	Španielsko	334	1,8	–4	16.	Singapur	359	1,9	–3
17.	čínsky Taipei	331	1,8	–2	17.	čínsky Taipei	287	1,5	0
18.	India	324	1,7	0	18.	Švajčiarsko	277	1,4	–1
19.	Švajčiarsko	314	1,7	1	19.	Poľsko	262	1,4	–3
20.	SAE[1]	280	1,5	–12	20.	SAE[1]	262	1,4	0
Svetový obchod so službami									
1.	USA	824	13,7	2	1.	USA	571	9,9	5
2.	Spojené kráľ.	412	6,8	2	2.	Čína	497	8,6	–5
3.	Nemecko	331	5,5	–2	3.	Nemecko	360	6,3	–1
4.	Čína	282	4,7	4	4.	Írsko	320	5,6	46
5.	Francúzsko	280	4,6	–5	5.	Spojené kráľ.	278	4,8	8
6.	Holandsko	262	4,3	6	6.	Francúzsko	256	4,5	–4
7.	Írsko	238	3,9	12	7.	Holandsko	246	4,3	1
8.	India	214	3,5	5	8.	Japonsko	202	3,5	2
9.	Singapur	205	3,4	1	9.	Singapur	199	3,5	–1
10.	Japonsko	201	3,3	6	10.	India	178	3,1	2
11.	Španielsko	157	2,6	1	11.	Kórejská republika	129	2,2	–2
12.	Švajčiarsko	122	2,0	–3	12.	Taliansko	122	2,1	–1
13.	Taliansko	121	2,0	–1	13.	Belgicko	120	2,1	–3
14.	Belgicko	119	2,0	–2	14.	Kanada	114	2,0	0
15.	Luxembursko	112	1,9	–2	15.	Švajčiarsko	104	1,8	–2

[1] SAE – Spojené arabské emiráty

Prameň: WTO (2020)

Globálny obchod v roku 2019 stagnoval vplyvom pretrvávajúceho obchodného napätia, ktoré viedlo k poklesu svetového obchodu v treťom (o 1 %) a štvrtom (1,2 %) štvrťroku 2019. Na ročnej báze predstavuje pokles, ktorý nastal v 4. štvrťroku, okolo 4,6 % (WTO, 2020). Južná Amerika a ďalšie regióny zaznamenali v druhej polovici roka 2019 výrazný pokles vývozu, zatiaľ čo v Európe, Severnej Amerike a v Ázii došlo k minimálnemu rastu alebo k miernemu poklesu vývozu. Pokiaľ ide o objem dovozu v roku 2019, ten zaznamenal prudký pokles v Južnej Amerike, ale v Európe, Severnej Amerike a v Ázii došlo k miernemu poklesu. Ostatné regióny v roku 2019 zaznamenali rast dovozu medzi 1,9 % a 4,9 %.

Perspektívy vývoja globálneho obchodu

Koronavírusová pandémia spôsobila nepochybne veľký šok vo svetovej ekonomike, ktorý bol (z niektorých hľadísk) väčší ako v období hlbokej ekonomickej krízy 2008 – 2009. Obmedzenia pohybu a sociálne dištancovanie, ktoré spomaľujú šírenie koronavírusu, znamenajú, že ponuka pracovnej sily, doprava a cestovanie boli v tomto roku priamo ovplyvnené spôsobom, akým neboli počas finančnej krízy. Bola prerušená, resp. zrušená výroba v celých odvetviach národných hospodárstiev vrátane prevádzky hotelov, reštaurácií, maloobchodu a cestovného ruchu (WTO, 2020). Napriek uvedeným príčinám nie je možné budúci vývoj globálneho obchodu presne predpovedať, nakoľko nie je jasné, ako bude šírenie nového koronavírusu pokračovať.

Niektoré medzinárodné inštitúcie napokon vývoj globálneho obchodu na roky 2020 – 2021 predpovedali. Podľa prognózy WTO (pozri tab. 8.1) by mal v tomto roku (2020) zaznamenať pokles medzi 13 % a 32 % a v roku 2021 pokles medzi 21,3 % a 24 %, pričom tieto hodnoty predstavujú pokles podľa optimistického a pesimistického scenára.

Podľa obidvoch scenárov budú všetky regióny zaznamenávať dvojciferný pokles objemu vývozu a dovozu s výnimkou regiónov, ktoré sa vo veľkej miere spoliehajú na vývoz energetických výrobkov, ktorých dopyt nie je ovplyvnený relatívne kolísavými cenami. V prípade zlepšenia situácie súvisiacej s pandémiou koronavírusu by mohla väčšina regiónov zaznamenať v roku 2021 dvojciferné oživenie.

Ekonómovia, ktorí prognózujú dôsledky pandémie koronavírusu na globálny obchod, čelia ťažkostiam, pretože neexistujú presné informácie a údaje o predpovedaní jej vplyvu na globálny obchod. Pozorujúc však geopolitické napätia, možno predpokladať smer, ktorým sa svetový obchod môže uberať. V súčasnosti možno na pozadí koronavírusovej krízy sledovať čínsko-americké obchodné vzťahy a spor o Juhočínske more.

Očakáva sa, že obchodná výmena medzi USA a Čínou bude v tomto roku v dôsledku obchodnej vojny nižšia. Politické napätie medzi spomínanými krajinami sa zostrilo najmä po vzájomnom obviňovaní týkajúcom sa pôvodu koronavírusu. Trumpova administratíva obvinila Čínu, že jej reakcia na pôvod koronavírusu nebola adekvátna. Na druhej strane Čína obvinila USA, že koronavírus bol vytvorený v amerických laboratóriách. Takéto politické napätia neprospievajú k zlepšeniu vzájomných obchodných vzťahov. Vzhľadom na vyššie uvedené a na neprehľadnú situáciu súvisiacu s priebehom obmedzenia šírenia nového koronavírusu je možné očakávať, že prepad globálneho obchodu v tomto roku (2020) bude historicky vysoký. V roku 2021, i keď bude závisieť aj od situácie s koronavírusom v jednotlivých krajinách, však bude globálny obchod zaznamenávať oživenie v rozsahu, akým budú kľúčové krajiny schopné znovu naštartovať svoje ekonomiky.

8.2. Vývoj cien primárnych komodít

Ceny väčšiny primárnych komodít zaznamenali v posledných rokoch fluktuáciu, ktorej intenzita sa líši v rámci tej-ktorej komodity. Podľa výhľadu komoditných trhov z októbra 2019 (Commodity Markets Outlook, October 2019) bola väčšina cien komodít v rokoch 2019 a 2020 revidovaná smerom nadol na základe zmierňujúceho sa výhľadu rastu globálnej ekonomiky. Slabšia výroba a následne slabší obchod pravdepodobne utlmia vzhľadom na veľký vplyv pandémie na globálnu ekonomiku dopyt po komoditách v tomto roku (2020), ako aj v roku 2021.

Takmer všetky hlavné indexy cien komodít začali v treťom štvrťroku 2019 klesať, a to predovšetkým index cien energetických komodít, ktorý klesol o viac ako 8 %. Ceny poľnohospodárskych komodít a ceny kovov klesli v rovnakom období o 2 %. Obchodné napätie spojené so slabým svetovým obchodom s tovarmi, priemyslom a rastom outputu negatívne ovplyvňujú dopyt po komoditách. Naopak, ceny drahých kovov sa po rastúcej neistote zvýšili takmer o 12 %.

G r a f 8.2

Index cien primárnych komodít (2010 = 100)

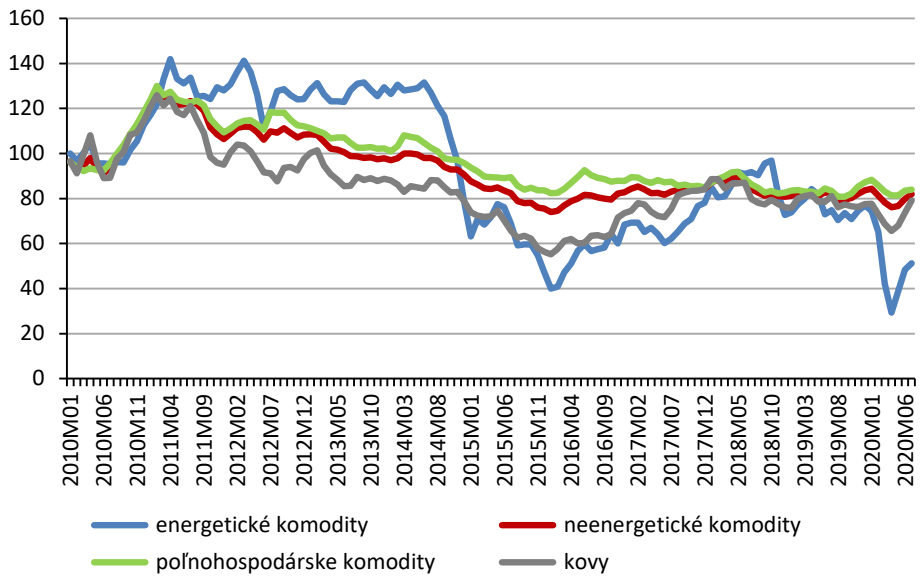

Prameň: World Bank (2020), https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets

Vývoj cien ropy

Analýzu vývoja cien ropy počas ostatných dvanástich mesiacov od písania príspevku do minuloročnej monografie je potrebné rozdeliť na dve obdobia: pred a po kríze spôsobenej pandémiou koronavírusu.

Rok 2019 bol obdobím relatívnej stability cien ropy. Počas prvých piatich mesiacov roka cena ropy vzrástla z úrovne 52 USD/bbl až na 75 USD/bbl. Trh bol ovplyvňovaný schopnosťou zoskupenia OPEC+ udržiavať produkciu na úrovni, ktorá zároveň udržiavala

cenovú hladinu, ale aj napätím medzi USA a Iránom. Zvyšujúce sa nádeje na ukončenie obchodnej vojny medzi USA a Čínou dodali na trh pozitívny sentiment a cena ropy dosiahla 25. 4. 2019 svoje ročné maximum na úrovni 75,58 USD/bbl potom, čo USA sprísnili sankcie na Irán s cieľom zastaviť export iránskej ropy.

Cena ropy bola následne vzhľadom na neúspešné rokovania o obchodnej dohode skorigovaná a začiatkom mája 2019 sa dostala až na úroveň 60 USD/bbl. V júni 2019 začalo opätovne eskalovať napätie na Blízkom východe. Útok na dva tankery prevážajúce ropu pripísané Iránu a zostrelenie amerického dronu zdvihli ceny ropy Brent takmer na úroveň 67 USD/bbl. Rastovému trendu dopomohlo aj očakávanie o predĺžení produkčných obmedzení zoskupenia OPEC+ na úrovni 1,8 mbld o ďalších 9 mesiacov. Začiatok júla na trhu s ropou sa však niesol v poklesovom trende. Rast produkcie z amerických bridlicových formácií a obavy z klesajúceho dopytu v dôsledku náznakov spomaľovania svetovej ekonomiky opätovne stlačili ceny takmer na úroveň 62 USD/bbl. Cenu ropy nahor následne dostali hurikány, ktoré zasiahli USA a načas vyradili produkciu ropy v objeme viac ako milión barelov v Mexickom zálive. Do popredia sa opätovne dostala situácia na Blízkom východe potom, ako USA zostrelili iránsky dron a Irán na odvetu zajal anglický tanker. Cena ropy sa však počas júla 2019 nedostala z pásma 62 – 68 USD/bbl.

August 2019 priniesol na trh s ropou zvýšenú volatilitu. V prvej dekáde mesiaca sa cena ropy Brent prepadla na ročné minimum 56 USD/bbl potom, čo došlo k inverzii krivky výnosnosti amerických dlhopisov. K negatívnej nálade na trhu prispeli aj protesty v Hongkongu, ktorý začal svoj boj o udržanie špeciálneho postavenia, ako aj náznaky, že nemecká ekonomika sa môže dostať do recesie. Naopak, situácia na Blízkom východe sa aspoň dočasne upokojila. Plánované monetárne uvoľňovanie prinieslo na trh optimizmus, ktorý dokázal kompenzovať ďalšie zhoršenie americko-čínskych vzťahov, keď Čína uvalila clo na americký dovoz ropy. Cena ropy v auguste dosiahla úroveň 60 USD/bbl.

Graf 8.3

Vývoj cien ropy Brent a ropy WTI

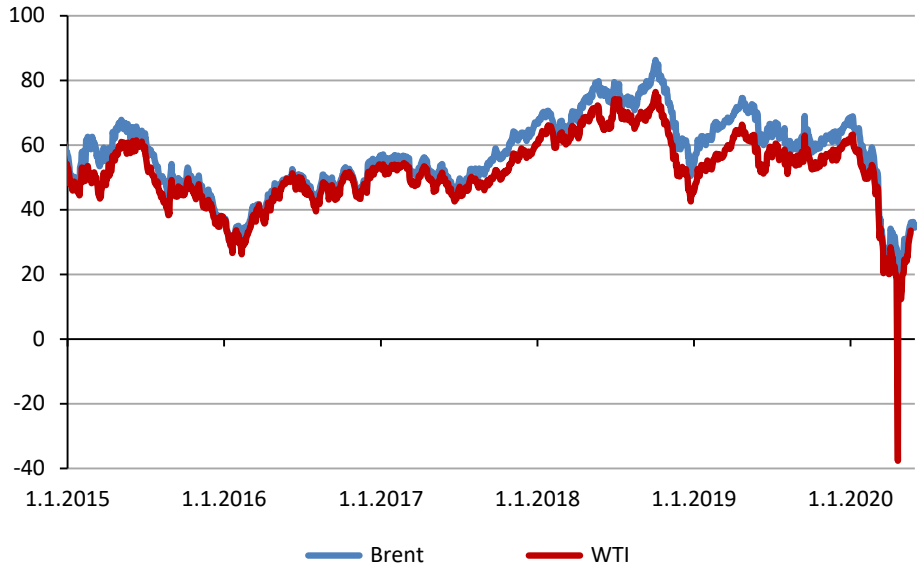

Prameň: spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon

Cena ropy Brent začala september 2019 na pozitívnej vlne potom, ako USA s Čínou opätovne oznámili pokrok v rokovaniach o obchodnej dohode a Saudská Arábia vyjadrila záujem prispôsobiť ponuku slabšiemu dopytu potom, ako sa spoločnosť BP pridala k ostatným agentúram a rast inkrementálnej spotreby ropy v roku 2019 mal podľa nej dosiahnuť len úroveň menej ako 1 mbld. Nižšej ponuke ropy na svetových trhoch prispel prepadajúci sa export ropy z Venezuely, ktorá v auguste 2019 exportovala len 770 kbld, čo predstavuje od júna 2019 30 % pokles. Následne 14. 9. 2019 došlo k útoku na rafinérsky komplex Abqaiq v Saudskej Arábii, ktorý s objemom spracovanej ropy na úrovni 7 mbld predstavuje najväčšie zariadenie svojho druhu na svete. Ropa si od piatku do pondelka pripísala 15 % ceny. Útok pripisovaný Iránu vyradil 5 % svetovej produkcie ropy a očakávalo sa, že Saudskej Arábii potrvá obnovenie produkcie niekoľko mesiacov. Ako sa však ukázalo, Saudská Arábia bola schopná obnoviť produkciu počas najbližších týždňov a cena ropy sa do konca septembra vrátila na úroveň 60 USD/bbl potom, čo sa ukázalo, že k ukončeniu

obchodnej vojny medzi USA a Čínou nedôjde. Október sa na trhu s ropou niesol v znamení konsolidácie na úrovni okolo 60 USD/bbl. Obavy zo spomaľovania globálnej ekonomiky na jednej strane a nádeje vkladané do predĺženia produkčných obmedzení zoskupením OPEC+ do štvrtého roku ich trvania na druhej strane viedli k tomu, že sa s ropou obchodovalo v rozmedzí 58 – 62 USD/bbl. Podobnú dynamiku bolo možné pozorovať aj v novembri, do popredia sa opätovne dostali nádeje na ukončenie obchodnej vojny a s ropou sa obchodovalo v pásme 61 – 64 USD/bbl. Na začiatku decembra 2019 zoskupenie OPEC+ oznámilo zvýšenie produkčných obmedzení z 1,6 mbld na 2,1 mbld platné pre prvý štvrťrok roku 2020. Aj zvyšok decembra sa niesol v znamení správ podporujúcich nárast cien ropy. USA a Čína oznámili zmiernenie obchodnej vojny, USA znížili clo na časť čínskeho exportu a nezaviedlo nové clá na tovar v objeme 250 mld. dolárov, ktoré boli plánované na polovicu decembra, a Čína sa, naopak, zaviazala nakupovať viac farmárskej produkcie USA. Cenu ropy na konci roku 2019 ovplyvnilo zabitie iránskeho generála Kásima Sulejmániho americkou armádou, ktoré opätovne eskalovalo napätie na Blízkom východe. V decembri tak cena ropy vzrástla zo 61 na 68 USD/bbl.

Začiatok roka 2020 pokračoval v rovnakom tóne. Irán odpálil dve rakety na americké základne v regióne a USA zvažovali sprísnenie sankcií, na druhej strane prevládali obavy zo spomalenia produkcie bridlicovej ropy v USA vzhľadom na vysoký dlh ťažobných spoločností. Ropa oscilovala okolo úrovne 65 USD/bbl.

V druhej dekáde januára 2020 začali na ropný trh vplývať obavy zo šíriaceho sa koronavírusu v Číne. Napriek pokračujúcim vojenským nepokojom v Líbyi, ktoré viedli k odstaveniu exportných terminálov a prerušeniu dodávok 1,2 mbld ropy, klesla cena ropy Brent z 65 USD/bbl až na 58 USD/bbl na konci januára. Výpadok dopytu spôsobený obmedzením cestovania počas lunárneho nového roka v Číne začal okamžite viesť k rozhovorom o potrebe ďalších obmedzení ponuky zoskupenia OPEC+. Cena ropy Brent začala február na úrovni 54 USD/bbl. Začiatočné odhady OPEC-u o vplyve koronavírusu na globálny dopyt po rope v tomto období boli na úrovni redukcie (130 – 210 kbld) a OPEC v tomto momente nebol ochotný

pristúpiť k ďalšiemu obmedzeniu ponuky. Podobné obmedzené dopady boli predikované aj ostatnými agentúrami a IEA ešte vo februári odhadovala medziročný nárast dopytu po rope o 830 kbld. Druhá polovica februára sa niesla v očakávaniach oznámenia ďalších produkčných obmedzení zo strany zoskupenia OPEC+, ktorého stretnutie sa malo konať na začiatku marca. Nádeje sa vkladali aj do očakávaných podporných opatrení centrálnych bánk, čo cenu ropy zvýšilo až na úroveň 59 USD/bbl. Z tejto úrovne cena ropy začala klesať potom, čo bolo zrejmé, že vírus sa rozšíril aj do Európy a cena ropy Brent bola na konci mesiaca na úrovni 50,5 USD/bbl.

Začiatkom marca sa cena ropy v dôsledku ponukovo-dopytového šoku prepadla najviac od roku 1991. Potom čo rokovania zoskupenia OPEC+ o predĺžení obmedzenia produkcie dopadli neúspešne, Saudská Arábia cez víkend oznámila razantné zníženie svojich oficiálnych predajných cien, z ktorých vyplývalo, že ide bojovať o trhový podiel. Ropa skokovo stratila 30 % svojej hodnoty, a zatiaľ čo na začiatku marca sa s ňou obchodovalo na úrovni 52 USD/bbl, presne o týždeň neskôr sa dostala takmer na 31 USD/bbl. Ďalší prepad cien v marci nastal potom, čo texaský regulátor nepristúpil k obmedzeniu produkcie ropy v USA a jej cena sa dostala pod úroveň 25 USD/bbl. Zápas o trhový podiel sa vyostril potom, čo opatrenia prijaté krajinami s cieľom zastaviť šírenie koronavírusu výrazne obmedzili ekonomickú aktivitu. IEA už na začiatku marca zrevidovala svoju predpoveď dopytu po rope v roku 2020 a prvýkrát od roku 2009 predpovedala medziročnú kontrakciu dopytu, zatiaľ o 90 kbld. Odhady poklesu spotreby v apríli vystúpili až na 20 – 25 mbld, čo predstavuje asi 20 – 25 % pokles dopytu. Pri produkcii kartelu OPEC v objeme okolo 30 mbld nebolo možné uvažovať ani o prípadnom znižovaní ponuky, ktoré by podporilo cenu. Cena ropy v marci bola extrémne volatilná, počas štyroch dní bol medzidenný pohyb ceny vyšší ako 10 %, na porovnanie: za predchádzajúci rok bol jeden takýto deň. Volatilné obchodovanie pokračovalo aj v apríli a prinieslo päť dní, keď medzidenný pohyb ceny prekročil 10 %. Začiatkom mesiaca vystúpila cena ropy v reakcii na koordinované znižovanie produkcie ropy aj zo strany krajín nepatriacich do zoskupenia OPEC+, a to z úrovne 22,7 USD/bbl až na 34 USD/bbl. Dohoda producentov patriacich k zoskupeniu OPEC+

a ku krajinám G20 znamenala obmedzenie ťažby ropy o 15,5 mbld počas mája a júna, ktoré nasledovalo obmedzenie o 7,7 mbld do decembra 2020, do apríla 2022 má byť produkcia znížená o 5,8 mbld. Zároveň treba dodať, že americký Federálny úrad pre energetiku (EIA) odhadoval priemerné celoročné zníženie globálneho dopytu vo výške 5,25 mbld, pričom v máji malo byť na úrovni nižšej o 10 – 20 mbld a dlhodobé obmedzenia produkcie, na ktorých sa krajiny dohodli, mali predovšetkým pomôcť znížiť zásoby ropy, ktoré sa počas marca až mája 2020 dostali do zásobníkov.

Kritickosť situácie naplnenia zásobníkov vyvrcholila v 20. apríla, keď cena amerického kontraktu ropy WTI dosiahla historickú hodnotu mínus 37 USD/bbl. Príčinami mínusových cien ropy WTI boli najmä exspirácia májového kontraktu spojená s potrebou uzavretia pozície v prípade niektorých energetických fondov a skutočnosť, že kontrakt ropy WTI sa uzatvára fyzickou dodávkou do komplexu Cushing v Oklahome. Kritickosť naplnenia zásobníkov však dokumentuje aj fakt, že s ropou Brent sa v nasledujúcom týždni obchodovalo na úrovni 20 USD/bbl a ropa WTI ostala blízko úrovne 10 USD/bbl. Situácia sa čiastočne stabilizovala koncom apríla. Producenti v USA boli schopní za mesiac od začiatku prepadu cien znížiť produkciu o viac ako 1 mbld a začiatok plánovaných obmedzení produkcie od mája dostal ceny ropy Brent na úroveň 25,5 USD/bbl a ropy WTI takmer na úroveň 19 USD/bbl.

Cena ropy v máji sa začala vracať do normálu. Počas mesiaca bol len jeden deň, keď volatilita presiahla 10 % hranicu. Postupné otváranie ekonomík začalo dvíhať dopyt po pohonných hmotách. Spolu s dôsledným dodržiavaním produkčných obmedzení táto skutočnosť začala podporovať cenu. Štatistiky o naplnenosti ropných zásobníkov USA, ktoré na týždennej báze zverejňuje Federálny úrad pre energetiku (EIA) prvýkrát od januára, ukázali pokles zásob, čo zmiernilo obavy z dosiahnutia absolútneho naplnenia zásobníkov. Májové odhady produkcie v Severnej Amerike naznačili pokles produkcie o 3 – 4 mbld a OPEC+ začal ku koncu mája diskutovať o predĺžení prvej fázy produkčných obmedzení o niekoľko mesiacov. Tieto správy prispeli k tomu, že ropa Brent vzrástla v máji o 36 % na 34,5 USD/bbl a WTI dokonca o 74 % na 33 USD/bbl.

Ponuka, dopyt a zásoby

Aktivity zoskupenia OPEC+ a vývoj produkcie v USA spolu s obavami z ekonomického spomalenia boli primárnymi faktormi ovplyvňujúcimi ponukovo dopytovú rovnováhu na trhu ropy počas roku 2019. Prepuknutie pandémie nového koronavírusu a jej konzekvencie počas prvej polovice roku 2020 následne priviedli trh s ropou do extrémnej nerovnováhy.

Svetová produkcia ropy v roku 2019 dosahovala v priemere 100,58 mbld pri priemernej spotrebe na úrovni 100,73 mbld. V porovnaní s rokom 2018 vzrástol dopyt po rope o 0,8 %, naopak, ponuka poklesla o 0,2 %. Previs dopytu vznikol hlavne počas tretieho štvrťroku, keď tradične vrcholí motoristická sezóna a dopyt po rope v tomto období presiahol ponuku o 1,25 mbld.

Rast dopytu pramenil predovšetkým zo spotreby rozvíjajúcich sa krajín, ktorých dopyt vzrástol o 2,1 %, výrazne ovplyvňovaný 3,5 % rastom spotreby Číny. Dopyt krajín OECD, naopak, poklesol o 0,6 %, pričom Európa zaznamenala pokles o 1,2 %. Krajiny OECD sa tak na svetovej spotrebe v roku 2019 podieľali 47 %.

Hospodárska recesia, ktorú spôsobili opatrenia zamerané na spomalenie šírenia nového koronavírusu počas prvého polroka 2020, viedla ku globálnemu previsu ponuky v priemere o 9 mbld. Dopyt rozvinutých krajín sa medziročne prepadol o 13 % a rozvíjajúce sa krajiny znížili spotrebu ropy medziročne o 9 %. Výrazne zasiahnutý bol európsky kontinent so stratou dopytu 13,5 %, v USA predstavovalo zníženie dopytu 10,5 % a v Číne 11,3 %. Americký Federálny úrad pre energetiku (EIA; 2020) v máji predpokladal, že postupné uvoľňovanie opatrení povedie ku graduálnemu obnoveniu spotreby a do konca roka 2020 sa globálny dopyt po rope vráti na 96 % predkrízových hodnôt. Rýchlosť zotavenia dopytu by mala primárne závisieť od rýchlosti opätovného konjukturálneho vývoja globálnej ekonomiky. Podľa správy Medzinárodného menového fondu (MMF) z apríla 2020 (IMF, 2020) klesne výkonnosť globálnej ekonomiky. Pokles HDP z roku 2020 o 3 % by mal byť v roku 2021 nasledovaný rastom 5,8 %. Vzhľadom na to, že hlavným zdrojom rastu spotreby ropy sú rozvíjajúce sa krajiny, je potrebné zdôrazniť, že v ich prípade sa očakáva rýchlejší návrat ekonomiky na predkrízové úrovne. Ekonomiky

rozvíjajúcich sa krajín by podľa spomínanej projekcie MMF mali v roku 2020 poklesnúť o 1 % a nasledujúci rok by mali rásť rýchlosťou 6,6 %. V prípade Číny sa očakáva tento rok len spomalenie rastu na 1,2 % a ten by mal v roku 2021 vzrásť na 9,2 %, ekvivalentné údaje pre Indiu sú +1,9 %, resp. +7,4 %. Ekonomiky rozvinutých krajín naproti tomu tento rok poklesnú o 6,5 % a budúcoročný rast na úrovni 4,5 % by znamenal, že HDP dosiahne úroveň roku 2019 najskôr v roku 2022. Platí to aj pre USA, kde sa očakáva pokles hospodárstva o 5,9 % a následný rast o 4,7 %. Pre eurozónu MMF predpovedá pokles o 7,5 % v roku 2020 a rast na úrovni 4,7 % v nasledujúcom roku. Rast ekonomík bude vo výraznej miere závislý od hospodárskych opatrení zo strany štátov, pričom obzvlášť v prípade EÚ sa diskutuje, že ekonomické stimuly by mali byť zamerané na zníženie rizík klimatickej zmeny a vyhýbať sa podpore zdrojov fosílnej energie. Kombinovaný vplyv týchto faktorov môže znamenať, že význam EÚ ako spotrebiteľského trhu ropy sa bude zmenšovať ešte rýchlejšie, ako to bolo doteraz.

Podľa expertov by mala byť spotreba ropy počas druhého polroka vyššia ako jej ponuka. Príčin je viacero, sú to predovšetkým obmedzenia produkcie, ku ktorým sa zaviazali krajiny kartelu OPEC spolu s Ruskom a niektorými krajinami OECD. Ďalšou významnou príčinou je cenovo senzitívna produkcia, ktorá bola počas prepadu cien vyradená, pričom podľa viacerých analytikov (Slav, 2020; Wethe, 2020) je opätovné spustenie niektorých ropných vrtov cenovo a technicky náročné a v niektorých prípadoch viedlo zastavenie produkcie v prvej polovici roku k ich nezvratnému poškodeniu, čo bude mať vplyv na flexibilitu zvyšovania produkcie ropy v nasledujúcich mesiacoch a rokoch. Projekcia amerického Federálneho úradu pre energetiku (EIA, 2020) dokonca očakáva, že svetová produkcia sa nedostane na úroveň 100 mbld, ktorú dosahovala počas roku 2019, ani v roku 2021. Príčinou je okrem dohodnutých reštrikcií na strane outputu aj pokles investícií ropného priemyslu, ktorý má podľa spoločnosti Rystad Energy (2020) klesnúť o 156 mld. USD (29 %) a na nižších úrovniach ostať až do roku 2022. Rapídny pokles badať aj pri aktívnych ropných ťažobných súpravách v USA, ktorých počet poklesol za posledných dvanásť mesiacov približne z 800 na 200.

Graf 8.4

Vývoj globálnej spotreby a produkcie ropy

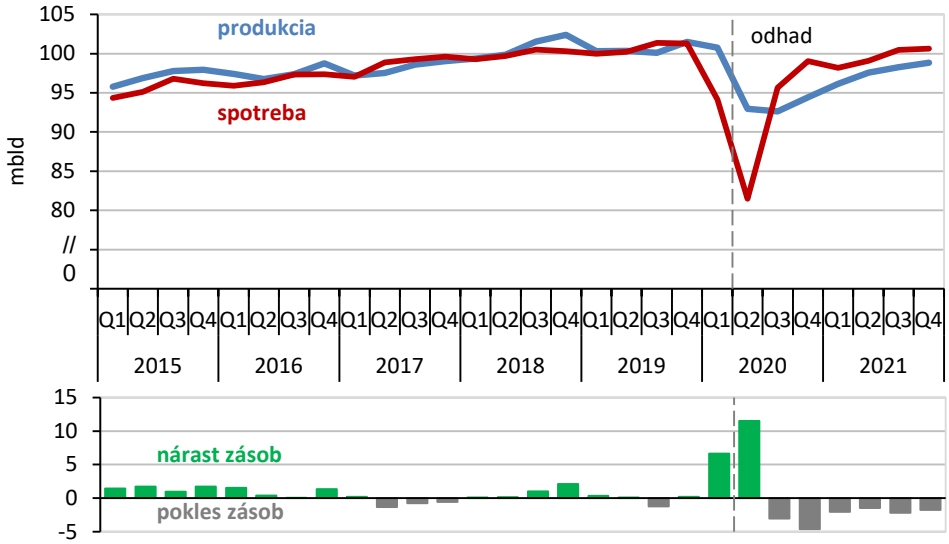

Prameň: EIA, Short term energy outlook (2020)

Ani spomenutý pokles aktivity v ropnom sektore nemení skutočnosť, že USA sa spolu s Ruskom a Saudskou Arábiou stali v ostatných rokoch najdôležitejšími producentmi ropy pokrývajúcimi asi 40 % svetovej ponuky. Ako bolo už spomenuté, v roku 2019 sa zoskupenie OPEC+ pridržiavalo dohodnutých produkčných obmedzení a najvýznamnejšou vývojovou tendenciou bol rast produkcie USA s medziročným nárastom 1,5 mbld. V decembri 2019 predstavovala produkcia USA 12,9 mbld. Produkcia OPEC-u v roku 2019 medziročne, naopak, poklesla o 2,17 mbld. Príčinami boli najmä sankcie uvalené na Irán, ktoré z trhu odstránili 1,25 mbld produkcie tejto krajiny. Pokles o 0,6 mbld bol zaznamenaný aj vo Venezuele, a to najmä v dôsledku pokračujúceho ekonomického kolapsu a uvaleniu amerických sankcií. Pokles produkcie Saudskej Arábie o 0,6 mbld bol spôsobený poškodením infraštruktúry počas útokov v septembri 2019, ako aj úmyselným znižovaním ťažby pri manažovaní trhu.

Ako je zrejmé z grafu 8.5, v roku 2020 prešla ponuková strana extrémnymi zmenami. Ešte predtým ako sa v marci skončila platnosť dohody zoskupenia OPEC+ o obmedzení produkcie, viedlo opakované prepuknutie násilia v Líbyi takmer ku kompletnému zastaveniu

produkcie ropy, čo stiahlo z trhu takmer 1 mbld. Marcové zrušenie dohody zoskupenia OPEC+ bolo nasledované nárastom produkcie ropy v Saudskej Arábii o 1,8 mbld, aby následne v reakcii na prepad cien ropy Saudská Arábia znížila svoju produkciu v máji o 3 mbld na 8,55 mbld. K podobnému prepadu ťažby v máji došlo aj v Rusku a USA. Produkcia ropy v obidvoch krajinách poklesla od začiatku roka o 1,9 mbld.

G r a f 8.5

Produkcia ropy vybraných krajín (2018 – 2020)

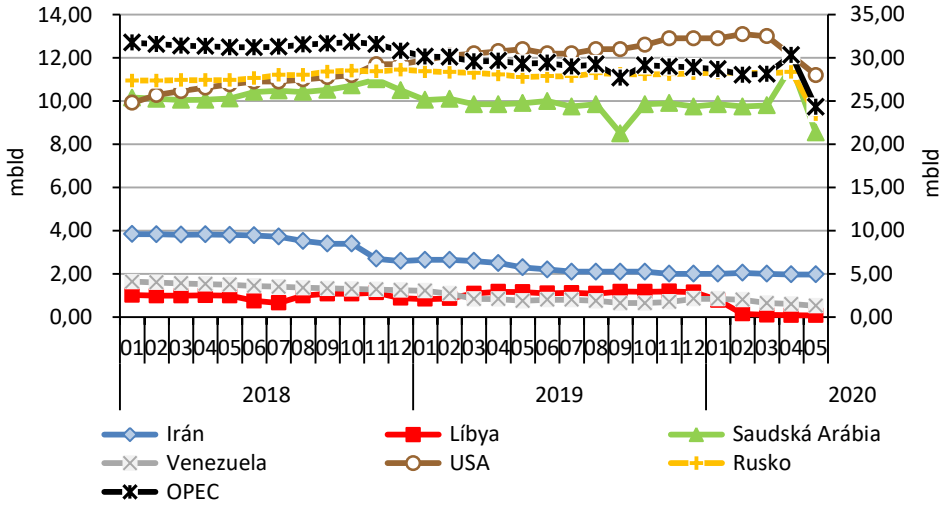

Prameň: spracované podľa správy EIA Short term energy outlook (2020) a údajov providera Refinitiv

Najmä v USA nebol prepad produkcie ropy dôsledkom kolúzneho správania, ale ekonomických konzekvencií nízkych cien. Vzhľadom na deklarovaný záujem zoskupenia OPEC+ udržiavať produkčné obmedzenia až do roku 2022 a očakávaný previs dopytu, ktorý môže zvýšiť ceny ropy na úroveň, keď sa stane americká produkcia bridlicovej ropy opätovne profitabilná, bude zaujímavé sledovať, či sa americkí producenti budú schopní flexibilne vrátiť na trh. Produkcia bridlicovej ropy síce trpela chronickým generovaním negatívneho cash-flow a očakáva sa horšia dostupnosť úverov v tomto sektore, ktorý by po aktuálnej vlne bankrotov opätovne oživil toto odvetvie, ale neštandardné úverové nástroje americkej centrálnej banky a väčšie zapojenie nadnárodných ropných firiem môžu vytvoriť priestor na ďalší návrat americkej bridlice.

Podľa analytikov spoločnosti Goldman Sachs (2020a) tohtoročný prepad cien konečne umožnil očistiť ropný trh a vytvoril priestor na ďalší supercyklus. Zásoby ropy v objeme 1,6 mld. barelov, ktoré sa vytvorili, by mali v krátkodobom horizonte zamedziť výraznejšiemu nárastu cien ropy. Algoritmus vývoja je v tomto prípade pre ropný trh typický, nízke ceny vedú k neochote investovať do ťažby, zároveň však stimulujú dopyt a po vyčerpaní skladového vankúša budú musieť ceny ropy dosiahnuť úrovne stimulujúce rast ponuky. Z grafu 8.6 je však zrejmé, že ak nedôjde k neočakávaným udalostiam, ropné zásoby by mali minimálne počas roka 2021 tlmiť inflačné impulzy ropy.

Graf 8.6

Komerčné zásoby ropy a ropných produktov v krajinách OECD (počet dní spotreby, sivá plocha predstavuje päťročné pásmo)

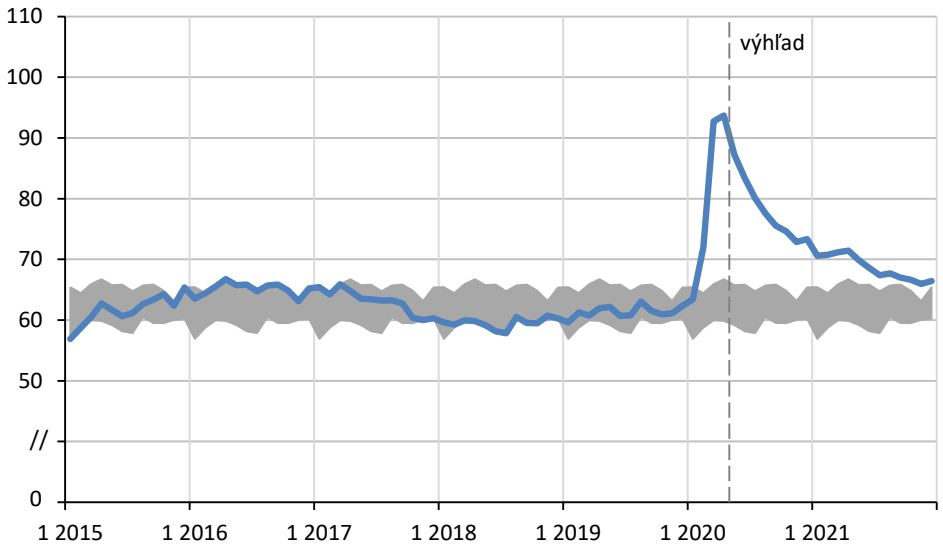

Prameň: EIA (2020), Short term energy outlook

Negatívne ceny ropy

Napriek extrémnej volatilite, ktorú bolo možné pozorovať na ropnom markeri ropy Brent, je pri komentovaní nevšednosti vývoja na ropnom trhu v roku 2020 potrebné spomenúť historický prepad ceny americkej ropy WTI. Dvadsiateho apríla 2020 sa s májovým kontraktom tejto ropy krátkodobo obchodovalo na úrovni takmer mínus

38 USD/bbl, v tento deň dosiahla úroveň 25 USD/bbl. Spread medzi týmito benchmarkmi sa tak v daný deň rozšíril na úroveň 63 USD/bbl v porovnaní s priemerom 6,6 USD/bbl dosiahnutým od začiatku roku 2019. Predchádzajúci aj nasledujúci deň po 20. apríli 2020 bol rozdiel medzi cenami týchto druhov ropy na úrovni 9 USD/bbl. Z uvedeného vyplýva iracionálnosť tohto pohybu ceny. Ponuka a dopyt, ktoré by mali byť determinantmi ceny, totiž nedokážu vysvetliť také obrovské zmeny v spreade. Na rad preto prichádzajú technické aspekty obchodovania, ktoré v tomto prípade zohrali významnejšiu úlohu ako fundamenty ropného trhu, ktoré však na túto situáciu vytvorili prostredie.

Ako už bolo naznačené, v apríli 2020 teda došlo k historicky najvyššej nerovnováhe medzi dopytom a ponukou na ropnom trhu. Podľa odhadu amerického Federálneho úradu pre energetiku (EIA, 2020) došlo v apríli k poklesu dopytu na 79 mbld, pričom po vypršaní dohody OPEC-u stúpla produkcia kartelu o 1,6 mbld na 30,4 mbld a celosvetová ponuka v apríli predstavovala 100,6 mbld, čo znamenalo, že len počas apríla stúpli svetové zásoby ropy o 600 mbl a od začiatku roka sa globálne zásoby ropy navýšili o 1,4 mld. bbl ropy. Tento rýchly rast zásob ropy spôsobený výpadkom dopytu v dôsledku pandémie a bojom Saudskej Arábie a Ruska o trhový podiel viedol obchodníkov s ropou k obavám o dostatočnosť skladovacích kapacít. Problematickým bola táto situácia najmä pre ropný marker ropy WTI, a to z dvoch dôvodov. Po prvé, na rozdiel od futurít ropy Brent, ktoré sú pri exspirácii vyrovnávané finančne, pri rope WTI v prípade neuzavretia pozície na futurite pred dátumom exspirácie kontraktu dochádza k fyzickej dodávke do komplexu Cushing v Oklahome. Tu prichádza na rad druhý zásadný rozdiel medzi týmito markermi – Cushing nemá prístup k moru a v prípade absencie skladovacej kapacity tak na rozdiel od ropného markeru ropy Brent nie je možné využiť na skladovanie napríklad tankery, ktoré výrazne navyšujú flexibilitu skladovania. Negatívna cena tak v tomto prípade indikovala, že skladovacie kapacity v komplexe Cushing neboli jednoducho dostupné a obchodníci sa za každú cenu snažili zbaviť nutnosti zaoberať sa fyzickou dodávkou ropy, pričom boli ochotní zaplatiť za to, že niekto za nich prebral túto zodpovednosť. Podľa komentára spoločnosti Goldman Sachs (2020a) boli 17. apríla zásobníky v Cushingu plné na 77 % a ich

úplné naplnenie sa očakávalo už počas prvého májového týždňa. To spolu s nedostatkom likvidity na májovom kontrakte dva dni pred jeho exspiráciou spôsobilo tento cenový prepad. Bouchouev (2020) dáva negatívne ceny ropy WTI do kontextu s rastúcou financializáciou obchodovania s ropou. Nízke ceny ropy po ich prepade na jar 2020 pritiahli veľký záujem malých investorov a napríklad objem pozícií ropy WTI v najväčšom americkom retailovom fonde ponúkajúcom obchodovanie s ropou USO vzrástol od konca roku 2019 do 8. mája 2020 z 1,2 na 3,9 mld. USD. Objem expozície fondu ropy WTI Samsung S&P GSCI Crude Oil Futures ETF vzrástol počas dvoch jarných mesiacov z 200 kontraktov na 20 000 kontraktov, a to napriek tomu, že výkonnosť fondu medziročne poklesla o 85 %. Obchodná stratégia tohto fondu spočíva, zjednodušene povedané, v postupnom rolovaní kontraktov pred ich exspiráciou, čím sa pokúšajú čo najviac priblížiť vývoju ceny fyzickej ropy. Na ilustráciu, investičný fond kúpil futuritu, na základe ktorej mu po exspirácii tohto kontraktu bude dodaná ropa v máji. Keďže fond nemá záujem o fyzickú ropu, investičný fond pred exspirovaním tohto kontraktu (čo by znamenalo, že dôjde k fyzickej dodávke) túto futuritu s dodávkou v máji predá a kúpi kontrakt na dodávku v júni. Rovnako postupuje aj pred exspiráciou júnového kontraktu a tak ďalej.

Obchodovanie finančných investorov objemovo výrazne presahuje objem ropy obchodovaný firmami, ktoré sa zaoberajú fyzickou ropou. Znamená to, že rolovanie veľkého objemu ropných kontraktov spôsobuje tlak na cenu ropy v čase, keď veľkí investori pristupujú k vyššie opísanej operácii. Takáto situácia nastala aj v apríli a bola zvýraznená vyššou veľkosťou pozície investičných fondov. Bouchouev (2020) vo svojej analýze uvádza, že prepad cien ropy spôsobilo nesprávne nastavenie tejto operácie pri jednom z čínskych investičných fondov a technický charakter tohto prepadu dokumentuje fakt, že cena ropy sa prepadla o 40 USD/bbl počas posledných dvadsiatich minút obchodovania, pričom došlo k predaju len 700 kontraktov.

Technický charakter zápornej ceny ropy prisudzujú nedokonalostiam dizajnu tohto obchodného kontraktu aj Fattouh a Imsirovic (2020). Podľa nich by prebytok na ropnom trhu znamenajúci skutočnú „katastrofu“ predstavovala až negatívna cena pri kontrakte ropy Brent.

Investičné fondy a špekulačný dopyt

V minuloročnej monografii sme využili tzv. dry powder analýzu opísanú J. Keenanom (2018), z ktorej jasne vyplýval vzájomný vzťah medzi pozicionovaním finančných investorov na trhu s ropou a vývojom ceny tejto komodity. Naša analýza (Obadi – Korček, 2018) pritom dokázala štatisticky významný vplyv správania investorov na cenu ropy. Existenciu špekulačných bublín na trhu s ropou dokazuje aj výskum ostatných rokov (Zhang et al., 2018a; Wang et al., 2019), pričom príčinou môže byť práve správanie investorov, ktorí spôsobia decoupling medzi fundamentálnou a trhovou cenou ropy.

Dry powder analýza zobrazuje a porovnáva otvorené dlhé a krátke pozície jednotlivých subjektov vyjadrené v ich nominálnej peňažnej hodnote na trhu vo vzťahu k ich historickým hodnotám. Dôraz je kladený na pozicionovanie špekulantov, ktorých podiel na celkovom objeme obchodu predstavoval v tejto dekáde približne 29 % celkového objemu otvorených pozícií. Tento typ obchodníkov je svojou podstatou najflexibilnejší pri zmene svojho pozicionovania, čím prináša na trh volatilitu. Zdrojom na sledovanie tohto ukazovateľa je pri rope Brent týždňová správa burzy ICE (Intercontinental Exchange), kde prebieha najväčší objem obchodovania s futuritami ropy Brent (Obadi a kol., 2019).

Na grafe 8.7 sú zachytené historické hodnoty dlhých (modrou) a krátkych (červenou farbou) pozícií špekulantov od roku 2011. V júni 2019 bol pomer dlhých a krátkych pozícií špekulantov 6 : 1 a cena ropy dosahovala 62 USD/bbl, na konci roka 2019 sa tento pomer mierne navýšil na hodnotu 6,3 : 1 a mierny nárast bolo badať aj na cene ropy Brent obchodovanej za 66 USD/bbl. Prepad cien ropy bol sprevádzaný poklesom dlhých pozícií a počas apríla, keď sa cena hýbala pod 30 USD/bbl, bol pomer dlhých a krátkych pozícií len 1,8 : 1. Nízka cena zároveň viedla k prílevu špekulačného kapitálu a už na začiatku júna bol tento pomer 4 : 1. Analýza však naznačuje, že s rastom ropy síce špekuloval relatívne veľký počet investorov, primeraná veľkosť pozície však bola relatívne nízka, čo naznačuje nízke presvedčenie o raste cien a existencii pretrvávajúcich rizík brzdiacich ďalší rast cien, s ktorými sa v tomto období obchodovalo už okolo úrovne 40 USD/bbl. Naopak, pohľad na krátke pozície naznačuje, že relatívne menší počet investorov je významne presvedčených o tom, že ceny ropy by mali

poklesnúť vzhľadom na výšku pozície, ktorú zaujímajú. Toto pozorovanie bolo v súlade s komunikáciou investičných bánk, ktoré na začiatku júna tvrdili, že rast ceny predstihol svoje fundamentálne opodstatnenie a bolo možné očakávať korekciu približujúcu sa k cene 35 USD/bbl (Goldman Sachs, 2020c).

G r a f 8.7

Pozicionovanie špekulačného kapitálu pri rope Brent

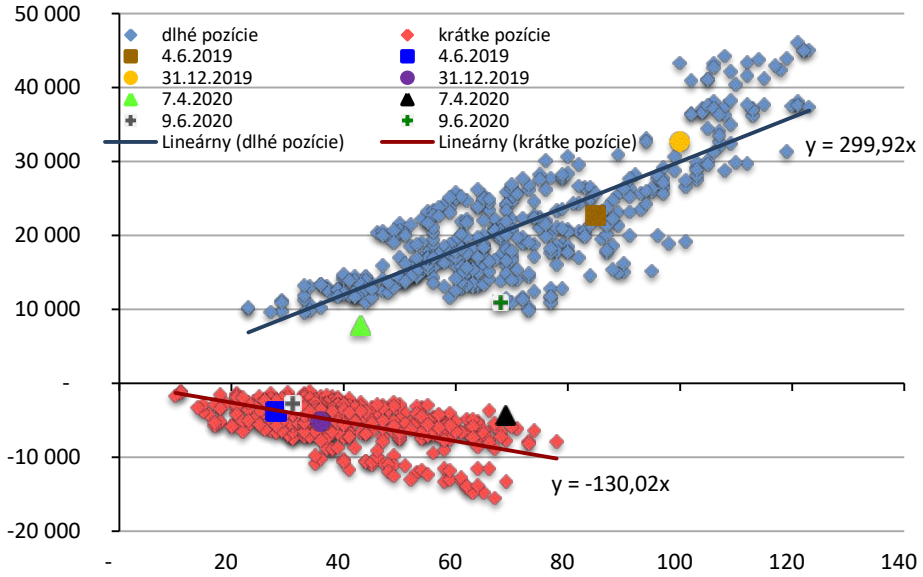

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov ICE

Vývoj cien zemného plynu

Roky 2019 a 2020 sú obdobím, keď sa do produkcie dostávajú posledné nové exportné projekty skvapalneného zemného plynu (LNG), ktoré boli schválené počas ostatného konjunkturálneho cyklu cien. Podľa analytikov spoločnosti ICIS (2020) by mala ročná ponuka LNG v roku 2021, keď budú plne funkčné aj terminály, ktoré začali s produkciou počas aktuálneho roka, dosiahnuť 393 mtpa (+23 % od roku 2018). Za tri roky to predstavuje nárast o 73 mtpa, čo je objem celkovej produkcie zemného plynu v Európskej únii. Masívny nárast exportu zaznamenali najmä USA, a to z 0 mtpa v roku 2015 na 68 mtpa v roku 2021.

Graf 8.8

Regionálna produkcia LNG v mtpa

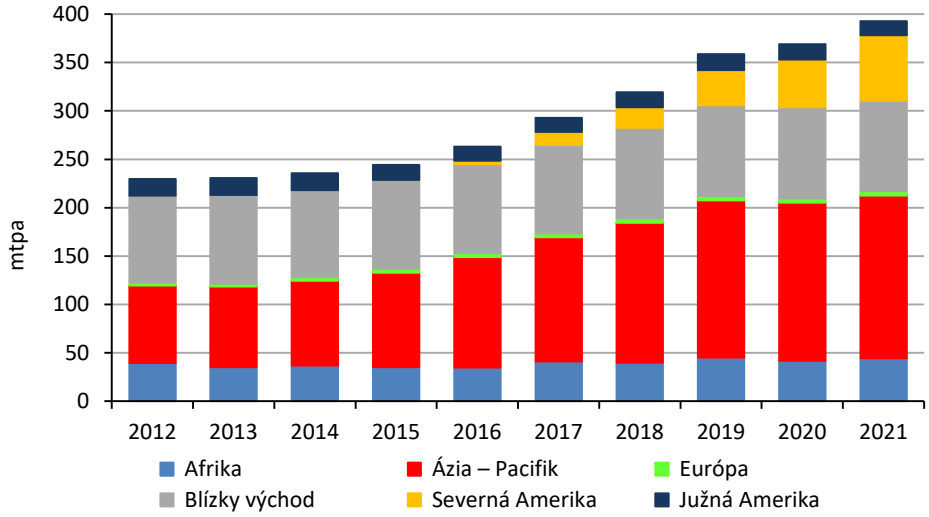

Prameň: ICIS LNG Edge

Prebytok flexibilného LNG na svetových trhoch v kombinácii s prudkým prepadom dopytu v dôsledku opatrení vlád prijatých v snahe zamedziť šíreniu koronavírusu viedol v roku 2020 ku konvergencii svetových cien plynu. Na prelome apríla a mája sa s cenami plynu v Európe, Ázii a USA obchodovalo v úzkom pásme nepresahujúcom 0,5 EUR/MWh. Na porovnanie bol v roku 2018 priemerný spread medzi najlacnejšou cenou plynu v USA a najdrahšou v Ázii 19,4 EUR/MWh. V roku 2019 klesol tento rozdiel na 9,4 EUR/MWh a priemer za január – jún 2020 dosahuje 3,8 EUR/MWh. Podobne úzke medziregionálne spready bolo na svetových cenách plynu možné pozorovať naposledy v roku 2009 po vypuknutí finančnej krízy, pričom počas tohto obdobia boli veľkoobchodné svetové ceny zemného plynu v tesnej parite až do začiatku druhého štvrťroka 2010. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že dôsledky koronakrízy na svetové ceny plynu boli v porovnaní s trhom ropy oveľa menej dramatické, a to z dvoch príčin. Prvou je nižšia citlivosť cien plynu na ekonomický vývoj vzhľadom na primárne využitie v teplárenstve, druhou stav extrémneho previsu ponuky, v ktorom sa plynový trh nachádzal v momente, keď sa naplno prejavil vplyv koronakrízy.

V čase písania minuloročnej monografie v júni 2019 spotová cena v najlikvidnejšom európskom plynárenskom bode – holandskom TTF (kde prebieha takmer 70 % obchodov s plynom) pokračovala v klesajúcom trende, ktorý sa začal v štvrtom štvrťroku 2018. Cena plynu klesla na 10,6 EUR/MWh, čo predstavovalo najnižšiu cenu od novembra 2009 (v posledných dňoch júna 2019 spadol dokonca priemerný denný spot na jednociferné hodnoty). Príčinou bola predovšetkým silná ponuková strana. Dovoz LNG do EÚ sa v druhom štvrťroku 2019 v medziročnom porovnaní zdvojnásobil. Európske zásobníky, ktoré boli po teplej zime naplnené v máji 2019 na 50 %, limitovali dopyt po plyne (na rozdiel od roku 2018, keď na začiatku mája dosahovali len 25 % naplnenosti). Na strane dopytu sa však v dôsledku nízkych cien plynu a vysokých cien emisných povoleniek zvýšila spotreba plynu vo výrobe elektriny, ktorý začal vytláčať uhlie z generačného mixu v mnohých európskych krajinách (EC, 2019a). V tomto relatívne krátkom horizonte však nárast dopytu nebol schopný kompenzovať obrovský rast ponuky LNG a ceny plynu v obchodnom bode TTF dosiahli počas leta 2019 v priemere 9 – 12 EUR/MWh, v porovnaní s úrovňou 24 – 27 EUR/MWh dosahovanou v treťom štvrťroku 2018. Medziročný cenový pokles 59 % v bode TTF nebol v Európe výnimkou a ceny plynu dosahovali desaťročné minimá vo viacerých krajinách Európy (EC, 2019b).

Cena v holandskom obchodnom bode TTF dosahovala na konci septembra úroveň 9 EUR/MWh a v októbri sa naďalej pohybovala v intervale 8 – 12 EUR/MWh. Výraznejší nárast až na úroveň 16 EUR/MWh nastal v novembri. Išlo sa o najvyššiu cenu od marca toho roku. Aj keď vysoký dovoz LNG naďalej podporoval ponukovú stranu, podnormálové teploty a predpovede o ich pokračovaní spôsobili nárast z minimálnych úrovní. K nárastu cien v tomto období prispeli aj opakovane neúspešné trilaterálne rokovania medzi Ruskom – Ukrajinou a EÚ o pokračovaní tranzitného kontraktu, ktorý mal na začiatku roka 2020 exspirovať. Perióda vyšších cien sa skončila relatívne rýchlo potom, čo sa teploty v Európe v decembri držali výrazne nad normálom a 20. 12. oznámili Rusko s Ukrajinou dohodu o predĺžení prepravnej zmluvy o päť rokov. Na konci decembra 2019 tak ceny plynu spadli pod úroveň 11 EUR/MWh, keďže veľa hráčov

na európskom trhu sa pripravovalo na prerušenie toku ruského toku cez Ukrajinu a na začiatku roku 2020 boli sklady zemného plynu v Európe naplnené na 88 % (EC, 2019c).

G r a f 8.9

Svetové ceny plynu (2015 – 2020)

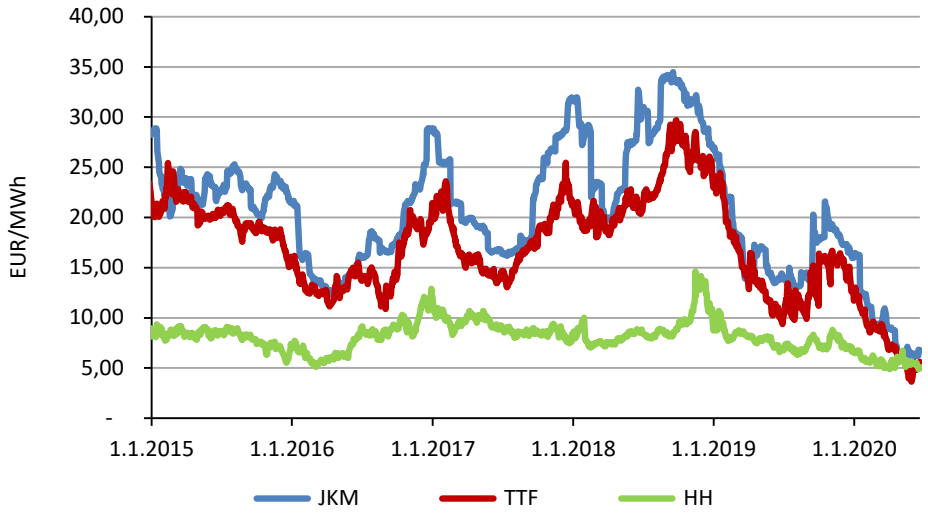

Prameň: spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon

Počas prvého štvrťroku roku 2020 sa teploty na hlavných spotrebných trhoch v Európe držali 1,5 – 3 °C nad dlhodobým normálom. Rusi síce v januári začali znižovať dodávky plynu a optimalizovať dodávky prostredníctvom zásobníkov, no relatívne mierna zima v Ázii a nábeh nových exportných terminálov LNG v USA spôsobili, že dodávky LNG do Európy stúpli medziročne o 24 % a viac než vykompenzovali pokles ruského toku. Pokles cien plynu v dôsledku komfortnej ponuky nebol schopný vzhľadom na extrémne vysokú produkciu obnoviteľných zdrojov energie (OZE) výraznejšie stimulovať dopyt ani v elektroenergetike. Výroba elektrickej energie z vetra v Nemecku vo februári predstavovala v priemere 29 GW a elektrina z OZE v Nemecku dosiahla historické maximum – 61 % celkovej výroby (27,63 TWh). Cena plynu s dodávkou nasledujúci mesiac zakončila február na úrovni tesne pod 9 EUR/MWh a ešte pred vypuknutím koronakrízy stratila v roku 2020 27 % svojej hodnoty.

V marci sa na európskych cenách zemného plynu už naplno prejavili dôsledky uzatvorenia ekonomík. Cena zemného plynu sa dostala pod 7 EUR/MWh, cena LNG v Ázii sa pohybovala na podobnej úrovni, a to okolo 2,25 USD/MMBtu. Podľa odhadov analytikov spoločnosti Engie (2020) spôsobila koronakríza pokles spotreby plynu o 10 – 20 %. Vyhlásenie „vyššej moci" čínskych a indických odberateľov LNG spôsobilo, že Európa predstavovala pre svetových dodávateľov LNG jediný dostupný trh a v marci bolo do Európy dovezený rekordný objem skvapalneného zemného plynu. Previs ponuky nad dopytom bolo cítiť aj v Ázii a počas krátkeho obdobia sa s LNG obchodovalo dokonca pod úrovňou 2 USD/MMBtu. Spotreba LNG v Číne, ktorá sa vo februári znížila o 5 %, začala už v marci po uvoľnení opatrení vzrastať medzimesačne o 10 %. V tomto mesiaci však dopyt Ázie postihol prepad spotreby Indie, ktorý predtým počas prvých dvoch mesiacov vzrástol medziročne o 74 %, až marcové utlmenie ekonomickej aktivity viedlo k rušeniu objednaných dodávok LNG.

Situácia bola podobná aj v apríli. Spotreba plynu v Európe počas mesiaca poklesla medziročne o 17 %. Naopak, dopyt v Ázii už v apríli medziročne vzrástol o 1,2 %, najmä v dôsledku 27 % medziročného rastu spotreby Číny, ktorý vykompenzoval 29 % medziročný prepad dopytu inde potom, ako sa jedna ekonomika začala otvárať a druhá ostala „zatvorená".

V apríli, a najmä v máji ceny plynu v Európe a v Ázii dosiahli úroveň, keď tieto trhy jasne odmietali vysokú úroveň importu. Priemerná cena v americkom obchodnom bode Henry Hub bola počas viacerých dní dokonca najvyššia spomedzi svetových cenových markerov a počas mája dosiahla cena plynu TTF 4,96 EUR/MWh, cena v Henry Hub bola 5,68 EUR/MWh a cena v JKM 6,49 EUR/MWh. Vzhľadom na istú inerciu v systéme (dodávky LNG sú často potvrdzované jeden až dva mesiace pred samotným doručením do určeného prístavu) sa konzekvencie jarného poklesu cien na dodávkach plynu naplno prejavili až v júni. V tomto mesiaci došlo k zrušeniu 20 – 30 dodávok LNG z USA a k výraznejšej redukcii pristúpilo aj Nórsko, ktoré znížilo export do Európy o 10 % už od apríla. Postupné uvoľňovanie protiepidemiologických opatrení a spomalenie toku LNG do Európy viedlo počas júna k stabilizácii cien približne na úrovni mája. Pretrvávanie nízkeho dopytu, ktoré sa počas leta očakáva v dôsledku 80 % naplnenia

zásobníkov zemného plynu už na konci júna, by nemalo umožniť výraznejší nárast ceny plynu v Európe napriek masívnemu rušeniu LNG dodávok z USA počas leta – na júl aj august bolo podľa dostupných informácii nahlásené zrušenie objednávok na 40 – 50 dodávok LNG mesačne, na porovnanie v prvom štvrťroku roku 2020 USA exportovali v priemere 75 dodávok LNG mesačne.

Vývoj na trhu s plynom v Európe a rusko-ukrajinský tranzit plynu

V období rokov 2014 – 2019 sa domáca produkcia plynu v EÚ znížila zo 153 mld. m^3 na 109 mld. m^3, zatiaľ čo celková spotreba vzrástla zo 419 mld. m^3 na 482 mld. m^3, čo zdôrazňuje rastúcu dovoznú závislosť EÚ. Pri zabezpečovaní dodávok plynu európskym zákazníkom zohrávajú stále dôležitú úlohu Rusko a Nórsko. V roku 2019 dosiahol celkový dovoz plynu do EÚ 398 mld. m^3, čo spolu s domácou produkciou (109 bcm) pokrylo celkovú spotrebu plynu 482 mld. m^3. Náklady EÚ na dovoz plynu v tomto roku predstavovali 69 mld. eur v porovnaní s 98 mld. eur v predchádzajúcom roku, počas ktorého EÚ importovala o 8,1 mld. m^3 plynu menej.

Previs ponuky plynu 25 mld. m^3 nad jeho spotrebou smeroval v roku 2019 do zásobníkov. Išlo predovšetkým o dôsledok štrukturálneho nadbytku na trhu s LNG. Zásobníková kapacita v Európe v roku 2019 týmto oddialila kolaps svetových cien plynu na úrovne, ktoré nútia zastavovať ťažbu plynov producentov s vyššími hraničnými nákladmi až do roku 2020. Príčinou ochoty európskych firiem plyn kupovať a vtláčať ho do zásobníkov nad rámec bežnej spotreby bolo očakávanie vyšších cien počas prvého štvrťroku 2020 v dôsledku možného prerušenia ruského toku po ukončení tranzitného kontraktu. Na grafe 8.10 je zobrazený výrazný nárast dodávok LNG do EÚ, ktorý v roku 2019 vzrástol na 109 mld. m^3 (82 % medziročný nárast) pri nákladoch 16,3 mld. eur (medziročný rast nákladov pritom vzhľadom na konkurenčnú cenotvorbu LNG predstavoval len necelých 6 %; EC, 2020). Rast dovozu LNG do Európy pokračoval z rovnakých príčin: dostupnej skladovej kapacity, konkurenčných cien a silného kontanga na forwardovej krivke aj počas prvých piatich mesiacov tohto roku. Len za prvých päť mesiacov dosiahol dovoz do Európy 64 mld. m^3 (27 % medziročný nárast).

G r a f 8.10

Regionálny dovoz LNG (2017 – 2020)

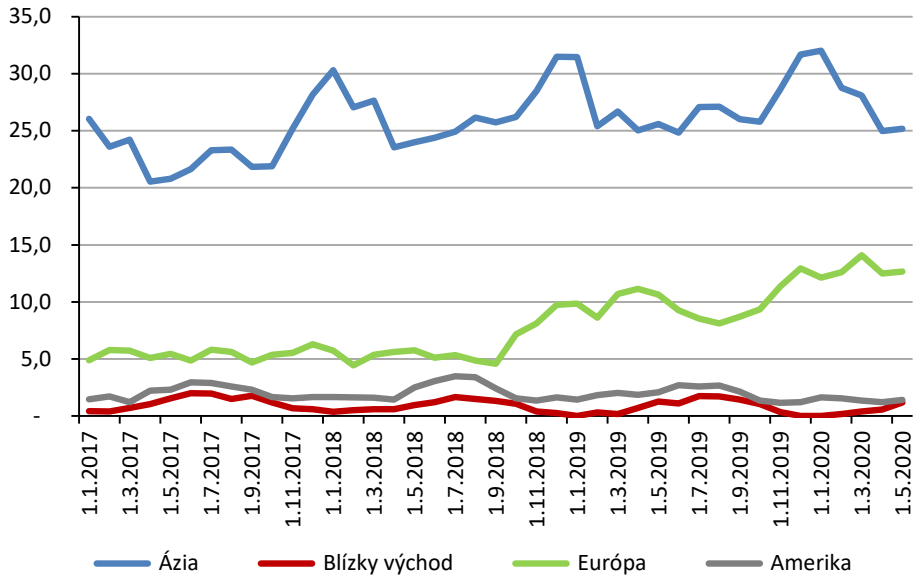

Prameň: spracované podľa údajov ICIS LNG Edge

Európsky trh na nízke ceny reaguje a význam zemného plynu v energetickom mixe Európy rastie v ostatných rokoch aj v súvislosti s reformou trhu s emisnými povolenkami najmä v oblasti elektroenergetiky. Silnú pozíciu plynu v tejto oblasti zaručuje jeho nižšia emisná náročnosť a flexibilita plynových elektrární, ktoré slúžia ako vhodný komplementárny zdroj k produkcii OZE.

Rast významu plynu v tejto oblasti podporil aj rast cien emisných povoleniek. S tými sa v treťom kvartáli minulého roka obchodovalo v priemere za 26,8 EUR/Mt CO_2, v štvrtom štvrťroku sa mierne oslabili, a to na úroveň 24,9 EUR/Mt CO_2, ale aj na tento úrovni pomáhali plynu vytláčať uhlie z oblasti produkcie elektrickej energie. Úrovne 23 – 26 EUR/Mt CO_2 dosahovali aj počas prvého štvrťroka tohto roka, predtým sa investori v reakcii na pandémiu stiahli z rizikových aktív, čo viedlo k prepadu povoleniek na cenu 15,3 EUR/Mt CO_2. Monetárna podpora zo strany centrálnych bánk a prílev novej likvidity na trhy spolu s podporou tzv. zelenej obnovy hospodárstva uistil investorov o záujme európskej komisie udržať schému obchodovania s povolenkami a ich ceny začali v druhej polovici marca rásť a na

konci júna atakujú úroveň 26 EUR/Mt CO_2, a to napriek medziročnému ekonomickému prepadu, poklesu spotreby energií, zmene energetického mixu v prospech menej uhlíkovo náročných zdrojov, čo naznačuje, že príčinou rastu ceny tejto komodity môže byť špekulácia.

G r a f 8.11

Vývoj cien emisných povoleniek (2015 – 2020)

Prameň: spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon

Ako bolo už uvedené, aktuálna presýtenosť európskeho plynového trhu je do istej miery spôsobená aj neistotou okolo tranzitu zemného plynu cez Ukrajinu zo začiatku roka 2020. Počas roka 2019 prebehlo niekoľko kôl trojstranných rozhovorov medzi EÚ, Ukrajinou a Ruskom o budúcnosti prepravy ruského plynu. Neschopnosť dohodnúť sa na podmienkach až do 20. decembra, keď bola dosiahnutá predbežná dohoda, prinútil európskych aktérov, ako aj Gazprom maximálne využiť zásobníkovú kapacitu v Európe v súvislosti s prípadným zastavením tokov počas januára, keď je spotreba tradične najvyššia. Konečná dohoda obsahujúca technické parametre bola pritom podpísaná až 30. decembra. Podľa nej by mal ročný minimálny objem predstavovať 60 mld. m^3 v roku 2020 a 40 mld. m^3 v rokoch 2021 až 2024, t. j. objemy výrazne nižšie ako 80 – 85 mld. m^3, ktoré boli cez

Ukrajinu prepravované v rokoch 2018 – 2019. Príčinou poklesu využitia tejto prepravnej trasy sú dva nové plynovody: Turk Stream a Nord Stream II. Turk Stream má dva prepravné koridory, každý s objemom prepravy 15,75 mld. m^3, jeden smeruje do Turecka, druhý do juhovýchodnej Európy. Tranzitné potrubia napájajúce sa na druhé potrubie Turk Stream by mali byť dokončené až koncom roka 2021 a dovtedy nemožno očakávať jeho plné využitie. Uvedenie plynovodu Nord Stream II do prevádzky sa malo uskutočniť už počas roku 2020, po uvalení amerických sankcií však bolo odložené a momentálne sa očakáva na začiatku roku 2021 (OIES, 2020a).

Ako bolo už uvedené, pokračovanie prepravy plynu cez Ukrajinu, dostupnosť LNG spolu s dostavbou nových tranzitných trás udržiava európsky trh so zemným plynom momentálne dobre zásobený a ceny plynu na úrovni historických miním. V súčasnosti nie je známe, do akej miery bude počas nasledujúceho roka plyn nahrádzať postupne odstavované uhoľné a jadrové elektrárne (len v Nemecku by do roku 2022 malo byť vyradených z produkcie 14 GW uhoľnej a lignitovej a 9,5 GW jadrovej kapacity; OIES,2020b) a aký vplyv bude mať tento nárast dopytu v kombinácii s klesajúcou endogénnou ťažbou a poklesom zásobovania cez plynovod Bratstvo na cenový vývoj v Európe.

* * *

Globálny obchod zaznamenal v posledných rokoch značne turbulentný vývoj. Po neočakávanom raste v roku 2017 zaznamenal v nasledujúcich dvoch rokoch spomalenie, ktoré bolo reálnym výsledkom rastúcich rizík, neistôt a obchodných napätí v rozvinutých, rozvíjajúcich sa a rozvojových krajinách predovšetkým v dôsledku ostrej obchodnej vojny medzi USA a Čínou. K spomínaným faktorom sa pridala pandémia koronavírusu, ktorá otriasla globálnym obchodom a od konca prvého štvrťroku 2020 viedla k jeho historickým pádom.

V dôsledku klesajúceho dopytu po komoditách reagoval globálny trh s komoditami poklesom cien primárnych komodít, a to predovšetkým energetických komodít.

Cenové predikcie zo strany bánk a analytikov na konci júna 2020 naznačujú, že ceny ropy Brent by mali v roku 2020 dosiahnuť priemernú

úroveň 37 USD/bbl, v roku 2021 by sa mali dostať na 47 USD/bbl a v roku 2020 na 56 USD/bbl. Forwardová krivka cien ropy Brent z konca júna naznačuje pesimistickejšie očakávania trhu na úrovni 43 USD/bbl v roku 2021. J. Kemp (2020) v súlade s očakávaniami ropných producentov ako BP predpokladá, že počas ďalšieho cyklu by cena ropy nemala dlhodobo presahovať úroveň 60 USD/bbl. Príčinou je, že vyššia cena stimuluje príliš veľa produkcie, a to najmä zo strany USA. Za posledných 10 rokov rástla produkcia v USA priemerným ročným tempom 8 – 11 %, ktoré presahovalo rast dopytu a viedlo k nárastu trhového podielu amerických producentov zo 7 – 11 % na 15 – 19 %. Od roku 2009 v skutočnosti rástla americká produkcia každý rok viac ako globálny dopyt a rast produkcie v ostatných krajinách sveta vždy, keď bola cena tejto komodity vyššia ako 64 USD/bbl. Takýto rast bol schopný ropný trh akomodovať v období, keď USA zásobovali ropou 10 % dopytu, ale pri aktuálnej trhovej sile USA je z hľadiska stability celého systému takáto rýchlosť rastu neudržateľná, a cena ropy by sa tak v dlhodobom horizonte mala držať pod úrovňou 60 USD/bbl. Asynchrónnosť vývoja dopytu a ponuky je však zárukou pokračujúcej cyklickosti vývoja ceny, ktorá sa bude pravidelne výrazne líšiť od úrovne svojho dlhodobého ekvilibria.

Aktuálne ceny spotového plynu odzrkadľujú akútny stav presýtenia tohto trhu v dôsledku kombinácie nábehu novej ponuky, teplej zimy a ekonomických reštrikcií spojených s pandémiou. Trhoví participanti neočakávajú, že stav globálnej konvergencie cien, ktoré zmienené faktory vytvorili, je dlhodobo udržateľný. Cena plynu s dodávkou v roku 2021 je v Európe a v Ázii dvojnásobne vyššia ako aktuálna cena na spote, v prípade USA trh očakáva nárast o 60 %, aj ceny pre rok 2021 sú však z historického pohľadu relatívne nízke. Zaujímavým bude okrem pokračujúcej integrácie trhov sledovať zmeny v dopyte vzhľadom na rastúcu konkurencieschopnosť plynu v elektroenergetike. Cenový vývoj tejto komodity bude ako vždy vo veľkej miere závisieť od počasia a dopytu počas zimných mesiacov.

V prípade, že nebude extrémne chladná zima alebo nedôjde k ponukovému šoku, však možno očakávať, že naplnenosť zásobníkov plynu a aktuálne nevyužívaná exportná kapacita LNG neumožnia ani v budúcom roku výraznejší nárast cien zemného plynu.

LITERATÚRA

Literatúra k 1. kapitole

AFELT, A. – FRUTOS, R. – DEVAUX, C. (2018): Bats, Coronaviruses, and Deforestation: Toward the Emergence of Novel Infectious Diseases? Frontiers in microbiology, *9*, 702. [Online.] Dostupné na: https://doi.org/10.3389/fmicb.2018.00702

CENTRAL POLLUTION CONTROL BOARD (2020): Impact of Janta Curfew & lockdown on air quality. Ministry of Environment, Forest and Climate Change, Govt. of India. Delhi

CENTRE FOR RESEARCH ON ENERGY AND CLEAN AIR (2020a): China's air pollution overshoots pre-crisis levels for the first time. [Online.] [Cit. 26. 8. 2020.] Dostupné na: https://energyandcleanair.org/wp/wp-content/uploads/2020/05/China-air-pollution-rebound-final.pdf

CENTRE FOR RESEARCH ON ENERGY AND CLEAN AIR (2020b): Air pollution returns to European capitals: Paris faces largest rebound. 24. 6. 2020. [Online.] [Cit. 26. 8. 2020.] Dostupné na: https://energyandcleanair.org/pollution-returns-to-european-capitals

DEFRA UK (2020): Estimation of changes in air pollution emissions, concentrations and exposure during the COVID-19 outbreak in the UK. Rapid evidence review – June 2020

ENERDATA (2020): Covid-19: A Tremendous Impact on Energy Demand. 12. 8. 2020. [Online.] [Cit. 28. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.enerdata.net/publications/executive-briefing/covid-19-impact-global-energy-system.html

EUROPEAN SPACE AGENCY (2020): Coronavirus: nitrogen dioxide emissions drop over Italy. 13. 3. 2020. [Cit. 26. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.esa.int/ESA_Multimedia/Videos/2020/03/Coronavirus_nitrogen_dioxide_missions_drop_over_Italy

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2020a): Earth Overshoot Day is August 22, more than three weeks later than last year. 5. 6. 2020. [Online.] [Cit. 24. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.footprintnetwork.org/2020/06/05/press-release-june-2020-earth-overshoot-day

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2020b): Past Earth Overshoot Days. [Online.] [Cit. 24. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.overshootday.org/newsroom/past-earth-overshoot-days

GUARDIAN (2020a): Cleaner air during UK lockdown relieves asthma for millions. 4. 6. 2020. [Online.] [Cit. 27. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.theguardian.com/environment/2020/jun/04/cleaner-air-during--uk-lockdown-relieves-asthma-for-millions-lung-conditions-coronavirus

GUARDIAN (2020b): Coronavirus detected on particles of air pollution. 24. 4. 2020. [Online.] [Cit. 27. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.theguardian.com/environment/2020/apr/24/coronavirus-detected--particles-air-pollution

GUARDIAN (2020c): 'Promiscuous treatment of nature' will lead to more pandemics – scientists. 7. 5. 2020. [Online.] [Cit. 28. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.theguardian.com/environment/2020/may/07/promiscuous-treatment-of-nature-will-lead-to-more-pandemics-scientists

MYLLYVIRTA, L. – THIERIOT, H. (2020): 11.000 air pollution-related deaths avoided in Europe as coal, oil consumption plummet. [Online.] [Cit. 26. 8. 2020.] Dostupné na: https://energyandcleanair.org/wp/wp-content/uploads/2020/04/CREA-Europe-COVID-impacts.pdf

SETTI, L. ET AL. (2020): SARS-Cov-2RNA found on particulate matter of Bergamo in Northern Italy: First evidence. Environmental Research (2020): 109754

UNITED NATIONS (2020): Policy Brief: COVID-19 in an Urban World

WANG, Q. – SU, M. (2020): A preliminary assessment of the impact of COVID-19 on environment – A case study of China. Science of the Total Environment, 138915

Literatúra k 2. kapitole

BAKER, S. – BLOOM, N. – DAVIS, J. (2016): Measuring Economic Policy Uncertaity. Quarterly Journal of Economics, *131*, 4, s. 1593 – 1636

CFR (2019): Inequality and Tax Rates: A Global Comparison. The Council on Foreign Relations, March 12, 2019. [Online.] Dostupné na: https://www.cfr.org/backgrounder/inequality-and-tax-rates-global-comparison

ILO (2020): COVID-19, and the World of Work. International Labour Organization, júl 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/lang--en/index.htm

IMF (2020a): Fiscal Monitor - April 2020. International Monetary Fund. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2020/04/06/fiscal-monitor-april-2020

IMF (2020b): Global Financial Stability Report. International Monetary Fund, apríl 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/04/14/global-financial-stability-report--april-2020

IMF (2020c): Global Policy Agenda. International Monetary Fund, apríl 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2020/04/15/The-Managing-Directors-Global--Policy-Agenda-Spring-Meetings-2020-Exceptional-Times-49328

IMF (2020d): Policy Responses to COVID-19. International Monetary Fund, Policy Tracker. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19

JOUMARD, I. – PISU, M. – BLOCH, D. (2012): Tackling Income Inequality. The Role of Taxes and Transfers. Paris: OECD. https://www.oecd.org/economy/public-finance/TacklingincomeinequalityTheroleoftaxesand transfers.pdf

OSTRY, J. (2011): More Inequality, Less Growth. International Monetary Fund, November 22, 2011. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/News/Podcasts/All-Podcasts/2017/11/10/more-inequality-less-growth

OSTRY, J. (2016): Redistribution, Inequality, and Growth. International Monetary Fund, Staff Discussion Notes No. 14/02. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/Redistribution-Inequality-and-Growth-41291

REINHART, C. M. – ROGOFF, K (2009): This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton, NJ: Princeton University Press.

REINHART, C. M. – ROGOFF, K (2011): From Financial Crash to Debt Crisis. American Economic Review, *101*, 5, s. 676 – 1706

SACHS, J. (2020): How Inequality Fuels COVID-19 Deaths. Project Syndicate, New York, June 29, 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.project-syndicate.org/commentary/inequality-fuels-covid19-mortality--by-jeffrey-d-sachs-2020-06?barrier=accesspaylog

WEO (2020a): World Economic Outlook Reports. World Economic Outlook Update, June 2020. International Monetary Fund. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEO UpdateJune2020

WEO (2020b): World Economic Outlook Reports. World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown. International Monetary Fund. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020

WTO (2020): Trade Set to Plunge as COVID-19 pandemic Upends Global Economy. World Trade Organization, apríl 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm

Literatúra k 3. kapitole

ALLISON, G. (2018): Osudová past: Spojené státy versus Čína a Thúkýdidovo poučení z dějin. Praha: Prostor. 536 s. ISBN 978-80-7260-384-8

EC (2020): The EU budget powering the recovery plan for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2020) 442 final, Brussels, 27. 5. 2020. [Online.] Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4524c01c-a0e6-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_1&format=PDF

ENGDAHL, F. W. (2020): Falošná demokracia. Manifest osudu USA. Kežmarok: Torden, s. r. o. 229 s. ISBN 978-80-89953-71-4

GLAESER, E. (2019): Triumf mesta. Náš najväčší vynález. Bratislava: Premedia. 394 s. ISBN 978-80-7363-948-8

GLEICK, J. (2013): Informace: Historie. Teorie. Záplava. Praha: Argo/Dokořán. 400 s. ISBN 978-80-7363-415-5

OPPENHEIMER, C. (2011): Eruptions that Shook the World. Cambridge: Cambridge University Press. 406 p. ISBN 978-0-521-64112-8

ORZECHOVSKI, P. (2020): Kdo ovládne svět zítřka?: Závěrečný střet velmocí. Praha: Naše vojsko. 272 s. ISBN 978-80-2061-834-4

PILLSBURY, M. (2019): Stoletý maraton: Tajná čínská strategie, jak vystřídat Ameriku v roli globální supervelmoci a nastolit čínský světový řád. Praha: Rybka Publishers. 416 s. ISBN 978-80-87950-67-8

TEGMARK, M. (2020): Život 3.0. Člověk v éře umělé inteligence. Praha: Argo/Dokořán. 296 s. ISBN 978-80-7363-948-8

VON WEIZSÄCKER, E. U. – WIJKMAN, A. (2018): Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. New York: Springer-Verlag. 234 p. ISBN 978-1-4939-7418-4

WALLACE-WELLS, D. (2019): Neobývateľná Zem: Život po oteplení. Bratislava: Premedia. 286 s. ISBN 978-80-8159-749-7

časopisecké zdroje

Die WirtschaftsWoche (2018 – 2020)

Ekonom (2018 – 2020)

Euro (2018 – 2020)

Hospodárske noviny (2018 – 2020)

The Economist (2018 – 2020)

The Financial Times (2018 – 2020)

Literatúra k 4. kapitole

DIAS DA SILVA, A. – DOSSCHE, M. – DREHER, F. – FORONI, C. – KOESTER, G. (2020): Short-time work schemes and their effects on wages and disposable income. Economic Bulletin, No. 4, Box 6. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/eb202004.en.html#toc19

EC (2020a): Spring 2020 Economic Forecast. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic--performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2020-economic--forecast-deep-and-uneven-recession-uncertain-recovery_en

EC (2020b): European Economic Forecast: Summer 2020 (Interim). Institutional paper 132, July 2020. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip132_en.pdf

EC (2020c): 2020 European semester: Country specific recommendations. 20 May 2020. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/publications/2020-european-semester-country-specific-recommendations--commission-recommendations_en

EC (2020d): Europe's moment: Repair and Prepare for the Next Generation. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2020) 456 final, Brussels, 27. 5. 2020. [Online.] Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0456&from=SK

EC (2020e): The EU budget powering the recovery plan for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2020) 442 final, Brussels, 27. 5. 2020. [Online.] Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4524c01c-a0e6-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_1&format=PDF

EC (2020f): Financing the recovery plan. May 27, 2020. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/factsheet_3_04.06.pdf

EC (2020g): Key instruments supporting the recovery plan ffor Europe. May 27, 2020. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/factsheet_2_en.pdf

ECB (2020a): ECB staff macroeconomic projections for the euro area, March 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202003_ecbstaff~dfa19e18c4.en.html

ECB (2020b): ECB staff macroeconomic projections for the euro area, June 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202006_eurosystemstaff~7628a8cf43.en.html

ECB (2020c): Economic Bulletin. No. 2, 26 March 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/eb202002.en.html#toc2

ECB (2020d): Economic Bulletin. No. 4, 18 June 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/eb202004.en.html#toc2

ECB (2020e): Monetary policy decisions. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/press/govcdec/mopo/html/index.en.html

EUCO (2020): Special meeting of the European Council (17, 18, 19, 20 and 21 July 2020) – Conclusions. Brussels, 21. 7. 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.consilium.europa.eu/media/45109/210720-euco-final--conclusions-en.pdf

HAROUTUNIAN, S. – HAUPTMEIER, S. – LEINER-KILLINGER, N. (2020): The COVID-19 crisis and its implications for fiscal policies. Economic Bulletin, No. 4, Box 7. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/eb202004.en.pdf

HUTCHINSON, J. – MEE, S. (2020): The impact of the ECB's monetary policy measures taken in response to the COVID-19 crisis. Economic Bulletin, No. 5, Box 3. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/eb202005.en.pdf

LANE, P. R. (2020): The ECB's monetary policy response to the pandemic: liquidity, stabilisation and supporting the recovery. [Online.] Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp200624~d102335222.en.html

Literatúra k 5. kapitole

BEA (2020): Regional Economic Accounts. Bureau of Economic Analysis. [Online.] Dostupné na: https://www.bea.gov/data/economic-accounts/regional

BIRINCI, S. (2020): Unemployment Insurance and Vulnerable Households During the COVID-19 Pandemic. Economic Synopses, No. 33, Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://research.stlouisfed.org/publications/economic-synopses/2020/05/27/unemployment--insurance-and-vulnerable-households-during-the-covid-19-pandemic

BLS (2020a): Local Area Unemployment Statistics. U.S. Bureau of Labour Statistics. [Online.] Dostupné na: https://www.bls.gov/lau/

BLS (2020b): Employment by Industry. U.S. Bureau of Labour Statistics. [Online.] Dostupné na: https://www.bls.gov/charts/employment--situation/employment-levels-by-industry.htm

BLS (2020c): Leisure and hospitality employment in New York down 62,1 percent for the year ended may 2020, TED. Economics Daily, U.S. Bureau Of Labour statistics. [Online.] Dostupné na: https://www.bls.gov/opub/ted/2020/leisure-and-hospitality-employment-in-new-york-down-62-point--1-percent-for-the-year-ended-may-2020.htm

BLS (2020d): Labor Market Activity of Blacks in the United states. U.S. Bureau of Labor Statistics. [Online.] Dostupné na: https://www.bls.gov/spotlight/2020/african-american-history-month/home.htm

BOJ (2020): Outlook for Economic Activity and Prices. Bank of Japan, July 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.boj.or.jp/en/mopo/outlook/gor2007b.pdf

CABINET OFFICE (2020a): Quarterly Estimates of GDP for Jan.-Mar.2020. [Online.] Dostupné na: https://www.esri.cao.go.jp/en/sna/data/sokuhou/files/2020/toukei_2020.html

CABINET OFFICE (2020b): Consumer Confidence Survey. [Online.] Dostupné na: https://www.esri.cao.go.jp/en/stat/shouhi/shouhi-e.html

CABINET OFFICE (2020c): Quarterly Estimates of Househol Disposable Income and Household Saving Ratio. [Online.] Dostupné na: https://www.esri.cao.go.jp/en/sna/household/household_top.html

CBO (2020a): Interim Economic Projections for 2020 and 2021. Congressional Budget Office. [Online.] Dostupné na: https://www.cbo.gov/publication/56351

CBO (2020b): Monthly Budget Review for June 2020. Congressional Budget Office. [Online.] Dostupné na: https://www.cbo.gov/publication/56458

COUNTY HEALTH RANKINGS AND ROADMAPS (2020): [Online.] Dostupné na: https://www.countyhealthrankings.org/app/south-dakota/2020/measure/outcomes/147/data?sort=sc-2

DESILVER, D. (2018): For most U.S. workers, real wages have barely budged in decades. Pew Research Center. [Online.] Dostupné na: https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/08/07/for-most-us-workers-real--wages-have-barely-budged-for-decades/

DWYER-LINDGREN, L. ET AL. (2017): Inequalities in Life Expectancy Among US Counties, 1980 to 2014: Temporal Trends and Key Drivers. [Online.] Dostupné na: https://jamanetwork.com/journals/jamainternalmedicine/fullarticle/2626194

FRED (2020a): Economic Research – Labour Force Participation Rate; Unemployment Rate. Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://fred.stlouisfed.org/searchresults?st=labour+force+participation+rate; https://fred.stlouisfed.org/searchresults/?st=unemployment%20rate

FRED (2020b): Federal Surplus or Deficit [-] as Percent of Gross Domestic Product. Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://fred.stlouisfed.org/series/FYFSGDA188S

FRED (2020c): Federal Debt: Total Public Debt as Percent of Gross Domestic Product. Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://fred.stlouisfed.org/series/GFDEGDQ188S

FRED (2020d): Share of Labour Compensation in GDP at Current National Prices for United States. Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://fred.stlouisfed.org/series/LABSHPUSA156NRUG

IMF (2020): World Economic Outlook Database, April 2020. International Monetary Fund. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/index.aspx

NBER (2020): US Business Cycle Expansions and Contractions. The National Bureau of Economic Research. [Online.] Dostupné na: https://www.nber.org/cycles.html

OECD (2018): OECD Regions and Cities at a Glance 2018. Paris: OECD Publishing. [Online.] Dostupné na: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/oecd-regions-and-cities-at-a-glance-2018_reg_cit_glance--2018-en;jsessionid=f6U0YIl5ngdgyHWPck2FW685.ip-10-240-5-137

OECD (2019a): Revenue statistics. [Online.] Dostupné na: http://www.oecd.org/tax/tax-policy/revenue-statistics-2522770x.htm

OECD (2019b): Education at Glance. [Online.] Dostupné na: http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_JPN.pdf

OECD (2020a): Economic Outlook No 107 – June 2020 Double Hit Scenario. [Online.] Dostupné na: https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=72647

OECD (2020b): Income Distribution Database. [Online.] Dostupné na: https://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm

OECD (2020c): Incidence of low pay. [Online.] Dostupné na: https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=64193

OECD (2020d): National Accounts at a glance. [Online.] Dostupné na: https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=NAAG&lang=en#

OECD (2020e) Gender Wage Gap. [Online.] Dostupné na: https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm

OECD (2020f): Social protection – key indicators. [Online.] Dostupné na: https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54741

OECD (2020g): Enterpreneurship. [Online.] Dostupné na: https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=GENDER_ENT1&lang=en

OECD (2020h): Women in Politics. [Online.] Dostupné na: https://data.oecd.org/inequality/women-in-politics.htm

RAVIKUMAR, B. (2020): Geographic Disparity in U.S. Output. Economic Synopses, No. 5, Federal Reserve Bank of St. Louis. [Online.] Dostupné na: https://research.stlouisfed.org/publications/economic-synopses/2020/03/06/geographic-disparity-in-u-s-output

SCOTT, E. R. – COOPER, D. (2020): Almost two-thirds of people in the labor force do not have a college degree. Economic Policy Institute. [Online.] Dostupné na: https://www.epi.org/publication/almost-two-thirds-of--people-in-the-labor-force-do-not-have-a-college-degree/

STATISTICS BUREAU OF JAPAN (2020a): Labour force Survey. [Online.] Dostupné na: https://www.stat.go.jp/english/data/roudou/lngindex.html

STATISTICS BUREAU OF JAPAN (2020b): Japan Statistical Yearbook 2020, Chapter II: Population and Households. [Online.] Dostupné na: http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/69nenkan/1431-02.html

US-REAP (2020): United States Regional Economic Analysis Project. [Online.] Dostupné na: https://united-states.reaproject.org/

WB (2020): Data. The World Bank, 2020, [Online.] Dostupné na:
https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=ZG;
https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=JP;
https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=JP

Literatúra k 6. kapitole

BR (2019, 2020): Internetový portál – rôzne čísla. Beijing Review. [Online.] Dostupné na: http://www.bjreview.com

BRZICA, D. – VOKOUN, J. (2019): Čína pod tlakom obchodných sporov s USA. In: OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 111 – 136. ISBN 978-80-7144-305-6

CHINA DAILY (2019; 2020): Internetový portál – rôzne čísla. [Online.] Dostupné na: http://www.chinadaily.com.cn

CHINA REPORT (2019; 2020): rôzne čísla. [Online.] Dostupné na: www.chinareport.co.uk

KOSHIKAWA, N. (2020): China passes US as world's top researcher, showing its R&D might. Nikkei Asian Review, 8. 8. 2020. [Online.] Dostupné na: https://asia.nikkei.com/Business/Science/China-passes-US-as-world-s--top-researcher-showing-its-R-D-might

NBSC (2020): Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2019 National Economic and Social Development. National Bureau of Statistics of China, February 28, 2019. [Online.] Dostupné na: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease

SSE (2020): SSE Held Listing Ceremony for One Year Anniversary of STAR Market. Shanghai Stock Exchange. 22. 7. 2020. [Online.] Dostupné na: http://star.sse.com.cn/star/en/infodisclosure/newsrelease/c/c_20200727_5162509.shtml

agentúrne správy

čínska tlačová kancelária Sin-chua (Xinhua)

ČTK

SITA

správy portálu euractiv.sk

TASR

www.economist.com

Literatúra k 7. kapitole

CBR (2020a): Monetary Policy Report No. 1. February 2020. Central Bank of the Russian Federation 2020. 17. 2. 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.cbr.ru/eng/about_br/publ/ddkp

CBR (2020b): Monetary Policy Report No. 2. April 2020. Central Bank of the Russian Federation 2020. 6. 5. 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.cbr.ru/eng/about_br/publ/ddkp

CBR (2020c): Macroeconomic Financial Statistics/External Sector Statistics. (Štatistiky vonkajších vzťahov). Centrálna banka Ruskej federácie. [Online.] Dostupné na: https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs

CBR (2020d): Monetary Policy Decisions. Press Release. CBR Press Service. (Tlačové vyhlásenia k operáciám Centrálnej banky Ruskej federácie). [Online.] Dostupné na: https://www.cbr.ru/eng/dkp/mp_dec/#t1

CBR (2020e): Bank of Russia's decision on regulatory easing and macro-prudential measures. Press Release. CBR Press Service. 10. 8. 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.cbr.ru/eng/press/pr/?file=14082020_123042ENG_PP2020-08-14T12_29_48.htm

CBR (2020f): Statement by Bank of Russia Governor Elvira Nabiullina. In Follow-Up to Board of Directors Meeting 24 July 2020. Monetary Policy, No. 3, 3. 8. 2020. (Správa v plnom rozsahu zatiaľ nepublikovaná.)

CBR (2020g): Consumer Price Indices. No. 7 (205) July 2020. Information bulletin. 11. 8. 2020, Central Bank of the Russian Federation. [Online.] Dostupné na: http://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/29145/Infl_ _2020-07_e.pdf

CBR (2020h): Годовой отчет Банка России за 2019 год

ENERDATA (2020): Global Energy Statistical Yearbook 2020. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://yearbook.enerdata.net/crude-oil/world-production-statitistics.html

EU SANCTIONS (2020): EU MEPs letter says Russia sanctions should not be lifted. 14. 4. 2020. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.europeansanctions.com/2020/04/eu-meps-letter-says-russia-sanctions--should-not-be-lifted

EUROPEAN COMMISSION (2020): Russian Federation. European Economic Forecast. Spring 2020. Institutional Paper 125 | MAY 2020, s. 161 – 162. ISSN (online) 2443-8014. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip125_en.pdf

EURÓPSKY PARLAMENT (2019): Dôležitosť európskeho historického povedomia pre budúcnosť Európy. Uznesenie Európskeho parlamentu z 19. septembra 2019 o dôležitosti európskeho historického povedomia pre budúcnosť Európy (2019/2819(RSP))

GLOBAL TIMES (2020): Conclusion and mission on COVID-19. 28. 5. 2020. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.globaltimes.cn/content/1189830.shtml

КОММЕРСАНТЪ (2020): 206 поправок к Конституции за 4 минуты. 24. 6. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.kommersant.ru/doc/4389719

KREMLIN (2020): Указ о национальных целях развития России до 2030 года. 21. 7. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: http://kremlin.ru/events/president/news/63728

MECKLIN, J. ET AL. (2020): It is 100 seconds to midnight. 2020 Doomsday Clock Statement. Science and Security Board Bulletin of the Atomic Scientists. Bulletin of the Atomic Scientists

МЭР РФ (2020): Обзоры внешней торговли. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: http://www.ved.gov.ru/monitoring/foreign_trade_statistics/monthly_trade_russia

NEFTEGAZ (2020): За 2019 г. экспорт российской нефти вырос на 2,7%. 25. 2. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] https://neftegaz.ru/news/Trading/526720-za-2019-g-eksport-rossiyskoy-nefti-vyros-na-2-7

REUTERS (2020a): U.S. to have permanent troop presence in Poland as defence pact agreed. 31. 7. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.reuters.com/article/us-poland-usa/us-to-have-permanent-troop-presence-in-poland-as-defence-pact-agreed-idUSKCN24W2AS

REUTERS (2020b): U.S. prepared to spend Russia, China 'into oblivion' to win nuclear arms race: U.S. envoy. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.reuters.com/article/uk-usa-armscontrol/u-s-prepared-to-spend-russia-china-into-oblivion-to-win-nuclear-arms-race-u-s-envoy-idUSKBN22X2LS

RFERL (2019): Russia Slams EU Resolution Stating Nazi-Soviet Pact 'Paved Way' For WWII. 21. 9. 2019. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.rferl.org/a/russia-slams-eu-resolution-stating-nazi-soviet-pact-paved-way-for-wwii/30176278.html

RIA NOVOSTI (2020): PayPal отключит внутренние переводы в России с 31 июля. 9. 7. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://ria.ru/20200709/1574123105.html

ROSSTAT (2020): Národné účty, vonkajšie vzťahy a trh práce (tabuľka Indikátory dôstojnej práce) podľa dát štatistického úradu Rosstat. [Štatistiky dostupné online.] Dostupné na: https://rosstat.gov.ru

RUSSIAN EXPORT CENTER (2020): Russian non-resource non-energy export volumes reached heights in 2019. 24. 2. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.exportcenter.ru/en/news/russian-non-resource-non-energy-export-volumes-reached-heights-in-2019-/

STATISTA (2020): Number of new coronavirus (COVID-19) cases confirmed in Russia as of August 19, 2020, by date of report. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.statista.com/statistics/1102303/coronavirus-new-cases-development-russia/

TASS (2020a): Russia will finish Nord Stream 2 without foreign assistance. Gazprom CEO vows. 12. 1. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] https://tass.com/economy/1107571

TASS (2020b): Bill expanding sanctions against Nord Stream 2 presented to US Senate. 4. 6. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://tass.com/economy/1164285

TASS (2020c): Media aggression: West cranking up infowar against Russian audiences, says security chief. 10. 4. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://tass.com/society/1142957

TASS (2020d): Implementation of Russia's nationwide economic recovery plan starts in July. 1. 7. 2020. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://tass.com/economy/1173511

TASS (2020e): Moscow: Western media spread fake news of Russia's COVID mortality to distract public. 13. 5. 2020. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://tass.com/politics/1156069

US ARMY EUROPE (2020): DEFENDER-Europe 20. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.eur.army.mil/DefenderEurope

VIENNA CENTER FOR DISARMAMENT AND NON-PROLIFERATION (2020): Russia Clarifies Its Nuclear Deterrence Policy. 30. 6. 2020. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://vcdnp.org/russia-clarifies-its-nuclear--deterrence-policy

WHO (2020): WHO Coronavirus Disease Situation by Country, Territory & Area. [Online.] [Cit. 9. 8. 2020.] Dostupné na: https://covid19.who.int/table

WORLD BANK (2019): Weaker Global Outlook Sharpens Focus on Domestic Reforms. Russia Economic Report #42. December 2019, World Bank Group. [Online.] Dostupné na: https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer

WORLD BANK (2020): Recession and Growth under the Shadow of a Pandemic. Russia Economic Report #43. July 6, 2020. World Bank Group. [Online.] Dostupné na: https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer

WORLD GOLD COUNCIL (2020): Quarterly official gold reserves. [Online.] [Cit. 17. 6. 2020.] Dostupné na: https://www.gold.org/goldhub/data/monthly-central-bank-statistics

YANDEX (2020): Коронавирус: статистика. Развитие событий. [Online.] [Cit. 21. 8. 2020.] Dostupné na: https://yandex.ru/covid19/stat

116th CONGRESS (2019): S.1441 - Protecting Europe's Energy Security Act of 2019. [Online.] [Cit. 20. 8. 2020.] Dostupné na: https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/1441/text

Literatúra k 8. kapitole

BOUCHOUEV, I. (2020): The Rise of Retail and the Fall of WTI. Oxford Institute of Energy Studies. [Online.] Dostupné na: https://www.oxfordenergy.org/publications/the-rise-of-retail-and-the-fall-of-wti

CPB (2020): CPB World Trade Monitor May 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.cpb.nl/en/cpb-world-trade-monitor-may-2020

EC (2019a): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. *12*, issue 2, second quarter of 2019. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q2_2019_final_v1.pdf

EC (2019b): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. *13*, issue 3, second quarter of 2019. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q3_2019.pdf

EC (2020): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. *14*, issue 4, second quarter of 2019. [Online.] Dostupné na: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2019_final.pdf

EIA (2020): Short Term Energy Outlook May 2020. Washington, DC: U. S. Energy Information Administration. [Online.] Dostupné na: https://www.eia.gov/outlooks/steo

FATTOUH, B. – IMSIROVIC, A. (2019): Oil Benchmarks Under Stress. Oxford Institute of Energy Studies. [Online.] Dostupné na: https://www.oxfordenergy.org/publications/oil-benchmarks-under-stress

GOLDMAN SACHS (2020a): A historic collapse. April 2020

GOLDMAN SACHS (2020b): Patient bulls after a violent rebalancing. May 2020

GOLDMAN SACHS (2020c): Too much, too fast in oil, but not metals. June 2020

IMF (2020): World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown. April 2020. [Online.] Dostupné na: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020

KEENAN, J. S. M. (2018): Positioning Analysis in Commodity Markets: Bridging Fundament & Technical Analysis. ISBN-13: 978-981-11-6329-6

KEMP, J. (2020): Oil Prices Likely To Average Less Than $60 Over Next Cycle. Reuters

OBADI, S. M. – KORČEK, M. (2018): The Crude Oil Price and Speculations: Investigation Using Granger Causality Test. International journal of energy economics and policy, vol. *8*, no. 3, p. 275 – 282

OBADI, S. M. a kol. (2019): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 346 s. ISBN 978-80-7144-305-6

OIES (2020a): Quarterly Gas Review: Analysis of Prices and Key Themes for 2020. Oxford Institute of Energy Studies. [Online.] Dostupné na: https://www.oxfordenergy.org/publications/quarterly-gas-review--issue-8

OIES (2020b): Quarterly Gas Review: The impact of COVID-19 on global gas markets. Oxford Institute of Energy Studies. [Online.] Dostupné na: https://www.oxfordenergy.org/publications/quarterly-gas-review--issue-9

REFINITIV EIKON

RENEW ECONOMY (2020): Germany hits record 61 per cent renewables for month of February. [Online.] Dostupné na: https://reneweconomy.com.au/germany-hits-record-61-per-cent-renewables-for-month-of-february--99434

UNCTAD (2020): Global trade continues nosedive, UNCTAD forecasts 20% drop in 2020. [Online.] Dostupné na: https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2392

WORLD BANK (2020): Commodity Markets. [Online.] Dostupné na: https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets

WTO (2020): Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. [Online.] Dostupné na: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV
List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

FRANK, K. – MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs. 2020. 129 s. e-ISBN 978-80-7144-313-1

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2019. Zaostrené na: Spomalená produktivita, ktorá nestíha za nákladmi práce. [*Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs*.] 2020. 125 s. e-ISBN 978–80–7144–312–4

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Slovenská ekonomika po štvrťstoročí samostatného štátu. [*Slovak Economy after 25 Years of Independent State*.] 2019. 271 s. ISBN 978-80-7144-309-4

RADVANSKÝ, M. a kol.: Modelovanie regionálneho vývoja v SR a hodnotenie účinnosti regionálnych politík. [*Modelling of Regional Development in SR and Evaluation of the Effectiveness of Regional Policies*.] 2019. 167 s. ISBN 978-80-7144-307-0

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Growth Slowdown Due to Trade Tensions*.] 2019. 346 s. ISBN 978-80-7144-306-3

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence. 2019. 117 s. e-ISBN 978-80-7144-304-9

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2018 a výhľad do roku 2020. Zaostrené na: Prerušenie konvergencie. [*Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence.*] 2019. 117 s. ISBN 978–80–7144–300–1

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P. – STEHLÍKOVÁ, B.: Smart regióny v Slovenskej republike – možnosti a realita. [*Smart regions in the Slovak Republic - possibilities and reality*.] 2019. 120 s. ISBN 978-80-7598-419-7

HVOZDÍKOVÁ, V. – LICHNER, I. a kol.: Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien. [*Contradictions in Employment Development in Light of Anticipated Demographic and Structural Changes in Slovakia*.] 2018. 136 s. ISBN 978-80-7144-298-1

ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2019+. 2018. 167 s. ISBN 978-80-7144-296-7

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Pozitívny výhľad a hroziaca obchodná vojna. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Positive Economic Outlook and Impending Trade War*.] 2018. 324 s. ISBN 978-80-7144-294-3

HOŠOFF, B. a kol.: Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. [*Institutional Preparedness for Digitalization and Changes in the External Environment*.] 2018. 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. [*The Context of Income Polarization in Slovakia III*.] 2018. 158 s. e-ISBN 978-80-7144-291-2

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019. 2018. 115 s. e-ISBN 978-80-7144-289-9

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. [*Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019.*] 2018. 114 s. ISBN 978-80--7144-287-5

ONDROVIČ, A.: Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. [*Institutional Causes of the Global Economic Crisis.*] 2017. 112 s. ISBN 978-80-7144-286-8

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – VOKOUN, J.: Vytváranie a zhodnocovanie potenciálu znalostnej spoločnosti. [*Creation and Evaluation of Potential of Knowledge Society.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-283-7

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: externé a interné determinanty polarizácie spoločnosti. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: External and Internal Determinants of Society Polarization.*] 2017. 287 s. ISBN 978-80-7144-281-3

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Krehký posun z oblasti rizika do rastovej trajektórie. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Shift from Areas of Risk to Growth Trajectory.*] 2017. 382 s. ISBN 978-80-7144-279-0

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018. 2017. 160 s. e-ISBN 978-80-7144-278-3

PETRÍK, B.: Lexikón slovenských ekonómov. [*Lexicon of Slovak Economists.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-277-6

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. [*Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018.*] 2017. 155 s. ISBN 978-80--7144-275-2

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. [*The Context of Income Polarization in Slovakia II.*] 2017. 230 s. ISBN 978-80-7144-273-8

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2017+. 2016. 226 s. ISBN 978-80-970850-4-9

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Vysoké riziká a väčšie neistoty. [*The Development and Perspectives of the World Economy: High Risks and Larger Uncertainties.*] 2016. 344 s. ISBN 978-80-7144-271-4

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017. 2016. 140 s. ISBN 978-80-7144-270-7

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P.: Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika: v cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. [*Adaptation Processes and Pulsating Economy: Paradigms in the Cycle of Changes in the 21st Century.*] 2016. 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: Adaptation Processes and Pulsating Economy.*] 2016. 373 s. ISBN 978-80-7144-265-3

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. [*Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017.*] 2016. 129 s. ISBN 978-80--7144-261-5

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. [*The Context of Income Polarization in Slovakia.*] 2016. 229 s. ISBN 978-80-7144-259-2

RADVANSKÝ, M. et al.: Impact of Cohesion Policy on Regional Development of Slovakia. Ex-post Assessment of National Strategic Reference Framework 2007 – 2013. 2016. 107 s. ISBN 978-80-7144-257-8

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku 2016+. 2015. 239 s. ISBN 978-80-7144-255-4

PÁLENÍK, V. et al.: Potential of the Silver Economy: in an Ageing Europe Dealing with an Ongoing Debt Crisis and Problems in the Labour Market. Bački Petrovac, 2015. 135 s. ISBN 978-86-80394-00-8

MORVAY, K. a kol.: Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky III. [*Insights into the Structural Problems of the Slovak Economy III.*] 2015. 199 s. ISBN 978-80-7144-253-0

DOMONKOS, T. (ed.): Inclusive Growth and Employment in Europe. Peer reviewed international conference proceedings Bratislava. Slovakia 3rd – 4th November 2015. 2015. 158 s. ISBN 978-80-7144-252-3

PÁLENÍK, V. a kol.: Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – Naivita alebo genialita? [*Inclusive Growth in the Europe 2020 Strategy – Naivety or Geniality?*] 2015. 341 s. ISBN 978--80-7144-250-9

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Adaptation Processes – the Future of Europe and Slovakia.*] 2015. 320 s. ISBN 978-80--7144-248-6

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Recovery of the Global Economy in the Time of Relatively Low Crude Oil Prices and the Persisting Geopolitical Risks.*] 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5

PAUHOFOVÁ, I. – SVOCÁKOVÁ, S.: Investičné stratégie Číny v podmienkach krízy. [*China's Investment Strategies in Terms of Crisis.*] 2015. 131 s. ISBN 978-80-7144-243-1

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. [*Economic Development of Slovakia in 2014 and Outlook up to 2016.*] 2015. 130 s. ISBN 978-80--7144-241-7

HOŠOFF, B. a kol.: Determinanty dlhovej krízy a jej vplyv na ekonomiku a spoločnosť. [*Determinants of the debt crisis and its influence on economy and society.*] 2015. 148 s. ISBN 978-80-89608-25-6

BRZICA, D. a kol.: Motivácia aktérov pri smerovaní k znalostnej spoločnosti. [*Motivation of Actors in Transition Towards Knowledge-Based Society.*] 2014. 282 s. ISBN 978-80-7144--240-0

HOŠOFF, B. (ed.): Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonómie a práva. [*Financial and Social Aspects of Debt Crisis from the Perspective of Economics and Law.*] 2014. 258 s. ISBN 978-80-89608-18-8

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. [*Actual Problems of (Un)employment of Low-skilled Labour Force.*] 2014. 150 s. ISBN 978-80-89608-16-4

OBADI, S. M. (ed.): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Oživenie globálnej ekonomiky: reálne trendy a rizikové faktory. [Zborník z konferencie.] [*The Development and Perspectives of the World Economy. Recovery of Global Economy: Real Trends and Risks.*] 2014. 141 s. ISBN 978-80-7144-238-7

PÁLENÍK, V. a kol.: Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku. [*Silver Economy – Potential in Slovakia.*] 2014. 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9

WORKIE TIRUNEH, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku: Analýzy a prognózy. [*Slovak Labour Market: Analyses and Prognoses.*] 2014. 222 s. ISBN 978-80-7144-232-5

RADIČOVÁ, I. – NAVRÁTILOVÁ, Ľ.: Vývoj riešenia hmotnej núdze medzi rokmi 2004 až 2014. [*Development of Solutions of Material Need between 2004 – 2014.*] 2014. 174 s. ISBN 978-80-7144-230-1

ŠIKULOVÁ, I. a kol.: Slovenská ekonomika: desať rokov členstva v Európskej únii. Vybrané témy a problémy. [*The Slovak Economy: Ten Years in the European Union. Selected Topics and Issues.*] 2014. 242 s. ISBN 978-80-7144-228-8

OBADI, S. M. – KORČEK, M.: Energetická bezpečnosť Európskej únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy. [*Energy Security of the European Union with Focus on Crude Oil and Natural Gas: Theoretical Views and Empirical Evidence.*] 2014. 268 s. ISBN 978-80-7144-225-7

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. [*Economic Development of Slovakia in 2013 and Outlook up to 2015.*] 2014. 128 s. ISBN 978-80--7144-224-0

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Globálny svet – spolupráca alebo konfrontácia? [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Global World – Cooperation or Confrontation?*] 2014. 295 s. ISBN 978-80-7144-220-2

RADVANSKÝ, M.: Možnosti analyzovania vplyvu kohéznej politiky na regióny a trh práce SR: ekonometrický prístup. [*Possibilities of Analysing the Influence of Cohesion Policy to Slovak Regions and Labour Market: Econometric approach.*] 2014. 147 s. (Nepredajné.) ISBN 978-80-7144-218-9

MORVAY, K. (ed.): Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky. [*Views on Structural Aspects of the Slovak Economy.*] 2013. 209 s. ISBN 978-80-7144-217-2. ISBN 978-80--7144-216-5

ŠIKULA, M. (ed.): Krízová a pokrízová adaptácia: nové výzvy pre ekonomickú vedu. Zborník príspevkov. [*Crisis and Post-Crisis Adaptation: New Challenges for Economic Science.*] 2013. 258 s. ISBN 978-80-7144-215-8

ŠIKULA, M.: 60 rokov výskumu v Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied. 2013. 254 s. ISBN 978-80-224-1317-6

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: hľadanie možných ciest oživenia v čase pretrvávajúcej krízy dôvery. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Finding Possible Ways of Economic Recovery at the Time of the Persisted Crisis of Trust.*] 2013. 396 s. ISBN 978-80-224-1311-4

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. [*Economic Development of Slovakia in 2012 and Outlook up to 2014.*] 2013. 127 s. ISBN 978-80--7144-207-3

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century III. Europe, Slovakia – Connections between the Global Economic and Peace Potential. Scientific Conference Proceedings.*] 2013. 283 s. ISBN 978-80-7144-212-7

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century. Infrastructure of Society – Infrastructure of Man – Controlled Society. Scientific Conference Proceedings.*] 2012. 268 s. ISBN 978-80-7144-198-4

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [*The Development and Perspectives of the World Economy. Between Stagnation and Recovery.*] 2012. 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla Ekonomického časopisu, ktorý vydáva Ekonomický ústav SAV, si možno objednať alebo kúpiť v knižnici EÚ SAV a v kníhkupectvách PARTNER TECHNIC, spol. s. r. o., Námestie slobody 17, 811 06 Bratislava; a VEDA, vydavateľstvo SAV, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava; ako aj v internetovom kníhkupectve Martinus, s. r. o., www.martinus.sk.

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY

Transformation during the Pandemic of Coronavirus SARS-CoV-2

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

1. vydanie
Náklad: 100 ks

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00 421 2 52 49 82 14, Fax: 00 421 2 52 49 51 06
URL: http://www.ekonom.sav.sk
E-mail: boris.hosoff@savba.sk

ISBN 978-80-7144-314-8

e-ISBN 978-80-7144-315-5